

Uniwersytet Gdański
Wydział Ekonomiczny

Dziedzina: nauki społeczne

Dyscyplina naukowa: Ekonomia i finanse

Beata Joanna Chmiel

**ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ MIAST JAKO
KLUCZOWY CZYNNIK POPRAWY JAKOŚCI
ŻYCIA MIESZKAŃCÓW**

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
Promotora: dr hab. Barbary Pawłowskiej, profesor UG
Promotora pomocniczego: dr Agnieszki Szmelter-Jarosz

Sopot, 2024

OŚWIADCZENIE

Ja, niżej podpisana(y), oświadczam, że przedłożona praca doktorska została przygotowana przeze mnie samodzielnie, nie narusza praw autorskich, interesów prawnych i materialnych innych osób.

.....
data

.....
podpis

Oświadczenie o zgodności wersji papierowej złożonej pracy doktorskiej z wersją elektroniczną zawartą na płycie CD

Sopot

Oświadczam, że wersja papierowa pracy doktorskiej pt. „Zrównoważony rozwój miast jako kluczowy czynnik poprawy jakości życia mieszkańców” zgodna jest z wersją elektroniczną załączoną na płycie CD, zapisaną w formacie Microsoft Word (.DOC) i Adobe Acrobat (.PDF).

.....
podpis autora pracy doktorskiej

.....
podpis opiekuna pracy doktorskiej

Spis treści

STRESZCZENIE W JĘZYKU POLSKIM	3
STRESZCZENIE W JĘZYKU ANGIELSKIM	5
WSTĘP	7
ROZDZIAŁ 1. WYZWANIA WSPÓŁCZESNYCH MIAST JAKO KATALIZATOR ICH DALSZEGO ROZWOJU	19
1.1. Analiza przemian demograficznych społeczeństwa europejskiego.....	19
1.2. Uwarunkowania urbanizacji w Europie w kontekście przemian społeczno- gospodarczych.....	31
1.3. Identyfikacja potrzeb interesariuszy jako etap kształtowania polityki miejskiej	46
1.4. Analiza wymiarów społeczno-ekonomicznych dobrostanu i wskaźników jakości życia w mieście	55
ROZDZIAŁ 2. IDEA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU JAKO GŁÓWNY KIERUNEK ROZWOJU MIAST	66
2.1. Koncepcja zrównoważonego rozwoju miast na podstawie literatury i dokumentów strategicznych.....	66
2.2. Przegląd literatury w zakresie koncepcji rozwoju w strategiach rozwoju miast	82
2.3. Model zrównoważonego miasta jako narzędzie wspierające wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju	98
2.4. Implementacja koncepcji zrównoważonego rozwoju w strategiach wybranych polskich miast.....	110
ROZDZIAŁ 3. ROLA WŁADZ LOKALNYCH W KSZTAŁTOWANIU ZMIAN W MIEŚCIE	121
3.1. Identyfikacja i charakterystyka wybranych modeli zarządzania miastem.....	121
3.2. Analiza warunków i wyzwań przenoszalności rozwiązań pomiędzy miastami	128
3.3. Rola partycypacji społecznej w kreowaniu rozwoju miasta	135
ROZDZIAŁ IV. IMPLEMENTACJA KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU NA PRZYKŁADZIE AMSTERDAMU	154
4.1. Zastosowanie ekonomii obwarzanka w planowaniu zrównoważonego rozwoju w mieście.....	154

4.2. Analiza procesu wdrażania idei zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem modelu ekonomii obwarzanka w Amsterdamie	164
ROZDZIAŁ V. KSZTAŁTOWANIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU MIASTA W OPARCIU O ZAŁOŻENIA EKONOMII OBWARZANKA NA PRZYKŁADZIE GDAŃSKA.....	
5.1. Identyfikacja wyzwań zarządzania miastem Gdańskiem na podstawie dokumentów strategicznych.....	173
5.2. Rola władz miejskich i aktywizacji społecznej w procesie inicjowania zmian w Gdańsku na podstawie doświadczeń Amsterdamu	190
5.3. Miasto Gdańsk jako lider zrównoważonego rozwoju miast w Polsce.....	212
ZAKOŃCZENIE	225
SPIS RYSUNKÓW	233
SPIS TABEL	236
SPIS LITERATURY	238
ZAŁĄCZNIKI	265

STRESZCZENIE W JĘZYKU POLSKIM

Zrównoważony rozwój miast jako kluczowy czynnik poprawy jakości życia mieszkańców

Miasta nierozzerwalnie związane są z osiedlaniem się dużej liczby ludności na ograniczonym przestrzennie obszarze. Jednak rozwój współczesnych miast generuje wiele problemów, do których zaliczyć można dewastację środowiska przyrodniczego, emisję hałasu, kongestię transportową czy nasilenie procesu suburbanizacji. Prowadzą one do obniżenia odczuwanej jakości życia ich mieszkańców. Stanowi to istotne wyzwanie dla władz miejskich w kontekście zarządzania miastem i minimalizowanie negatywnych skutków wymienionych problemów.

Problemy miast nasilają się wraz ze zmianami demograficznymi: starzeniem się ludności i niską dzietnością. Wpływają one na konieczność dostosowania usług publicznych do potrzeb konkretnych grup interesariuszy. Odpowiedzią na te wyzwania jest implementacja założeń zrównoważonego rozwoju. Celem tej idei jest rozwój społeczno-gospodarczy z poszanowaniem środowiska przyrodniczego, uodparnianiem się na zmiany i dostosowywaniem polityki miejskiej do zmian. Implementacja tych założeń wynika z przesłanek etycznych i moralnych. Pojęcie zrównoważonego rozwoju po raz pierwszy pojawiało się w raporcie Brudtland pod koniec lat 80. XX wieku. Od tego czasu idea ta jest obecna w politykach krajowych, regionalnych i lokalnych, a także stanowi istotny komponent polityki Unii Europejskiej. Wdrożenie założeń zrównoważonego rozwoju i osiągnięcie wysokiej jakości życia w mieście umożliwia koncepcja ekonomii obwarzanka. Jej autorka, Kate Raworth, odwołuje się w niej do nurtu alternatywnego ekonomii i krytyki nieograniczonego wzrostu gospodarczego.

Celem niniejszej rozprawy doktorskiej było opracowanie modelu wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w oparciu o model oparty o ekonomię obwarzanka zastosowany w Amsterdamie, uwzględniając w tym zakresie doświadczenia innych miast europejskich. W dysertacji omówiono zagadnienia związane z: (1) wyzwaniami współczesnych miast, (2) jakością życia, (3) definiowaniem zrównoważonego rozwoju w ujęciu systemowym, (4) modelem opartym o ekonomię obwarzanka, (5) rolą partycypacji społecznej w procesie implementacji tego modelu.

Hipoteza główna zakłada, że udział różnych grup interesariuszy wspiera wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju w miastach i prowadzi do podniesienia jakości życia ich mieszkańców. Uzupełniająco sformułowano hipotezy szczegółowe, które zakładają, że wyzwania współczesnych miast potęgują wyzwania związane z kształtowaniem poziomu jakości życia, a rolą władz miejskich jest wdrożenie zasad zrównoważonego rozwoju w oparciu o strategię rozwoju miasta i partycypację społeczną z wykorzystaniem odpowiednich narzędzi i instrumentów.

Weryfikacja hipotez wymagała zastosowania triangulacji metod ilościowych i jakościowych. Wykorzystano: krytyczną analizę literatury i treści dokumentów; analizę danych statystycznych; studium przypadku Gdańska i Amsterdamu; badanie ankietowe metodą CAWI wybranych polskich miast różnej wielkości, mieszkańców Gdańska oraz wybranych jednostek miejskich w Gdańsku i organizacji pozarządowych; indywidualne wywiady pogłębione z przedstawicielami wybranych polskich miast oraz przedstawicielami jednostek miejskich w Gdańsku i organizacji pozarządowych.

Wyniki badań pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków. Partycypacja społeczna stanowi istotny element procesu wdrażania założeń zrównoważonego rozwoju w miastach i może przesądzić o powodzeniu podejmowanych działań. Poziom partycypacji społecznej uzależniony jest od wielkości miasta. Im większy ośrodek, tym aktywność interesariuszy jest większa, co może wynikać z większej liczby lokalnych liderów i silniejszej aktywności organizacji pozarządowych. Na jakość życia wpływa także miejsce zamieszkania, co uzależnione jest od: dzielnicy zamieszkania, oceny relacji sąsiedzkich oraz poczucia sprawczości. Istotnym czynnikiem jest ocena jakości życia w danej dzielnicy. Im jest ona wyższa, tym niższy jest udział w procesach partycypacyjnych. Niski poziom partycypacji społecznej może skutkować niedostatecznym rozpoznaniem potrzeb interesariuszy, czego następstwem może być spowolnienie wdrażania działań na skutek protestów i konfliktów.

W niniejszej rozprawie zaproponowano model wdrożenia ekonomii obwarzanka dostosowany do polskich uwarunkowań, a w szczególności do sytuacji w Gdańsku. Rola partycypacji interesariuszy w procesie implementowania zasad zrównoważonego rozwoju w miastach jest często marginalizowana w literaturze przedmiotu. Autorka w niniejszej rozprawie wypełniła tę lukę badawczą. Ponadto zrealizowane badania stanowią motywację do dalszych badań.

Słowa kluczowe: *rozwój miast, zrównoważony rozwój, ekonomia obwarzanka, partycypacja społeczna, polityka miejska*

STRESZCZENIE W JĘZYKU ANGIELSKIM

Sustainable Urban Development is a Key Factor in Improving the Quality of Life for Citizens

Cities are inherently linked to the settlement of large numbers of people in spatially limited areas. However, the growth of modern cities generates several problems, including environmental degradation, noise pollution, traffic congestion and the intensification of the suburbanisation process. These issues lead to a reduction in the perceived quality of life for residents. This poses a significant challenge for urban authorities in managing the city and minimising the adverse effects of these problems.

The problems cities face are intensified by demographic changes: an ageing population and low fertility rates. These changes require the adaptation of public services to the needs of specific stakeholder groups. The answer to these challenges is to implement the principles of sustainable development. The aim of this concept is socio-economic development that respects the environment, adapts to change and addresses urban policies accordingly. Ethical and moral considerations drive the implementation of these principles. The concept of sustainable development first appeared in the Brundtland Report in the late 1980s. Since then, the idea has been present in national, regional and local policies and is essential to European Union policy. Implementing the principles of sustainable development and achieving a high quality of urban life is made possible by the concept of the doughnut economics. The author of this concept, Kate Raworth, refers to alternative economics and the critique of unlimited economic growth.

This dissertation aimed to develop a model for implementing sustainable development principles based on the doughnut economics model applied in Amsterdam, taking into account the experiences of other European cities. The dissertation discusses issues related to: (1) the challenges of contemporary cities, (2) quality of life, (3) defining sustainable development, (4) the doughnut economics model, and (5) the role of public participation in the implementation of this model.

The main hypothesis assumes that the involvement of different stakeholder groups supports the implementation of sustainable development principles in cities and improves the quality of life of their residents. Additionally, the detailed hypotheses propose that the challenges of contemporary cities intensify the challenges of shaping the quality of life level, and that the role of city authorities is to implement the principles of sustainable

development based on the city development strategy and public participation using appropriate tools and instruments.

The verification of these hypotheses required a triangulation of quantitative and qualitative methods. The methods used included: critical analysis of literature and document content; analysis of statistical data; case studies of Gdańsk and Amsterdam; a CAWI survey of selected Polish cities of all sizes, residents of Gdańsk and selected municipal units and NGOs in Gdańsk; and individual in-depth interviews with representatives of selected Polish cities, municipal units in Gdańsk and NGOs.

The results of the research permitted the formulation of conclusions. Public participation is a crucial element in implementing sustainable development principles in cities and can determine the success of actions taken. The level of public participation depends on the size of the city. The larger the city, the more active the stakeholders, possibly due to more local leaders and NGO activities. Quality of life is also determined by the place of residence, which depends on neighbourhood, assessment of neighbourhood relations and sense of empowerment. An important factor is assessing the quality of life in a neighbourhood. The higher it is, the lower the participation in participatory processes. A low level of public participation can result in insufficient recognition of stakeholder needs, which can lead to slower implementation of measures due to protests and conflicts.

This dissertation proposes a model for implementing the doughnut economics adapted to Polish conditions, particularly in Gdansk. The role of stakeholder participation in the process of implementing sustainable development principles in cities is often marginalised in the literature. This research gap has been filled by the author in this dissertation. Additionally, the research carried out provides motivation for further studies.

Keywords: *city development, sustainable development, doughnut economics, public participation, urban policy*

WSTĘP

Na przestrzeni wieków rozwój gospodarczy związany był z rozwojem miast. Stanowiły one ośrodki handlowe, miejsca koncentracji usług i życia społecznego, dzięki czemu przyciągały nowych mieszkańców. W XVIII wieku rozwój populacji miast gwałtownie przyspieszył na skutek rewolucji przemysłowej. Powstające wówczas zakłady przemysłowe i nowe miejsca pracy sprawiały, że miasta stały się atrakcyjną destynacją dla mieszkańców obszarów wiejskich. Malowało znaczenie rolnictwa w gospodarce wielu państw na rzecz przemysłu i usług, a trend ten utrzymuje się do dziś. Równocześnie, ośrodki miejskie stały się miejscem kumulacji problemów społecznych, które dotyczyły głównie uboższych mieszkańców. Złe warunki życia robotników zamieszkujących tereny miast stały się tematem dyskusji i opracowania nowych koncepcji zarządzania miastem, co powodowało wzrost znaczenia jakości życia w zarządzaniu ośrodkami miejskimi.

Problemy, z jakimi borykają się współczesne miasta różnią się od tych z przełomu XVIII i XIX wieku, zupełnie odmienne są też obecnie uwarunkowania społeczno-ekonomiczne i przestrzenne ich rozwoju. Według prognoz ONZ, do 2050 r. w miastach mieszkać będzie niemal 70% globalnej populacji¹. Ograniczony obszar geograficzny miast, rosąca liczba mieszkańców oraz skoncentrowanie usług i przemysłu na ich terenie generowały i generują nadal wiele problemów, które z czasem przybrały charakter globalny. Do tych wyzwań zaliczyć można: (1) zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego i zmiany klimatyczne, (2) starzenie się społeczeństwa przy jednoczesnym zmniejszaniu się wskaźnika dzietności, (3) proces suburbanizacji, (4) kongestię transportową, (5) przemiany kulturowe społeczeństwa. Redukcja negatywnych skutków tych problemów jest możliwa, jednak wymaga podjęcia działań przez różne grupy interesariuszy i w wielu obszarach funkcjonowania miasta.

Długofalowym skutkiem wyżej wspomnianych trendów jest obniżenie poziomu jakości życia w mieście, której zaczęto poświęcać więcej uwagi w debacie publicznej

¹ *The World's Cities in 2018*, United Nations, https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_2018_worldcities_databooklet.pdf (dostęp: 19.07.2024).

wraz ze wzrostem zamożności społeczeństw krajów rozwiniętych. W odpowiedzi na wyzwania miast oraz wzrost znaczenia jakości życia w badaniach naukowych, badacze zaczęli poszukiwać nowych koncepcji rozwoju oraz sposobów minimalizowania negatywnych efektów rozwoju miast. Od lat 70. XX wieku zauważyć można rosnące zainteresowanie tematyką zrównoważonego rozwoju. Idea zrównoważonego rozwoju łączy rozwój społeczny, gospodarczy i ochronę środowiska przyrodniczego. W raporcie Brudtland, opublikowanym w 1987 r. przez *World Commission on Environment and Development* (WCED), zauważono, że kraje powinny dążyć do wdrożenia zrównoważonego rozwoju, który określono jako rozwój społeczno-gospodarczy pozwalający na zaspokojenie potrzeb społecznych, bez narażania realizacji potrzeb przyszłych pokoleń². W kolejnych dekadach pojawiło się wiele publikacji dotyczących wyzwań związanych z realizacją założeń idei zrównoważonego rozwoju.

Władze miejskie poszukują koncepcji rozwoju zgodnej z ideą zrównoważonego rozwoju, a jednocześnie możliwej do wdrożenia przy uwzględnieniu specyfiki zarządzanego miasta. W praktyce ich implementacja powoduje trudności związane z brakiem odpowiednich regulacji prawnych i finansowania, niewystarczającymi kompetencjami pracowników urzędów oraz brakiem świadomości w tym zakresie władz miejskich. Literatura dotycząca przykładów wdrażania tych założeń jest bardzo obszerna, jednak nadal w niewystarczającym stopniu odnosi się do podejścia holistycznego, w którym miasto traktowane jest jak kompleksowy system wzajemnie zależnych obszarów. Z powyższego wynikają trzy przesłanki wyboru tematu niniejszej dysertacji:

1. W publikacjach naukowych pojęcie zrównoważonego rozwoju często nie jest traktowane w sposób systemowy, a raczej jako kategoria dobrze poznana w konkretnych dyscyplinach. Jest to założenie błędne, gdyż podejście do zrównoważonego rozwoju powinno być interdyscyplinarne.
2. Jednym z narzędzi wdrażania założeń idei zrównoważonego rozwoju w miastach jest model oparty o ekonomię obwarzanka, który z powodzeniem jest implementowany w miastach europejskich i amerykańskich, m.in. w Amsterdamie, Barcelonie czy Portland. W Polsce ekonomia obwarzanka nie jest dobrze znana. Odnosi się do nowego paradygmatu rozwoju społeczno-ekonomicznego (post-wzrostu i de-wzrostu). Stanowi uporządkowaną metodycznie ścieżkę wdrażania

² *Our Common Future 1987*, Brundtland-Commission (WCED), <https://digitallibrary.un.org/record/139811?v=pdf> (dostęp: 16.05.2024).

zrównoważonego rozwoju, która jednak wymaga dostosowania do polskich uwarunkowań.

3. Autorka od wielu lat interesuje się tematyką rozwoju miast i zrównoważonego rozwoju, a także uczestniczy w projektach badawczych związanych z tą tematyką, więc wybór tematu wynikał z chęci samorozwoju i pogłębiania własnej wiedzy, ale także skorzystania z doświadczenia innych badaczy z bliskiego otoczenia naukowego Autorki.

Tematyka podjętych badań stanowi odpowiedź na zidentyfikowaną lukę badawczą w literaturze przedmiotu, dotyczącą roli partycypacji interesariuszy w procesach budowania świadomości społecznej, w tym ekologicznej, i implementowania zasad zrównoważonego rozwoju w miastach oraz wpływu tych procesów na jakość życia. Wyniki badań przeprowadzonych przez Autorkę oraz płynące z nich wnioski wypełniają tę lukę, przyczyniając się do pogłębienia wiedzy na temat znaczenia partycypacji społecznej i stosowanych narzędzi we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju w miastach. Autorka skupia się na perspektywie władz miejskich oraz na procesach partycypacji, co stanowi istotny wkład w rozwój dyscypliny ekonomii i finansów. Ponadto, wyniki badań przedstawione w pracy mogą być użyteczne dla władz miejskich, stanowiąc bazę teoretyczną dla działań związanych z projektowaniem, konsultowaniem, wdrażaniem i oceną efektów wdrożenia założeń zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem modelu opartego o ekonomię obwarzanka. Przedstawione rekomendacje wyznaczają kierunek rozwoju dla miasta Gdańska, ale mogą być one replikowane w innych polskich miastach uwzględniając uwarunkowania ich rozwoju.

Przedmiotem badań jest praktyczne wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem modelu opartego o ekonomię obwarzanka. W niniejszej rozprawie Autorka postanowiła zestawić dwa zagadnienia: zrównoważony rozwój miast i poziom jakości życia. Celem badań realizowanych w ramach rozprawy było opracowanie modelu wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w oparciu o model zastosowany w Amsterdamie, uwzględniając w tym zakresie również doświadczenia innych miast europejskich.

Cel główny rozprawy odnosi się do potrzeby dostarczenia kompleksowego pakietu narzędzi dla miasta Gdańska, który będzie mógł być replikowany w innych polskich miastach. W rozprawie skupiono się na dostosowaniu do polskich warunków modelu opartego o ekonomię obwarzanka, który z powodzeniem został wdrożony

w Amsterdamie, później także w Portland, Filadelfii czy w Barcelonie. Amsterdam jako pierwsze miasto rozpoczęło proces wdrażania tego modelu. Gdańsk jest największym ośrodkiem w Północnej Polsce, o dużej sile oddziaływania na region. Zestawiając ze sobą oba miasta można zauważyć pewne podobieństwa, m.in. są to miasta portowe, położone na terenach zalewowych, odczuwające skutki niekontrolowanej suburbanizacji, związane z ograniczeniem zabudowy od strony morza. Ponadto historia obu miast przeplatała się wzajemnie, bowiem w XV i XVI wieku rozwijała się wymiana handlowa między portami morskimi w Gdańsku i Amsterdamie. Holendrzy osiedlali się w Gdańsku, gdzie zajmowali się m.in. osuszaniem kanałów, budową dróg wodnych czy fortyfikacji (np. twierdzy Wisłoujście)³. Obecnie Niderlandy stanowią ważny kierunek emigracji zarobkowej dla Polaków. Oba miasta stanowią duże ośrodki o wysokim potencjale gospodarczym i społecznym. Z kolei Gdańsk charakteryzuje szereg cech wspólnych z innymi polskimi ośrodkami miejskimi (m.in. uwarunkowania rozwoju wynikające z historii kraju, w tym historii gospodarczej, a także procesy suburbanizacyjne), co powoduje, że rozwiązania zaproponowane w pracy mają wysoki potencjał aplikacyjny w innych polskich miastach.

W trakcie analizowania studium przypadku Amsterdamu, wyodrębniono poszczególne elementy składowe procesu implementacji zasad zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem modelu ekonomii obwarzanka⁴, a następnie na ich podstawie stworzono model dostosowany do uwarunkowań Gdańska. Skupiono się szczególnie na procesach partycypacji, bowiem zaangażowanie interesariuszy stanowi podstawę kreowania zmian. Ponadto model jest uniwersalny i może być wdrożony w dowolnym mieście w Polsce z uwagi na podobieństwo polskich miast w obszarze procesów partycypacji społecznej i wyzwań rozwojowych. Dodatkowo w zależności od indywidualnych uwarunkowań można w nim wprowadzać modyfikacje. Ekonomia obwarzanka odzwierciedla nowy paradygmat rozwoju społeczno-gospodarczego, będący krytyką neoklasycznej ekonomii, w której wzrost gospodarczy postrzegany jest jako nieograniczony.

Cel główny pracy został wsparty celami szczegółowymi, które podzielono na teoretyczne, metodologiczne i aplikacyjne. Do celów teoretycznych zaliczono:

³ Por. A. Chodubski, *Kontakty polsko-holenderskie: przeszłość i teraźniejszość*, „Cywilizacja i Polityka”, 2014; vol. 12, s. 38-48.

⁴ W dysertacji pojęcia „model ekonomii obwarzanka” i „model oparty o ekonomię obwarzanka” są traktowane synonimicznie.

- I. Zidentyfikowanie wyzwań rozwojowych miast w ujęciu globalnym i europejskim w oparciu o dane statystyczne i przegląd literatury przedmiotu.
- II. Doprecyzowanie definiowania zrównoważonego rozwoju w kontekście miasta oraz określenie elementów zrównoważonego miasta na podstawie analizy dokumentów strategicznych na poziomie Unii Europejskiej i przeglądu literatury przedmiotu.
- III. Zidentyfikowanie modeli zarządzania miastem, ich charakterystyk oraz mocnych i słabych stron.

Następnie określono cele metodologiczne:

- I. Zbadanie wpływu partycypacji społecznej na jakość życia i wdrażanie zrównoważonego rozwoju poprzez zbudowanie modelu partycypacji na poziomie lokalnym, wykorzystując do tego metody ilościowe (badanie ankietowe) i wsparcie ich metodami jakościowymi (indywidualnymi wywiadami pogłębionymi, analizą literatury przedmiotu).
- II. Określenie czynników oddziałujących na jakość miejsca zamieszkania jako istotnego elementu jakości życia w miastach, wykorzystując metody ilościowe (badanie ankietowe) i jakościowe (indywidualne wywiady pogłębione, obserwacja uczestnicząca i nieuczestnicząca).

Na koniec zdefiniowano cele aplikacyjne pracy:

- I. Sporządzenie zbioru rekomendacji dla władz miejskich w Gdańsku dotyczących implementacji zasad zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem doświadczeń Amsterdamu, w tym mapy drogowej wdrażania tych założeń w mieście.
- II. Zidentyfikowanie czynników wpływających na poziom partycypacji społecznej mieszkańców.
- III. Przeanalizowanie uwarunkowań przenoszalności modelu ekonomii obywatelskiej na podstawie studium przypadku Amsterdamu.

Cele teoretyczne, metodologiczne i aplikacyjne wynikają z głównego pytania badawczego: w jaki sposób miasta mogą zoptymalizować proces wdrażania zrównoważonego rozwoju i jak to wpływa na postrzeganą jakość życia mieszkańców miast? Cel główny został uszczegółowiony w ramach szczegółowych pytań badawczych:

- I. W jaki sposób współczesne zagrożenia związane ze zmianami klimatycznymi, migracją czy kurczeniem się zasobów naturalnych oddziałują na rozwój miast?
- II. Jaką rolę pełnią władze lokalne w implementowaniu założeń idei zrównoważonego rozwoju?

- III. Jakich narzędzi i zasobów potrzebują władze lokalne w procesie tworzenia i implementacji strategii rozwoju w oparciu o ideę zrównoważonego rozwoju?
- IV. Jakich narzędzi potrzebują interesariusze (władze lokalne, NGO⁵, lokalni liderzy) do tego, by móc wdrażać i wspierać implementację rozwoju opartą o założenia idei zrównoważonego rozwoju?

Na podstawie pytań badawczych postawiono hipotezę główną w brzmieniu: udział różnych grup interesariuszy wspiera wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju w miastach i prowadzi do podniesienia jakości życia ich mieszkańców.

Model oparty na ekonomii obwarzanka, zaproponowany przez Kate Raworth stanowi alternatywę dla koncepcji nieograniczonego wzrostu gospodarczego. Zgodnie z tym podejściem, tylko wdrożenie założeń zrównoważonego rozwoju pozwoli na zbudowanie bezpiecznej i sprawiedliwej przestrzeni do życia dla globalnej społeczności⁶. W celu doprecyzowania głównej hipotezy badawczej i umożliwienia jej weryfikacji, sformułowano hipotezy szczegółowe:

H1: Problemy współczesnych miast potęgują wyzwania związane z kształtowaniem poziomu jakości życia.

H2: Miasta pełnią istotną rolę we wdrażaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

H3: Skonkretyzowanie założeń zrównoważonego rozwoju w strategii rozwoju miasta ułatwia ich wdrożenie w życie oraz umożliwia ewaluację w oparciu o konkretne mierniki.

H4: Partycypacja społeczna odgrywa szczególną rolę w budowaniu nowej wizji miasta jako miejsca dobrego do życia.

H5: Dobór odpowiednich narzędzi i instrumentów umożliwia skierowanie miasta na zrównoważoną ścieżkę rozwoju.

Hipotezy badawcze zostały zweryfikowane w poszczególnych rozdziałach z wykorzystaniem triangulacji metod. Zastosowanie triangulacji wynika z przekonania, że użycie wielu metod badawczych może w lepszy sposób wyjaśnić zjawiska niż użycie tylko jednej metody, zwłaszcza jeśli bada się tak skomplikowany obszar jak rozwój miast czy jakość życia⁷. W pracy wykorzystano szereg metod badawczych: ilościowych i jakościowych. Było to spowodowane złożonością przedmiotu badań, a intencją Autorki było przedstawienie go w sposób systemowy. Przyjęcie tzw. podejścia eklektycznego

⁵ *Non-Governmental Organisations*, pl. organizacje pozarządowe.

⁶ K. Raworth, *Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku*, Wyd. Krytyki Politycznej, Warszawa 2021, s. 37-64.

⁷ R. Hesse, L.K. Bright, A. Zucker, *Vindicating methodological triangulation*, "Synthese", 2019; vol. 196, s. 3067-3081.

uwarunkowane było wzajemnym przenikaniem się poszczególnych obszarów w ramach nauk społecznych⁸. Utrzymanie rygoru metodycznego wymagało określenia celów badania i zaplanowania ich, a także transparentnego opisu ich przebiegu. Pozwoliło to na zminimalizowanie subiektywnej perspektywy Autorki z wnioskowania oraz zwiększenie poziomu aplikacyjności⁹. Na rysunku 1. pokazano etapy przeprowadzonego badania ze wskazaniem wykorzystanych metod.

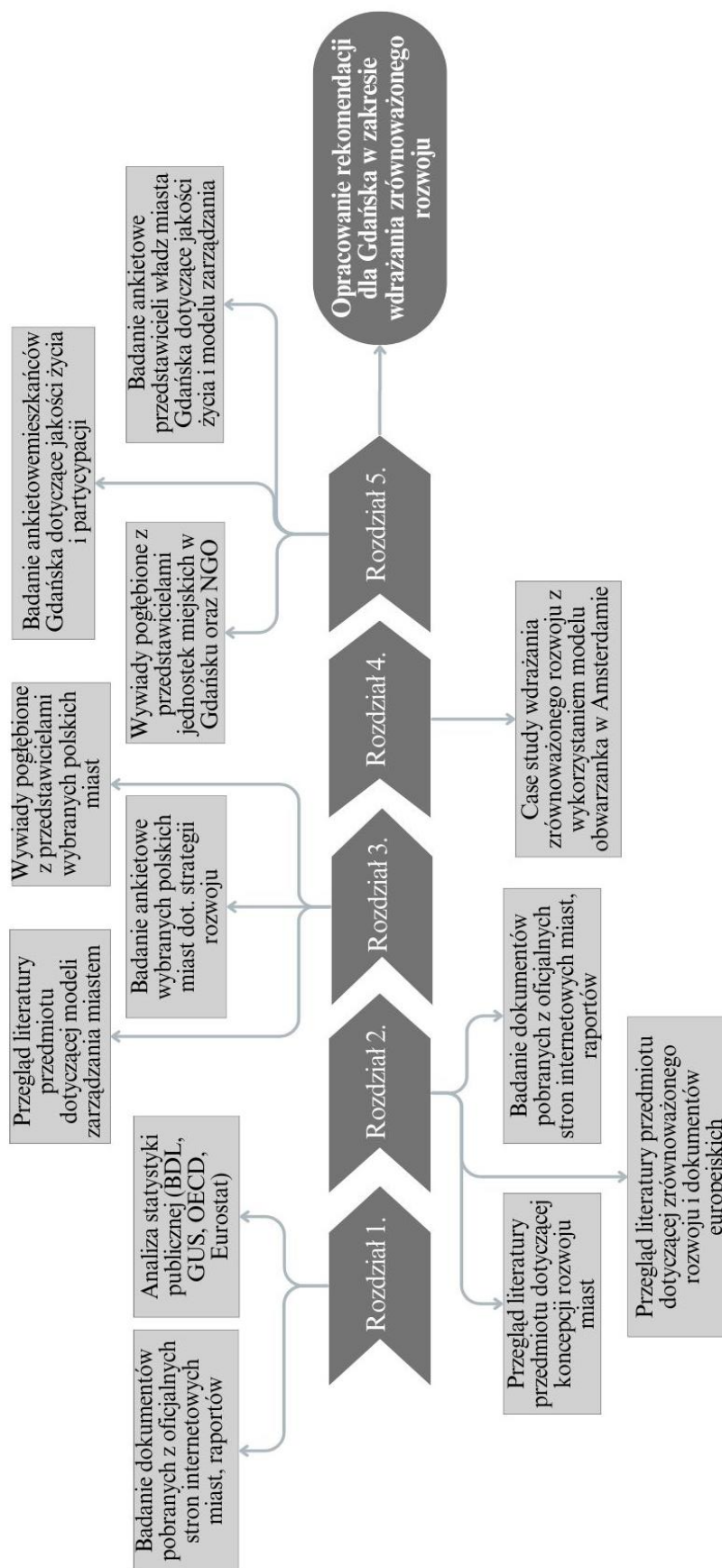
Celem głównym dysertacji było opracowanie modelu wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju na podstawie doświadczeń Amsterdamu. Zrealizowanie założonego celu wymagało określonego podejścia badawczego.

Niniejsza rozprawa doktorska składa się z pięciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym przeanalizowano dane statystyczne dotyczące zmian demograficznych, problemów współczesnych miast związanych z zanieczyszczeniem powietrza, procesem suburbanizacji czy kongestią transportową. Uzupełnieniem statystyk publicznych były dane pochodzące z raportów. Analizy danych statystycznych umożliwiły zrozumienie zachodzących procesów demograficznych, kulturowych, przestrzennych w miastach. Szczegółowemu badaniu poddano także literaturę przedmiotu, dotyczącą wyzwań miast, kluczowych interesariuszy i jakości życia¹⁰. Na podstawie dostępnych raportów GUS-u, Eurostatu i OECD zestawiono ze sobą mierniki jakości życia, dzięki czemu zidentyfikowano jej obszary i czynniki na nią oddziałujące. Celem tego rozdziału było zarysowanie ogólnej problematyki związanej z funkcjonowaniem współczesnych miast i kierunkami ich rozwoju. Poznanie specyfiki ośrodków miejskich w kontekście globalnym i europejskim umożliwiło zidentyfikowanie współczesnych wyzwań, a następnie prawidłowe ukształtowanie zbioru determinant kształtujących jakość życia w ośrodkach miejskich. Szczegółowa analiza stanu obecnego pozwoliła zaprojektować konieczne zmiany na podstawie zidentyfikowanych obszarów problemowych.

⁸ J. Kawa, *Metodologia, metodyka, metoda jako podstawa wywodu naukowego*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2013; vol. 21, s. 169-188.

⁹ J. Żukowska, R. Strelau, *Wyzwania i ograniczenia – przykłady realizacji badań mieszanych*, [w:] *Metody badań mieszanych w naukach o zarządzaniu*, red. Ł. Sułkowskiego i R. Lenart-Gansiniec, Wyd. Naukowe Akademii WSB, Dąbrowa Górnicza 2023, s. 145-169.

¹⁰ D. Denyer, D. Tranfield, *Producing a systematic review*, [w:] *The Sage handbook of organizational research methods*, red. D.A. Buchanan i A. Brymana. Sage Publications Ltd., Thousand Oaks 2009, s. 671-689.

Rysunek 1. Etapy przeprowadzonego badania
 Źródło: Opracowanie własne.

W rozdziale drugim na podstawie krytycznej analizy literatury przedmiotu oraz dokumentów strategicznych obowiązujących w Unii Europejskiej dokonano analizy założeń idei zrównoważonego rozwoju. Pozwoliło to na zidentyfikowanie obszarów jej definiowania w różnych dyscyplinach naukowych. Przeanalizowano także koncepcje rozwoju miast, które odwołują się pośrednio lub bezpośrednio do zrównoważonego rozwoju, dzięki czemu możliwe było skategoryzowanie tych koncepcji. Następnie przeprowadzono analizę jakościową treści strategii rozwoju wybranych miast europejskich. Celem podjętych analiz było wskazanie umiejscowienia idei zrównoważonego rozwoju w dokumentach strategicznych, w szczególności w strategiach rozwoju miast. Ich efektem było przygotowanie schematu oceny zrównoważenia miasta, który może być pomocnym narzędziem dla władz miejskich do przeprowadzenia oceny poziomu zrównoważenia miasta. Przeprowadzone analizy umożliwiły systemowe ujęcie idei zrównoważonego rozwoju, co stanowi istotny element procesu planowania wdrażania zasad tej koncepcji w mieście.

W trzecim rozdziale skupiono się na praktycznym aspekcie wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju przez władze miejskie. Na podstawie analizy literatury przedmiotu zidentyfikowano modele zarządzania miastem, a następnie zaproponowano rekomendacje dotyczące optymalizacji modelu zarządzania miastem. Przedstawione rekomendacje są użyteczne dla władz miejskich w zakresie usprawnienia procesów związanych z zarządzaniem miastem. W kolejnym kroku na podstawie analizy literatury przedstawiono problematykę przenoszalności dobrych praktyk. Analiza wskazała na istotną rolę interesariuszy w tym procesie. Następnie zbadano czynniki wpływające na poziom partycypacji na poziomie lokalnym. Wykorzystano indeks partycypacji na poziomie lokalnym, który zbudowano na podstawie indeksu demokratyzacji Tatu Vanhanena¹¹. Celem przeprowadzonego modelowania ekonometrycznego było określenie roli partycypacji społecznej w miastach i sprawdzenie wpływających na jej poziom czynników. Stosunkowo prosty indeks T. Vanhanena, badający poziom partycypacji na poziomie krajowym, pozwolił na weryfikację jego użyteczności w badaniu partycypacji na poziomie lokalnym. Zbudowanie indeksu wymagało przeprowadzenia badania ankietowego z wykorzystaniem kwestionariusza z doborem celowym próby badawczej, a następnie modelowania ekonometrycznego i wnioskowania

¹¹ Vanhanen T., *A New Dataset for Measuring Democracy, 1810–1998*, "Journal of Peace Research", 2000; vol. 37, no. 2, s. 251–265.

indukcyjnego. Zastosowanie wnioskowania indukcyjnego umożliwiło kontekstualizację wiedzy, wyciągnięcie ogólnych wniosków z zestawu danych oraz uogólnienie wyników badań na większą zbiorowość. Uzupełniająco względem badań ankietowych przeprowadzono indywidualne wywiady pogłębione z przedstawicielami wybranych polskich miast. Celem badania było zidentyfikowanie wyzwań i barier wdrażania zrównoważonego rozwoju oraz określenie poziomu partycypacji społecznej, a także zidentyfikowanie istotnych elementów strategii rozwoju. Przeprowadzone wywiady pogłębione pozwoliły na lepsze zrozumienie problematyki wdrażania zrównoważonego rozwoju w miastach oraz roli partycypacji społecznej. Zaproponowany indeks nie wyjaśniał tych zależności. Wnioski z wywiadów pogłębionych i badania ankietowego stanowiły przesłankę do pogłębiania badań dotyczących partycypacji społecznej i jakości życia w kolejnych rozdziałach.

Celem rozdziału czwartego było przeanalizowanie modelu ekonomii obwarzanka oraz przeanalizowanie przypadku wdrożenia tego modelu w Amsterdamie. Wykorzystanie metody studium przypadku pozwoliło na zrozumienie koncepcji ekonomii obwarzanka, a także na wyodrębnienie kluczowych czynników, które przesądziły o powodzeniu wdrożenia modelu w tym mieście. Na podstawie analizy przypadku odwzorowano proces wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem tego modelu. Przedstawiono także narzędzia partycypacji społecznej, które wykorzystano w Amsterdamie w trakcie przygotowania i implementowania modelu ekonomii obwarzanka. Wnioskowanie dedukcyjne umożliwiło wyciągnięcie właściwych wniosków i uporządkowanie procesu wdrażania modelu. Zebrane w ten sposób wnioski posłużyły do stworzenia mapy drogowej, w której przedstawiono proces implementacji modelu opartego na ekonomii obwarzanka w Amsterdamie.

W piątym rozdziale skupiono się na analizie studium przypadku Gdańska. Zbadano lokalne uwarunkowania miasta – problemy, wyzwania i potencjał rozwojowy. Metoda studium przypadku została uzupełniona o wykorzystanie obserwacji uczestniczącej i nieuczestniczącej, która pozwoliła na identyfikację specyficznych uwarunkowań miasta, jak i zweryfikowanie danych pochodzących z innych źródeł, m.in. statystycznych. Zidentyfikowano zarówno problemy w obszarze zarządzania miastem, jak i jakości życia mieszkańców. Wykorzystano do tego celu metodę badania ankietowego z wykorzystaniem kwestionariusza, który został skierowany do dwóch grup interesariuszy: przedstawicieli jednostek miejskich i mieszkańców. Dobór próby był

w pierwszym przypadku celowy, w drugim wykorzystano metodę kuli śnieżnej¹². Badanie ankietowe mieszkańców pomogło zidentyfikować najważniejsze wyzwania Gdańska oraz czynniki wpływające na poziom zadowolenia z miejsca zamieszkania, który jest elementem jakości życia mieszkańców. Indeks zadowolenia z miejsca zamieszkania zbudowano na podstawie analizy czynnikowej, wskazując na wagi poszczególnych czynników. Indeks miał na celu sprawdzenie, czy i w jakim stopniu partycypacja lokalna wpływa na zadowolenie z miejsca zamieszkania. Natomiast badanie przedstawicieli jednostek miejskich umożliwiło zidentyfikowanie wyzwań zarządzania miastem. Uzupełniając przeprowadzono analizę jakościową treści dokumentów strategicznych, która wykazała obszary problemowe. Wykorzystano również indywidualne wywiady pogłębione z przedstawicielami jednostek miejskich i NGO w Gdańsku, celem pogłębienia analizy przypadku Gdańska o szczegółowe wnioski dotyczące partycypacji społecznej. Następnie, wykorzystując metodę syntezy, zaproponowano rekomendacje dla Gdańska w obszarze poprawy procesów partycypacji i wdrażania modelu ekonomii obwarzanka. Kluczową techniką analizy danych było wnioskowanie logiczne, pozwalające na wyprowadzenie poprawnego pod względem logicznym wyводу dotyczącego przedmiotu badania.

Przedmiotem badań było wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem modelu opartego o ekonomię obwarzanka, a celem badania było dostarczenie kompleksowego pakietu narzędzi, które będą mogły być replikowane w innych polskich miastach. Analiza literatury z ogólnodostępnych baz EBSCO, *Google Scholar* oraz uzupełniająco *Web of Science*, a także dokumentów strategicznych umożliwiły rozwój wiedzy teoretycznej dotyczącej definiowania zrównoważonego rozwoju oraz modeli zarządzania miastem. Skupiono się przede wszystkim na literaturze anglojęzycznej. Analizowano również literaturę dotyczącą modelu ekonomii obwarzanka, w tym publikacje K. Raworth oraz raporty z przebiegu implementacji tego modelu w Amsterdamie. Badania ankietowe i zbudowane na ich podstawie indeksy pozwoliły na wyciągnięcie nowych wniosków dotyczących roli partycypacji społecznej w procesie wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju. Wypełnienie luki badawczej może przyczynić się do wypracowania nowych standardów implementowania

¹² Metoda kuli śnieżnej (ang. *snowball sampling*) jest to metoda nielosowego doboru próby badawczej, która stosowana jest w statystyce wtedy, kiedy intencją badacza jest dotarcie do wybranej grupy respondentów. Por.: C. Parker, S. Scott, A. Geddes, *Snowball Sampling*, [w:] *SAGE Research Methods Foundations*, red. P. Atkinson, S. Delamont, A. Cernat, J.W. Sakshaug, R.A. Williams, SAGE Publications Ltd, London 2019, s. 1-14.

zrównoważonego rozwoju w polskich miastach. Bazując na zaproponowanych rekomendacjach dla Gdańska, władze innych miast mogą wykorzystać gdański model, co będzie skutkowało rozpowszechnieniem koncepcji ekonomii obywatela w Polsce.

ROZDZIAŁ 1.

WYZWANIA WSPÓŁCZESNYCH MIAST JAKO KATALIZATOR ICH DALSZEGO ROZWOJU

1.1. Analiza przemian demograficznych społeczeństwa europejskiego

Zmiany demograficzne są stałym elementem rozwoju zarówno w ujęciu globalnym, jak i lokalnym. Mogą to być zmiany warunkowane czynnikami historycznymi, politycznymi czy kulturowymi. Do zmian demograficznych w szczególności przyczynia się wydłużanie się trwania życia oraz migracje ludności. Nieodłącznym czynnikiem warunkującym liczebność populacji jest ruch naturalny, związany z szerszym pojęciem mobilności przestrzennej¹³. Mobilność przestrzenna jest zjawiskiem nie tylko demograficznym, ale też społecznym. Na terenie Unii Europejskiej mobilność przestrzenna pozostaje na wysokim poziomie ze względu na otwartość granic oraz bliskość geograficzną krajów. Aktualnie mobilność przestrzenną można powiązać także z kryzysem migracyjnym, który obserwuje się od 2015 r. w związku z wojnami domowymi na terenie Bliskiego Wschodu i krajów Afryki, a od 2022 r. z wojną w Ukrainie oraz postępującymi zmianami klimatycznymi¹⁴. Zmiany klimatu mogą w przyszłości doprowadzić do znacznego zwiększenia liczby migrantów na terenie Europy, ponieważ tereny subsaharyjskie mogą stać się miejscem niezdatnym do dalszego zamieszkania.

Rozwój miast związany jest nierozzerwalnie z przemianami demograficznymi. W odróżnieniu od obszarów wiejskich, ośrodki miejskie od zawsze stanowiły atrakcyjny kierunek migracji. W szybkim czasie doprowadziło to do powstawania nowych miast i rozwoju już istniejących. Miasto można zdefiniować jako obszar o dużej gęstości zaludnienia, planowo zabudowany¹⁵. Mimo, że rozwój miast obserwuje się od czasów starożytnych, to współczesne miasta ukształtowała rewolucja przemysłowa w XVIII

¹³ M. Okólski, A. Fihel, *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Scholar, Warszawa 2012, s. 75.

¹⁴ J. Wendt, *Europejski kryzys migracyjny a gospodarka*, „Biuletyn Nowej Ery”, 2016; vol. 6, s. 1-10.

¹⁵ Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/miasto;2482792.html> (dostęp: 09.09.2023).

wieku, która przyspieszyła rozwój dotychczasowych ośrodków miejskich na skutek zmian w gospodarce, polegających na przesunięciu znacznej części siły roboczej z sektora rolnictwa do przemysłu.

Po II wojnie światowej nastąpił z kolei *boom* demograficzny, którego efektem był jeszcze szybszy przyrost liczby mieszkańców w miastach. Był to okres dynamicznych zmian politycznych i społecznych. W wyniku zmian politycznych Europa podzielona została na dwa bloki: państw demokratycznych i państw komunistycznych. W krajach komunistycznych, w tym w Polsce, po zakończeniu II wojny światowej nastąpiło wykształcenie koncepcji tzw. miasta socjalistycznego, o dominującej funkcji przemysłowej, w którym budowano nowe osiedla z wielkiej płyty¹⁶. Natomiast w krajach demokratycznych następowały przemiany kulturowe związane z liberalizacją stylu życia. Doprowadziło to do zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w ujęciu globalnym. Na przestrzeni dekad nastąpiło także przejście od gospodarki agrarnej i przemysłowej do gospodarki opartej na wiedzy, co przyczyniło się do zapoczątkowania procesu rozwoju w krajach słabiej rozwiniętych, np. afrykańskich¹⁷.

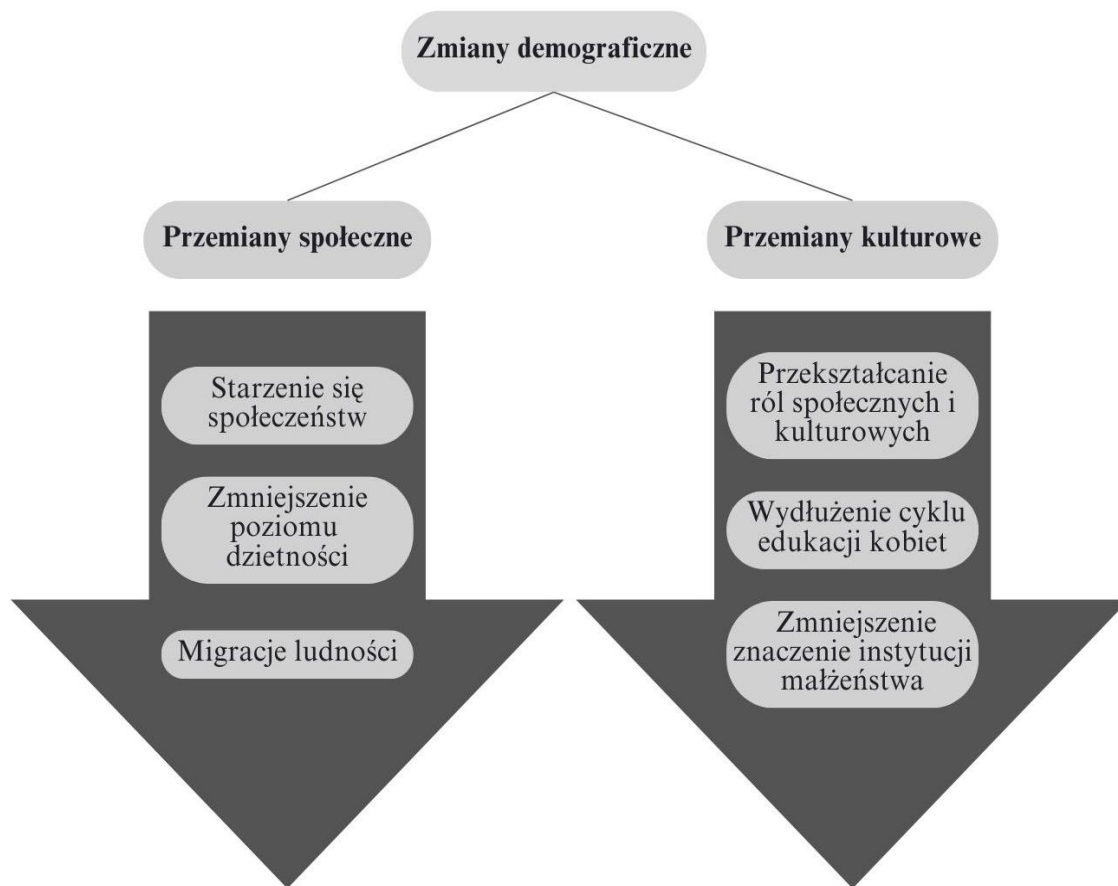
Przemiany demograficzne i gospodarcze związane były i są do dziś z urbanizacją. Miasta zaczęły rozwijać się zarówno w sensie fizycznym, jak i mentalnym – miejski wzorzec życia został przejęty przez mieszkańców obszarów wiejskich¹⁸. Proces urbanizacji przebiega jednak w zróżnicowany sposób - w zależności od stopnia rozwoju danego kraju lub regionu. Zawsze jednak proces ten wiąże się z generowaniem kosztów środowiskowych i społecznych. Wszystkie opisane powyżej zmiany są wyzwaniem dla władz lokalnych, które podejmują liczne działania mające na celu wspieranie rozwoju miasta przy równoczesnym minimalizowaniu negatywnych efektów tychże zmian. W tym celu władze wykorzystują koncepcje i modele rozwoju oraz konkretne metody, a w ich ramach – techniki i narzędzia, które z biegiem lat ulegają doskonaleniu i wielu przeobrażeniom, tak jak samo miasto.

Przemiany demograficzne uznać należy za główny czynnik warunkujący rozwój społeczno-gospodarczy miast, napędzany siłą przemian kulturowych i społecznych, co przedstawiono na rysunku 2.

¹⁶ J. Parysek, *Od „miasta socjalistycznego” do nowoczesnego miasta XXI w.*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2017; vol. 38, s. 21-49.

¹⁷ J. Kleer, *Rozwój a system kulturowy*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, 2019; vol. 57, s. 7-32.

¹⁸ J. Ziółkowski, *Urbanizacja, miasto, osiedle. Studia socjologiczne*, PWN, Warszawa 1965, s. 10-30.

Rysunek 2. Czynniki wpływające na zmiany demograficzne społeczeństwa europejskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: R. Kowalski, *Polityka społeczna w Polsce wobec przemian europejskiego modelu społecznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 2013; vol. 02, s. 85-106; F. Willekens, *Demographic Transitions in Europe and the World*, [w:] *Population Change in Europe, the Middle-East and North Africa. Beyond the Demographic Divide*, red. K. Matthijs, K. Neels, Ch. Timmerman, J. Haers i S. Mels, Taylor & Francis, London 2015, s. 13-43.

Zmiany demograficzne podzielić można na te, które warunkowane są przez przemiany kulturowe oraz te determinowane przemianami społecznymi. Wśród zmian kulturowych wyróżnić należy przede wszystkim przekształcanie ról społecznych i kulturowych, co związane jest z m.in. z rosnącą rolą mediów społecznościowych i Internetu, wydłużeniem cyklu edukacji kobiet oraz mniejszym znaczeniem instytucji małżeństwa. Wynikają one z różnych przesłanek, jednak najistotniejsza wydaje się być globalizacja i związane z nią przenikanie się kultur¹⁹. Równie istotne są przemiany społeczne, takie jak starzenie się społeczeństwa, spadek poziomu dzietności oraz migracje. Zmiany te są naturalnym etapem rozwoju społeczeństw niezależnie od regionu, zatem można przypuszczać, iż są nieuniknione. W takim przypadku rolą władz jest odpowiednie reagowanie, czyli kształtowanie polityki społecznej dostosowanej do

¹⁹ N. MacKinnon, A. Luke, *Changes in Identity Attitudes as Reflections of Social and Cultural Change*, “The Canadian Journal of Sociology”, 2002; vol. 27, no. 3, s. 299-338.

zmieniających się realiów, aby z jednej strony dostosować obowiązujące przepisy prawne, a z drugiej – zahamować negatywne zjawiska, np. związane z niskim poziomem dzietności.

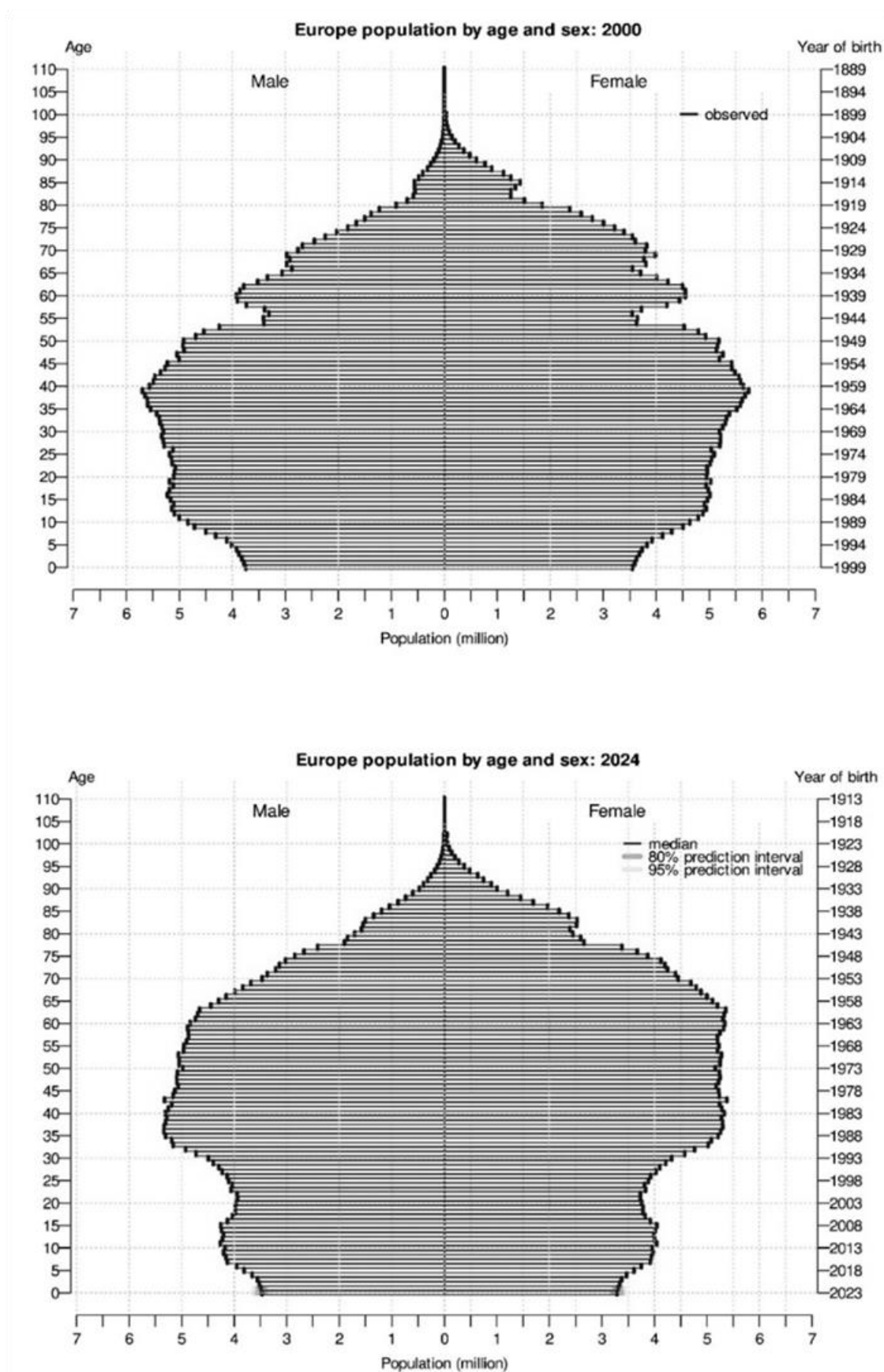
Europa należy do kontynentów o wysokim stopniu rozwoju społeczno-gospodarczego. Społeczeństwa wysoko rozwinięte charakteryzują się nieco odmiennymi tendencjami demograficznymi niż społeczności rozwijające się, przede wszystkim ze względu na różnice kulturowe i obecną sytuację demograficzną²⁰. Inne są też wyzwania stojące przed tymi społeczeństwami. Do wyzwań krajów wysoko rozwiniętych zaliczyć można problemy w zakresie niskiego współczynnika dzietności i niestabilności rodziny, starzenie się społeczeństwa i jednoczesny spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym, konieczność modernizacji systemów opieki społecznej oraz zdrowotnej czy też wdrażanie nowych technologii zarządzania tymi obszarami rozwoju.

Przyczyną starzenia się społeczeństwa jest rosnąca długość życia ludności, co warunkowane jest wyższym poziomem zarobków, stosunkowo łatwym dostępem do opieki zdrowotnej i profilaktyki, ułatwionym dostępem do zdrowej żywności, jak i dobrymi warunkami mieszkaniowymi²¹. Równocześnie zmniejsza się dzietność, co powodowane jest przemianami kulturowymi, związanymi z pojawieniem się nowego modelu rodziny czy zmianą trybu życia²². Liczba osób w wieku 65–100 lat będzie rosła, a zjawisko starzenia się ludności można zauważyć analizując piramidy wieku. Na rysunku 3. zestawiono ze sobą dwie piramidy wieku dla Europy w 2000 i 2024 r., co wskazuje na wystąpienie istotnych zmian w strukturze demograficznej społeczeństwa europejskiego na przestrzeni ponad dwudziestu lat.

²⁰ R. Kirejczyk, R. Antosiewicz, K. Nawrot, K. Prandencki, *Najważniejsze wyzwania gospodarcze świata w perspektywie roku 2050*, „Przyszłość. Świat-Europa-Polska”, 2013; vol. 2, s. 82-116.

²¹ Por.: H. van Solinge, K. Henkens, *Living longer, working longer? The impact of subjective life expectancy on retirement intentions and behaviour*, „European Journal of Public Health”, 2010; vol. 20, no. 1, s. 47-51; C. Ross, J. Mirowsky, *Family Relationships, Social Support and Subjective Life Expectancy*, „Journal of Health and Social Behavior”, 2002; vol. 43, no. 4, s. 469-489.

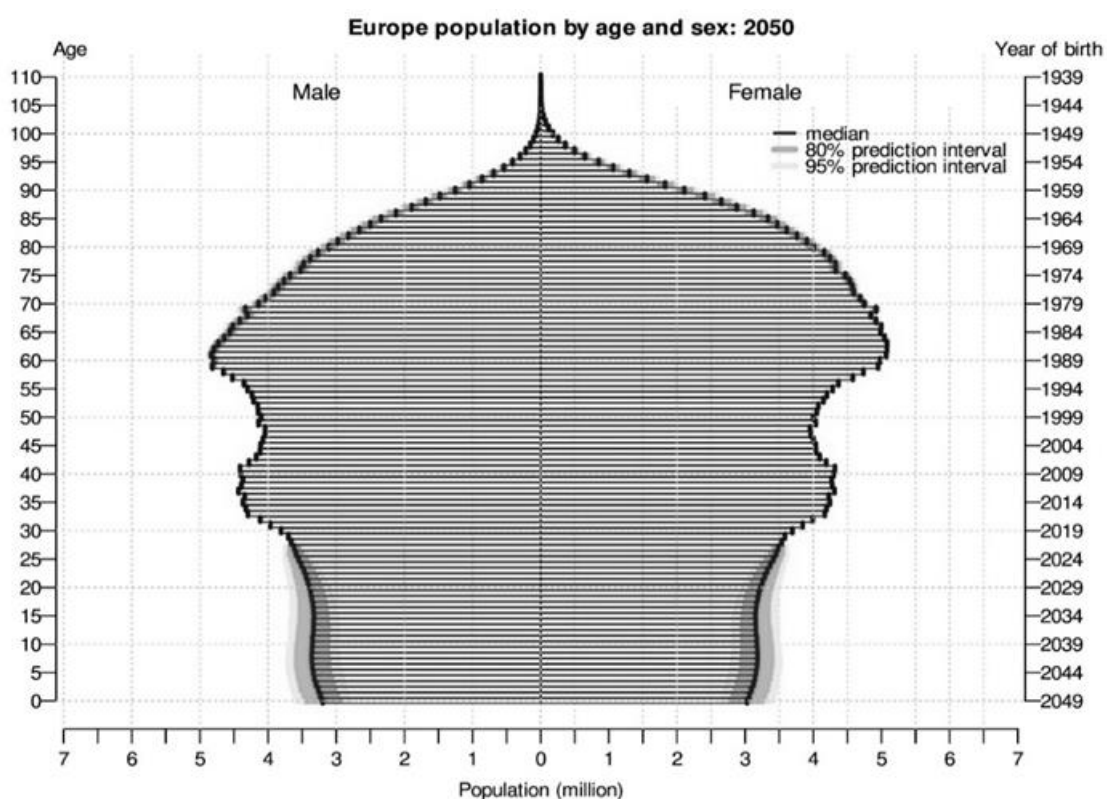
²² Por.: R. Ptaszek, *Rodzina – ale jaka? Model rodziny we współczesnej, wielokulturowej Europie i ich teoretyczne uzasadnienia*, [w:] *Rodzina a profilaktyka zaburzeń w zachowaniu*, red. Z. Gaś, Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin 2016, s. 14-20; A. Kwak, *Od rodziny nuklearnej Talcotta Parsonsa do wielości form życia rodzinnego współcześnie*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 2019; vol. 47, no. 4, s. 129-146.

Rysunek 3. Piramida wieku dla Europy w 2000 r. i 2024 r.

Źródło: *Europe Population by age and sex*, United Nations, <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/908> (dostęp: 24.05.2024).

Na piramidzie wieku z 2000 r. (górny rysunek) zauważyć można, że dominującą grupą wiekową były osoby urodzone w latach 1954-1964, czyli w grupie wiekowej 35-45 lat. Wysoka liczba osób w wieku produkcyjnym stwarzała dobre warunki dla rozwoju gospodarczego oraz zapewniała zastępowalność pokoleń. Najmniej liczną grupę wiekową stanowiły osoby powyżej 80 roku życia. W 2024 r. (dolny rysunek) liczba osób powyżej 80 roku życia zwiększyła się, równocześnie zmniejszyła się liczebność grupy osób urodzonych w latach 2015-2023, co wskazuje na coraz niższą zastępowalność pokoleń. W 2000 r. osoby powyżej 80-tego roku życia stanowiły nieco ponad 7% globalnej populacji, w 2024 r. już około 10,5% globalnej populacji²³. Prognozy wskazują na dalsze starzenie się społeczeństwa, co przedstawia rysunek 4.

Rysunek 4. Piramida wieku dla Europy w 2050 r.

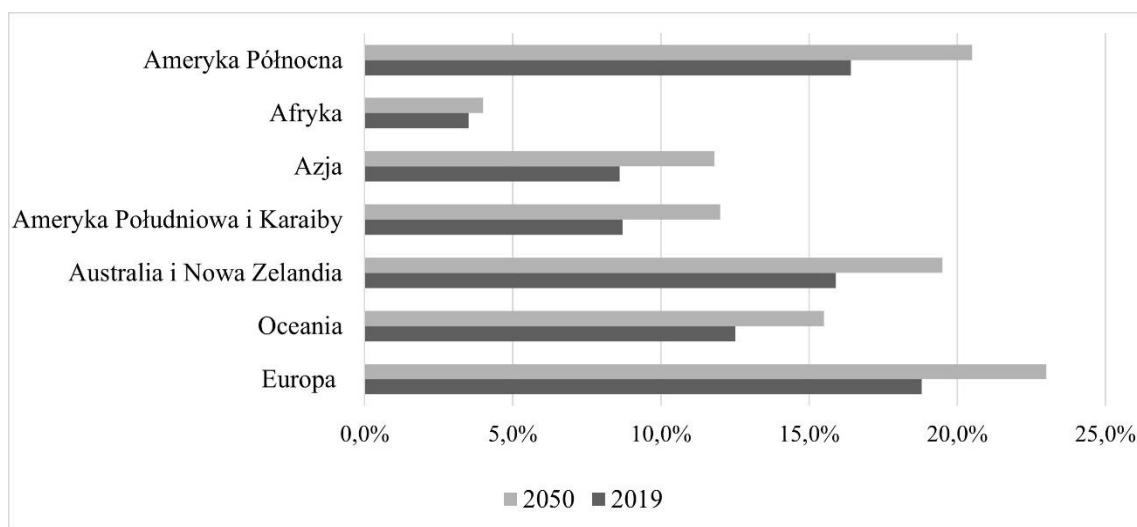
Źródło: *Europe Population by age and sex*, United Nations, <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/908> (dostęp: 24.05.2024).

Prognozowana piramida wieku w 2050 r. wskazuje na dalszy wzrost grupy osób powyżej 60 roku życia. Niska dzietność spowoduje, że liczba dzieci i młodzieży ulegnie zmniejszeniu. W konsekwencji władze miejskie będą musiały zmierzyć się z problemem

²³ *World Population Prospects 2022*, United Nations, <https://population.un.org/wpp/Graphs/Probabilistic/PopPerc/65plus/900> (dostęp: 16.05.2024).

zapewnienia odpowiedniej jakości życia osobom starszym, w tym usług publicznych, jak również kształtowania polityki społecznej dostosowanej do zmieniających się realiów.

Prognozy wskazują, że w 2050 r. osoby w wieku powyżej 65 roku życia będą stanowić 16,4% globalnej populacji²⁴. Na rysunku 5. przedstawiono zmianę liczby osób powyżej 65 roku życia w społeczeństwie w roku 2019 i z prognozą na 2050 rok według kontynentów.

Rysunek 5. Liczba osób powyżej 65 roku życia w roku 2019 i 2050 według kontynentów (w %)

Źródło: *World Population Ageing 2019*, United Nations,

<https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf> (dostęp: 23.11.2021).

Najszybciej starzeć się będą społeczności w krajach wysoko rozwiniętych (m.in. w Europie i Ameryce Północnej). W 2019 r. odsetek osób powyżej 65 roku życia w Europie wyniósł 18,8%, a do 2050 r. prognozuje się wzrost o 4,2%. Podobnie w Ameryce Północnej wzrost wyniesie 4,1%, a w Australii i Nowej Zelandii – wzrost o 3,6%. W Afryce przyrost odsetka osób starszych pomiędzy 2019 a 2050 r. wyniesie zaledwie 0,5%. W Azji odsetek osób starszych wzrośnie o 3,2% i w 2050 r. osoby powyżej 65 lat stanowić będą niemal 12% społeczeństwa. Zatem starzenie się społeczeństwa jest problemem globalnym, który w najbliższych dekadach będzie przybierał na sile.

Władze różnego szczebla zauważają zagrożenie, jakim jest wzrost udziału osób powyżej 65 roku życia w ludności ogółem. W długim okresie wiąże się to bowiem z koniecznością zwiększenia wydatków w zakresie ochrony zdrowia (rozwój

²⁴ *World Population Prospects 2022. Summary of Results*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, https://www.un.org/en/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf (dostęp: 16.05.2024).

specjalizacji geriatry), polityki emerytalnej czy też rosnącego zapotrzebowania na usługi publiczne dostosowane do potrzeb osób starszych. Srebrne lub tzw. „siwiejące”²⁵ społeczeństwo stawia nowe wyzwania dla funkcjonowania gospodarki w ogóle – na przykład, osoby starsze postrzegane są jako mniej podatne na wpływ reklam oraz mniej skłonne do wydawania pieniędzy, co może zmniejszać dynamikę rozwoju społeczeństwa konsumpcyjnego²⁶. Równocześnie rozwija się srebrna gospodarka, będąca odpowiedzią na systematyczne wydłużanie się długości życia. Osoby starsze dłużej pozostają aktywne zawodowo, stanowią także istotny segment klientów.

W 2022 r. współczynnik obciążenia demograficznego (liczony jako stosunek liczby dzieci w wieku 0-14 lat i osób starszych powyżej 65 roku życia do osób w wieku produkcyjnym w przedziale 15-64 lat²⁷) wynosił 54%, a w 2050 r. osiągnie on wartość niemal 60%. Świadczy to o rosnącym udziale osób w wieku nieprodukcyjnym (dzieci i osób starszych) w strukturze wiekowej ludności, co może być poważnym wyzwaniem dla globalnej gospodarki. Między innymi, dlatego też podejmowane są działania zmierzające do wydłużenia lat pracy dla kobiet i mężczyzn zbliżających się do granicy wiekowej 60 i 65 lat.

Spółeczeństwo europejskie, tak jak inne społeczności wysoko rozwinięte, charakteryzuje się niskim wskaźnikiem dzietności oraz rosnącym wiekiem matki przy urodzeniu pierwszego dziecka. W Polsce w 2020 r. średni wiek kobiet w czasie urodzenia pierwszego dziecka wynosił 27 lat²⁸. Dla krajów Unii Europejskiej jest to średnio 29 lat²⁹. Istotnym czynnikiem wpływającym na spadek dzietności są przekonania dotyczące rodziny, tj. modelu rodziny, wpływu posiadania dzieci na życie zawodowe i prywatne czy obawy związane z wychowaniem oraz przekonania dotyczące partnera, tj. obawy

²⁵ Termin srebrnego lub „siwiejącego” społeczeństwa jest próbą przetłumaczenia określenia „*silver society*” na język polski. Por.: T. Zalega, *Segment osób w wieku 65+ w Polsce. Jakość życia – Konsumpcja - Zachowania konsumenckie*, Wyd. Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 50-58; K. Jagielska, J. Matejek, *Ekonomia społeczna jako ważne ogniwo w systemie wsparcia rodziny*, „Ekonomia Społeczna”, 2017; vol. 1, s. 22-31.

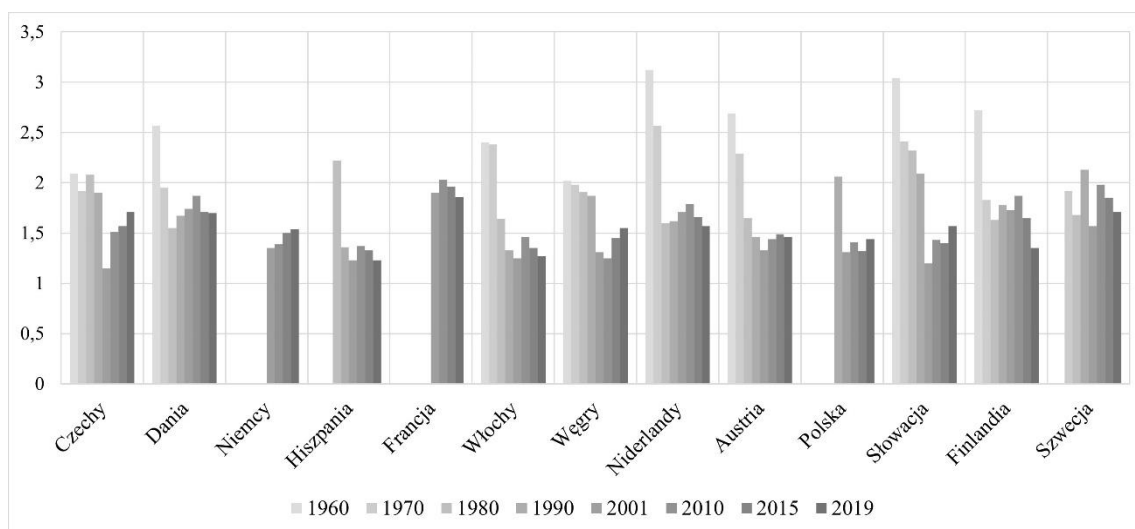
²⁶ Ł. Jurek, *Ekonomia starzejącego się społeczeństwa*, Difin, Warszawa 2012, s. 65.

²⁷ Przedział wiekowy osób w wieku nieprodukcyjnym i produkcyjnym może się różnić. Dla Polski można przyjąć, że wiek nieprodukcyjny to przedział 0 – 16 lat dla dzieci, dla seniorów jest to wiek nieprodukcyjny to 60 lat i powyżej dla kobiet oraz 65 lat i powyżej dla mężczyzn. W niniejszej pracy Autorka odnosi się do metodologii stosowanej przez organizację United Nations.

²⁸ *Urodzenia i dzietność*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html> (dostęp: 13.12.2021).

²⁹ *Fertility indicators*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_FIND__custom_1778702/default/table?lang=en (dostęp: 13.12.2021).

dotyczące jego zaangażowania w proces wychowania³⁰. Niemniej, istotnym czynnikiem wpływającym na niską dzietność jest zagrożenie ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Badania wskazują, że rodziny wielodzietne, czyli mające więcej niż troje dzieci oraz samotne matki należą do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Do grupy tej należą także osoby długotrwale bezrobotne, starsze i z niepełnosprawnościami. Na rysunku 6. przedstawiono współczynnik dzietności dla wybranych krajów europejskich, który potwierdza, że poziom dzietności nie zapewni zastępowalności pokoleniowej w kolejnych dziesięcioleciach.

Rysunek 6. Współczynnik dzietności w wybranych krajach europejskich w latach 1960-2019

Źródło: *Fertility indicators*, Eurostat, *op. cit.*

Analizując rysunek 6. zauważyć można spadek współczynnika dzietności we wszystkich analizowanych krajach – jest to trend niepokojący i powodujący wiele negatywnych skutków. Największy spadek współczynnika dzietności można zaobserwować w Niderlandach oraz w Słowacji – tam współczynnik ten z poziomu przekraczającego 3,0 spadł do poziomu 1,57. Najniższy współczynnik dzietności w 2019 r. odnotowano w Hiszpanii i było to 1,23. Dlatego też podejmowane są działania mające za zadanie zapobiec spadkowi tego wskaźnika, polegające na modyfikacji polityki społecznej w kierunku wsparcia kobiet w opiece nad dziećmi, wsparcia migracji ludności oraz działania zachęcające młode osoby do prokreacji³¹. Brak wystarczających działań ze strony władz może skutkować dalszym spadkiem współczynnika dzietności, a następnie

³⁰ A. Brodziak, A. Wolińska, E. Ziółko, *Próba weryfikacji interdyscyplinarnej hipotezy wyjaśniającej spadek liczby urodzeń i niską dzietność*, „Medycyna Środowiskowa - Environmental Medicine”, 2012; vol. 15, no. 4, s. 104-115.

³¹ J. Grant, S. Hoorens, S. Sivadasan, M. Van Het Loo i in., *Trends in European fertility: should Europe try to increase its fertility rate or just manage the consequences?*, „International Journal of Andrology”, 2006; vol. 29, s. 17-19.

– nasilaniem się procesu starzenia społeczeństwa. Jeśli efekt ten nie będzie zniwelowany przez dodatnie saldo migracji, wówczas może dojść do stopniowego wyludniania się poszczególnych krajów.

Do zagrożeń związanych z przemianami demograficznymi należy także problem ubóstwa. Można je zdefiniować w sposób ogólny jako niemożność zaspokojenia potrzeb³². Dawniej ubóstwo było definiowane jedynie w aspekcie podstawowych potrzeb, jednak wraz z rosnącą zamożnością społeczeństwa definicja ta ewoluowała w kierunku potrzeb wyższego rzędu³³. Należy podkreślić, że ubóstwo i wykluczenie społeczne powoduje wiele negatywnych skutków, do których zaliczyć należy³⁴:

- trudności w realizacji praw obywatelskich,
- wykluczenie ze społeczności lokalnej,
- konflikty społeczne,
- uzależnienia,
- niewydolność rodziny.

W 2019 r. wartość środków przeznaczanych na pomoc społeczną w Unii Europejskiej przekroczyła kwotę 7,5 tys. EUR na osobę. Kwota ta w porównaniu z 2008 r. wzrosła o ponad 2 tys. EUR na osobę³⁵. Prognozować można dalszy wzrost kwoty przeznaczanej na pomoc społeczną w krajach Unii Europejskiej, zwłaszcza w 2020 r., kiedy to wiele rodzin znalazło się w trudnej sytuacji, najczęściej związanej z przejściowym bezrobociem³⁶. W odpowiedzi na po-pandemiczną rzeczywistość zorganizowano „Konferencję w sprawie przyszłości Europy”³⁷. W debatę zaangażowane zostały kraje członkowskie Unii Europejskiej, które zostały zobligowane do zorganizowania debaty społecznej i zebrania głosu mieszkańców. Zaplanowane w ten

³² J. Krzysztofiak, K. Pawlak, *Problem ubóstwa i wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2017; vol. 1, s. 37-49.

³³ Tamże, s. 37-49.

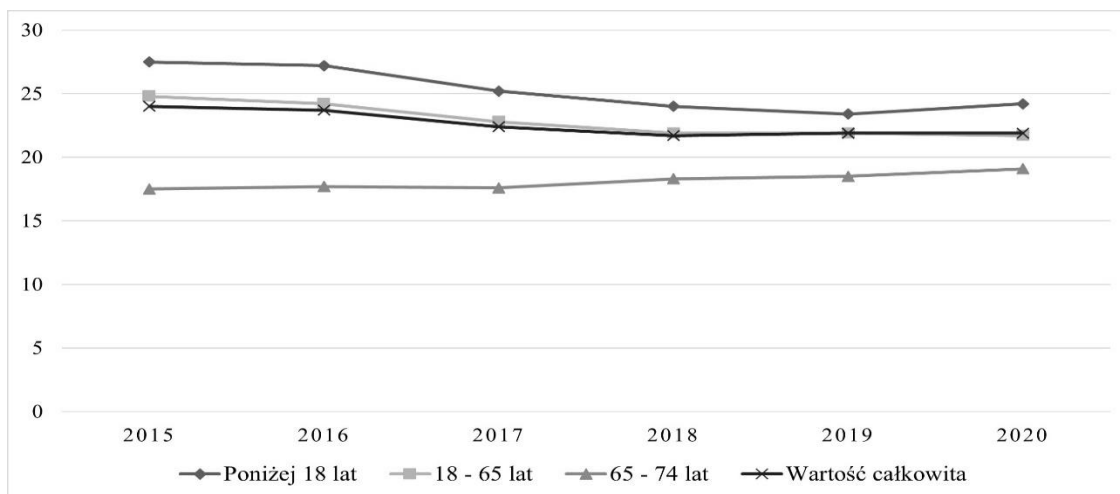
³⁴ R. Szarfenberg, *Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne*, [w:] *Polityka społeczna*, red. G. Firlit-Fesnaka i J. Męcina, PWN, Warszawa 2018, s. 174-192.

³⁵ *Social benefits per head of population by function*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00107__custom_1759093/default/table?lang=en (dostęp: 13.12.2021).

³⁶ A.L. Gomez, J.M. Montero, *Impact of lockdown on the euro area labour market in 2020 H1*, „Economic Bulletin”, 2020; vol. 4, s. 2-4.

³⁷ Konferencja została zorganizowana przez Parlament Europejski, Radę Unii Europejskiej i Komisję Europejską w 2021 roku i zakończyła się rok później. Miała ona formę paneli, w których udział wziąć mogli zarówno politycy krajów członkowskich, jak i obywatele. Następnie odbyły się sesje plenaryjne, w czasie których podsumowano panele i wypracowano rozwiązania w ramach (1) rozwoju gospodarczego, (2) edukacji, kultury i sportu, (3) cyfryzacji, (4) demokracji europejskiej, (5) praworządności i bezpieczeństwa, (6) zmian klimatycznych, (7) zdrowia, (8) migracji, (9) globalnego oddziaływania.

sposób konsultacje społeczne stanowią wyznacznik prospołecznego podejścia. Jeden z paneli nosił tytuł: „Silniejsza gospodarka, sprawiedliwość społeczna, zatrudnienie”³⁸. Na rysunku 7. przedstawiony został wskaźnik zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym w krajach Unii Europejskiej według grup wiekowych: 18 lat i poniżej, od 18 do 65 oraz od 65 do 74 lat. Wskazano także wartość całkowitą.

Rysunek 7. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym w krajach Unii Europejskiej według grup wiekowych w latach 2015-2020 (w %)

Źródło: *People at risk of poverty or social exclusion by age and sex - new definition*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PEPS01N__custom_2069159/default/table?lang=en (dostęp: 10.02.2022).

Zauważyć można, że najbardziej zagrożoną grupę stanowią dzieci i młodzież. Na przestrzeni lat wskaźnik zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym dla tej grupy zmniejszył się z 27,5% w 2015 r. do 24,2% w 2020 r., mimo to nadal jest to najwyższa wartość. Dla porównania w grupie osób starszych wskaźnik wyniósł 17,5% w 2015 r. i pięć lat później ukształtował się na poziomie 19,1%. Wśród seniorów co roku notowany jest wzrost zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Od kilku dekad zaobserwować można przemiany społeczno-kulturowe społeczeństwa europejskiego, wynikające z postępującego procesu globalizacji oraz rozwoju technologii³⁹. Oba te procesy prowadzą do wypierania tradycyjnych wartości, przeobrażając ugruntowane tradycje w kierunku indywidualizmu oraz pogłębiając się cyfryzacji i społeczeństwa sieci. Zmiany te mogą być widoczne m.in. w kształtowaniu się nowych ról w społeczeństwie dla kobiet, mężczyzn czy osób starszych. Zauważyć należy, że dynamika tych zmian wzrosła w latach 2000 – 2020, co może wskazywać, że związane

³⁸ Konferencja w sprawie przyszłości Europy, <https://futureu.europa.eu/processes/Economy/f/13/> (dostęp: 13.12.2021).

³⁹ G. Maciejewski, *Europa wobec przemian kulturowych, systemowych i gospodarczych*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2015; vol. 218, s. 11-15.

są one z rozwojem nowoczesnych technologii, w tym cyfryzacji. Coraz częściej używane media społecznościowe mogą wpływać na zdrowie psychiczne, podejmowane wybory dotyczące pracy i rozwoju osobistego czy przyspieszać wymianę informacji między użytkownikami Internetu.

Jednak zmiany społeczno-kulturowe nie wynikają wyłącznie z postępującej globalizacji czy rozwoju technologii, ale kształtowane są przez działania podejmowane w ramach polityki Unii Europejskiej, która rozwija się w kierunku prospołecznym⁴⁰. Wskazują na to dokumenty strategiczne dotyczące m.in. „Europejskiego Zielonego Ładu” czy „Strategii od pola do stołu”, w których działania na rzecz zrównoważonego rozwoju ujmowane są w aspekcie społecznej odpowiedzialności, równości obywateli oraz praw człowieka⁴¹. Podejście to przenoszone jest na poziom państw członkowskich, które z założenia stają się państwami o dobrze rozwiniętej polityce społecznej⁴².

Zmiana wzorców kulturowych oraz tradycyjnych ról społecznych dotyczy krajów wysoko rozwiniętych, w których role społeczne i kulturowe powoli zastępują role biologiczne. W ten trend wpisują się m.in.: wydłużanie lat edukacji, rozwój zawodowy kobiet czy spadające znaczenie formalizacji związku. Tradycyjne pojmowanie roli kobiet i macierzyństwa przekształca się w obraz nowoczesnego społeczeństwa informacyjnego i globalnego⁴³. Zmiany demograficzne są stałym elementem rozwoju krajów, regionów i miast. Mogą to być zmiany warunkowane czynnikami historycznymi, politycznymi czy też klimatycznymi. Do zmian demograficznych w Europie w szczególności przyczyniają się migracje ludności z państw pozaeuropejskich, wydłużanie się przeciętnej długości życia, niski wskaźnik dzietności czy przemiany kulturowe wynikające z procesów globalizacji.

Zmiany demograficzne mają różne przyczyny, jednak ich skutki są odczuwalne globalnie. Dlatego też organizacje międzynarodowe podejmują proaktywne działania na rzecz minimalizowania negatywnych skutków tych przemian. Również na poziomie krajowym i lokalnym podejmowane są działania mające na celu z jednej strony zachęcić osoby młode do posiadania dzieci, z drugiej do poprawy jakości życia osób starszych,

⁴⁰ D. Milczarek, *Unia Europejska a globalizacja*, „Studia Europejskie”, 2004; vol. 3, s. 10-23.

⁴¹ A. Sójka, *Europejski zielony Ład – Unia Europejska od zrównoważonego rozwoju i bezpieczeństwa środowiskowego do ekologii*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa”, 2022; vol. 12, no. 12, s. 121-139.

⁴² W. Anioł, *Europejska polityka społeczna – podejście teoretyczne*, „Polityka Społeczna”, 2010; vol. 2, s. 2-4.

⁴³ M. Castells, *Społeczeństwo sieci*, PWN, Warszawa 2007, s. 443-449.

zwłaszcza w zakresie ochrony zdrowia. Prognozowany wzrost współczynnika obciążenia demograficznego wskazuje, że działania te powinny zostać zintensyfikowane.

1.2. Uwarunkowania urbanizacji w Europie w kontekście przemian społeczno-gospodarczych

Współczesne przemiany demograficzne współistnieją z postępującym zjawiskiem urbanizacji. Obszary wiejskie, mimo iż zajmują większą powierzchnię, to zamieszkiwane są przez znacznie mniejszą liczbę ludności, wobec czego gęstość zaludnienia jest tam kilkudziesięciokrotnie niższa niż w miastach. To właśnie miasta mierzą się z problemem dużego zagęszczenia ludności przy równoczesnym braku wystarczającego terenu do rozwoju wszystkich funkcji niezbędnych do zaspokajania potrzeb użytkowników miasta, w tym mieszkańców. Aspekt demograficzny zjawiska urbanizacji należy uznać za niewystarczający do jego zdefiniowania, bowiem współcześnie zjawisko urbanizacji należy rozumieć w sposób systemowy, czyli obejmujący także perspektywę ekonomiczną, przestrzenną, ekologiczną, społeczną oraz prawną⁴⁴. Rozwijające się miasta przyciągają ludność z obszarów wiejskich, stanowią ośrodki przemysłowe oraz siedziby biznesu. Powiększając się, miasta „wylewają” się na okoliczne tereny, tworząc często bardzo rozległe suburbia. Ma to wpływ na środowisko naturalne, życie mieszkańców i lokalną politykę.

Zjawisko rozlewania się miast (ang. *urban sprawl*) definiowane jest jako forma urbanizacji, charakteryzująca się niską gęstością zaludnienia i dużymi dystansami, z minimalnym udziałem usług publicznych⁴⁵. Problem rozlewania się miast wzmacniany jest przez takie czynniki jak: niski dochód *per capita*, wzrost liczby mieszkańców miasta, niższe ceny gruntów poza granicami administracyjnymi miasta oraz wyższa produktywność produkcji rolnej, niewymagająca dużych powierzchni uprawnych⁴⁶. Wysokie ceny najmu i kupna nieruchomości w centrach miast wykluczają osoby z niższymi dochodami, które osiedlają się na przedmieściach. Wzrost produktywności

⁴⁴ S. Szymańska, J. Biegańska, *Fenomen urbanizacji i procesy z nim związane*, „Studia Miejskie”, 2011; vol. 4, s. 14-16.

⁴⁵ O. Gillham, *The Limitless City: A Primer on the Urban Sprawl Debate*, Island Press, Washington 2002, s. 3-8.

⁴⁶ W. Oueslati, S. Alvanides, G. Garrod, *Determinants of urban sprawl in European cities*, „Urban Studies”, 2015; vol. 52, no. 9, s. 1594-1614.

w rolnictwie prowadzi do zmniejszenia liczby miejsc pracy w tym sektorze i migracji zarobkowej do miast. W konsekwencji migracji wzrasta liczba mieszkańców miast oraz obszarów podmiejskich. Istotne znaczenie ma zmiana stylu życia związana z poszukiwaniem spokoju na przedmieściach⁴⁷. Obszary podmiejskie uznawane są za wolne od typowych miejskich problemów, tj. zanieczyszczeń i hałasu.

W ujęciu demograficznym miasto to skupisko dużej liczby ludności na określonym i ograniczonym terenie. Takie podejście nazwać można również ujęciem historycznym, bowiem wzrost gęstości zaludnienia to pierwszy element tworzącego się miasta⁴⁸. Jednak proces urbanizacji uzależniony jest również od polityki krajowej, regionalnej i lokalnej, przepisów prawnych czy warunków naturalnych danego obszaru. Przebieg tego procesu jest ściśle związany z przestrzenią, w której zachodzi. Zatem aby w pełni zrozumieć zjawisko urbanizacji, należy traktować je jako część większej całości – cyklu życia miasta⁴⁹.

Cykl życia to narzędzie pozwalające ograniczyć wpływ procesu, produktu lub usługi na środowisko za pomocą podejścia skoncentrowanego na oddziaływaniu poszczególnych etapów czy składników od wytworzenia do zakończenia użytkowania i utylizacji⁵⁰. Cykl życia (ang. *Life Cycle Assessment*, LCA) wykorzystywany jest w wielu dziedzinach: marketingu, przemyśle czy naukach ścisłych. Ma także zastosowanie w studiach miejskich, gdyż miasto w ujęciu systemowym można traktować jako organizację uczącą się. Organizacja traktowana jest jak żywy organizm, zdolny do ciągłego przetwarzania i analizowania informacji, a także do szybkich zmian w zależności od sygnałów płynących z zewnątrz⁵¹. Zmiany demograficzne, proces suburbanizacji czy globalizacja generują wyzwania dla miast. Przeciwdziałanie im lub minimalizowanie negatywnych skutków wymaga zidentyfikowania tożsamości miasta, a następnie re-definicji w kontekście zapewnienia mieszkańcom wysokiej jakości życia i warunków do prowadzenia biznesu. Przykładem takiego miasta może być Liverpool, będący niegdyś miastem portowym, co zapewniało mieszkańcom miejsca pracy. Jednak

⁴⁷ M. Palak, *Nowe oblicza przedmieść. Socjologiczne studium suburbanizacji w Polsce na przykładzie Rzeszowa*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016, s. 103-115.

⁴⁸ R. Krzysztofik, *Geneza aglomeracji miast na obszarze Polski*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014, s. 7-13.

⁴⁹ *Handbook of urban studies*, red. R. Paddison, SAGE, London 2001, s. 144-146.

⁵⁰ *Life Cycle Assessment: Principles and Practice*, Scientific Applications International Corporation, <http://people.cs.uchicago.edu/~ftchong/290N-W10/EPAonLCA2006.pdf> (dostęp: 27.12.2021).

⁵¹ K. Olejniczak, J. Rok, A. Płoszaj, *Organizacje uczące się – Learning Organization (LO)*, [w:] *Organizacje uczące się. Model dla administracji publicznej*, red. K. Olejniczaka, Scholar, Warszawa 2012, s. 79-85.

na skutek zmian technologicznych miasto musiało zmierzyć się z rosnącym poziomem bezrobocia, co wymagało działań w zakresie dostarczenia nowych usług w postaci centrów edukacji, a także pomocy w przekwalifikowaniu pracowników portu⁵². Działania te przyniosły oczekiwane rezultaty w postaci zwiększenia postrzeganej jakości życia mieszkańców.

Organizacyjny charakter miasta przejawia się przede wszystkim w potencjale uczenia się. Rozróżnić można uczenie się odgórne w postaci kreowania polityk i przepisów prawnych oraz oddolne, którego formą może być partycypacja społeczna⁵³. Funkcjonowanie miasta wymaga ciągłego zbierania, przetwarzania i interpretowania informacji, co umożliwia postępująca cyfryzacja. Jest to proces uczenia się, który jest tożsamy z tym zachodzącym w organizacjach⁵⁴. Miasta pozostają w sieci przepływu informacji, dobrych praktyk i oddziaływania strategii rozwojowych. Zmiany te podyktowane są w dużej mierze zmianami w globalnej gospodarce – gospodarce opartej na wiedzy. Głównym aktorem⁵⁵ tych działań są władze miejskie, gdyż to one odpowiadają za zarządzanie miastem jako organizacją. Mimo istnienia różnic między zarządzaniem miastem a organizacją, można wskazać na ich podobieństwo w zakresie m.in.: budowania strategii rozwoju w oparciu o diagnozę stanu aktualnego (w tym przewagi konkurencyjnej) czy zastosowanie benchmarkingu⁵⁶.

Według badaczy w rozwoju miast wyróżnić można trzy fazy cyklu życia miasta: urbanizację, suburbanizację oraz dezurbanizację, co przedstawiono na rysunku 8⁵⁷. Proces urbanizacji w uproszczonym ujęciu związany jest ze wzrostem liczby ludności oraz rozwojem społeczno-ekonomicznym. Rosnąca liczba ludności przekształca miasto w aglomerację, czyli duże ośrodki miejskie. Ich charakterystyczną cechą jest rozwój wokół centrum przedmieść, tzw. „sypialni”, które pełnią funkcje głównie mieszkalne⁵⁸.

⁵² P. Toyne, *City of Learning*, „RSA Journal”, 1994; vol. 142, no. 5450, s. 42-53.

⁵³ C. McFarlane, *The city as a machine for learning*, „Transactions of the Institute of British Geographers”, 2011; vol. 36, no. 3, s. 333-470.

⁵⁴ N. Seymoar, Z. Mullard, M. Winstanley, *City – to – city learning*, Royal Roads University, Colwood 2009, s. 9-13.

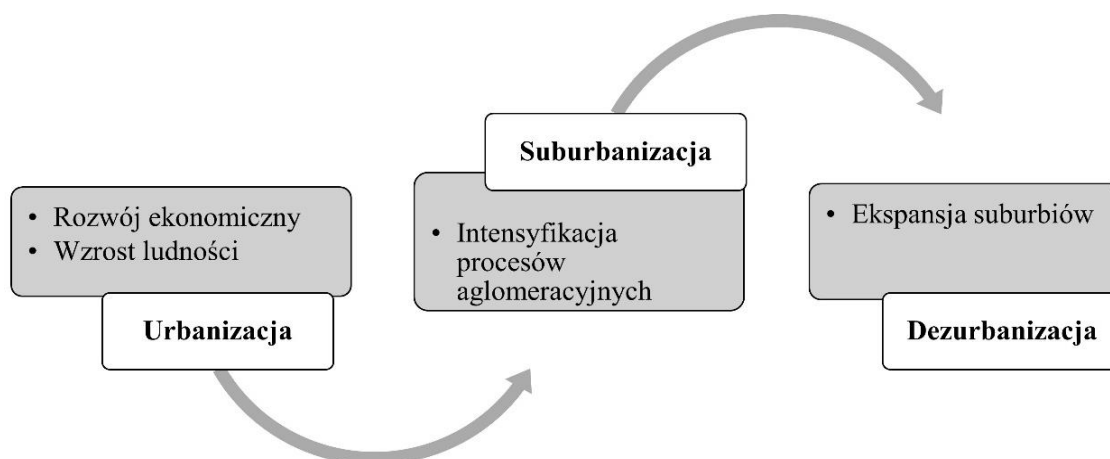
⁵⁵ Pojęcie „aktor” należy rozumieć jako podmiot bezpośrednio odpowiedzialny za inicjowanie pewnych procesów, podczas gdy „interesariusze” są w sposób pośredni w te procesy włączani. Por.: E. Ballantyne, M. Lindholm, A. Whiteing, *A comparative study of urban freight transport planning: addressing stakeholder needs*, „Journal of Transport Geography”, 2013; vol. 32, s. 93-101.

⁵⁶ Na podstawie wywiadu z dr M. Wiśniewską, przeprowadzonego w ramach Akademii Uniwersytetu Łódzkiego, <https://samorzad.pap.pl/kategoria/akademia-universytetu-lodzkiego/czy-miastem-mozna-zarzadzac-jak-przedsiębiorstwem-wywiad> (dostęp: 10.02.2022).

⁵⁷ W. Budner, *Gospodarka przestrzenna miast i aglomeracji*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2019, s. 85-90.

⁵⁸ T. Kaczmarek, *Różne oblicza suburbanizacji. Od przedmieść w cieniu miasta do post-suburbów*, „Prace i Studia Geograficzne”, 2020; vol. 65, no. 3, s. 103-113.

Następuje zatem powolny odpływ mieszkańców z centrów na obrzeża, gdzie np. ceny nieruchomości są niższe lub możliwy jest zakup większych nieruchomości z uwagi na rozproszoną, niską zabudowę.

Rysunek 8. Cykl życia miasta

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: S. Cividino, R. Halbac-Cotoara-Zamfir, L. Salvati, *Revisiting the „City Life Cycle”: Global Urbanization and Implications for Regional Development*, „Sustainability”, 2020; vol. 12, s. 4.

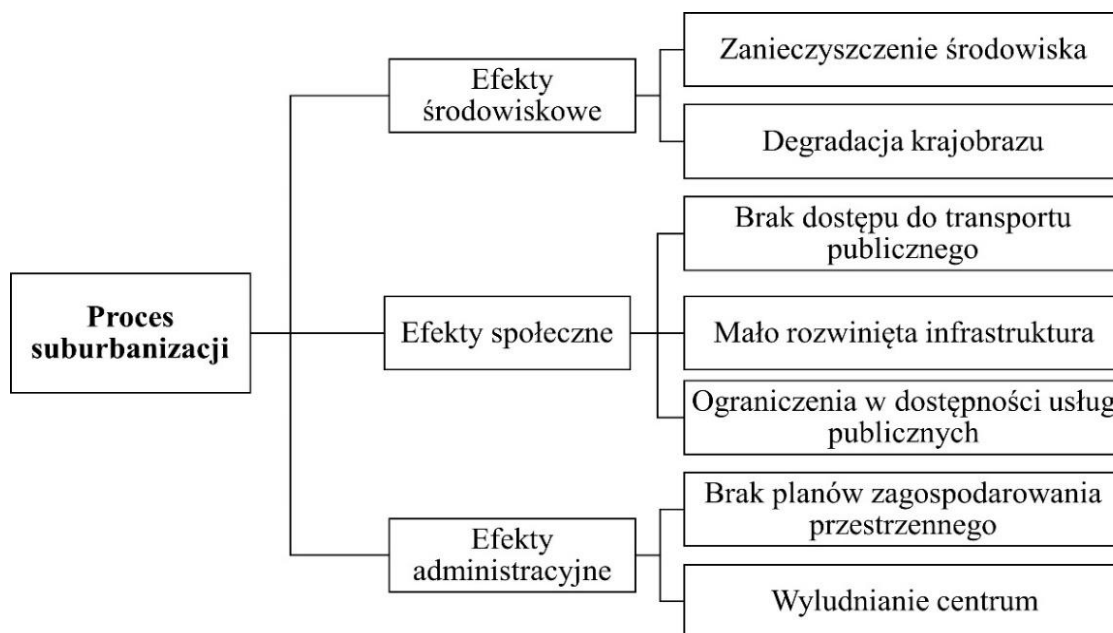
W procesie suburbanizacji miasta „rozlewają się” na okoliczne tereny, co skutkuje znacznym poszerzeniem jego granic oraz nowymi zagrożeniami z tym związanymi. Kolejnym etapem jest dezurbanizacja, wynikająca z dalszej ekspansji przedmieść i upadku znaczenia dużych ośrodków miejskich. Z fazą dezurbanizacji można wiązać wyludnianie się mniejszych miast na rzecz osiedlania w pobliżu aglomeracji i obszarów metropolitalnych. Po fazie dezurbanizacji może zaistnieć także faza re-urbanizacji (nieuwzględniona na rysunku z uwagi na jej teoretyczny charakter, niewchodzący w skład analizowanego obszaru).

W krajach europejskich zaobserwować można postępujący proces suburbanizacji, czyli tworzenia się aglomeracji i obszarów metropolitalnych. Centra miast nadal pozostają atrakcyjną lokalizacją dla miejsc pracy oraz siedzibą przedsiębiorstw handlowo-usługowych, jednak przedmieścia zyskują nowe funkcje, gdyż mieszkańcy przenoszą tam część swoich potrzeb związanych z edukacją, kulturą czy ochroną zdrowia. Do najważniejszych zagrożeń związanych z tym procesem należą: wpisanie procesu suburbanizacji w ramy organizacyjno-administracyjne, kongestia transportowa i degradacja środowiska naturalnego⁵⁹. Negatywne skutki suburbanizacji wynikają

⁵⁹ M. Kiba-Janiak, *Wpływ suburbanizacji na system logistyki miejskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Ekonomika Transportu i Logistyka”, 2014; vol. 51, s. 123-136.

przede wszystkim z chaotyczności procesu i nieprzygotowania lokalnych władz do zachodzących zmian⁶⁰.

Proces suburbanizacji generuje wiele negatywnych skutków, które można sklasyfikować w kategoriach oddziaływania na środowisko naturalne, społeczeństwo oraz administrację lokalną, co zaprezentowano na rysunku 9.

Rysunek 9. Skutki procesu suburbanizacji w wymiarze środowiskowym, społecznym i administracyjnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: N. Stelmaszewska, *Konsekwencje suburbanizacji dla miast i stref podmiejskich w świetle literatury krajowej i zagranicznej*, „Urban Development Issues”, 2020; vol. 66, no. 1, s. 25-34; K. Heffner, *Proces suburbanizacji a polityka miejska w Polsce*, [w:] *Miasto – region – gospodarka w badaniach geograficznych. W stulecie urodzin Profesora Ludwika Straszewicza*, red. T. Marszał, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 75–110.

Proces suburbanizacji powoduje wiele zmian w środowisku naturalnym i dla mieszkańców miasta oraz lokalnej administracji. Skutki najbardziej widoczne to te związane ze środowiskiem, czyli zanieczyszczenia w postaci gazów i pyłów, które mogą w sprzyjających warunkach przerodzić się w szkodliwy smog. Do zanieczyszczeń w obszarze miast można zaliczyć także zanieczyszczanie światłem oraz hałas. Nadmierne oświetlenie w ciągu nocy, podobnie jak hałas, powoduje wiele negatywnych skutków, do których zaliczyć można nieefektywne wykorzystanie energii, problemy ze snem czy zaburzenie rytmu życia miejskiej fauny⁶¹, w długim okresie powodujące zanik

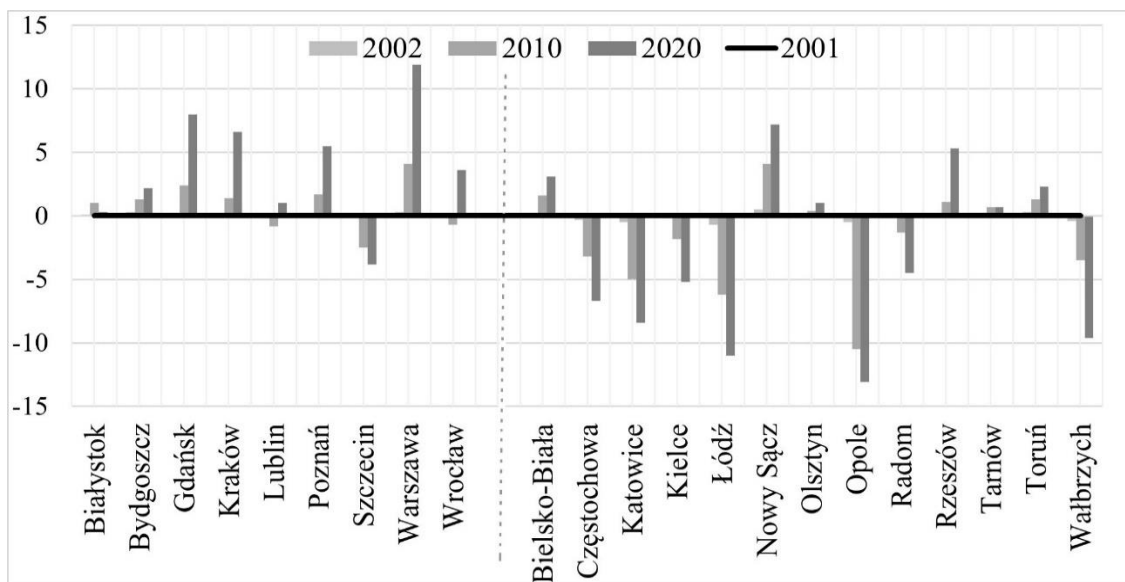
⁶⁰ E. Depa, *Charakterystyka funkcjonowania strefy podmiejskiej*, „Młoda Humanistyka”, 2017; vol. 1, s. 3-5.

⁶¹ F. Hölker, T. Moss, B. Griefehn, W. Kloas i in., *The dark side of light: a transdisciplinary research agenda for light pollution policy*, “Ecology and Society”, 2010; vol. 15, no. 4, s. 1-11.

bioróżnorodności gatunkowej roślin i zwierząt oraz schorzenia różnego rodzaju u ludzi. Niekontrolowane rozlewanie się miast powoduje często niekorzystne i nieodwracalne zmiany w lokalnym krajobrazie – tereny wykorzystywane rolniczo zostają zabudowane i włączane są w miejskie przedmieścia. Osiedlanie się z dala od centrum miasta powoduje konieczność częstego dojeżdżania do pracy czy szkoły. Jednak suburbia charakteryzują się niedoborem infrastruktury (utwardzonych dróg, ciągów pieszo-rowerowych) oraz niewystarczającą podażą usług transportu publicznego (m.in. zbyt słabo rozwinięta siatka połączeń, zbyt mała częstotliwość przejazdów, niedopasowanie przebiegu trasy do potrzeb pasażerów). W konsekwencji prowadzi to do zwiększenia wykorzystywania transportu indywidualnego z uwagi na brak alternatywy. Duża liczba samochodów osobowych i konieczność częstych dojazdów prowadzą do kongestii transportowej, szczególnie w porannym i popołudniowym szczycie ruchu. Na słabiej rozwiniętych obrzeżach miast brakuje także usług o charakterze publicznym, w tym instytucji dostarczających usług kulturalnych, sportowych czy zdrowotnych. Procesu suburbanizacji nie da się zatrzymać, a zatem należy podejmować działania minimalizujące negatywne skutki dla społeczności i środowiska⁶² lub działania wyprzedzające.

Opisane powyżej problemy nie są jednolite dla całego zbioru polskich miast. Depopulacja widoczna jest przede wszystkim w mniejszych miastach, co można zauważyć analizując rys. 10. przedstawiono na nim zmianę liczby ludności w latach 2001 – 2020, z czego rok 2001 jest rokiem bazowym (100%). Na górnym wykresie zaprezentowano dane dotyczące polskich metropolii, na dolnym zaś zmiany liczby ludności w mniejszych miastach, niepełniących funkcji obszarów metropolitalnych. W miastach będących metropoliami depopulacja widoczna jest w Lublinie i Szczecinie. W miastach tych liczba ludności zmniejszyła się odpowiednio o 1% i 3,8% w 2020 r. w stosunku do wartości bazowej. Pozostałe polskie metropolie zanotowały przyrost liczby ludności w 2020 r. – największy w Warszawie o niemal 12% i w Gdańsku o 8%.

⁶² E. Bagiński, *Urbanizacja – nieunikniona przyszłość osadnictwa?*, „Studia Miejskie”, 2011; vol. 3, s. 12-14.

Rysunek 10. Zmiana liczby ludności (w %) w wybranych miastach Polski - metropoliach (strona lewa) i mniejszych ośrodkach miejskich (strona prawa) w latach 2001-2020

Źródło: OECD, <https://stats.oecd.org/> (dostęp: 17.02.2022).

W mniejszych miastach natomiast zauważyć można zjawisko depopulacji, przede wszystkim w Łodzi – spadek do poziomu 89% oraz w Wałbrzychu – spadek niemal o 10%. Wśród mniejszych miast wzrost liczby ludności odnotowano m.in. w Nowym Sączu o 7,2% czy Rzeszowie o 5,3% w stosunku do wartości bazowej w 2001 r. Miasta o znaczeniu metropolitalnym dysponują większymi możliwościami rozwoju społeczno-ekonomicznego, dzięki czemu przyciągają nowych mieszkańców kosztem miast mniejszych czy nieposiadających tak dużego znaczenia w ujęciu regionalnym i krajowym. Mimo to miasta metropolitalne również mierzą się z problemem wyludniania się – przemieszczania ludności z centrów na obrzeża.

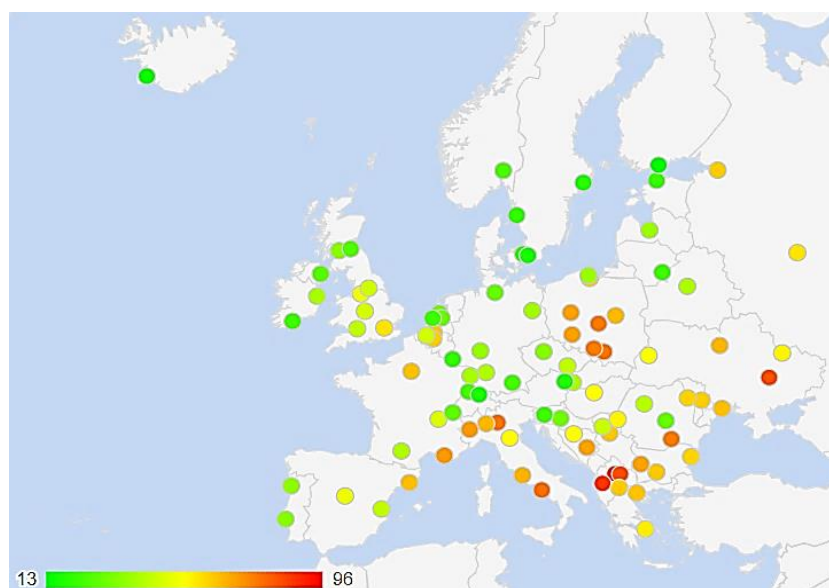
Miasta jako ośrodki o dużym zagęszczeniu ludności generują najwięcej zanieczyszczeń⁶³. Należą do nich przede wszystkim pyły zawieszone PM₁₀ oraz PM_{2,5}, benzopiren i tlenek azotu. Są to substancje toksyczne, których współistnienie ma szkodliwe działanie na ludzki organizm w większym stopniu niż oddzielnie. W sezonie grzewczym zauważyć można zwiększony udział węgla, związków siarki i pyłów w składzie powietrza, co powoduje wytwarzanie się smogu (tzw. smog londyński)⁶⁴. Na występowanie tego typu zanieczyszczeń szczególnie narażone są miasta o charakterze przemysłowym oraz o niewydolnej infrastrukturze drogowej, powodującej zjawisko kongestii transportowej. W Polsce dużym, problemem jest tzw. niska emisja, czyli emisja

⁶³ P. Rahman, A. Panchenko, A. Safarov, *Using neural networks for prediction of air pollution index in industrial city*, "Earth and Environmental Science", 2016; vol. 87, s. 1-4.

⁶⁴ M. Kuchcik, P. Milewski, *Zanieczyszczenie powietrza w Polsce – stan, przyczyny i skutki*, „Studia KPZK PAN”, 2018; vol. 1, s. 342-350.

gazów ze spalania paliw stałych, ciekłych i gazowych, przy czym źródło emisji znajduje się na wysokości maksymalnie 40 m⁶⁵. Emitentami są zatem zarówno gospodarstwa domowe, spalające paliwa niskiej jakości, jak i pojazdy. Do zjawiska niskiej emisji przyczynia się zjawisko ubóstwa energetycznego. Można je rozumieć jako niemożność pokrywania zobowiązań finansowych za energię⁶⁶. Przyczyn upatrywać można w złej jakości urządzeniach grzewczych, zbyt wysokiej cenie paliw (m.in. węgla, gazu) czy w rosnących cenach energii elektrycznej. Podejmowane działania zaradcze koncentrować powinny się na kreowaniu polityki energetycznej, wdrażaniu odpowiednich instrumentów finansowych oraz innowacji w dziedzinie pozyskiwania energii⁶⁷.

Poziom zanieczyszczenia powietrza jest zróżnicowany w europejskich miastach (rysunek 11).

Rysunek 11. Średnioroczne zanieczyszczenie powietrza w miastach w 2020 r.

Źródło: *Europe: Pollution Index by City 2020*, NUMBEO, https://www.numbeo.com/pollution/region_rankings.jsp?title=2020-mid&displayColumn=0®ion=150 (dostęp: 29.12.2021).

Do najbardziej zanieczyszczonych ośrodków miejskich w 2020 r. należał Neapol i Kraków. Wśród 20-stu najbardziej zanieczyszczonych miast znalazły się także inne polskie miasta: Łódź, Katowice, Wrocław i Poznań. Zauważyć należy, że są to duże miasta, pełniące funkcje miast wojewódzkich. Do miast z najlepszą jakością powietrza

⁶⁵ Z. Grzymała, M. Wojakowska-Żeglińska, *W drodze ku gospodarce niskoemisyjnej w Polsce. Społeczno-prawne aspekty polityki publicznej*, „Studia z Polityki Publicznej”, 2016; vol. 3, no. 11, s. 89-107.

⁶⁶ I. Herbuś, *Ubóstwo energetyczne jako wzrastający problem współczesnych samorządów*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej: Zarządzanie”, 2017; vol. 25, no. 2, s. 127-136.

⁶⁷ L. Tawney, M. Miller, M. Bazilian, *Innovation for sustainable energy from a pro-poor perspective*, „Climate Policy”, 2015; vol. 15, no. 1, s. 146-162.

należą Wiedeń, Zurich, Malmö oraz Helsinki. Miasta te wdrażają odpowiednie polityki i strategie rozwoju mobilności, których celem jest ograniczenie emisji zanieczyszczeń pochodzących z transportu. Można zatem uznać, że zmiany polityczne są skutecznym narzędziem w minimalizowaniu zanieczyszczenia powietrza w miastach.

Kolejnym skutkiem procesu suburbanizacji jest degradacja naturalnego krajobrazu (tzw. presja antropogeniczna). Postęp urbanizacji na tereny dotąd niezasiedlone przyczynia się do obniżenia poziomu bioróżnorodności, co negatywnie wpływa na lokalne ekosystemy. Ubożenie ekosystemów jest wynikiem zagęszczania zabudowy, rozwoju transportu oraz rosnącej liczby mieszkańców miast i stref podmiejskich. Przestrzeń miasta powinna być planowana w sposób spójny, z uwzględnieniem głosu mieszkańców. Jednak współczesne miasta charakteryzuje raczej chaos przestrzenny związany z presją inwestycyjną⁶⁸.

Buforem bioróżnorodności w miastach są tereny zielone. Według kontroli Najwyższej Izby Kontroli (NIK) z 2017 r. polskie miasta dobrze zarządzają miejską zielenią⁶⁹. Tylko w jednym przypadku wykazano nieprawidłowości. Natomiast ogólna ocena wybranych miast wskazuje na dobre przygotowanie władz lokalnych do kwestii ochrony bioróżnorodności i terenów zielonych. W miastach prowadzone są konsultacje z mieszkańcami dotyczące zieleni miejskiej. W ich wyniku nieużytki przekształcane są na społecznie użyteczne tereny rekreacyjne. W miastach coraz częściej zaobserwować można proekologiczne rozwiązania, takie jak łąki kwietne, domki dla owadów czy elementy zielonej infrastruktury. Jednak w czasie kontroli NIK zwrócono uwagę na brak lub tylko częściowe ujęcie terenów zielonych w planach zagospodarowania przestrzennego, co skutkuje niską odpornością miast na zwiększającą się presję inwestycyjną – tereny zielone często wykorzystywane są pod zabudowę⁷⁰.

Największym emitentem zanieczyszczeń jest transport, przede wszystkim transport indywidualny. Posiadanie własnego samochodu nadal postrzegane jest jako wyraz statusu materialnego⁷¹. Wysoki wskaźnik zmotoryzowania w miastach jest główną przyczyną powstawania kongestii transportowej, którą można określić jako zwiększenie

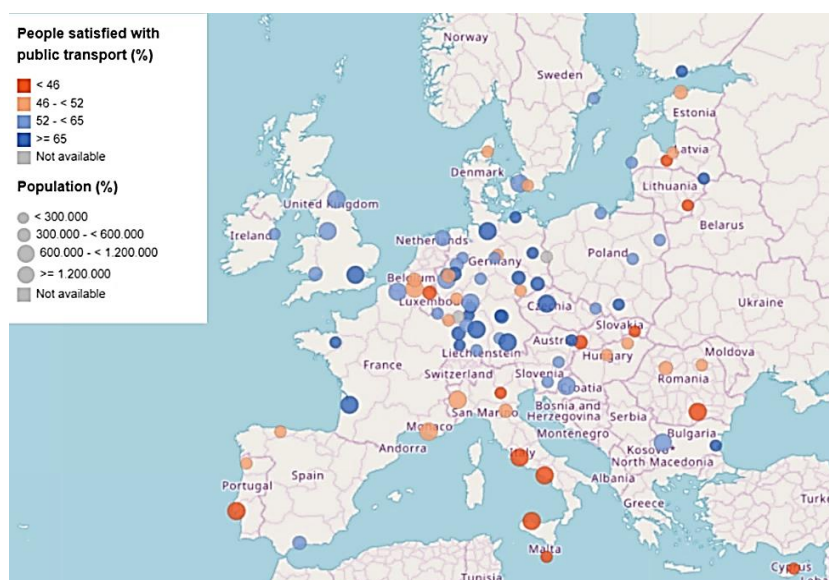
⁶⁸ B. Fortuna-Antoszkiewicz, J. Łukaszewicz, *Mniej znaczy więcej, czyli o zjawisku przeinwestowania w przestrzeni publicznej miast*, „Architektura, Miasto, Piękno”, 2021; vol. 1, s. 254-258.

⁶⁹ *Zarządzanie zielenią miejską*, NIK, Kraków 2017, s. 7-41.

⁷⁰ Tamże, s. 7-41.

⁷¹ A. Szmelter-Jarosz, M. Suchanek, *Mindset, quality of life and mobility choices – the complex analysis for urban and suburban areas in Poland*, “Science Talks”, 2023; vol. 8, no. 100263.

natężenia ruchu ponad przepustowość infrastruktury⁷². W Europie najwyższy poziom kongestii transportowej w 2021 r. odnotowano w Bukareszcie (Rumunia), natomiast najniższy w Almere (Niderlandy)⁷³. Sprzyjają temu rozrastanie się przedmieść oraz niska jakość transportu publicznego. Transport miejski podzielić można na publiczny i prywatny⁷⁴. Do transportu publicznego zaliczyć można transport zbiorowy, tj. tramwaj, autobus, metro, kolej i trolejbus. Wspierany jest on przez środki transportu współdzielonego, np. systemy rowerów publicznych. Organizowanie oraz nadzór nad funkcjonowaniem systemów transportu publicznego sprawują władze miejskie. Transport prywatny podzielić można na zbiorowy (np. prywatne busy), współdzielony (carsharing, carpooling, hulajnogi) oraz indywidualny (samochód, rower). Różne formy transportu zbiorowego uchodzą za bardziej ekologiczne, gdyż pozwalają na przewiezienie większej liczby osób w jednym pojeździe. Na rysunku 12. przedstawiono mapę miast europejskich wraz ze wskazaniem poziomu zadowolenia mieszkańców z transportu publicznego, który organizowany jest przez władze lokalne.

Rysunek 12. Osoby zadowolone z miejskiego transportu publicznego w Unii Europejskiej (w %)

Źródło: *Trends and key figures*, Urban Data Platform,

<https://urban.jrc.ec.europa.eu/thefutureofcities/mobility#the-chapter> (dostęp: 29.12.2021).

Zauważyć można, że funkcjonowanie transportu publicznego w Unii Europejskiej jest oceniane przez użytkowników raczej dobrze (kolor niebieski). W tych miastach z transportu publicznego zadowolonych jest ponad 52% mieszkańców. Taka sytuacja

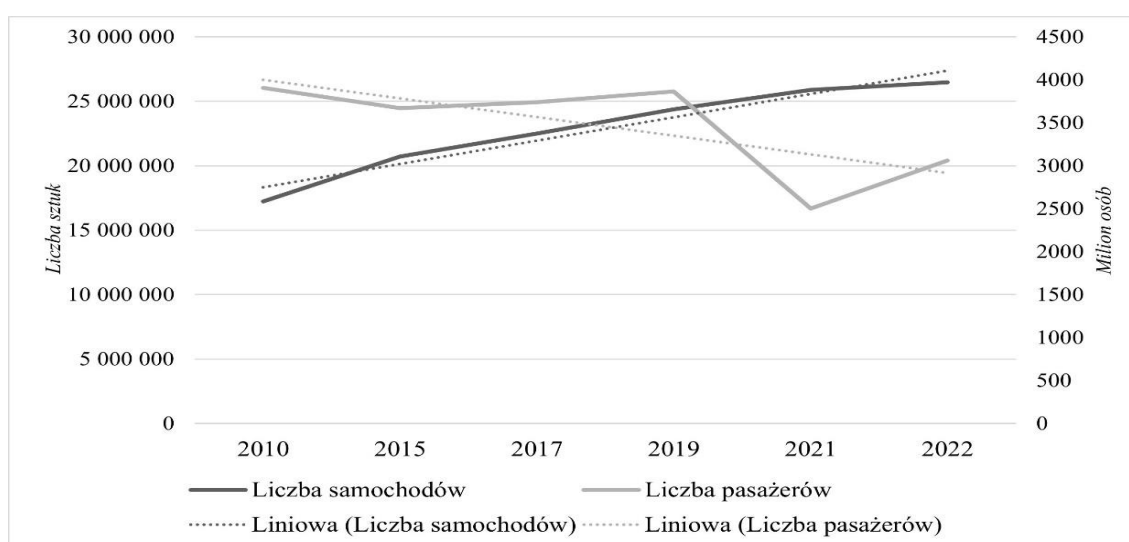
⁷² M. Hundert, *Metropolizacja jako stymulanta czynników wywołujących kongestię*, „Gospodarka Materiałowa i Logistyka”, 2018; vol. 7, s. 30-36.

⁷³ *Traffic Index 2021*, TomTom, <https://www.tomtom.com/traffic-index/ranking/> (dostęp: 30.12.2022).

⁷⁴ H. Kołodziejski, *Transport miejski jako dziedzina gospodarowania*, [w:] *Transport miejski. Ekonomia i organizacja*, red. O. Wyszomirskiego, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007, s. 1-3.

dotyczy miast zlokalizowanych m.in. w Polsce, Niemczech, Szwecji, Austrii. Niższy poziom satysfakcji (kolor czerwony) wykazują głównie mieszkańcy miast Europy Południowej.

Mimo, iż na ogół transport publiczny w miastach europejskich jest dobrze oceniany przez mieszkańców, to liczba rejestrowanych samochodów stale rośnie. Na przykładzie Polski zaobserwować można, iż w latach 2011 – 2019 liczba pasażerów miejskiego transportu publicznego utrzymywała się na poziomie średnio 3,5 mln osób, natomiast liczba zarejestrowanych samochodów osobowych wzrosła w tym czasie o około 35% (rysunek 13), przy czym dynamika zmian w transporcie publicznym jest znacznie niższa od liczby nowo rejestrowanych samochodów osobowych.

Rysunek 13. Liczba pasażerów transportu publicznego (w mln osób) oraz liczba zarejestrowanych samochodów osobowych (w szt.) w Polsce w latach 2010-2022 z linią trendu

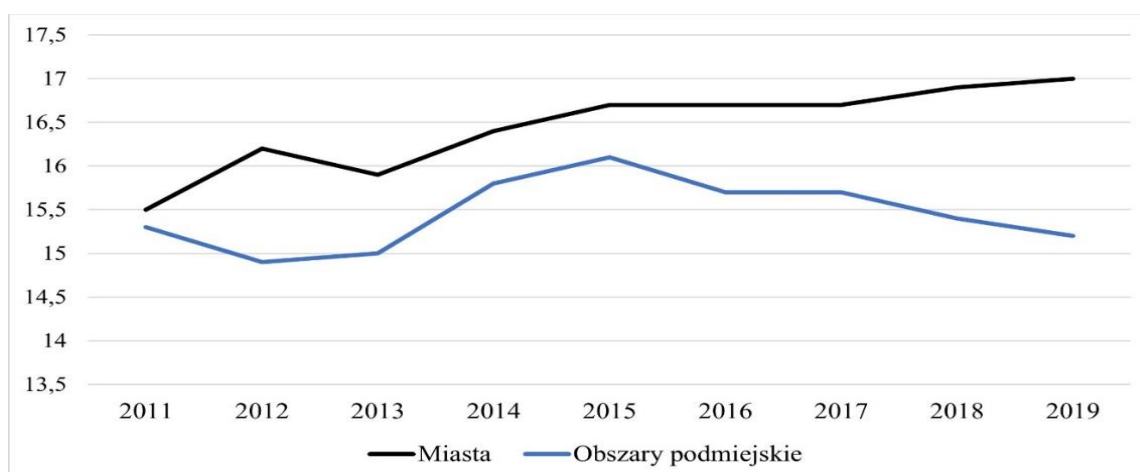
Źródło: Bank Danych Lokalnych (dostęp: 29.12.2021).

Rosnąca liczba rejestrowanych samochodów osobowych może wynikać z osobistych preferencji lub postępującego rozwoju suburbiów, na obszarze których transport publiczny nie jest wystarczająco rozwinięty. Nie ulega jednak wątpliwości, że w transporcie publicznym ubywa pasażerów i jest to tendencja występująca w całej Europie. Wyludnianie centrów z dobrze rozwiniętą infrastrukturą i transportem publicznym stanowi jedno z ważniejszych wyzwań dla miejskiej polityki transportowej. W konsekwencji liczba samochodów osobowych wzrasta bardzo szybko, a transport publiczny staje się mniej opłacalny, co może prowadzić do podnoszenia cen biletów. Władze miejskie powinny zatem podjąć działania mające na celu zahamowanie tej tendencji poprzez kształtowanie pożądanych zachowań transportowych mieszkańców. Mieszkańcy, również ci mieszkający w strefach podmiejskich, powinni mieć dostęp do

wysokiej jakości transportu publicznego, który stanowiłby alternatywę dla samochodu prywatnego.

Szeroko pojmowana suburbanizacja negatywnie wpływa na udział mieszkańców w życiu społecznym i kulturalnym miasta. Obrzeża miast są ubogie w punkty rozrywki, rekreacji oraz kultury. Równocześnie siedziby najważniejszych urzędów znajdują się w granicach centrów, co powoduje konieczność częstego przemieszczania z suburbiów. Dlatego ich mieszkańcy stanowią grupę zagrożoną brakiem lub ograniczonym dostępem do usług publicznych, które można zdefiniować jako usługi świadczone w publicznym interesie, dostępne dla każdego mieszkańca, organizowane w sposób uporządkowany przez odpowiednie jednostki administracyjne⁷⁵. Do takich usług zaliczyć można m.in. muzea, placówki oświaty i ochrony zdrowia, wydarzenia kulturalne, transport publiczny.

Na suburbia znacznie częściej przeprowadzają się osoby o wyższych dochodach niż osoby pozostające w centrum⁷⁶. Wyższe zarobki i status społeczny można powiązać z chęcią kupna własnego mieszkania lub domu na spokojniejszych obrzeżach niż pozostanie w wynajmowanych lokalach w centrum miasta. Spokojna okolica ma zapewnić lepsze warunki do założenia i rozwoju rodziny oraz zapewnić poczucie bezpieczeństwa. Postawiona teza ma swoje uzasadnienie w danych statystycznych. Rysunek 14. wskazuje, że wskaźnik zagrożenia ubóstwem jest wyższy w centrach miast niż na przedmieściach.

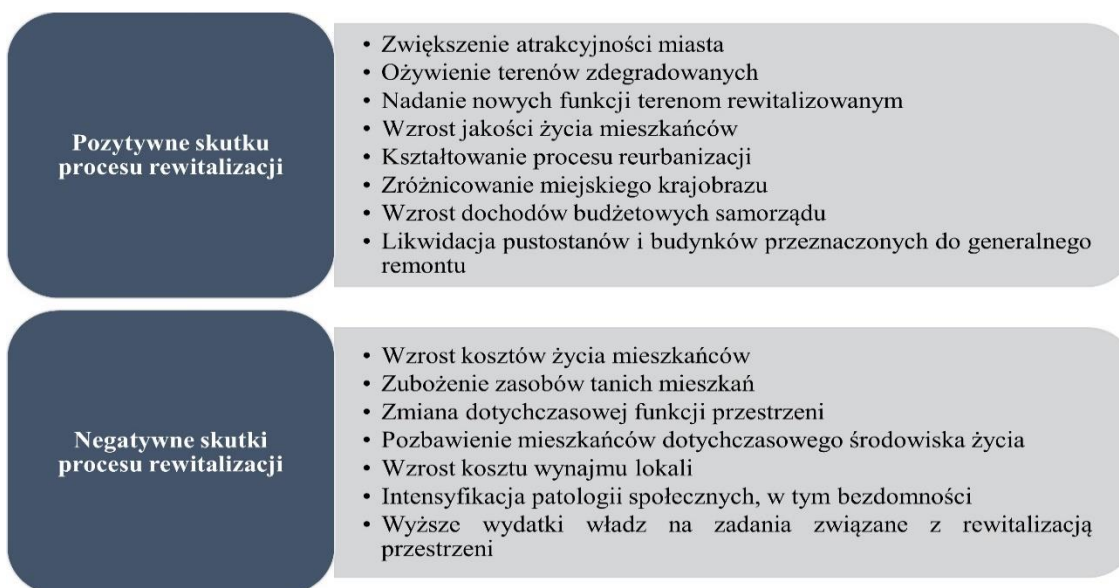
Rysunek 14. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w krajach Unii Europejskiej w latach 2011 - 2019 (w %)
Źródło: *At risk of poverty rate by degree of urbanization*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LI43__custom_1831076/default/table?lang=en (dostęp: 30.12.2021).

⁷⁵ O. Lissowski, *Usługi publiczne i usługi w interesie ogólnym – koncepcja i niektóre problemy instytucjonalne marketyzacyjnej modernizacji świadczenia usług publicznych w Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2017; vol. 74, s. 10-12.

⁷⁶ E. Bagiński, *Urbanizacja – nieunikniona przyszłość...*, *op.cit.*, s. 14-18.

W 2019 r. różnica w wartości wskaźnika wyniosła niemal 2%. Zauważyć również można, iż w przypadku suburbiów zagrożenie ubóstwem wykazuje tendencję spadkową. Natomiast w centralnych strefach miast wskaźnik zagrożenia ubóstwem wzrósł o 1,5% w latach 2011 – 2019 i przypuszczalnie będzie wzrastać w kolejnych latach. Różnica pomiędzy osobami zagrożonymi ubóstwem w tych strefach i na przedmieściach będzie się zwiększać, co wymaga wdrażania odpowiedniej polityki społecznej o charakterze aktywizującym. Pozostawanie w centrach miastach osób o niższych dochodach, wykształceniu, itp. generuje koszty w postaci wsparcia rzeczowego i finansowego, organizowania kursów zawodowych czy nauki języków.

Obecnie w wielu miastach zaobserwować można proces reurbanizacji, który oznacza rozwój miasta oparty na rewitalizacji obszarów zdegradowanych, często przemysłowych w celu nadania im nowych funkcji i jakości⁷⁷. Dotyczy to przede wszystkim miast typowo przemysłowych, które z uwagi na zachodzące zmiany w strukturze gospodarczej wyludniły się bądź powstały wokół nich rozległe obszary zurbanizowane (suburbanizacja). W Polsce są to głównie miasta położone na Śląsku i Północy kraju – górnicze i portowe. Rewitalizacja polega na ożywieniu miejsc zdegradowanych, często przemysłowych. Przedstawione na rysunku 15. pozytywne oraz negatywne skutki rewitalizacji stanowią pewien drogowskaz dla procesu projektowania rewitalizacji terenów zdegradowanych.

Rysunek 15. Pozytywne i negatywne skutki procesu rewitalizacji w przestrzeni miasta

Źródło: J. Parysek, *Rewitalizacja jako problem i zadanie własne, polskich samorządów lokalnych*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2016; vol. 33, s. 29.

⁷⁷ A. Majewska, *Problemy reurbanizacji postindustrialnych dzielnic miast – przykład warszawskiego Kamionka*, „Studia Miejskie”, 2017; vol. 26, s. 95-100.

Prawidłowo przeprowadzony proces rewitalizacji pozwala na odnowienie życia publicznego i przyciągnięcie nowych mieszkańców oraz turystów poprzez uatrakcyjnienie przestrzeni miejskich dla różnego rodzaju interesariuszy. Powodzenie procesu uzależnione jest od szeregu czynników, takich jak: odpowiednie finansowanie, prowadzenie szeroko zakrojonych konsultacji społecznych, odpowiednie zaplanowanie rewitalizacji i objęcie całości terenu zdegradowanego⁷⁸. Do pozytywnych skutków rewitalizacji zaliczyć można przede wszystkim ożywienie gospodarcze, które przyczynia się do wzrostu dochodów budżetowych władz miejskich, zwiększenie odczuwanej jakości życia mieszkańców na skutek poprawy estetyki miejsca zamieszkania oraz nadanie nowych funkcji (rekreacyjnych, mieszkalnych). Proces rewitalizacji może jednak być związany ze wzrostem kosztów życia mieszkańców na skutek wzrostu kosztów najmu mieszkań, koniecznością ponoszenia dodatkowych wydatków przez władze miejskie czy niedostosowaniem nowych funkcji miejsca do oczekiwań i potrzeb lokalnej społeczności.

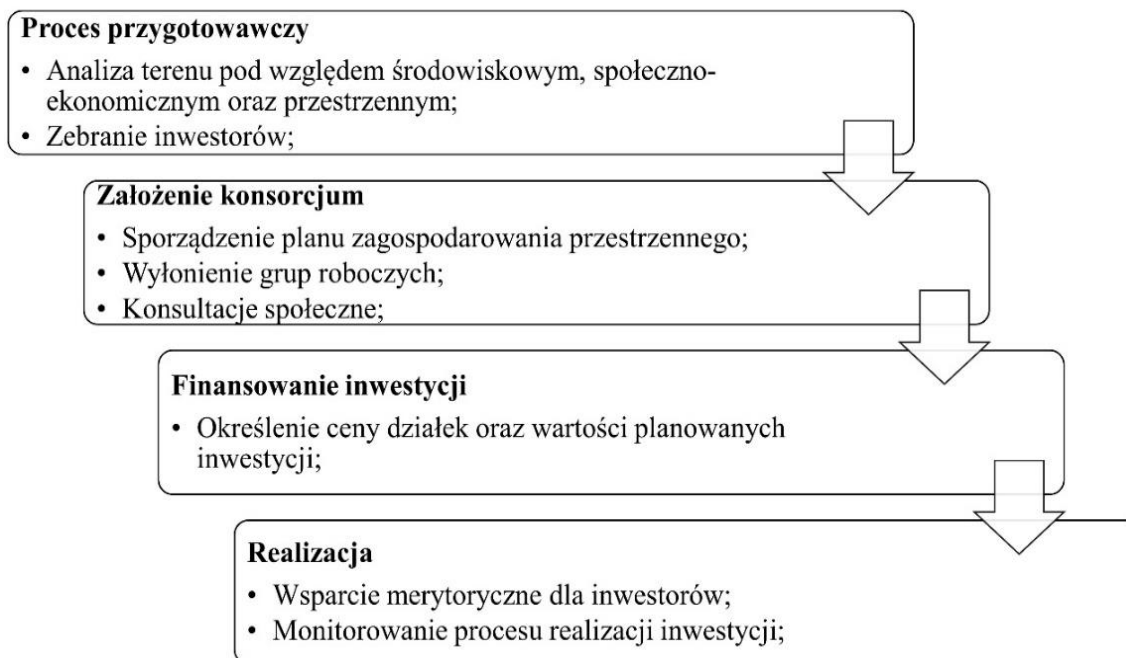
Reurbanizacja miasta skutkuje przede wszystkim wzrostem liczby mieszkańców, a więc rozwojem funkcji mieszkalnej miasta bądź w skali mikro – dzielnicy⁷⁹. Wzrost liczby mieszkań czy ich renowacja pozwala na zatrzymanie obecnych oraz zachęcenie do osiedlenia nowych mieszkańców. Proces ten wspierany przez liczne inwestycje infrastrukturalne czy krajobrazowe pozwala na przywrócenie zdegradowanym i wyludnionym terenom ich dawnych funkcji. Kluczową rolę pełnią interesariusze miasta - lokalni działacze, aktywiści czy władze miejskie⁸⁰.

Zintegrowaną koncepcję reurbanizacji opartą na współpracy mieszkańców, władz miejskich oraz inwestorów obrazuje szwedzki model reurbanizacji Älvstranden (porównaj: rysunek 16). Nazwa modelu wywodzi się z programu rewitalizacji nabrzeży rzeki Älvstranden w mieście Göteborg na początku XXI wieku, realizowanego w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP). Powołana w tym celu agencja przygotowała projekt rewitalizacji w oparciu o studium uwarunkowań przestrzennych, następnie w prace włączeni zostali interesariusze – inwestorzy i mieszkańcy.

⁷⁸ A. Jadach-Sepiolo, *Model rewitalizacji miast polskich na tle doświadczeń niemieckich*, IRMiR, Warszawa – Kraków 2021, s. 67-77.

⁷⁹ J. Zasina, *Reurbanizacja w świetle dotychczasowych badań nad miastami europejskimi*, „Studia Miejskie”, 2015; vol. 20, s. 155-160.

⁸⁰ I. Kantor-Pietraga, *Does One Decade of Urban Policy for the Shrinking City Make Visible Progress in Urban Re-Urbanization? A Case Study of Bytom, Poland*, „Sustainability”, 2021; vol. 13, no. 4408, s. 1-3.

Rysunek 16. Model reurbanizacji miasta Älvstranden

Źródło: E. Sochacka-Sutkowska, *Rewitalizacja poprzemysłowych nabrzeży Göteborga jako przykład realizacji zintegrowanego planowania rozwoju miast w fazie ich reurbanizacji*, „Studia KPZK PAN”, 2011; vol. 142, s. 459-463.

Powodzenie samego projektu oraz jego uniwersalny charakter o wysokim potencjale wdrożeniowym w innych miastach został zobrazowany w postaci modelu, w którym wyróżnione zostały cztery kluczowe etapy: proces przygotowawczy, założenie konsorcjum, finansowanie oraz realizacja.

Analizowanie urbanizacji jedynie w kontekście powstawania miast i ich rozwijania jest podejściem nieco przestarzałym. Suburbanizacja jest naturalnym etapem rozwoju miast, mimo to niekorzystnym, ponieważ generuje wiele ukrytych kosztów – środowiskowych, społecznych i ekonomicznych. Przede wszystkim są to koszty środowiskowe, najbardziej zauważalne z powodu degradacji naturalnego krajobrazu i przestrzeni zielonych, niszczenia naturalnych siedlisk roślin i zwierząt oraz kongestii transportowej, która z kolei przyczynia się do wyższej emisji zanieczyszczeń powietrza oraz hałasu. Do tych mniej oczywistych skutków zaliczyć można rozerwanie więzi w społecznościach lokalnych oraz zagrożenie wykluczeniem transportowym mieszkańców przedmieść i ubożenie mieszkańców centrów. Suburbanizacja generuje także nowe wyzwania dla władz miejskich. Muszą one mierzyć się ze stopniowym wyludnieniem, chaosem przestrzennym i presją inwestycyjną. Sprzyja temu defragmentacja terenu (przekształcanie funkcji terenów ze względu na umiejscowienie nowej zabudowy lub infrastruktury drogowej). Z kolei zjawisko reurbanizacji dotyczy miast i dzielnic zdegradowanych, często poprzemysłowych. Borykają się one ze

stopniowym wyludnieniem i degradacją środowiska, co długofalowo prowadzi do zaniku funkcji mieszkalnej i gospodarczej miasta. W wielu przypadkach zasoby miejskie nie jest racjonalnie zagospodarowywana, a centra miast bywają niezagospodarowane, szczególnie dotyczy to obszarów przemysłowych i nieużywanich gruntów.

Negatywne oddziaływanie suburbanizacji na tkankę miejską można łagodzić poprzez włączanie odpowiednich instrumentów w politykę zarządzania miastem. Przykładowo mogą to być plany zagospodarowania przestrzennego czy rozwijanie i podnoszenie jakości transportu publicznego, przy równoczesnym stosowaniu ograniczeń dla wjazdu do centrów samochodów osobowych. Działania te są niezwykle potrzebne, jednak wymagają od władz miejskich świadomości oraz proaktywnego działania w sferze edukowania mieszkańców oraz tworzenia odpowiednich warunków prawnych.

1.3. Identyfikacja potrzeb interesariuszy jako etap kształtowania polityki miejskiej

Współczesne miasta rozwijają się niezwykle szybko i gwałtownie. Prognozowany wzrost liczby ludności wskazuje na to, że trend ten jest rosnący. Wynikające z tego zagrożenia należy zatem postrzegać w kategoriach wyzwań rozwojowych. W przyszłości miasta będą miejscem życia większej części globalnej populacji, dlatego szybkie reagowanie na zmiany może uchronić je przed degradacją i wyludnieniem. Rysunek 17. przedstawia wyzwania stojące przed współczesnymi miastami. Podzielono je na cztery grupy wyzwań: (1) społeczne, (2) środowiskowe, (3) dotyczące logistyki oraz (4) polityki miejskiej. W każdej grupie wyodrębnione zostały konkretne wyzwania (zagadnienia problemowe), z którymi będą musiały zmierzyć się miasta w najbliższej przyszłości. Wybrane zagadnienia zostaną omówione w dalszej części podrozdziału. Problematyka starzenia się społeczeństwa została już szerzej omówiona w podrozdziale 1.1., natomiast problemy wyludniania się miast, zagrożenia ubóstwem, kongestii transportowej i zanieczyszczeń środowiska pokazano w podrozdziale 1.2.

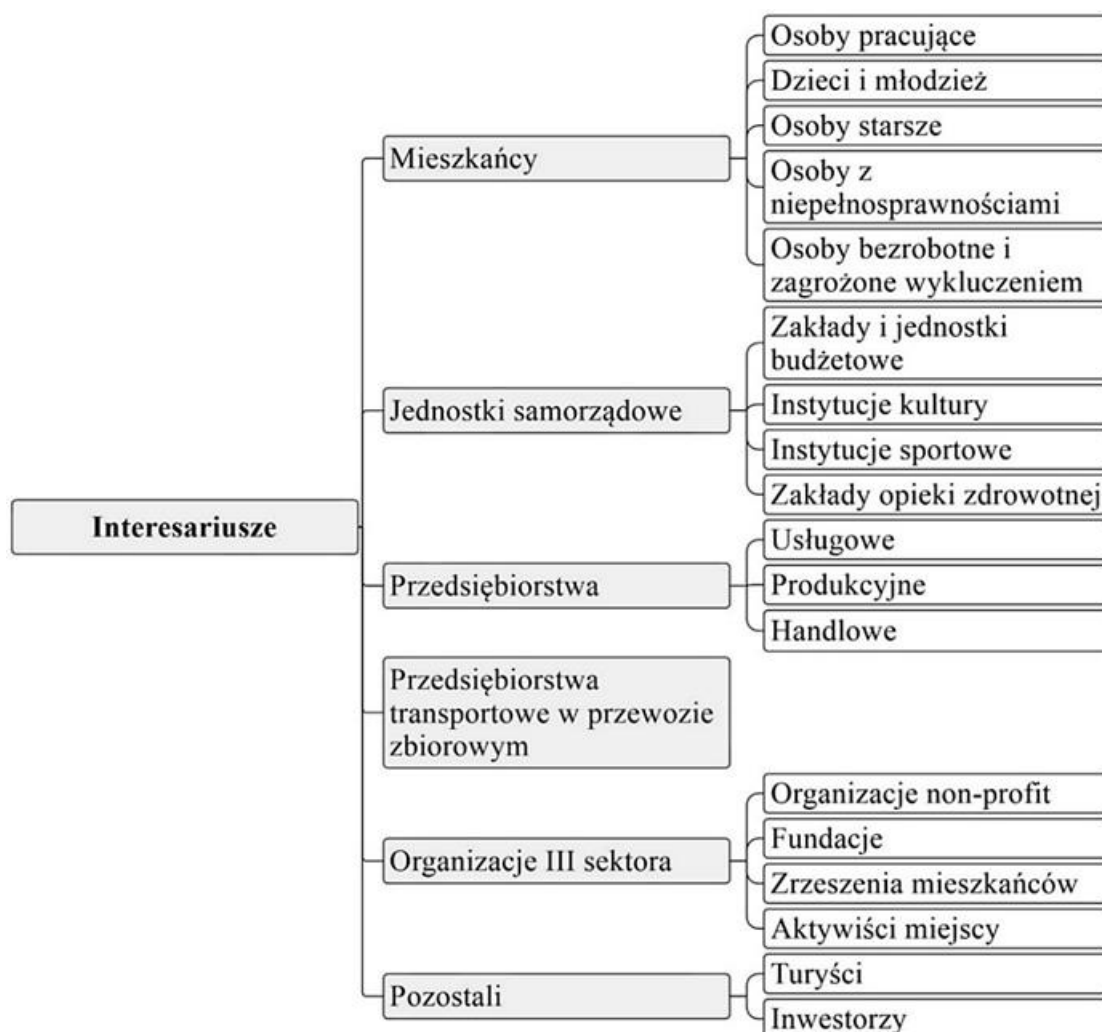
Rysunek 17. Identyfikacja wyzwań współczesnych miast

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Rzeńca, *Wyzwania i dylematy polityki miejskiej w obliczu kryzysu ekologicznego*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego”, 2016; vol. 21, s. 101-111; A. Koźlak, B. Pawłowska, *Współczesne wyzwania europejskiej polityki transportowej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2016; vol. 450, s. 311-322; M. Chodorowski, *Zmiany społeczne wynikające z kryzysu klimatycznego i wyzwania stojące przed urbanistyką i planowaniem przestrzennym w wyniku tych zmian*, [w:] *Nauki społeczne jako przedmiot badań naukowych – ujęcie interdyscyplinarne*, red. M. Śliwa i M. Maciąg, Wyd. Naukowe Tygiel, Białystok 2020, s. 129-139; J. Kornecki, T. Markowski, *Rola władz publicznych w budowaniu miasta innowacyjnego – tendencje światowe, wyzwania dla polskich metropolii (na tle europejskiego projektu Innopolis)*, „Studia KPZK PAN”, 2011; vol. 141, s. 61-76.

Wyzwania społeczne stojące przed współczesnymi miastami są złożone, ponieważ ich podstawę stanowią potrzeby różnych interesariuszy. Ich wyodrębnienie stanowi zasadniczy element rozwoju miasta w kierunku podnoszenia jakości życia. Samych interesariuszy można scharakteryzować jako każdego, kogo dotyczy lub każdego kto wpływa na procesy decyzyjne, przy czym liczba tych osób i podmiotów jest zmienna w czasie⁸¹. Wyodrębnienie wszystkich interesariuszy miasta jest zadaniem trudnym, gdyż należy tu wziąć pod uwagę wiele czynników i funkcji miasta. Autorka podjęła się

⁸¹ A. Wojewnik-Filipkowska, *Koncepcja wspólnego miasta jako kontekst analizy interesariuszy*, [w:] *Rola, miejsce i znaczenie zarządzania instytucjami publicznymi w kreowaniu jakości życia. Aspekt instytucjonalny*, red. M. Czapiewskiego i J. Strumiłło, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2020, s. 185-190.

sklasyfikowania różnych grup interesariuszy miasta (rysunek 18), analizując funkcje oraz oddziaływanie miasta na podmioty i osoby.

Rysunek 18. Kategoryzacja interesariuszy miasta

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: D. Beck, J. Storopoli, *Cities through the lens of Stakeholder Theory: A literature review*, „Cities”, 2021; vol. 118, no. 103377; A. Wojewnik-Filipkowska, *Koncepcja wspólnego miasta jako kontekst analizy interesariuszy*, [w:] *Rola, miejsce i znaczenie zarządzania instytucjami publicznymi w kreowaniu jakości życia...*, op. cit., s. 185-190; J. Danielewicz, *Udział interesariuszy w procesach zarządzania rozwojem obszarów metropolitalnych na przykładzie Wielkiej Kopenhagi*, „Studia KPZK PAN”, 2014; vol. 157, s. 154-167.

Wyróżnione zostały takie grupy jak: mieszkańcy, jednostki samorządowe, przedsiębiorstwa (przedsiębiorcy), przedsiębiorstwa świadczące usługi w zbiorowym przewozie osób, organizacje III sektora (ang. *Non-Governmental Organization*, NGO) oraz grupa tzw. pozostałych interesariuszy, czyli turystów oraz inwestorów. Istotnym elementem są pojawiające się konflikty interesów, wynikające z odmiennych oczekiwań i wizji rozwoju miasta. Mieszkańcy jako grupa interesariuszy nie stanowią grupy o tożsamyh oczekiwaniach i takiej samej sile oddziaływania. Inne oczekiwania względem funkcjonowania miasta zgłaszają osoby starsze, a inne osoby w wieku

produkcyjnym, pracujące zawodowo. Wynika to z ich różnej sytuacji – życiowej, finansowej, zdrowotnej, itp. Starzejące się społeczeństwo nakierowuje politykę miejską na problemy osób starszych oraz osób o ograniczonej mobilności. Popularność tzw. *silver economy* zauważyć można w programach aktywizacji seniorów. Równie ważne są osoby bezrobotne i zagrożone wykluczeniem społecznym, ponieważ należą one do grup szczególnie wrażliwych na zagrożenia związane z uzależnieniami i przestępczością, co może generować dodatkowe koszty społeczne.

Wśród jednostek samorządowych wyróżnić można zakłady i jednostki budżetowe (m.in. związane z utrzymaniem zieleni miejskiej, gospodarką mieszkaniową, wodociągami i kanalizacją). Ich sprawne funkcjonowanie ma charakter strategiczny z punktu widzenia funkcjonowania miasta⁸². Do tej grupy zaliczyć można także instytucje kultury i sportowe oraz jednostki publiczne związane z ochroną zdrowia. Kolejną grupę interesariuszy stanowią przedsiębiorstwa, podzielone na handlowe, usługowe oraz produkcyjne. Podział ten wprowadzony został dla podkreślenia ich odmiennych oczekiwań i potrzeb, związanych z lokalizacją czy charakterem. Osobną grupę stanowią przedsiębiorstwa transportowe świadczące usługi w przewozie zbiorowym osób. Wyodrębnienie tychże przedsiębiorstw wynika z ich ważnej roli w kształtowaniu oferty transportu publicznego w miastach.

Organizacje III sektora - NGO to wszelkie podmioty działające w celu innym niż wynik finansowy, przez co ich aktywność stanowi ważny element jakości działania miasta. Ich rola w kształtowaniu miast rośnie, głównie ze względu na apolityczność oraz obecność w mediach społecznościowych. Działalność aktywistyczna zazwyczaj odbywa się w formule *non-profit* bądź z niewielkim zyskiem.

Autorka uwzględniła również grupę innych interesariuszy, wśród których znaleźli się turyści oraz inwestorzy. Są to podmioty i osoby, które często nie są mieszkańcami danego miasta, jednak czasowo w nim przebywają lub inwestują. Turyści mają wpływ na kształtowanie się rynku usług i handlu, natomiast inwestorzy – rynku infrastruktury i przemysłu. Stąd ważne jest, aby władze miejskie brały pod uwagę potrzeby i oczekiwania grup pośrednio związanych z miastem.

Problemy związane z emisją zanieczyszczeń powietrza, wód i gleby w dużej mierze powodowane są spalaniem paliw złej jakości czy niewydolną infrastrukturą techniczną. Życie w środowisku wolnym od zanieczyszczeń wpływa na dobrostan

⁸² Ustawa o finansach publicznych, Dz.U. 2009 Nr 157 poz. 1240.

człowieka. Jednym z najistotniejszych wyznaczników jakości życia mieszkańców jest czystość oraz niezawodność systemów ciepłowniczych, gazowych oraz elektrycznych⁸³. W Polsce władze lokalne jako samorządy gminne sprawują nadzór nad funkcjonowaniem miasta w zakresie usług o charakterze publicznym. Poszczególne zadania są realizowane przez specjalnie powoływane jednostki pomocnicze oraz zakłady budżetowe⁸⁴. Wykonują one zadania z zakresu m.in. utrzymania miejskiej zieleni, udzielania świadczeń pomocy społecznej, funkcjonowania transportu publicznego, utrzymania cmentarzy czy gospodarowania ściekami i odpadami.

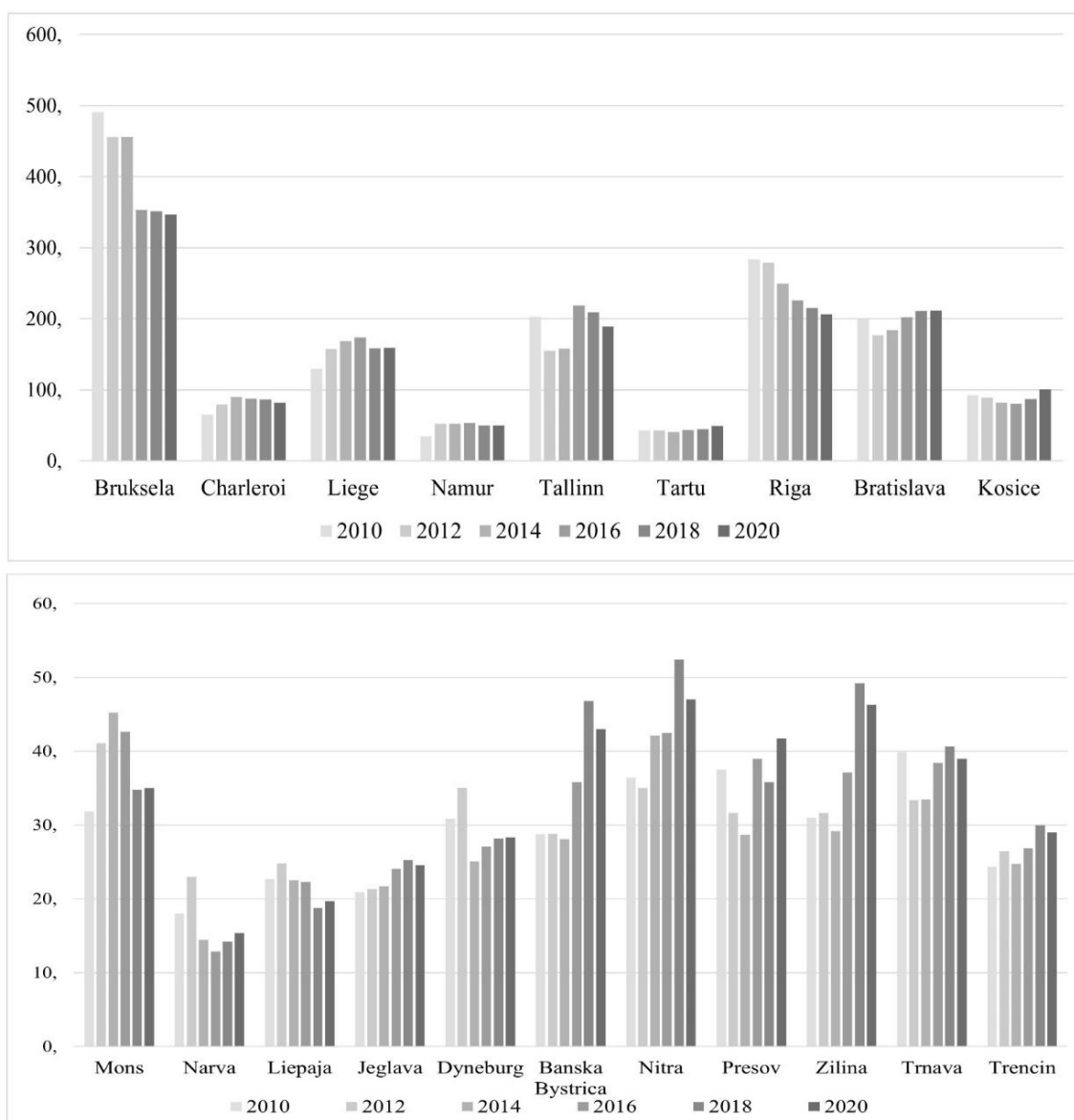
W odniesieniu do powyższych uwag należy zwrócić także na gospodarowanie odpadami. Gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa i inne podmioty generują wiele odpadów, które poddawane są różnym procesom – recyklingu, spalania, unieszkodliwiania bądź składowania. Gospodarowanie odpadami jest tematem podejmowanym w szeregu dokumentów na poziomie Unii Europejskiej. W Polsce podstawowym dokumentem jest „Krajowy Plan Zagospodarowania Odpadów 2022”^{85,86}. Na rysunku 19. przedstawiono ilość generowanych odpadów w wybranych europejskich miastach w latach 2010 – 2020. Do analizy wybrano miasta, które posiadały kompletne dane, a następnie podzielono je na dwie grupy - powyżej 100 tys. mieszkańców (wykres górny) i poniżej 100 tys. mieszkańców (dolny wykres). Ilość generowanych odpadów uzależniona jest od wielkości miasta, tj. liczby ludności i zagęszczenia, co widać porównując oba wykresy.

⁸³ C. Barrington-Leigh, J. Baumgartner, E. Carter i in., *An evaluation of air quality, home heating and well-being under Beijing's programme to eliminate household coal use*, "Nature Energy", 2019; vol. 4, s. 416–423.

⁸⁴ *Ustawa o finansach publicznych*, Dz. 2009, nr 157, poz. 1240.

⁸⁵ A. Zelga-Szmidla, A. Ociepa-Kubicka, K. Rozpondek, *Odpady komunalne w Polsce – problematyka zarządzania i zagospodarowania*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej: Zarządzanie”, 2018; vol. 31, s. 296-300.

⁸⁶ *Krajowy Plan Zagospodarowania Odpadów 2022*, Dz. 2016, poz. 748.

Rysunek 19. Całkowita ilość produkowanych odpadów w wybranych europejskich miastach w latach 2010-2020 (w 1000 t)

Źródło: *Environment - cities and greater cities*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/URB_CENV__custom_1839204/default/table?lang=en (dostęp: 03.01.2021).

W dużych miastach ilość rocznie produkowanych odpadów pozostaje na względnie stałym poziomie, z wyjątkiem Brukseli, gdzie ilość odpadów zmniejszyła się o 119 tys. t w 2014 r. Natomiast w większości mniejszych miast zaobserwowano wzrost ilości generowanych odpadów (m.in. Zilina, Trnava, Presov, Trencin). Wzrost ten nastąpił od 2018 r. Może to być wynikiem rozwoju gospodarczego i wzrostu liczby ludności bądź niewydolnością infrastruktury zarządzania odpadami. Niemniejsze znaczenie mogą mieć zmiany nawyków zakupowych konsumentów. Osoby młode znacznie częściej robią zakupy internetowe, które generują większą liczbę odpadów

w postaci opakowań niż tradycyjne zakupy w sklepie stacjonarnym⁸⁷. Z kolei przekonania dotyczące moralności mają istotny wpływ na ilość marnowanej żywności⁸⁸. Stąd też skuteczne są działania mające na celu zwiększenie poziomu wiedzy i świadomości na temat marnowania żywności.

Mobilność w obszarze miast dotyczy przemieszczania się osób różnymi rodzajami środków transportu. Mogą to być środki transportu indywidualnego, takie jak samochody, rowery czy hulajnogi, a także transportu publicznego, często wspieranych środkami transportu współdzielonego. Rozwój transportu w miastach opiera się na wykorzystywaniu samochodów osobowych, stąd konieczność podjęcia działań w kierunku zwiększenia udziału innych środków transportu i form przemieszczania. W 2007 r. Komisja Europejska opublikowała Zieloną Księgę „W kierunku nowej mobilności w mieście”⁸⁹. Wśród wyzwań mobilności miejskiej wskazano przede wszystkim na tworzenie zintegrowanych węzłów przesiadkowych oraz warunków dla rozwoju różnorodnych form mobilności: indywidualnej i zbiorowej. Wyzwania kształtowania mobilności w mieście i na obszarach podmiejskich dotyczą kilku aspektów:

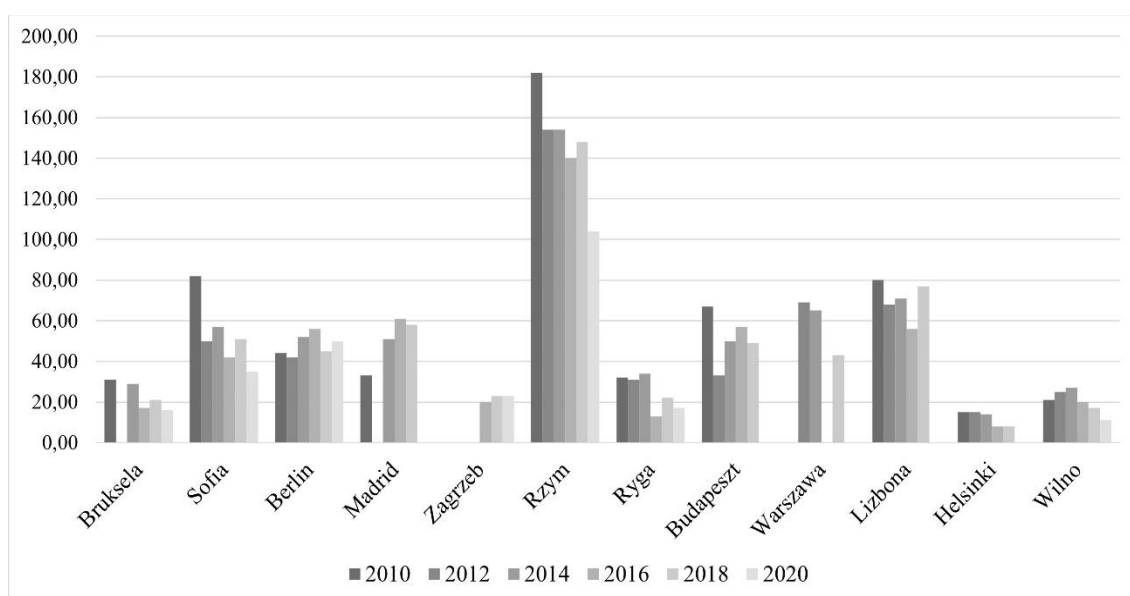
- I. Zmniejszenia kongestii transportowej i wykorzystania samochodów osobowych, rozwoju platform *sharingowych* (współdzielonych), systemów rowerów miejskich i pojazdów elektrycznych;
- II. Dostosowania transportu publicznego do potrzeb osób o specjalnych wymaganiach: osób starszych, z niepełnosprawnościami i poruszających się z bagażami oraz mieszkańców obszarów podmiejskich;
- III. Tworzenia zintegrowanych węzłów przesiadkowych, oferujących wykorzystanie różnych środków transportu publicznego;
- IV. Dostosowania oferty przewozowej do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, z wykorzystaniem narzędzi informatycznych (Inteligentnych Systemów Transportowych, ITS) oraz danych w czasie rzeczywistym, udostępnianych za pomocą aplikacji mobilnej;
- V. Podniesienia poziomu bezpieczeństwa użytkowników dróg oraz pieszych.

⁸⁷ M. Kadam, R. Bochare, *Packaging waste trends in the age of sustainability: a case study of online shopping behaviour pre and post-COVID*, „Environment, Development and Sustainability”, 2023; vol. 1, s. 1-13.

⁸⁸ A.E. Aydin, P. Yildirim, *Understanding food waste behavior: The role of morals, habits and knowledge*, „Journal of Cleaner Production”, 2021; vol. 280, no. 1, s. 1-15.

⁸⁹ European Commission, *Green Paper - Towards a new culture for urban mobility*, {SEC(2007) 1209}, COM(2007), 551.

Przez wiele lat w rozwoju transportu miejskiego pomijano równość w dostępie do przestrzeni publicznej, co doprowadziło do dysproporcji pomiędzy zmotoryzowanymi i niezmotoryzowanymi uczestnikami ruchu⁹⁰. Wąskie chodniki i ścieżki rowerowe powodują konflikty pomiędzy pieszymi, rowerzystami a użytkownikami elektrycznych hulajnog, podczas gdy ulice posiadają kilka pasów ruchu w każdym kierunku. Konflikty pomiędzy różnymi użytkownikami dróg istnieją także na linii samochody osobowe - transport publiczny⁹¹. Niemniej jednak dysproporcja w poziomie dostępności ulic rodzi dyskusje dotyczące bezpieczeństwa w mieście. O niedostatecznym bezpieczeństwie uczestników ruchu świadczą dane statystyczne. Na rysunku 20. przedstawiono liczbę ofiar śmiertelnych w wypadkach drogowych w miastach, będących stolicami krajów należących do Unii Europejskiej. Pod uwagę wzięte zostały miasta zamieszkiwane przez więcej niż 500 tys. osób. Z analizy wyeliminowano te miasta, które nie posiadały kompletnych danych.

Rysunek 20. Liczba zabitych w wypadkach drogowych w wybranych miastach w latach 2010-2020
 Źródło: *Transport - cities and greater cities*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/URB_CTRAN__custom_1839673/default/table?lang=en (dostęp: 03.01.2021).

Najwyższą liczbą ofiar śmiertelnych charakteryzuje się Rzym – mimo tendencji spadkowej, w 2020 r. na skutek wypadków drogowych zmarło niemal 40% mniej osób niż w 2010 r. W Warszawie liczba śmiertelnych ofiar zmniejszyła się ze 105 w 2011 r.

⁹⁰ L. Bartolini, *From “streets for traffic” to “streets for people”*: can street experiments transform urban mobility?, “Transport Reviews”, 2020; vol. 6, s. 734-736.

⁹¹ J. Szoltysek, *Koncepcja punktów mobilnościowych jako narzędzie kształtowania mobilności w mieście*, „Transport Miejski i Regionalny”, 2008; vol. 10, s. 23-25.

do 43 w 2018 r., czyli o 59%. Najmniej ofiar odnotowano w Helsinkach, gdzie w latach 2010 – 2020 zmarło łącznie 127 osób. W analogicznym okresie w Lizbonie było to 645 osób, w Sofii 601 osób, a w Berlinie 504 osoby.

Do transportu miejskiego zaliczyć należy także przepływy towarowe. W przestrzeni miejskiej funkcjonują przedsiębiorstwa spedycyjne oraz kurierskie. Sprawny przepływ towarów jest uzależniony od systemu logistycznego oraz jakości infrastruktury. Przepływ towarów zwiększył się w czasie pandemii *Covid-19*, gdyż wprowadzony *lockdown* spowodował znaczny rozwój sektora e-biznesu i zakupów internetowych. Jednak rozwój transportu przyczynia się do zatłoczenia miast, a w konsekwencji – do niewydolności istniejącej infrastruktury. Większa liczba zleceń przewozu, w tym drobnych, zwiększa konieczność poruszania się dużych samochodów. Dlatego też w obszarach miast prowadzone są dyskusje na temat konsolidacji tychże przedsiębiorstw na tzw. ostatniej mili w systemie *multi-user*⁹². Wówczas towary mogłyby zostać skompletowane i rozwożone przez różnych przewoźników, z uwzględnieniem całkowitej ładowności i pojemności pojazdu. Pozwoliłoby to na znaczne zmniejszenie częstotliwości kursowania, a tym samym – zmniejszenie kongestii transportowej.

Wśród wyzwań stojących przed polityką miejską znajduje się kwestia chaosu przestrzennego oraz zagospodarowania szeroko pojętej przestrzeni publicznej. Po części wynika to z postępującej suburbanizacji, a po części z niedoinwestowania wyludniających się centrów miast. Działaniem zaradczym może być rewitalizacja terenów zdegradowanych oraz kształtowanie polityki miejskiej, której celem będzie zapobieganie nadmiernej eksploatacji terenów miejskich przez inwestorów i deweloperów oraz wzmacnianie poczucia przynależności lokalnych społeczności do miejsca zamieszkania.

Współczesne miasta stoją przed wieloma wyzwaniami. Podjęcie działań już teraz pozwoli na zminimalizowanie skutków niepożądanych procesów, takich jak suburbanizacja, wyludnianie się centrów miast czy starzenie społeczeństwa. Wyzwania te można sklasyfikować ze względu na siłę oddziaływania na konkretne obszary problemowe, związane ze społecznością lokalną, polityką miejską, logistyką i środowiskiem. Punktem wyjścia przy projektowaniu wszelkich działań jest analiza potrzeb interesariuszy, bowiem jakość podejmowanych działań zależy przede wszystkim

⁹² S. Kauf, *Współczesne wyzwania dla logistyki miasta – kształtowanie nowych struktur przestrzennych w dostawach towarów*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej: Zarządzanie”, 2016; vol. 1, s. 130-135.

od oceny skuteczności przez podmioty i osoby, których zmiany te dotyczą. Władze miejskie powinny skupić się na kwestii partycypacji społecznej, która jest narzędziem umożliwiającym włączanie interesariuszy w podejmowane działania. To właśnie ich akceptacja dla rozwiązań rewitalizacyjnych i innych pozwala na rozwój obszarów miejskich. Wdrażane rozwiązania powinny w równym stopniu odpowiadać na oczekiwania i potrzeby interesariuszy w zakresie wyzwań społecznych, gospodarczych, środowiskowych oraz dotyczących mobilności.

1.4. Analiza wymiarów społeczno-ekonomicznych dobrostanu i wskaźników jakości życia w mieście

Jakość życia jest koncepcją interdyscyplinarną. Oznacza to, że o jakości życia można mówić w kontekście różnych nauk i w odniesieniu do wielu wymiarów. Nie ulega jednak wątpliwości, że wpływa ona na dobrobyt jednostki. Dobrobyt można zdefiniować jako subiektywne poczucie dobrego życia⁹³. W ostatnich latach zainteresowanie badaczy kwestiami dobrobytu, jakości i poziomu życia znacznie wzrosło. Zmieniło się również podejście decydentów do badania poziomu wzrostu gospodarczego – coraz częściej jako jedną ze składowych są mierniki związane z jakością życia w ujęciu obiektywnym i subiektywnym. Z uwagi na różnorodność podejść do kategorii jakości życia - jej definiowania i sposobów pomiaru - nie jest możliwe kompleksowe zmierzenie jej poziomu. Badacze powinni zatem każdorazowo określić do jakiego podejścia odnoszą się w prowadzonych badaniach.

W ujęciu szerokim jakość życia można określić jako stopień, w jakim realizowane są potrzeby i oczekiwania danej jednostki⁹⁴. Definicję tę można wykorzystać w różnych dziedzinach nauk społecznych i humanistycznych. W literaturze znaleźć można kilka podejść do definiowania jakości życia, które jednak można odnieść do czterech wymiarów. W ich ramach można zidentyfikować poszczególne elementy jakości życia, co przedstawiono na rysunku 21. Definicje jakości życia odnoszą się do różnych elementów, takich jak: zdrowie, dochody, poziom skolaryzacji, poczucie bezpieczeństwa,

⁹³ E. Diener, R.E. Lucas, S. Oishi, *Advances and Open Questions in the Science of Subjective Well-Being*, "Collabra: Psychology", 2018; vol. 4, no. 1, s. 1-10.

⁹⁴ R.M. Yonk, J.T. Smith, *Exploring the Components of Our Quality of Life Index*, SpringerBriefs in Political Science, New York 2018, s. 17-34.

budownictwo mieszkaniowe, dostępność transportowa czy subiektywne poczucie szczęścia. Elementy te można wpisać w cztery wymiary: materialny, społeczny, emocjonalny oraz dopełniający.

Rysunek 21. Wymiary jakości życia w naukach społecznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Wnuk, J.T. Marcinkowski, *Jakość życia jako pojęcie pluralistyczne o charakterze interdyscyplinarnym*, "Problemy Higieny i Epidemiologii", 2012; vol. 93, no. 1, s. 21-26; B.R. Hanestad, *Errors of measurement affecting the reliability and validity of data acquired from self-assessed quality of life*, "Scandinavian Journal of Caring Sciences", 1990; vol. 4, no. 1, s. 29-34; P. Clark, A. Bowling, *Observational study of quality of life in NHS nursing homes and a long-stay ward for the elderly*, "Ageing & Society", 1989; vol. 9, no. 2, s. 123-148; E. Allardt, *Dimensions of welfare in a comparative Scandinavian study*, "Acta Sociologica", 1976; vol. 19, no. 3, s. 227-239.

Wymiar materialny odnosi się do poziomu zaspokojenia podstawowych potrzeb materialnych jednostki oraz statusu materialnego (poziom życia). Wymiar ten ma charakter obiektywny i stosunkowo łatwo mierzalny. W wymiarze społecznym (dobrostan) pojawia się więcej elementów subiektywnych, m.in. poczucie spełnienia i zadowolenia z życia, zdolność jednostki do realizowania się w ramach pełnionych ról społecznych czy ogólne postrzeganie świata. Następnie znajduje się wymiar emocjonalny, który ma charakter subiektywny i trudno mierzalny. Można go określić jako poczucie satysfakcji z życia. W wymiarze dopełniającym znajdują się elementy rzadko włączane do badań jakości życia, m.in. poczucie prywatności czy wolność dokonywania wyborów. W niniejszej pracy jakość życia rozumiana jest jako zbiór elementów ekonomicznych i pozaekonomicznych, odnoszących się do stopnia zaspokojenia potrzeb materialnych, społecznych i emocjonalnych człowieka, co

odzwierciedla spojrzenie Marcina Wnuka i Jerzego Marcinkowskiego oraz Erika Allardt'a^{95,96}.

Wysoka jakość życia uzależniona jest od wielu różnych czynników, z których tylko część ma charakter obiektywny i dotyczy zaspokojenia potrzeb materialnych. Coraz częściej podkreśla się wagę stanu emocjonalnego i dobrostanu psychicznego w ogólnym poczuciu szczęścia i zadowolenia z życia. Wpływa na to zarówno postępująca digitalizacja różnych aspektów życia, jak i stanowi to pochodną *lockdownu* i jego skutków⁹⁷. Poczucie psychicznego dobrostanu różni się między poszczególnymi krajami w Unii Europejskiej. W krajach Europy Środkowo-Wschodniej mężczyźni w porównaniu do kobiet są zwykle bardziej zadowoleni ze swojego życia. Najmniej zadowolone ze swojego życia są natomiast osoby powyżej 65 roku życia⁹⁸. Badania jakości życia przeprowadzane są cyklicznie przez Główny Urząd Statystyczny (GUS), Eurostat (ang. *European Statistical Office*) i Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. *Organisation for Economic Co-operation and Development*; OECD). Każda z instytucji włącza do badania inny zestaw wskaźników i mierników, które można przyporządkować do konkretnej kategorii i podkategorii (tabela 1). Na podstawie przeglądu publikacji dotyczących jakości życia wyodrębniono łącznie 149 mierników włączanych do badań jakości życia przez Eurostat, GUS i OECD (porównaj: załącznik 1, str. 266). Każda z instytucji włącza do badań elementy odnoszące się do kategorii sytuacji finansowej i mieszkaniowej, zatrudnienia, odpoczynku i kontaktów międzyludzkich, bezpieczeństwa (indywidualnego, ekonomicznego), zaufania do władz i partycypacji, środowiska naturalnego i ogólnego zadowolenia z życia. W badaniach GUS-u pojawiają się mierniki związane z religijnością, natomiast w opracowaniach OECD znajdują się mierniki dotyczące gospodarki. Zauważyć można, że najbardziej kompleksowe badania prowadzone są przez Eurostat dla krajów Unii Europejskiej. W tabeli 1. przedstawiono mierniki wykorzystywane do badań jakości życia w więcej niż jednej instytucji, co oznaczono symbolem „✓”.

⁹⁵ M. Wnuk, J. Marcinkowski, *Jakość życia jako pojęcie pluralistyczne...*, *op.cit.*, s. 21-26.

⁹⁶ E. Allardt, *Dimensions of welfare in a comparative...*, *op. cit.*, s. 227-239.

⁹⁷ K. Vanhaecht, D. Seys, L. Bruyneel, i in., *COVID-19 is having a destructive impact on health-care workers' mental well-being*, "International Journal for Quality in Health Care", 2021; vol. 33, no. 1, s. 1-6.

⁹⁸ K. Ruggeri, E. Garcia-Garzon, A. Maguire, i in., *Well-being is more than happiness and life satisfaction: a multidimensional analysis of 21 countries*, "Health and Quality of Life Outcomes", 2020; vol. 18, no. 192, s. 1-16.

Tabela 1. Analiza stosowanych mierników jakości życia w publikacjach Eurostatu, OECD i GUS-u

Kategoria	Podkategoria	Miernik	Instytucja		
			Eurostat	GUS	OECD
Sytuacja finansowa	Dochód	Dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego	✓	✓	
	Ubóstwo	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w roku i dla danego momentu	✓	✓	✓
	Wydatki	Poczucie zadowolenia z sytuacji finansowej gospodarstwa domowego	✓	✓	
Zdolność do utrzymania aktualnego poziomu życia		✓		✓	
Sytuacja mieszkaniowa	Wyposażenie mieszkania	Udział gospodarstw domowych z dostępem do Internetu		✓	✓
		Liczba pokoi w mieszkaniu na jednego mieszkańca	✓		✓
		Poziom zadowolenia z mieszkania	✓	✓	
Zatrudnienie	Aktywność zawodowa	Poziom zatrudnienia i poziom bezrobocia	✓		✓
	Poziom zatrudnienia	Udział pracowników z umową na czas określony	✓		✓
	Czas pracy	Średnia tygodniowa liczba godzin pracy	✓		✓
	Zadowolenie z pracy	Poziom zadowolenia z pracy	✓	✓	
Zdrowie	Ogólny stan zdrowia	Oczekiwana długość życia	✓		✓
		Samoocena stanu zdrowia	✓	✓	
		Samoocena zdrowia psychicznego	✓	✓	
	Używki	Udział osób palących papierosy	✓		✓
		Udział osób nałogowo pijących alkohol	✓		✓
Czas wolny	-	Poziom zadowolenia z wykorzystania wolnego czasu	✓	✓	✓
Relacje międzyludzkie	Przynależność do wspólnoty	Poziom zadowolenia z relacji międzyludzkich	✓	✓	✓
	Instytucje pozarządowe	Odsetek osób podejmujących się pracy w sektorze NGO	✓	✓	✓
	Interakcje społeczne	Możliwość polegania na innej osobie w czasie kryzysu	✓	✓	✓
		Poziom ogólnego zaufania do innych	✓	✓	✓
Bezpieczeństwo	Bezpieczeństwo w miejscu zamieszkania	Odsetek osób deklarujących poczucie bezpieczeństwa w nocy w mieście lub okolicy		✓	✓
		Liczba osób, które popełniły samobójstwo	✓		✓
	Bezpieczeństwo osobiste	Samoocena poziomu bezpieczeństwa	✓	✓	

Kategoria	Podkategoria	Miernik	Instytucja		
			Eurostat	GUS	OECD
Instytucje	Zaufanie do instytucji publicznych	Poziom zaufania do władz i usług publicznych	✓	✓	✓
	Partie polityczne	Odsetek osób włączających się w działania partii politycznych i procesy partycypacji społecznej	✓		✓
Środowisko	Zanieczyszczenie środowiska	Narażenie na zanieczyszczenie powietrza na zewnątrz		✓	✓
		Odsetek osób narażonych na hałas	✓	✓	
	Tereny zielone	Zadowolenie z terenów zielonych w miejscu zamieszkania	✓	✓	
Szczęście	-	Ogólny poziom satysfakcji z życia	✓	✓	✓
		Częstość odczuwania negatywnych stanów emocjonalnych	✓		✓
		Odsetek osób deklarujących poczucie bycia szczęśliwym	✓	✓	
		Odsetek osób deklarujących poczucie sensu życia	✓	✓	

Zródło: *Quality of life indicators - measuring quality of life*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality_of_life_indicators_-_measuring_quality_of_life#The_8.2B1_dimensions_of_quality_of_life (dostęp: 03.11.2023); *How's Life? 2020: Measuring Well-being*, OECD, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c5504f62-en/index.html?itemId=/content/component/c5504f62-en#section-d1e1369> (dostęp: 03.11.2023); *Regionalne zróżnicowanie jakości życia w 2018 r. Wyniki Badania spójności społecznej 2018*, GUS, file:///C:/Users/beata/Downloads/regionalne_zroznicowanie_jakosci_zycia_w_polsce_w_2018_roku.pdf (dostęp: 03.11.2023).

Na poziomie Unii Europejskiej badania jakości życia prowadzone są na podstawie zestawu mierników wskazanych w raporcie sporządzonym przez Eurostat i INSEE (pl. Państwowy Instytut Statystyki i Badań Ekonomicznych; francuski instytut statystyczny i Eurostat zawiązali Grupę Wspierającą Europejski System Statystyczny w zakresie Pomiaru Postępu, Dobrobytu i Zrównoważonego Rozwoju), w którym przedstawiono zalecenia grupy eksperckiej *Quality of Life Expert Group* (pl. Grupa ekspercka ds. jakości życia). Główne wnioski z raportu to⁹⁹:

- włączanie do badań jakości życia wskaźników i mierników zarówno subiektywnych, jak i obiektywnych,
- konieczność określenia związku wskaźnika lub miernika z dobrostanem, jak i wykazanie kierunku oddziaływania,

⁹⁹ *Final report of the expert group on quality-of-life indicators 2017 edition*, Eurostat, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2017, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/7960327/KS-FT-17-004-EN-N.pdf> (dostęp: 04.11.2023).

- określenie wrażliwości wskaźnika lub miernika na zmiany polityki oraz zgodność z przyjętymi dokumentami strategicznymi na poziomie Unii Europejskiej,
- potrzeba stworzenia wielowymiarowych i syntetycznych wskaźników jakości życia,
- potrzeba zwiększenia udziału mierników i wskaźników odnoszących się do jakości życia gospodarstw domowych oraz wskaźników i mierników dotyczących dystrybucji dochodów, uwzględnienia pracy nieodpłatnej w dystrybucji dochodów czy konsumpcji,
- dalsze rozwijanie pakietu o kolejne wskaźniki i mierniki związane z jakością życia.

Jakość życia przynajmniej w zakresie poziomu życia jest kategorią ekonomiczną¹⁰⁰. Status materialny odnosić się może m.in. do dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych, poziomu konsumpcji dóbr i usług, warunków mieszkaniowych, dostępu do edukacji i usług ochrony zdrowia, poziomu zatrudnienia czy wykluczenia społecznego. Według Ryszarda Bartkowiaka “cała ekonomia jest ekonomią dobrobytu”¹⁰¹. Współczesna ekonomia dobrobytu nie stanowi odrębnego nurtu, ale wpisuje się w teorię ekonomii neoklasycznej (tabela 2), co ujęli w postaci modelu Stanisław Czaja i Agnieszka Becla.

Tabela 2. Model ekonomii dobrobytu

Metody	(1) Funkcje indywidualnego i społecznego dobrobytu, (2) Analiza kosztów i korzyści, (3) Preferencje		
Elementy składowe	Teoria efektów zewnętrznych i dóbr publicznych	Teoria optimum ogólnego	Teoria wyboru społecznego
Podstawy teoretyczne	(1) Rynek konkurencji doskonałej, (2) Teoria optimum Pareto, (3) Teoria równowagi ogólnej, (4) Racjonalność, (5) Zasada kompensacji Barone-Kaldora		

Źródło: S. Czaja, A. Becla, *Wybrane wyzwania współczesnej teorii ekonomii a ewolucja makromierników rozwoju gospodarczego, dobrobytu społecznego i jakości życia*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2012; vol. 101, s. 62.

Autorzy modelu wskazują na wzajemne powiązanie ekonomii dobrobytu i neoklasycznej ekonomii m.in. w zakresie podstaw metodologicznych i teoretycznych. Ekonomia neoklasyczna zajmuje się zagadnieniami racjonalnego gospodarowania podmiotów gospodarczych, optymalizacji kosztów czy równowagi ogólnej. Z drugiej

¹⁰⁰ M. Suchanek, *Decyzje transportowe mieszkańców Polski w zakresie codziennych podróży a jakość ich życia*, praca habilitacyjna, Uniwersytet Gdański, Sopot 2023, s. 70–75.

¹⁰¹ R. Barkowiak, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2003, s. 120.

strony ekonomia dobrobytu w sposób nowatorski interpretuje m.in. kategorię dóbr publicznych i zasadę kompensacji Barone-Kaldora¹⁰².

Jakość życia w kontekście pozaekonomicznym określono już w latach 20. XX wieku, ale celem społecznym podnoszenie poziomu jakości życia stało się dopiero 50 lat później¹⁰³. Dorobek Arthura Pigou (1912, 1920) uchodzi za pierwszą teorię dobrobytu - utylitaryzm¹⁰⁴. Głosi ona, iż dobrobyt uzależniony jest wyłącznie od indywidualnej użyteczności dochodu, natomiast w odniesieniu do społeczności jest to suma tychże użyteczności. A. Pigou stał na stanowisku, że sprawiedliwy podział dochodu narodowego przyczynia się do dobrobytu społeczeństwa, a podział ten powinien być dokonywany na podstawie odpowiedniej polityki podatkowej. John Mill rozwijał teorię utylitarystyczną w kierunku podziału potrzeb na niższego i wyższego rzędu¹⁰⁵. Natomiast Amartya Sen (1987) twierdzi, że konsumpcja i dochód nie mogą być uznane za adekwatne miary dobrobytu z uwagi na różnice pomiędzy konkretnymi jednostkami¹⁰⁶. To co dla jednej osoby będzie stanowić niewystarczający dochód, dla innej może być dochodem wysokim.

Współcześnie rozważania teoretyczne nad dobrobytem koncentrują się na teorii wyboru społecznego, która odzwierciedla problem alokacji dóbr w sposób korzystny i dla indywidualnych jednostek, i dla całego społeczeństwa¹⁰⁷. Wyzwania związane z kryzysem klimatycznym i zmianami demograficznymi doprowadziły do wzrostu znaczenia kolektywnego interesu ponad indywidualny dobrobyt. Stąd też większa popularność podejścia alternatywnego, tj. koncepcji gospodarki współdzielenia (ang. *sharing economy*) czy ekonomii szczęścia (ang. *economics of happiness*).

Współdzielenie nie jest nowym zjawiskiem, odnosi się bowiem do tradycyjnych form współżycia społecznego, jednak ramy teoretyczne sięgają dopiero końca XX

¹⁰² Enrico Barone w 1908 r. przedstawił mechanizm tzw. wypłat kompensacyjnych, czyli ilości dochodu realnego, którą dany podmiot byłby skłonny zapłacić za przywrócenie mu pierwotnego poziomu dobrobytu. Z kolei Nicholas Kaldor w 1939 r. dokonał rozwinięcia teorii optimum Pareto o kompensację. Zgodnie z jego podejściem, działanie jest efektywne jeżeli istnieje szansa na skompensowanie strat przez podmiot zyskujący. Por.: A. Zielińska-Chmielewska, *Ocena efektywności ekonomicznej przedsiębiorstw mięsnych w Polsce*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2020, s. 15-20.

¹⁰³ A. Sompolska-Rzechuła, *Jakość życia jako kategoria ekonomiczna*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica”, 2013; vol. 301, no. 71, s. 127-140.

¹⁰⁴ M. Zaremba, *Dobrobyt społeczny – problemy metodologiczne i definicyjne*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze”, 2016; vol. 4, s. 323-331.

¹⁰⁵ G. Wronowska, *Dobrobyt – ujęcie teoretyczne i pomiar*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 2016; vol. 12, no. 948, s. 5-16.

¹⁰⁶ Tamże, s. 5-16.

¹⁰⁷ S. Kot, *Ku stochastycznemu paradygmatowi ekonomii dobrobytu*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012, s. 24-35.

wieku¹⁰⁸. Głównym założeniem koncepcji jest swobodne korzystanie z dóbr i usług wspólnych, pożyczanie ich, wynajmowanie lub dzielenie się. Źródłem wzrostu jest tworzenie nowych modeli biznesowych, opartych na sprawiedliwej dystrybucji, wspólnej produkcji oraz konsumpcji. W ramach gospodarki współdzielenia powstawać mogą spółdzielnie, kooperatywy czy platformy internetowe łączące osoby chcące się ze sobą dzielić. Nie zawsze są to inicjatywy ukierunkowane tylko na wzrost wydajności i zagospodarowania zasobów, często inicjatywy te działają odpłatnie (np. *Uber*), w formie wymiany barterowej (np. grupy wymiany międzysąsiedzkiej) czy jako przekazanie praw własności (np. udostępnianie treści w Internecie do powszechnego wykorzystania). Uczestnicy inicjatyw opartych na koncepcji gospodarki współdzielenia kierują się różnymi motywacjami, m.in. (1) korzyściami ekonomicznymi, (2) korzyściami społecznymi, (3) dbałością o środowisko naturalne, (4) troską o dobro społeczności, (5) poziomem wiedzy, (6) znajomością koncepcji współdzielenia¹⁰⁹. Gospodarka współdzielenia przyczynia się do poprawy jakości życia poprzez aktywizację społeczną jego uczestników, zmniejszenie ilości nabywanych dóbr i tworzenie warunków dla rozwijania elastycznych form zatrudnienia.

Ekonomia szczęścia to koncepcja pokrewna do współdzielenia, w obu przypadkach bowiem ekonomieści skupiają się na ogólnym zadowoleniu z życia jednostek i społeczności. Ekonomia szczęścia jest koncepcją stosunkowo nową, której podwaliny stanowią badania Richarda Easterlina (1974), który mierzył zależność między dobrostanem a poczuciem szczęścia¹¹⁰. Wyniki jego badań wykazały brak takowej zależności, nazwanej paradoksem Easterlina. W ekonomii neoklasycznej i klasycznej pieniądze wpływają na poziom szczęścia, jednak R. Easterlin wskazuje na istotne znaczenie czynników pozaekonomicznych, takich jak zdrowie i ważne zdarzenia życiowe, np. zmiana statusu cywilnego lub posiadanie dzieci¹¹¹.

Z kolei badania Angusa Deatona (2008) wykazały ujemną korelację pomiędzy wzrostem gospodarczym, mierzonym PKB *per capita*, a poziomem zadowolenia

¹⁰⁸ A. Arvidsson, *Situating the sharing economy: between markets, commons and capital*, [w:] *Handbook of the Sharing Economy*, red. R.W. Belk, G. Eckhardt i F. Bardhi, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2019, s. 9-19.

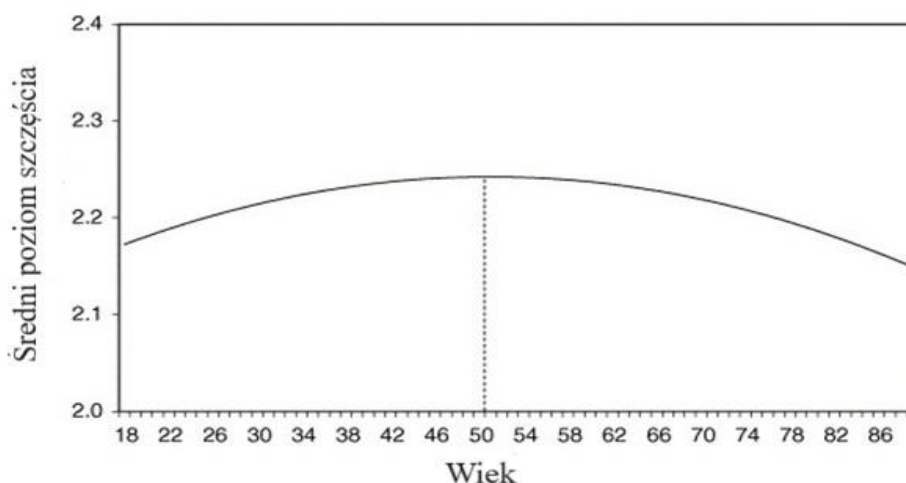
¹⁰⁹ P. Gazzola, E.M. Vătămănescu, A. Andrei, Ch. Marrapodi, *Users' motivations to participate in the sharing economy: Moving from profits toward sustainable development*, "Corporate Social Responsibility and Environmental Management", 2019; vol. 26, s. 741-751.

¹¹⁰ J. Czapiński, *Ekonomia szczęścia i psychologia bogactwa*, „Nauka”, 2012; vol. 1, s. 51-88.

¹¹¹ R. Easterlin, *The economics of happiness*, "Dædalus", 2004; vol. 133, no. 2, s. 26-33.

z życia¹¹², co uwydatnia znaczenie czynników pozaekonomicznych i subiektywnych w badaniu szczęścia. Jednak w istocie pozaekonomiczne czynniki szczęścia i tym samym jakość życia, wynikają z rozwoju gospodarczego mierzonego PKB¹¹³. Dotyczy to przede wszystkim świadczeń społecznych, dostępu do usług ochrony zdrowia, systemu edukacji, poszanowania wartości i praw. Z drugiej strony wraz ze wzrostem ogólnego dobrobytu mogą współwystępować problemy związane ze zwiększonym zanieczyszczeniem środowiska czy trudności wynikające z nadmiernego stresu¹¹⁴.

U podstaw jakości życia leży wymiar materialny, jednak należy podkreślić istotność czynników pozaekonomicznych, takich jak poziom zadowolenia z relacji z innymi ludźmi czy ogólny poziom zadowolenia z życia. Społeczny i emocjonalny wymiar jakości życia jest istotnym elementem w gospodarce współdzielenia i ekonomii szczęścia. Wymiary te przejawiają się m.in. w: (1) współpracy z innymi ludźmi, (2) budowaniu i wzmacnianiu relacji z otoczeniem, (3) aktywizacji społecznej. Jakość życia jest dodatnio skorelowana z dobrostanem, a dobrostan z poziomem zaufania do instytucji i usług publicznych oraz ujemnie skorelowana z korupcją¹¹⁵. Graficznym odzwierciedleniem jest tzw. cykl szczęścia (rysunek 22).

Rysunek 22. Zależność między postrzeganym szczęściem a wiekiem, tzw. cykl szczęścia

Źródło: R. Easterlin, *Life cycle happiness and its sources: Intersections of psychology, economics, and demography*, "Journal of Economic Psychology", 2006; vol. 27, no. 4, s. 463-482.

Cykl szczęścia wskazuje na średni poziom szczęścia w zależności od wieku. Może być on narzędziem wspomagającym kształtowanie polityki społecznej, gdyż w prosty

¹¹² A. Deaton, *Income, Health, and Well-Being around the World: Evidence from the Gallup World Poll*, "Journal of Economic Perspectives", 2008; vol. 22, no. 2, s. 53-72.

¹¹³ R. Inglehart, H.D. Klingemann, *Genes, Culture, Democracy, and Happiness*, [w:] *Culture and Subjective Well-Being*, red. E. Diener i E.M. Suh, MIT Press, London 2000, s. 165-184.

¹¹⁴ D. Myers, *The funds, friends, and faith of happy people*, "American Psychologist", 2000; vol. 55, no. 1, s. 56-67.

¹¹⁵ B. Rohstein, *Happiness and the Welfare State*, "Social Research", 2010; vol. 77, no. 2, s. 441-468.

sposób obrazuje problem adaptacji do zmian. Można go także wykorzystać do badania wpływu zmiennych na szczęście w ujęciu długoterminowym. Największym zadowoleniem z życia i zdolnością psychologicznej adaptacji charakteryzują się osoby w wieku 18-50 lat. Zaobserwować można wówczas wzrost poziomu zadowolenia. Najwyższy poziom zadowolenia odczuwany jest przez osoby w wieku 46-54 lata. Następnie występuje tendencja spadkowa, co równocześnie oznacza zmniejszającą się zdolność psychologicznej adaptacji. Jest to istotne w przypadku starzejących się społeczeństw krajów rozwiniętych. Ponadto poziom szczęścia uzależniony jest od szeregu czynników subiektywnych (zdrowie, sprawczość, relacje, stan emocjonalny) oraz makroekonomicznych (bezrobocie, inflacja), co stanowi poważne wyzwanie dla badaczy i władz lokalnych, które muszą zmierzyć się z problemem zaadaptowania szczęścia i dobrobytu w konkretne polityki¹¹⁶.

Władze miejskie, tworząc polityki i strategie dotyczące szczęścia, dobrobytu oraz jakości życia powinny współpracować z mieszkańcami. Oddanie głosu mieszkańcom z jednej strony ułatwia wypracowanie konkretnych rozwiązań, a z drugiej wzmacnia poczucie sprawczości. Wielu badaczy podkreśla znaczenie partycypacji społecznej w kształtowaniu jakości życia. Dla mieszkańców miast i przedmieść partycypowanie w życiu społecznym jest łatwiejsze w porównaniu do obszarów wiejskich. Dodatnia korelacja występuje również między poziomem partycypacji w życiu społecznym a posiadaniem dostępu do transportu i odległością od zasobów, np. przestrzeni publicznych¹¹⁷. Partycypacja społeczna pozwala na zaspokojenie potrzeb związanych z samorealizacją, autonomią oraz współdziałaniem, które stanowią elementy piramidy potrzeb Abrahama Masłowa¹¹⁸. Poczucie wpływu na jakość decyzji podejmowanych w mieście na poziomie współdecydowania politycznego, jak i na poziomie lokalnej społeczności może oddziaływać na poczucie zadowolenia z życia. Partycypacja społeczna oddziałuje na jakość życia w wielu różnych obszarach: zdrowia,

¹¹⁶ C. Graham, *The Challenges of Incorporating Empowerment into the HDI: Some Lessons from Happiness Economics and Quality of Life Research*, "Human Development Research Paper", 2010; vol. 13, s. 1-58.

¹¹⁷ M. Levasseur, M. Genereux, J. Bruneau, i in., *Importance of proximity to resources, social support, transportation and neighborhood security for mobility and social participation in older adults: results from a scoping study*, "BMC Public Health", 2015; vol. 15, no. 503, s. 1-19.

¹¹⁸ H. Gawroński, *Efektywność partycypacyjnych instrumentów zarządzania miastem*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2015; vol. 77, no. 1, s. 273-286.

demokratyzacji, kreowania strategii rozwoju i lokalnych polityk^{119,120}. Zatem partycypację uznać należy za jedną ze składowych jakości życia.

Dla podnoszenia jakości życia mieszkańców miast ważne są polityki związane z redystrybucją zasobów i wyrównywaniem szans, tj. przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, zmniejszanie bezrobocia, podnoszenie jakości edukacji czy odpowiednie kształtowanie polityki podatkowej¹²¹. Dla wzrostu jakości życia ważne są polityki dotyczące rozwoju transportu, który warunkuje dostępność do dóbr i usług, umożliwia fizyczne przemieszczanie się i korzystanie z dostępnej infrastruktury¹²². Również polityka makroekonomiczna ma znaczenie dla wzrostu poziomu jakości życia. Poziom inflacji, sytuacja geopolityczna czy model funkcjonowania ochrony zdrowia oddziałują na jakość życia, subiektywny dobrostan i szczęście. Dla tworzenia odpowiednich polityk niezbędne jest badanie jakości życia mieszkańców zarówno w skali makroekonomicznej, np. krajowej, jak i w skali mikro, np. regionu lub miasta.

Wyzwania, z jakimi borykają się współczesne miasta, mogą prowadzić do narastania problemów społeczno-ekonomicznych, jak bezrobocie czy niedostatek mieszkań. Z kolei wielość interesariuszy utrudnia władzom miejskim poznanie ich potrzeb i oczekiwań. W konsekwencji obniża się jakość życia. Dlatego istotnym elementem funkcjonowania miasta są procesy partycypacyjne, które umożliwiają zidentyfikowanie najważniejszych problemów, wyzwań i potrzeb interesariuszy. Celem władz jest kreowanie rozwoju miasta w oparciu o wysoką jakość życia mieszkańców i minimalizowanie negatywnych skutków związanych z zanieczyszczeniami środowiska naturalnego.

¹¹⁹ P. Rogala, *Wskaźniki silnych społeczności jako komponent wskaźników jakości życia*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Gospodarka a Środowisko”, 2008; vol. 9, s. 143-150.

¹²⁰ J. Szołtysek, R. Otręba, *Wieloaspektowa analiza czynników kształtujących poczucie jakości życia w mieście – jako przesłanka tworzenia polityki logistycznej miasta*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2015; vol. 383, s. 166-186.

¹²¹ A. Adler, M. Seligman, *Using wellbeing for public policy: Theory, measurement, and recommendations*, “International Journal of Wellbeing”, 2016; vol. 6, no. 1, s. 1-35.

¹²² A. Delbosc, *The role of well-being in transport policy*, “Transport Policy”, 2012; vol. 23, s. 25-33.

ROZDZIAŁ 2.

IDEA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU JAKO GŁÓWNY KIERUNEK ROZWOJU MIAST

2.1. Koncepcja zrównoważonego rozwoju miast na podstawie literatury i dokumentów strategicznych

Rozwój przemysłu w XVIII i XIX wieku spowodował zmiany gospodarcze, społeczne oraz środowiskowe na dotąd nieznaną skalę. Był to także okres gwałtownej urbanizacji, czego efektem było powstanie miast o funkcjach typowo przemysłowych, w których dominował przemysł wydobywczy, włókienniczy i spożywczy¹²³. Przemysłowe ośrodki miejskie w szybkim czasie zaczęły odczuwać skutki szybkiego rozwoju, w szczególności były to problemy związane z szybko rosnącą liczbą ludności, złymi warunkami życia pracowników czy zanieczyszczeniami środowiska. W efekcie zaczęto dostrzegać negatywne skutki gospodarki opartej na nieograniczonym i szybkim wzroście gospodarczym.

W latach 70. XX wieku społeczność międzynarodowa zaczęła dostrzegać negatywne skutki wzrostu gospodarczego i coraz częściej domagała się podjęcia działań w celu ich zminimalizowania. W 1972 r. Klub Rzymski opublikował raport pt. „Granice wzrostu”, w którym odniesiono się do problemu rosnącej liczby ludności w kontekście wyczerpujących się zasobów naturalnych i zmian klimatycznych¹²⁴. W odpowiedzi na te problemy Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) postanowiła zwołać pierwszą Konferencję Klimatyczną¹²⁵. W tabeli 3. przedstawiono najważniejsze konferencje z lat 1972 – 2023 wraz ze wskazaniem ich kluczowych ustaleń.

¹²³ D. Sikorski, *Wybrane kierunki i aspekty przemian funkcjonalnych terenów przemysłowych we Wrocławiu w latach 1989–2016*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego”, 2019; vol. 4, s. 227-240.

¹²⁴ D. Meadows, D. Meadows, J. Randers, W. Behrens, *Granice wzrostu*, PWE, Warszawa 1973, s. 156-170.

¹²⁵ Tamże, str. 9-12.

Tabela 3. Najważniejsze Konferencje Klimatyczne ONZ i Szczyty Ziemi w latach 1972-2023

Konferencja	Rok	Lokalizacja	Kluczowe ustalenia
Konferencja Sztokholmska	1972	Szwecja, Sztokholm	Przyjęcie tzw. "Deklaracji Sztokholmskiej"
Szczyt Ziemi	1992	Rio de Janeiro, Brazylia	Przyjęcie tzw. Agendy 21
COP 3	1997	Kioto, Japonia	Przyjęcie „Protokołu z Kioto” i wypracowanie mechanizmów handlu emisjami i czystego rozwoju
COP 4	1998	Buenos Aires, Argentyna	Przyjęcie dwuletniego „Planu Działania z Buenos Aires”, w którym zawarto mechanizmy wdrażania Protokołu z Kioto
COP 5	1999	Bonn, Niemcy	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 6	2000	Haga, Niderlandy	Spotkanie zostało zawieszono z uwagi na brak możliwości wypracowania kompromisu
COP 6-2	2001	Bonn, Niemcy	Przyjęcie mechanizmów kredytowania emisji CO ₂ oraz działań związanych ze zmniejszaniem ilości CO ₂ w atmosferze
COP 7	2001	Marakesz, Maroko	Przyjęcie pakietu postanowień tzw. „Porozumień z Marakeszu” (ang. <i>Marrakech Accords</i>), dotyczących finansowania i księgowania mechanizmów kredytowania
COP 8	2002	New Delhi, Indie	Zobowiązanie do dalszych prac
Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju	2002	Johannesburg, RPA	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 9	2003	Mediolan, Włochy	Ustanowienie „Funduszu Adaptacyjnego” (ang. <i>Adaptation Fund</i>), którego celem było wsparcie krajów rozwijających się w adaptacji do zmian klimatu
COP 10	2004	Buenos Aires, Argentyna	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 11	2005	Montreal, Kanada	Przyjęcie tzw. „Monrealskiego Planu Działania” (ang. <i>Montreal Action Plan</i>), będącego przedłużeniem Protokołu z Kioto
COP 12	2006	Nairobi, Kenia	Przyjęcie pięcioletniego planu na rzecz wsparcia krajów rozwijających się w adaptacji do zmian klimatu
COP 13	2007	Bali, Indonezja	Ustanowienie nowego organu pomocniczego Grupy Roboczej Ad Hoc ds. Długoterminowych Działań w ramach Konwencji (ang. <i>Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention</i>) oraz przyjęcie mapy drogowej z Bali
COP 14	2008	Poznań, Polska	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 15	2009	Kopenhaga, Dania	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 16	2010	Cancun, Meksyk	Powołanie „Zielonego Funduszu Klimatycznego” (ang. <i>Green Climate Fund</i>)
COP 17	2011	Durban, RPA	Ustalenie ram zarządzania „Zielonym Funduszem Klimatycznym” wraz z określeniem wysokości budżetu (100 miliardów dolarów rocznie)
COP 18	2012	Doha, Katar	Przyjęcie pakietu dokumentów, tzw. „Bramy Klimatycznej z Doha” (ang. <i>Doha Climate Gateway</i>), w których zawarto zobowiązanie ograniczenia emisji CO ₂ o 15% do 2020 r.
COP 19	2013	Warszawa, Polska	Powołanie „Warszawskiego Międzynarodowego Mechanizmu Strat i Szkód” (ang. <i>Warsaw International Mechanism for Loss and Damage</i>), aby minimalizować negatywny wpływ zmian klimatu

Konferencja	Rok	Lokalizacja	Kluczowe ustalenia
COP 20	2014	Lima, Peru	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 21	2015	Paryż, Francja	Przejęcie „Porozumienia Paryskiego” (ang. <i>Paris Agreement</i>), w którym uregulowano metody i środki redukcji emisji
COP 22	2016	Marakesz, Maroko	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 23	2017	Bonn, Niemcy	Zawiązanie Sojuszu na rzecz Rezygnacji z Węgla (ang. <i>Powering Past Coal Alliance</i>), celem przyspieszenia transformacji energetycznej
COP 24	2018	Katowice, Polska	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 25	2019	Madryt, Hiszpania	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 26	2021	Glasgow, Szkocja	Wypracowanie zasad dotyczących handlu prawem do emisji CO ₂ oraz przyjęcie brakujących przepisów wykonawczych „Porozumienia Paryskiego”
COP 27	2022	Sharm-el-Sheikh, Egipt	Zobowiązanie do dalszych prac
COP 28	2023	Dubaj, Zjednoczone Emiraty Arabskie	Zrealizowanie pierwszego „Globalnego Przeglądu” (ang. <i>Global Stocktake</i>) dotychczasowych działań na rzecz klimatu

Zródło: Opracowanie własne na podstawie: B. Rejnowski, *Z dziejów Konferencji Klimatycznych ONZ 1972-2013*, KZP, 2013, <https://graf.kzp.pl/art/art-2013-02.pdf> (dostęp: 27.02.2023); *Conference of the Parties (COP)*, United Nations Climate Change, <https://unfccc.int/process/bodies/supreme-bodies/conference-of-the-parties-cop> (dostęp: 15.05.2024).

Pierwsza Konferencja ONZ odbyła się w Sztokholmie w czerwcu 1972 r. Konferencji towarzyszyło hasło „Tylko jedna Ziemia” (ang. *Only One Earth*). Przyjęto wówczas „Deklarację Sztokholmską”, zawierającą 26 postulatów, w tym m.in. konieczność ochrony przyrody czy planowanie rozwoju z uwzględnieniem możliwości środowiskowych¹²⁶. Konferencję można traktować jako pierwsze w historii globalne działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju. 20 lat później na Szczycie Ziemi w Rio przyjęto „Deklarację z Rio w sprawie środowiska i rozwoju” (Agenda 21), w której zwrócono uwagę na ideę zrównoważonego i trwałego rozwoju¹²⁷. Osiągnięcie go oparto na podnoszeniu jakości życia obywateli, współpracę międzynarodową oraz działania mające na celu eliminację nie ekologicznych modeli produkcji i konsumpcji.

W 1997 r. w Kioto sporządzony został „Protokół z Kioto”¹²⁸. W dokumencie kraje ratyfikujące zobowiązały się ograniczyć emisje GHGs i tworzyć warunki, w których

¹²⁶ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (1972) Stockholm Declaration*, United Nations Digital Library, <https://digitallibrary.un.org/record/84660> (dostęp: 12.05.2024).

¹²⁷ *Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju*, Biblioteka Sejmowa, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1992.html> (dostęp: 27.02.2022).

¹²⁸ *Protokół z Kioto*, Ministerstwo Klimatu i Środowiska, https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/umowy_miedzynarodowe/zmiany_klimatu/Protokol_z_Kioto.pdf (dostęp: 27.02.2022).

możliwe jest realizowanie trwałego wzrostu z poszanowaniem środowiska naturalnego. Po kolejnych pięciu latach odbyła się Konferencja w Johannesburgu, znana jako „Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju Johannesburg 2002”. Po raz pierwszy spotkanie dotyczyło *stricte* idei zrównoważonego rozwoju. Na „Szczycie...” szczególną uwagę poświęcono zagadnieniom ochrony klimatu oraz zwalczania ubóstwa¹²⁹. W 2007 r. powstała mapa drogowa *Bali Roadmap*, określającą główne działania na kolejne lata. W 2010 r. w Cancun decyzją stron powstał Zielony Fundusz Klimatyczny (ang. *Green Climate Fund*)¹³⁰. Trzy lata później w Warszawie utworzono Warszawski Międzynarodowy Mechanizm Strat i Szkód (ang. *Warsaw International Mechanism for Loss and Damage*), który ma zapewnić pomoc dla krajów zagrożonych występowaniem nagłych zjawisk klimatycznych oraz wspomóc inicjatywy ograniczające negatywne skutki zmian klimatycznych¹³¹. Podczas obrad w ramach COP 21 w Paryżu podpisano „Porozumienie Paryskie”. Dokument ten wyznacza szczegółowe cele działań, w tym promowanie zrównoważonego rozwoju, adaptację klimatyczną oraz ograniczenie wzrostu temperatury¹³². W Katowicach w 2018 r. opracowano zalecenia dotyczące wdrażania założeń „Porozumienia Paryskiego”, a także wyrażono potrzebę wsparcia technologicznego i finansowego dla krajów rozwijających się, aby wspomóc je w radzeniu sobie ze skutkami zmian klimatycznych. Z kolei podczas COP 26 podkreślono rolę interesariuszy we wdrażaniu założeń „Porozumienia Paryskiego”. Odniesiono się m.in. do społeczności oraz władz lokalnych. W 2023 r. podczas COP w Dubaju zwrócono uwagę na kwestię współpracy między poszczególnymi krajami oraz władzami różnego szczebla dla realizowania celów „Porozumienia Paryskiego”. Uznano, że wymiana dobrych praktyk oraz wdrażanie polityk na poziomie krajowym i lokalnym to szansa na szybsze zrealizowanie celów zrównoważonego rozwoju.

Dokumenty i raporty sporządzone po konferencjach w Sztokholmie, Rio de Janeiro, Kioto, Johannesburgu, Cancun, Warszawie i Paryżu przyczyniły się z jednej strony do wzrostu świadomości na temat potrzeby ochrony środowiska naturalnego, a z drugiej do podjęcia działań władz różnego szczebla w kierunku wdrażania idei

¹²⁹ *Johannesburg Summit 2002*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <http://unic.un.org.pl/johannesburg/> (dostęp: 27.02.2022).

¹³⁰ *COP16 Mexico 2010*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <https://unic.un.org.pl/klimat/cancun.php> (dostęp: 28.02.2022).

¹³¹ *Non-economic losses in the context of the work programme on loss and damage. Technical paper*, United Nations, FCCC/TP/2013/2, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2013/tp/02.pdf> (dostęp: 28.02.2022).

¹³² *Porozumienie Paryskie*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L282/4, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019\(01\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019(01)&from=PL) (dostęp: 28.02.2022).

zrównoważonego rozwoju. Każdy z tych dokumentów określić można jako kamienie milowe wdrażania zrównoważonego rozwoju w ujęciu globalnym. Ustalenia podejmowane w czasie konferencji pozwoliły na wypracowanie i aktualizację definicji zrównoważonego rozwoju, a także ukierunkowanie polityki europejskiej i krajowej w stronę ochrony środowiska naturalnego w różnych aspektach: transformacji energetycznej, ograniczaniu ubóstwa, budowania odporności na zmiany klimatu czy wypracowania nowych modeli produkcji.

Rozwój zrównoważony – wspierany przez ONZ czy Unię Europejską – składa się z wielu elementów. Zauważalne jest to w różnych definicjach tego pojęcia w literaturze przedmiotu oraz dokumentach strategicznych Unii Europejskiej. Wynika to z jednej strony z szerokiego spojrzenia na kwestie rozwoju samego w sobie, a z drugiej – z próby podejścia do kwestii zrównoważonego rozwoju z perspektyw różnych obszarów badawczych – ekonomii, socjologii, nauk o mieście czy planowania przestrzennego. Wspomnieć należy o dualnym podejściu do definiowania zrównoważonego rozwoju: w ujęciu teoretycznym, które można określić jako obszar zainteresowania badaczy oraz w kontekście polityki gospodarczej, której celem jest osiągnięcie wzrostu gospodarczego i wysokiej jakości życia¹³³.

Rozwój zrównoważony w latach 80. XX wieku zdefiniowany został w raporcie Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju ONZ „Nasza wspólna przyszłość” w ujęciu równoważnych pojęć: podstawowych potrzeb człowieka, ograniczonych możliwości oraz wytrzymałości ekologicznej Planety¹³⁴. Tak rozumiany zrównoważony rozwój określa możliwości zaspokojenia potrzeb współczesnego pokolenia i zabezpieczenia podobnego poziomu życia dla kolejnych pokoleń. Zrównoważony rozwój może być analizowany z perspektywy trzech systemów: gospodarczego, społecznego i ekologicznego¹³⁵. Wyzwaniem pozostaje jednak połączenie tych trzech systemów w spójną politykę rozwoju zrównoważonego, a część badaczy skłania się do podejścia, w którym niemożliwym jest osiągnięcie założonych celów równocześnie w trzech systemach.

David Pearce i Giles Atkinson dokonali podziału na tzw. słabą i silną zrównoważoność¹³⁶. Słaba zrównoważoność odnosi się do możliwości traktowania

¹³³ B. Pawłowska, *Zrównoważony rozwój transportu na tle współczesnych procesów społeczno-gospodarczych*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013, s. 30-45.

¹³⁴ *Our Common Future 1987*, Brundtland-Kommission..., *op.cit.*, (dostęp: 16.05.2024).

¹³⁵ J. Harris, *Basic principles of sustainable development*, [w:] *Dimensions of Sustainable Development - Volume I*, red. K. Bawa i R. Seidler, EOLSS Publications, Oxford 2009, s. 21-40.

¹³⁶ D. Pearce, G. Atkinson, *The concept of sustainable development: An evaluation of its usefulness ten years after Brundtland*, „Swiss Journal of Economics and Statistics”, 1998; vol. 134, no. 3, s. 251-269.

oddzielnie trzech wymiarów zrównoważonego rozwoju i sugeruje, że możliwe jest ich substytuowanie. Natomiast silna zrównoważoność podkreśla, że zasoby nie są substytucyjne i istnieją granice ich wykorzystania. Słaba zrównoważoność to podejście określane jako *status quo*, do którego wpisują się neoklasycyjni ekonomiści oraz instytucje międzynarodowe, m.in. Unia Europejska, OECD czy Bank Centralny¹³⁷. *Status quo* związany jest z postrzeganiem rozwoju gospodarczego jako części zrównoważonego rozwoju, przy czym działania prowadzące do jego osiągnięcia nie wymagają radykalnych zmian w relacjach społecznych, dystrybucji środków czy podejmowaniu decyzji. Bardziej radykalne podejście oznacza społeczną reformę. Zwolennicy reformy dostrzegają źródła braku zrównoważenia w nierównościach społecznych i braku edukacji. Podejmowane działania koncentrują się na tworzeniu odpowiednich reform politycznych i działaniach edukacyjnych¹³⁸. Najbardziej radykalnym podejściem jest tzw. „głęboka ekologia”, która odnosi się do potrzeby transformacji społeczno-gospodarczej, w celu ochrony ekosystemów¹³⁹.

Zauważyć można, że z czasem podejście do definiowania zrównoważonego rozwoju ewoluowało. Badacze uzupełniali definicje o kolejne obszary. Jan Siekierski i Małgorzata Rutkowska zdefiniowali zrównoważony rozwój jako wzrost gospodarczy, prowadzący do rozwoju społecznego opartego na równości i sprawiedliwości oraz do zwiększania jakości środowiska¹⁴⁰. Część badaczy definiuje zrównoważony rozwój jako integrację wzrostu gospodarczego, ochrony środowiska naturalnego z demokracją i sprawiedliwością społeczną¹⁴¹. W obu definicjach zauważyć można odniesienia do sprawiedliwości międzypokoleniowej, która jest jednym z wymiarów zrównoważonego rozwoju, obok wymiaru przestrzennego¹⁴². W ocenie Rumena Gecheva definicja zrównoważonego rozwoju odnosząca się do trzech wymiarów nie odzwierciedla celów zrównoważonego rozwoju z uwagi na zbytnią ogólnikowość¹⁴³. Zdaniem badacza istotnym wymiarem zrównoważonego rozwoju, obok społecznego, ekonomicznego

¹³⁷ B. Hopwood, M. Mellor, G. O'Brien, *Sustainable Development: Mapping Different Approaches*, "Sustainable Development", 2005; vol. 13, s. 38-52.

¹³⁸ Tamże, s. 38-52.

¹³⁹ Tamże, s. 38-52.

¹⁴⁰ J. Siekierski, M. Rutkowska, *Zrównoważony rozwój jako koncepcja w naukach ekonomicznych*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”, 2008; vol. 8, s. 359-368.

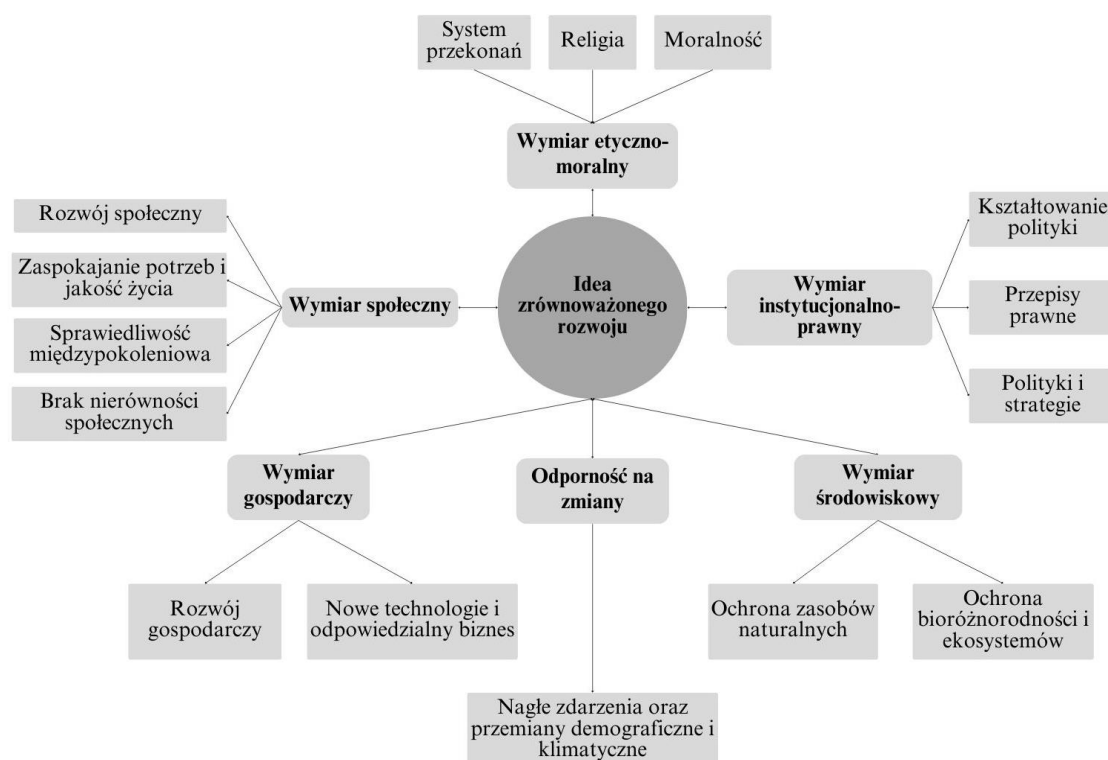
¹⁴¹ D.C. Duran, A. Artene, L. Gogan, V. Duran, *The objectives of sustainable development - ways to achieve welfare*, „Procedia Economics and Finance”, 2015; vol. 26, s. 812-817.

¹⁴² W. Sztumski, *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia*, „Problemy Ekorozwoju”, 2006; vol. 1, no. 2, s. 73-76.

¹⁴³ R. Gachev, *Sustainable Development. Economic Aspects*, University of Indianapolis Press, Indianapolis 2005, s. 1-20.

i ekologicznego, jest wymiar instytucjonalny. Natomiast Artur Pawłowski zaproponował szerokie ujęcie zrównoważonego rozwoju, poprzez włączenie wymiaru etyczno-moralnego, technicznego i prawnego¹⁴⁴. Podkreślił on, że wymiar etyczno-moralny stanowi podstawę zrównoważonego rozwoju, punkt wyjścia do formułowania dalszych wymiarów.

Na podstawie przeglądu literatury przedmiotu określone zostały główne aspekty zrównoważonego rozwoju (rysunek 23).

Rysunek 23. Wymiary i elementy definicji zrównoważonego rozwoju

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeglądu literatury.

Wyodrębniono główne składowe idei rozwoju zrównoważonego: rozwój społeczno-gospodarczy, ochronę środowiska naturalnego i kapitału naturalnego, sprawiedliwość międzypokoleniową, jakość życia oraz odporność na zmiany. Wyodrębniono także wymiar etyczno-moralny, stanowiący podstawę dla zainicjowania zmian oraz wymiar instytucjonalny, który jest kluczowy dla wdrażania koncepcji na poziomach: globalnym, krajowym, regionalnym i lokalnym. Istotnym obszarem pozostają

¹⁴⁴ A. Pawłowski, *Teoretyczne uwarunkowania rozwoju zrównoważonego*, „Rocznik Ochrona Środowiska”, 2009; vol. 11, s. 985-994.

działania podejmowane przez polityków i partie polityczne w ramach rozwijania demokracji uczestniczącej, czyli współdecydowania i partycypacji społecznej¹⁴⁵.

Wszystkie te elementy tworzą kompleksową definicję zrównoważonego rozwoju, który można określić jako rozwój oparty na ochronie środowiska i zasobów naturalnych, zapewniający sprawiedliwość międzypokoleniową i wysoki poziom jakości życia, w tym zaspokajanie potrzeb globalnej społeczności. Równocześnie rozwój zrównoważony oznacza rozwój społeczny i gospodarczy na wysokim poziomie oraz osadza się na budowaniu odporności pojmowanej w sposób szeroki: klimatycznej, demograficznej oraz na nagłe zdarzenia, tzw. czarne łabędzie¹⁴⁶. Ważnym elementem zrównoważonego rozwoju jest edukacja interesariuszy oraz rozwój nowoczesnych technologii, które umożliwiają wdrażanie konkretnych działań. Równocześnie należy podkreślić, że idea zrównoważonego rozwoju jest trudna do zdefiniowania, stąd należy ją postrzegać jako zbiór podejść, koncepcji i wymiarów¹⁴⁷.

Zdefiniowanie oraz wdrażanie zrównoważonego rozwoju w miastach stanowi poważne wyzwanie dla władz miejskich, mieszkańców oraz lokalnego biznesu. Wymaga bowiem holistycznego podejścia do kwestii rozwoju, ochrony środowiska, odporności, mobilności, itp. Komponenty zrównoważonego rozwoju w ujęciu miejskim powinny być zatem szczegółowo sformułowane, bowiem to właśnie poziom lokalny i regionalny stanowi trzon rozwoju zrównoważonego. Analizie jakościowej poddano 8 dokumentów strategicznych i programów Unii Europejskiej odnoszących się do miast (wyjątek stanowi Europejski Zielony Ład, włączony do analizy ze względu na wiele miejskich konotacji). W tabeli 4. dokonano analizy wybranych dokumentów Unii Europejskiej dotyczących miast z lat 2016–2021. Celem analizy było zbadanie występowania pojęcia zrównoważonego rozwoju w tychże dokumentach – definicję, częstość pojawiania się pojęcia rozwoju zrównoważonego w tekście oraz strategiczne działania dla miast w kontekście zrównoważonego rozwoju.

¹⁴⁵ H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Wyd. Zys i S-KA, Poznań 2010, s. 129-133.

¹⁴⁶ Nagłe zdarzenia to m.in. zjawiska atmosferyczne, kryzysy ekonomiczne czy akty terroryzmu. Por.: N. Taleb, *Czarny łabędź. O skutkach nieprzewidywalnych zdarzeń*, Kurhaus Publishing Kurhaus Media sp. z o.o., Warszawa 2014, s. 118-123.

¹⁴⁷ S. Conelly, *Mapping Sustainable Development as a Contested Concept*, „Local Environment”, 2007; vol. 12, no. 3, s. 259-278.

Tabela 4. Analiza dokumentów Unii Europejskiej dotyczących miast

Tytuł publikacji	Rok	Oznaczenie	Definicja zrównoważonego rozwoju	Liczba odwołań	Elementy zrównoważonego miasta
Droga do zdrowej planety dla wszystkich. Plan działania UE na rzecz eliminacji zanieczyszczeń wody, powietrza i gleby	2021	COM (2021)400	-	3	1. Gospodarka cyrkularna i odporność; 2. Hałas i zanieczyszczenia związane z transportem; 3. Zazielenianie miast;
Strategic Plan 2020-2024: Regional and Urban Policy	2020	-	-	5	1. Integracja (ang. <i>grow together</i>) i otwartość; 2. Neutralność klimatyczna; 3. Gospodarka cyrkularna; 4. Cyfryzacja; 5. Modernizacja władz lokalnych;
Handbook of Sustainable Urban Development Strategies	2020	EUR 29990 EN	Komplementarność działań w wielu obszarach polityki – a mianowicie: społecznej, gospodarczej i środowiskowej – wyznaczanie trajektorii i celów samorządów.	25	1. Zwiększanie powiązań między lokalnymi inicjatywami a wyzwaniami globalnymi; 2. Przechowywanie i zbieranie danych (ang. <i>learning from practice</i> i <i>learning from data</i>); 3. Włączanie interesariuszy – aktywne podejście; 4. Budowanie nowej odpornej i otwartej władzy miejskiej (ang. <i>multi-level governance</i>);
Territorial Agenda 2030. A future for all places	2020	-	Dotyczy zmian klimatycznych, degradacji środowiska i przejścia na gospodarkę neutralną dla klimatu.	13	1. Ważna rola planowania przestrzennego;
The Future of Cities. Opportunities, Challenges and the Way Forward	2019	EUR 29752 EN	Rozwój oparty na racjonalnym gospodarowaniu, włączając w to publiczne przestrzenie miejskie, z poszanowaniem środowiska.	12	1. Mieszkalnictwo i dostępność usług publicznych; 2. Mobilność miejska, 3. Zdrowie i starzenie się ludności; 4. Inkluzywność i partycypacja społeczna; 5. Przestrzeń publiczna i zmiany klimatu (ang. <i>resilience</i>); 6. Innowacje;
Europejski Zielony Ład	2019	COM (2019)640	Sprawiedliwe i dobrze prosperujące społeczeństwo, które odpowiada na wyzwania związane ze zmianą klimatu i degradacją środowiska, poprawiając jakość życia obecnych	2	1. Zerowa emisja gazów cieplarnianych do 2050 r.; 2. Czysta energia (w tym walka z ubóstwem energetycznym), bioróżnorodność i gospodarka cyrkularna; 3. Cyfryzacja; 4. Transport multimodalny; 5. Zdrowa żywność; 6. Wsparcie dla zielonych inwestycji i innowacji; 7. Szkolnictwo (edukacja);

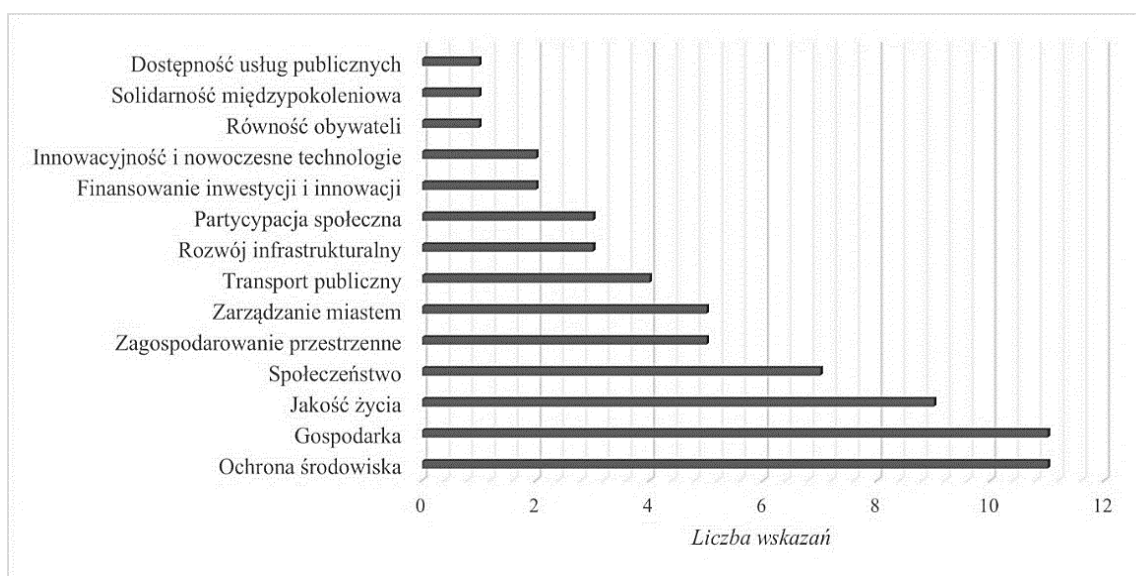
Tytuł publikacji	Rok	Oznaczenie	Definicja zrównoważonego rozwoju	Liczba odwołań	Elementy zrównoważonego miasta
			i przyszłych pokoleń.		
Urban Agenda for the EU	2017	COM (2017)657	Inkluzywny rozwój przeciwdziałający zmianom klimatu (resilience).	4	1. Odporność; 2. Inkluzywność, 3. Walka z ubóstwem, mieszkalnictwo i zdrowa żywność; 4. Gospodarka cyrkularna; 5. Zanieczyszczenia, energia; 6. Mobilność;
Urban Agenda for the EU. Pact of Amsterdam	2016	Doc. 15802/14	Rozwój w oparciu o racjonalne wykorzystanie środowiska naturalnego, rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy.	9	1. Walka z nierównościami socjalno-społecznymi w miastach, kobiety i partycypacja społeczna; 2. Zwalczanie barier we wdrażaniu unijnych regulacji z zakresu rozwoju miast i neutralności klimatycznej oraz wsparcie finansowe; 3. Energia i zanieczyszczenie; 4. Migranci i uchodźcy; 5. Mobilność miejska; 6. Gospodarka i rynek pracy; 7. Cyfryzacja, i gospodarka; 8. Mieszkalnictwo i reurbanizacja; 9. Gospodarka cyrkularna;

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy dokumentów strategicznych i programowych.

W 6 dokumentach zdefiniowano pojęcie zrównoważonego rozwoju, a definicje te opierały się na ochronie środowiska i wspólnych zasobów, lokalnej gospodarce, jakości życia obywateli, aktywności samorządów. Równocześnie analiza dokumentów wskazała, że rozwój zrównoważony powinien być inkluzywny, czyli uwzględniający wiele obszarów funkcjonowania miasta oraz wielu interesariuszy. Wśród strategicznych działań dla miast wskazywano głównie na neutralność klimatyczną i rozwój gospodarki cyrkularnej (ang. *circular economy*), budowanie odporności oraz przemiany zachodzące w środowisku miejskim.

Podjęcie próby zdefiniowania zrównoważonego rozwoju w miastach wymaga nie tylko spojrzenia na politykę Unii Europejskiej, ale również przeglądu literatury przedmiotu. Należy bowiem zwrócić uwagę na różnorodność podejść do kwestii zrównoważonego rozwoju oraz wieloaspektowości w podejściu do rozwoju samych miast, uzależnionej od przyjętej perspektywy badawczej. Na rysunku 24. przedstawiono elementy zrównoważonego miasta wraz z częstością ich występowania w literaturze

przedmiotu. Analizie poddano 32 artykuły naukowe pochodzące z bazy EBSCO oraz *Google Scholar*. Wybór baz podyktowany był ich dostępnością. Do wyszukania publikacji użyto słów kluczowych połączonych operatorami logicznymi zgodnie z logiką Boole'a¹⁴⁸: „zrównoważony rozwój AND ocena” oraz „*sustainable development AND assessment OR evaluation AND measuring outcomes*”. Warunkiem było występowanie zdefiniowanych słów w słowach kluczowych publikacji. Natomiast warunkiem ograniczającym była dostępność pełnego tekstu (tzw. *open access*) oraz język angielski lub polski publikacji. Celowo nie określono przedziału czasowego, aby wyszukać możliwie najwięcej artykułów. Uzyskano łącznie 52 publikacje, które skatalogowano z wykorzystaniem narzędzia *Mendeley*. W kolejnym kroku dokonano analizy abstraktów i na tej podstawie odrzucono 20 publikacji, ponieważ nie odnosiły się one do obszarów miejskich. Następnie analizie poddano pełne teksty (n=32), wykorzystując do tego matrycę utworzoną w programie *MS Excel*¹⁴⁹. Na tej podstawie zidentyfikowano elementy opisujące zrównoważone miasto.

Rysunek 24. Elementy zrównoważonego miasta

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy literatury.

¹⁴⁸ Logika Boole'a odnosi się do wyszukiwania i indeksowania dokumentów lub publikacji z użyciem operatorów logicznych. Ich użycie pozwala na podział zbioru publikacji na dwie kategorie: dopasowane i niedopasowane do zapytania. Por.: G. Bryda, K. Tomanek, *Od Caqdas do Text Miningu. Nowe techniki w analizie danych jakościowych*, [w:] *Metody i techniki odkrywania wiedzy. Narzędzia CAQDAS w procesie analizy danych jakościowych*, red. J. Niedbalskiego, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 191-214.

¹⁴⁹ Procedura badawcza była zgodna z metodą systematycznego przeglądu literatury i metodą PRISMA. Została ona szczególnie opisana w publikacji: C. Mańkowski, A. Szmelter-Jarosz, A. Jezierski, *Managing Supply Chains During the Covid-19 Pandemic*, „Central European Management Journal”, 2022; vol. 4, s. 90-119.

Najczęściej pojawiającymi się komponentami zrównoważonego miasta są ochrona środowiska, gospodarka oraz jakość życia, co zarazem stanowi bardzo bliskie odzwierciedlenie tradycyjnie pojmowanej idei zrównoważonego rozwoju. Mimo, iż w dokumentach strategicznych i programach Unii Europejskiej (porównaj: tabela 4) często pojawia się pojęcie „solidarności międzypokoleniowej”, to w literaturze znalazło się tylko jedno odniesienie do tego pojęcia. Równie rzadko pojawia się dostępność do usług publicznych, innowacyjność, równość obywateli oraz finansowanie infrastruktury i innowacji. Można zatem wnioskować, że zrównoważonemu miastu bliżej jest do pierwotnej definicji zrównoważonego rozwoju niż do systemowego podejścia promowanego w unijnej polityce miejskiej.

Implementacja idei zrównoważonego rozwoju oparta jest przede wszystkim na działaniach wielu interesariuszy. Mają oni różnorodne potrzeby, często sprzeczne, do których zaspokojenia dążą poprzez podejmowane aktywności. Partycypacja społeczna określana jest podstawowym czynnikiem wpływającym na rozwój, ponieważ umożliwia dzielenie się wiedzą, a konsekwencji pozwoli na zbudowanie konsensusu dotyczącego wdrażanych polityk i strategii zrównoważonego rozwoju¹⁵⁰. Wyniki badań Lisy-Marii Glass i Jensa Newiga sugerują, że poziom wdrażania celów zrównoważonego rozwoju jest związany z poziomem rozwoju instytucji demokratycznych i partycypacji społecznej¹⁵¹. W definicjach zrównoważonego rozwoju uwzględniane są aspekty związane z partycypacją społeczną oraz wysoką jakością miejskiej społeczności (kapitału społecznego). Społeczność miejska powinna być proaktywna oraz wykazywać się zdolnością do tworzenia kompromisów, kierując się dobrem całego miasta. Działania te koordynowane są przez władze lokalne. W definicjach zrównoważonego rozwoju ujmowane są różne grupy interesariuszy, co pokazano na rysunku 25.

¹⁵⁰S. Verweij, E.H. Klijn., J. Edelenbos, A. Van Buuren, *What makes governance networks work? A fuzzy set qualitative comparative analysis of 14 Dutch spatial planning projects*, „Public Administration”, 2013; vol. 91, s. 1035-1055.

¹⁵¹L.M. Glass, J. Newig, *Governance for achieving the Sustainable Development Goals: How important are participation, policy coherence, reflexivity, adaptation and democratic institutions?*, „Earth System Governance”, 2019; vol. 2, no. 100031, s. 1-14.

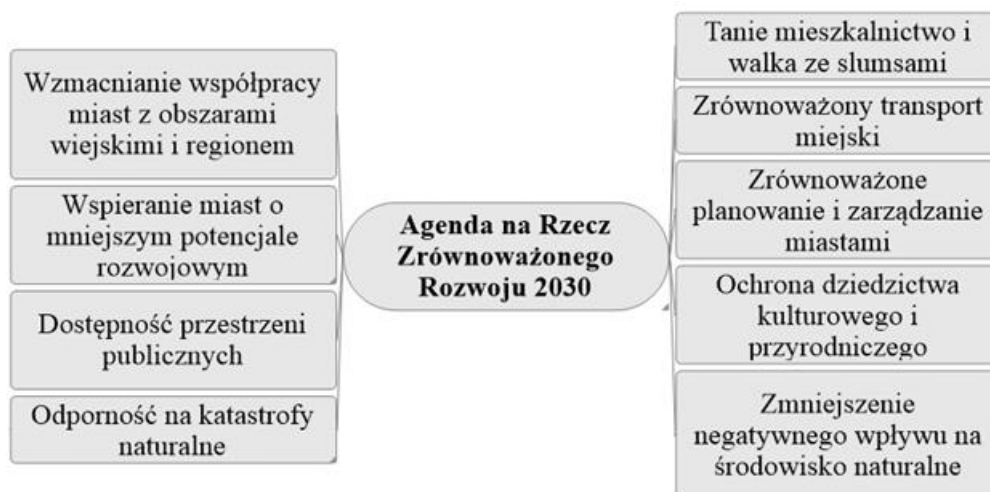
Władze lokalne	14
Mieszkańcy	14
Seniorzy	2
Osoby z niepełnosprawnościami	2
Kobiety	2
Biznes	2
Osoby zmotoryzowane	1
Deweloperzy	1
Urbaniści i planiści	1
Społeczność wiejska	1
Środowiska naukowe	1

Rysunek 25. Interesariusze miasta wskazywani w literaturze dotyczącej zrównoważonego rozwoju
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy literatury.

Można zauważyć, iż dominującą grupą interesariuszy są władze lokalne oraz mieszkańcy – takie zróżnicowanie interesariuszy miasta zaproponowano w 14 publikacjach. Zauważyć można znaczną dysproporcję między reprezentowaniem grupy władz lokalnych i mieszkańców a pozostałymi grupami interesariuszy, którzy są często pomijane w proponowanych ujęciach zrównoważonego rozwoju (miasta), jednak ich rola jest znacząca. Wśród nich znajdują się m.in. urbaniści, przedstawiciele biznesu, badacze czy deweloperzy. W kilku publikacjach grupę „Mieszkańców” podzielono na kilka podgrup – seniorów, kobiety oraz osoby z niepełnosprawnościami. Każda z wymienionych grup ma inne potrzeby i preferencje, często związane z likwidacją barier w przestrzeniach publicznych. W analizowanych publikacjach nie ujęto inwestorów i turystów, którzy mają istotny wpływ na wygląd oraz funkcje miasta. Inwestorzy poprzez realizowane inwestycje, a turyści poprzez zgłaszane potrzeby związane z krótkoterminowym przebywaniem w danym mieście. Warto zwrócić uwagę, że w analizie pojawiła się społeczność wiejska. Proces suburbanizacji wiąże się z „rozlewaniem się” miast na tereny wiejskie, a więc mieszkańcy wsi stają się mieszkańcami suburbiów.

Ze względu na złożoność zdefiniowanie idei zrównoważonego rozwoju wymaga analizy zarówno dokumentów, jak i publikacji naukowych. W tabeli 6. przeanalizowano dokumenty na poziomie Unii Europejskiej w odniesieniu do miast. Jednak integralną rolę w analizowaniu zrównoważonego rozwoju miast pełni „Agenda na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030”, przyjęta w 2015 r. przez ONZ. To do jej zapisów odwołują się niemal wszystkie dokumenty strategiczne Unii Europejskiej w zakresie realizowania założeń rozwoju zrównoważonego, jak i wiele publikacji naukowych.

W Agendzie 2030 podzielono założenia zrównoważonego rozwoju na 17 celów szczegółowych, z czego *stricte* do rozwoju miast odnosi się cel 11. Zrównoważone Miasta i Społeczności: „Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu”¹⁵². Na rysunku 26. przedstawiono 9 subzadań¹⁵³, wyodrębnionych zostały w ramach celu 11. Agendy 2030.

Rysunek 26. Zadania dotyczące rozwoju miast w ramach celu 11. Agendy 2030

Źródło: *Cel 11: Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu*, United Nations, <http://www.un.org.pl/cel11> (dostęp: 15.03.2022).

Do zadań wynikających z zapisów Agendy 2030 należą: tanie mieszkalnictwo, mobilność, planowanie przestrzenne, ochrona dziedzictwa, odporność na kryzysy, zmniejszenie uciążliwości środowiskowej, zwiększenie dostępności przestrzeni publicznych, umacnianie współpracy i wspieranie miast uboższych, również finansowo. Z tej perspektywy zaobserwować można, iż cel 11. Agendy 2030 ujmuje miasta w perspektywie wielofunkcyjnych ośrodków, mających na celu zapewnienie mieszkańcom jak najwyższego poziomu jakości życia. Trudno przewidzieć, czy zadania te są możliwe do realizacji w ciągu kolejnych ośmiu lat, jednakże wyznaczają one kierunki działań dla władz różnych szczebli – krajowych, regionalnych i lokalnych.

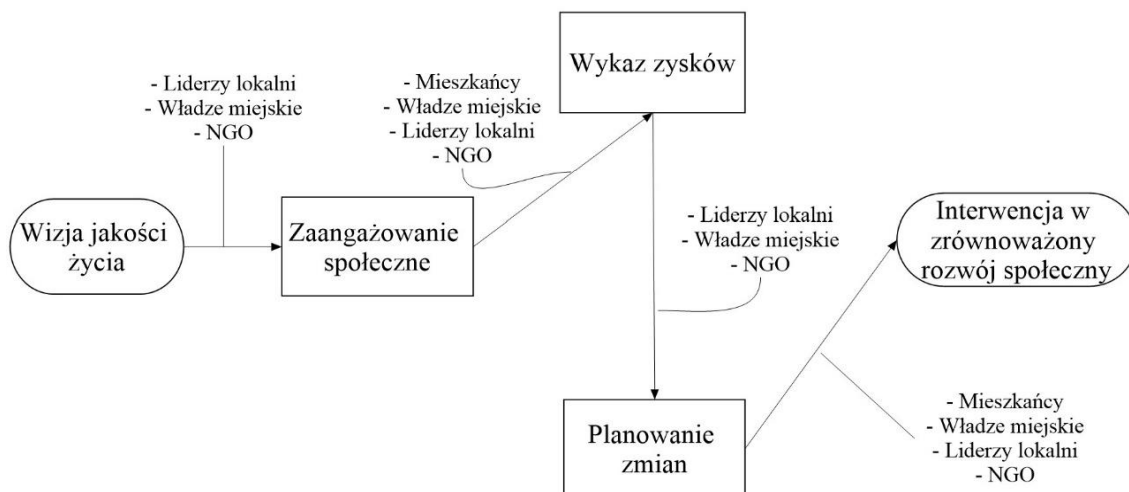
Jakość życia jest postrzegana subiektywnie i uzależniona jest od sytuacji materialnej i dobrostanu psychicznego, na co wskazywano w podrozdziale 1.4. Z punktu

¹⁵² ONZ, *Przekształcamy nasz świat: Agenda na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju*, A/RES/70/1, 2015, s. 16.

¹⁵³ Pominęto zadanie dotyczące wdrażanie polityk zrównoważonego rozwoju oraz realizowanie dokumentów strategicznych, ponieważ termin realizacji tego zadania minął w 2020 r., jak i w zdecydowanej większości zadanie to jest realizowane. W Polsce stosowanie się do zasad zrównoważonego rozwoju jest wymagane poprzez przepisy prawne w tym zakresie, m.in. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 5) oraz Ustawie o Ochronie Środowiska z dnia 27.04.2001 r. (Dz. U. 2016, poz. 672 ze zm.).

widzenia władz miejskich, zapewnienie wysokiej jakości życia wymaga zasobów (finansowych, społecznych, informacyjnych, itp.), zidentyfikowania potrzeb interesariuszy i oddania im głosu oraz osadzenia kreowanych polityk w lokalnym kontekście kulturowo-historycznym¹⁵⁴. Rozwój społeczny jest z jednej strony kategorią złożoną o charakterze indywidualnym i zbiorowym, co stanowi wyzwanie dla kreowania polityk na poziomie lokalnym, a z drugiej podlega ciągłym zmianom na skutek różnorodnych czynników, przez co trudno go precyzyjnie mierzyć¹⁵⁵. Czynniki te to m.in. zachowania, przekonania, cele.

Osiągnięcie celów zrównoważonego rozwoju skoncentrowanego na poprawie jakości życia mieszkańców może być łatwiejsze niż zrealizowanie wszystkich założeń, tj. rozwoju gospodarczego, równości społecznej, wysokiego poziomu kompetencji kulturowych czy ochrony środowiska. Kreowanie zrównoważonej polityki w mieście wymaga zaangażowania interesariuszy na każdym etapie, jednak ich inicjatorem są władze lokalne, których rolą jest wypracowanie kompromisu godzącego cele społeczne, publiczne, rządowe i samorządowe¹⁵⁶. Na rysunku 27. przedstawiono model wdrażania idei zrównoważonego rozwoju, ukierunkowanego na wzrost jakości życia i aktywizację interesariuszy.

Rysunek 27. Model wdrażania zrównoważonego rozwoju w oparciu o jakość życia

Źródło: S. Cloutier, D. Pfeiffer, *Sustainability Through Happiness: A Framework for Sustainable Development*, „Sustainable Development”, 2015; vol. 23, s. 317-327.

¹⁵⁴ F. Rauschmayer, I. Omann, J. Fruhmanna, *Needs, capabilities and quality of life: refocusing sustainable development*, [w:] *Sustainable Development: Capabilities, Needs, and Well-being*, red. F. Rauschmayera, I. Omann i J. Fruhmanna, Routledge Taylor&Francis Group, London and New York 2011, s. 1-24.

¹⁵⁵ R. Bijl, *Never Waste a Good Crisis: Towards Social Sustainable Development*, „Social Indicators Research”, 2011; vol. 102, s. 157-168.

¹⁵⁶ A. Szmelter-Jarosz, J. Jarosz, *Analiza interesariuszy jako metoda wspomagająca kształtowanie logistyki miasta*, [w:] *Logistyka i transport – wybrane zagadnienia w świetle badań naukowych i praktyki gospodarczej*, red. P. Bełch, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021, s. 127-144.

Cel, jakim jest podniesienie jakości życia, jest bliższy mieszkańcom i umożliwia zaangażowanie ich w procesy partycypacyjne. Głównym aktorem pozostają jednak władze miejskie, których zadaniem jest inicjowanie kolejnych etapów polityki miejskiej. W zaprezentowanym modelu wdrażania zrównoważonego rozwoju w oparciu o jakość życia przedstawiono pięć kroków wdrożenia zrównoważonego rozwoju społecznego wraz z określeniem głównych ich inicjatorów. Pierwszym krokiem jest stworzenie wizji miasta, które charakteryzuje się wysoką jakością życia wraz z określeniem procedury i narzędzi pomiaru. Kolejnym krokiem jest zaangażowanie interesariuszy w formie partycypacji społecznej. Wysłuchanie głosu mieszkańców umożliwia zidentyfikowanie potrzeb i oczekiwań, a także zweryfikowanie wizji jakości życia. Następnie należy przedstawić korzyści z wdrożenia konkretnych działań, a w kolejnym kroku zidentyfikować podsystemy w systemie zrównoważonego rozwoju, które mogą przyczynić się do podniesienia jakości życia mieszkańców. Kroki te prowadzą do wdrożenia działań (interwencji) w postaci strategii i dokumentów, których celem jest podniesienie jakości życia mieszkańców. Model ten w prosty sposób obrazuje proces wdrażania zrównoważonych rozwiązań w zakresie rozwoju społecznego, którego podstawowym narzędziem jest strategia rozwoju.

Ważnym aspektem zrównoważonego miasta jest dążenie do neutralności klimatycznej oraz wdrażanie gospodarki cyrkularnej, a także zaangażowanie mieszkańców i współpraca interesariuszy. W literaturze przedmiotu nadal podkreślana jest waga polityki społecznej, podczas gdy w dokumentach strategicznych pojawia się wiele przesłanek dotyczących polityki gospodarczej. Te dwa obszary działań powinny być traktowane równorzędnie, bowiem wdrażanie rozwiązań gospodarki cyrkularnej powinno opierać się na działaniach oddolnych¹⁵⁷. W tym celu konieczna jest komunikacja, która stanowi najskuteczniejszą metodę angażowania interesariuszy¹⁵⁸.

Należy zauważyć, iż koncepcja zrównoważonego rozwoju wpasowuje się w realia miejskie, jednak z uwagi na ujęcie wielu obszarów działania sprawia trudności we wdrożeniu jej w środowisku miasta. Dokumentem ramowym pozostaje Agenda 2030, a w szczególności cel 11. Dla miast europejskich ważnym dokumentem jest „*Urban Agenda for the EU. Pact of Amsterdam*”. Dokument ten ukierunkowuje rozwój miast

¹⁵⁷ D. Michalak, K. Rosiek, P. Szyja, *Gospodarka niskoemisyjna, gospodarka cyrkularna, zielona gospodarka. Uwarunkowania i wzajemne powiązania*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020, s. 160-171.

¹⁵⁸ S. Zupok, *Tworzenie wartości dla interesariuszy w gospodarce o obiegu zamkniętym*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*”, 2021; vol. 70, s. 300.

w najbliższych dziesięciu latach w oparciu o założenia zrównoważonego rozwoju, w tym gospodarkę cyrkularną oraz sprawiedliwość międzypokoleniową. Definicja zrównoważonego rozwoju używana w dokumentach Unii Europejskiej jest bardzo pojemna i wychodzi poza tradycyjne ramy zrównoważenia. Teoretyczne rozważania na styku obszarów społecznego, gospodarczego i środowiskowego mogą być zbyt ogólne i wąskie, by mogły stanowić podstawę działań wdrożeniowych w miastach.

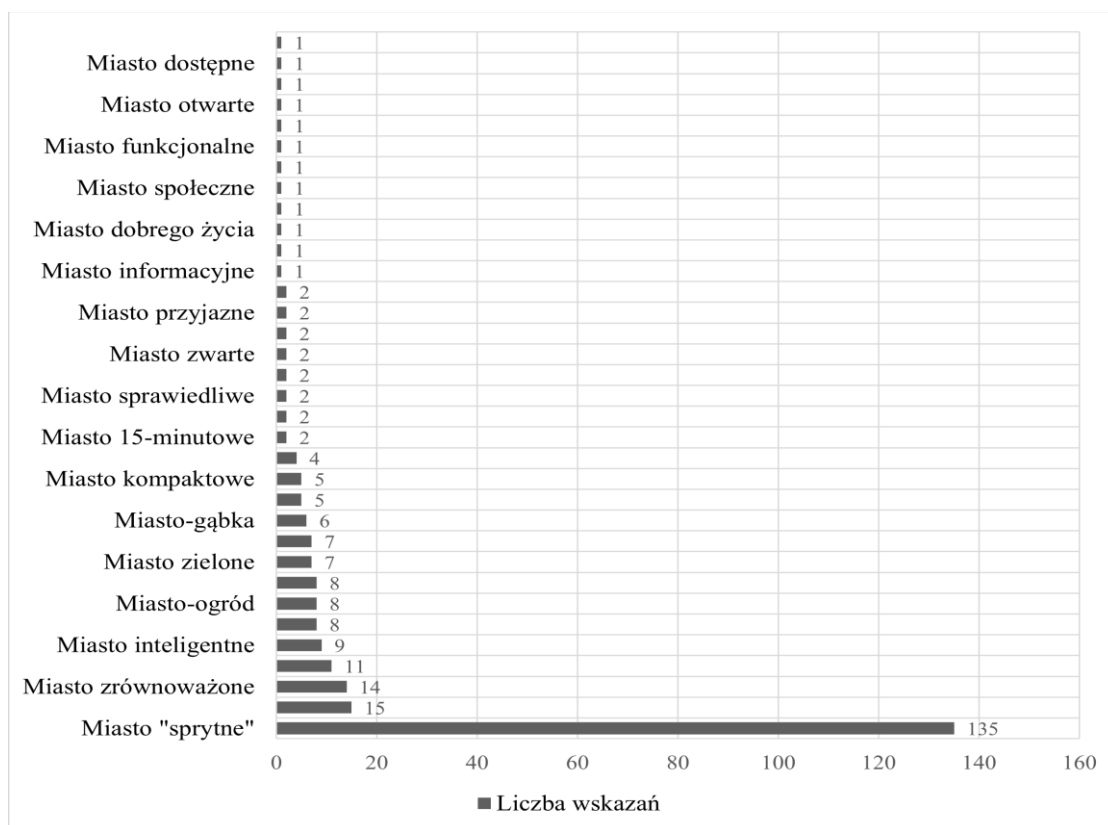
2.2. Przegląd literatury w zakresie koncepcji rozwoju w strategiach rozwoju miast

Rosnąca liczba ludności oraz suburbanizacja generują wiele zagrożeń związanych z rozwojem miast. Przeciwdziałając im władze miejskie podejmują liczne działania związane m.in. z ochroną środowiska czy aktywizowaniem mieszkańców. Władze mogą oddziaływać na przestrzeń miejską poprzez odpowiednio kreowaną politykę lokalną. Jednym z podstawowych narzędzi jest strategia rozwoju, uznawana za podstawowy dokument, stanowiący wizję miasta, zawierający cele jego rozwoju i sposoby ich realizacji przy zaangażowaniu w proces wszystkich interesariuszy.

Strategia rozwoju powinna być dokumentem spójnym i jasno przedstawiać kierunek rozwoju miasta. Najczęściej wiąże się to z przyjęciem konkretnej koncepcji rozwoju i następnie wdrożeniem jej w danym mieście. W literaturze pojawia się bardzo wiele różnorodnych koncepcji rozwoju miast. W ramach przeglądu literatury przeszukano bazę EBSCO oraz *Google Scholar* przy wykorzystaniu słów kluczowych i logiki Boole'a: „miasto OR city AND rozwój OR development”¹⁵⁹, „urban OR city AND development AND concept OR conception” w przedziale czasowym od 2000 r. do 2023 r. Publikacje były przeszukiwane pod względem obecności podanych słów w słowach kluczowych. Warunkiem ograniczającym była dostępność pełnych tekstów (tzw. *open access*) w języku angielskim lub polskim. Następnie sporządzono bazę 514 publikacji. Kolejno zostały one skatalogowane z wykorzystaniem narzędzia *Mendeley*. Następnie uzupełniono metadane i przeprowadzono wstępną analizę abstraktów. Odrzucono 277 publikacji, ponieważ odnosiły się do rozwoju regionalnego lub podejmowały tematykę rozwoju gospodarczego miasta. W kolejnym kroku

¹⁵⁹ Użycie słów angielskich do wyszukiwania publikacji polskojęzycznych wynika z częstego używania nazw anglojęzycznych koncepcji rozwoju miast, bez tłumaczenia ich. Pozwoliło to na poszerzenie wyników wyszukiwania.

przeprowadzono analizę publikacji pod względem opisywania w nich konkretnych koncepcji rozwoju miasta. Na tym etapie odrzucono kolejnych 5 pozycji, gdyż nie odnosiły się do koncepcji rozwoju miast. Łącznie analizie poddano 232 artykuły naukowe, które przeanalizowano z wykorzystaniem matrycy w *MS Excel*. Na zaprezentowanym rysunku 28. umieszczono zidentyfikowane koncepcje rozwoju miasta w tłumaczeniu na język polski wskazując liczbę pojawienia się koncepcji w przeglądzie literatury.

Rysunek 28. Koncepcje rozwoju miast pojawiające się w literaturze przedmiotu
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy literatury.

Wymienione koncepcje rozwoju miast nawiązują do idei zrównoważonego rozwoju oraz ukierunkowane są na poprawę jakości życia mieszkańców miast. Analiza literatury wskazuje na znaczącą dominację koncepcji sprytnego miasta (ang. *smart city*), która pojawia się w 135 analizowanych publikacjach. Następnie miasto odporne (ang. *resilient city*), które pojawiło się w 15 publikacjach. Może wynikać to z coraz większej liczby zagrożeń, z jakimi borykają się współczesne miasta, w tym pandemii *Covid-19*. Wówczas znaczenie odporności w kontekście miast zyskało na znaczeniu.

Przywołane koncepcje rozwoju miast podzielić można na sześć grup:

- I. Koncepcje holistyczne, w sposób systemowy traktujące miasto (sprytne miasto, miasto zrównoważone, miasto dobrego życia, miasto odporne, miasto);

- II. Konceptcje gospodarcze, odnoszące się do funkcji ekonomicznych miasta (miasto funkcjonalne);
- III. Konceptcje społeczne, w których podkreślany jest wymiar społeczny (miasto sprawiedliwe, miasto przyjazne, miasto otwarte, miasto dostępne);
- IV. Konceptcje przestrzenne, identyfikujące głównie wymiar zagospodarowania przestrzennego miast (miasto kompaktowe, miasto 15-minutowe, miasto zwarte);
- V. Konceptcje ekologiczne, skupione na ochronie środowiska naturalnego (miasto-gąbka, miasto zielone, miasto-ogród);
- VI. Konceptcje inteligentne, traktujące wiedzę jako główną siłę napędową (miasto inteligentne, miasto informacyjne).

Zaprezentowany podział jest umowny, bowiem wiele zidentyfikowanych w literaturze koncepcji przenika się wzajemnie, co sprawia trudności w ich jednoznacznym przyporządkowaniu.

Wspólnym mianownikiem koncepcji holistycznych jest wielowarstwowość, przejawiająca się w obejmowaniu różnych obszarów zrównoważonego rozwoju. Najszerzej opisywana w literaturze jest koncepcja *smart city*, często w publikacjach polskojęzycznych traktowana jako synonim inteligentnego miasta¹⁶⁰. Jednak w praktyce koncepcje te nie są tożsame - *smart city*, tłumaczone jako miasto *sprytne* lub *mądre*, w tradycyjnym ujęciu odwołuje się do 6 obszarów funkcjonalnych: środowiska, mobilności, zarządzania, jakości życia, społeczności oraz gospodarki¹⁶¹. Miasto sprytne to przede wszystkim miasto o wysokiej jakości życia mieszkańców, co władze miejskie osiągnąć mogą poprzez wykorzystanie nowych technologii informacyjnych. Są one jednak tylko narzędziem, a nie celem samym w sobie¹⁶².

¹⁶⁰ Por.: A. Augustyn, *Zrównoważony rozwój miast w świetle idei smart city*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2020, s. 78-95; E. Łażniewska, *Istota koncepcji smart city. Aktywność miasta Poznania na drodze do smart city*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2019; vol. 48, s. 105-117; K. Gotlibowska, *Propozycja modelu miasta inteligentnego (Smart City) opartego na zastosowaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych w jego rozwoju*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2018; vol. 42, s. 67-80; G. Masik, D. Studzińska, *Ewolucja koncepcji i badania miasta inteligentnego*, „Przegląd Geograficzny”, 2018; vol. 90, no. 4, s. 557-571; M. Jankowska, *Smart city jako koncepcja zrównoważonego rozwoju miasta – przykład Wiednia*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego”, 2015; vol. 42, no. 2, s. 173-182; K. Nowicka, *Smart City – miasto przyszłości*, „Gospodarka Materiałowa i Logistyka”, 2014; vol. 5, s. 2-6.

¹⁶¹ M. Ryba, *Czym jest koncepcja smart city, a zatem dlaczego powinniśmy je nazywać miastem sprytnym*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2017; vol. 467, s. 82-90.

¹⁶² B. Pawłowska, *Intelligent transport as a key component of implementation the sustainable development concept in smart cities*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego: Ekonomika Transportu i Logistyka”, 2018; vol. 79, s. 7-21.

Miasto zrównoważone (ang. *sustainable city*) według Richarda Heinberga to miasto wdrażające zrównoważony rozwój oraz odporne na zmiany¹⁶³. W literaturze znaleźć można również połączenie dwóch koncepcji: zrównoważone sprytne miasto (ang. *Smart Sustainable City, SSC*)¹⁶⁴. Miasta wdrażające koncepcję SSC mogą zauważyć efekty wynikające z zsynchronizowania tradycyjnego podejścia *smart* w jego obszarach funkcjonalnych ze zrównoważonym podejściem w ujęciu holistycznym.

Odwołując się do skutków pandemii *Covid-19* wspomnieć należy koncepcję miasta odpornego. W ostatnich dwóch latach zauważyć można wzrost zainteresowania odpornością, nie tylko w ujęciu miejskim. Miasto odporne charakteryzuje się przede wszystkim zdolnościami adaptacyjnymi w stosunku do zmieniającej się rzeczywistości – początkowo z myślą o zmianach klimatu. Jednak pandemia oraz związany z nią *lockdown* pokazał jasno, iż wyzwania miast mogą przybrać nieznaną dotąd formę i w głęboki sposób wpłynąć na funkcjonowanie miasta¹⁶⁵. Z odpornością można powiązać koncepcję miasta cyrkularnego (ang. *circural city*), czyli miasta o obiegu zamkniętym. Skupia się ono nie tylko na recyklingu odpadów, ale także odnosi się do miasta samowystarczального, które dąży do neutralności klimatycznej, dostarczania wysokiej jakości usług mieszkańcom oraz kreowania nowych polityk miejskich¹⁶⁶.

Buen Vivir, tzw. „dobre życie” to koncepcja wywodząca się z Ameryki Południowej. Koncepcja ta stanowi krytykę neoliberalnego podejścia do kształtowania miast na rzecz rozwoju społecznego, ochrony środowiska i zapewnienia dostępu do podstawowych usług dla mieszkańców¹⁶⁷. Można ją odczytywać jako krytykę

¹⁶³ R. Heinberg, *What Is a Sustainable City?*, „The Edmonton Sustainability Papers”, 2010; vol. 1, s. 1-13.

¹⁶⁴ Por.: S. Bibri, J. Krogstie, *A scholarly backcasting approach to a novel model for smart sustainable cities of the future: strategic problem orientation*, „City, Territory and Architecture”, 2019; vol. 6, no. 3, s. 1-27; C. Webster, C. Leleux, *Searching for the real sustainable smart city?*, „Information Polity”, 2019; vol. 24, no. 3, s. 229-244.

¹⁶⁵ Por.: A. Bilska, *Proces budowy miasta odpornego na przykładzie Rotterdamu*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2016; vol. 34, s. 59-78; A. Drobniak, *Koncepcja urban resilience: narzędzie strategicznej diagnozy i monitoringu miast*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2015; vol. 77, no. 1, s. 119-143; S. Han, J. Sim, Y. Kwon, *Recognition Changes of the Concept of Urban Resilience: Moderating Effects of COVID-19 Pandemic*, „Land”, 2021; vol. 10, no. 1099, s. 1-17; L. Mierzejewska, M. Wdowicka, *City Resilience vs. Resilient City: Terminological Intricacies and Concept Inaccuracies*, „Quaestiones Geographicae”, 2018; vol. 37, no. 2, s. 7-15; E. Strzelecka, *Małe miasta a nowoczesne modele rozwoju miast*, [w:] *Alternatywne modele rozwoju miast sieć miast Cittaslow*, red. E. Strzeleckiej, Wyd. Politechniki Łódzkiej, Łódź 2017, s. 13-40; A. Szulc, A. Mempel-Śnieżyk, *City Development Concepts as a Response to the Current Challenges Cities Face*, „Biblioteka Regionalisty”, 2022; vol. 1, s. 116-128.

¹⁶⁶ G. Lucertini, F. Musco, *Circular City: Urban and Territorial Perspectives*, [w:] *Regenerative Territories. Dimensions of Circularity for Healthy Metabolisms*, red. L. Amenta, M. Russo i A. van Timmeren, Springer, Cham (Switzerland) 2022, s. 129-134.

¹⁶⁷ P. Benalcázar, F. de la Rosa, *The Buen vivir Postdevelopmentalist Paradigm under Ecuador's Citizens' Revolution Governments (2007–2017): An Appraisal*, „Latin American Perspectives”, 2021; vol. 48, no. 3, s. 152-171.

nieograniczonego wzrostu gospodarczego, przekładającego się na niesprawiedliwą dystrybucję zasobów oraz degradację środowiska naturalnego, co stanowi istotny problem mieszkańców miast Ameryki Południowej.

Całkowicie inne podejście prezentuje koncepcja niespiesznego miasta (ang. *slow city*; włoska koncepcja rozwoju miast małych, poniżej 50 tys. mieszkańców)¹⁶⁸. Przeciwstawia się ona dominacji biznesu i korzyści ekonomicznych w procesie zarządzania miastem, stawiając na zrównoważony rozwój oraz społeczność miejską jako podstawę miejskiego życia. Miasta w stylu *slow* odwołują się w bezpośredni sposób do ruchu *slow food*, promującego zdrową, lokalną żywność. „Powolne” miasta skupiają się na równym dostępie do usług publicznych: ochrony zdrowia, transportu, kultury. Dobre praktyki w tym zakresie publikowane są m.in. w corocznych raportach *European Grouping of Territorial Cooperation* (EGTC)¹⁶⁹. Obecnie do globalnego ruchu „powolnych miast” *Cittaslow* należą 297 ośrodków. Najwięcej z nich skupionych jest w Europie oraz Azji – liderami ruchu pozostają Włochy (87 miast) oraz Polska (39 miast)¹⁷⁰. Ruch *Cittaslow* ma na celu promowanie harmonijnego życia wysokiej jakości w mniejszych ośrodkach miejskich, będąc alternatywą dla wielkomiejskiej kultury życia. Ruch powstał w 1999 r. we Włoszech (Toskania), w 2015 r. powstało stowarzyszenie Polskie Miasta *Cittaslow*, którego celem jest wsparcie w pozyskiwaniu funduszy zewnętrznych na realizację inwestycji zgodnych z ideą „powolnego” miasta¹⁷¹.

Początków miast można doszukać się w rozwoju handlu, przemysłu i usług, a następnie w ich koncentracji. Obecnie rozwój miast nadal związany jest z usługami, biznesem i przemysłem. Istota rozwoju gospodarczego podkreślana jest w koncepcji miasta oszczędnego (ang. *frugal city*), miasta funkcjonalnego (ang. *functional city*), miasta globalnego (ang. *global city*) czy turystycznego (ang. *tourist city*). Miasto oszczędne w sposób racjonalny gospodaruje swoimi zasobami: kapitałem, przestrzenią, informacjami, a w efekcie może zostać uznane za efektywne¹⁷². Globalizacja stała się siłą

¹⁶⁸ A. Augustyn, *Idea Cittaslow jako koncepcja zrównoważonego rozwoju małych miast*, [w:] *Niektóre problemy badań funkcji miast w świetle podstawowych założeń koncepcji systemowej*, red. M. Wójcik, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 745-757.

¹⁶⁹ Rozporządzenie (WE) nr 1082/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie europejskiego ugrupowania współpracy terytorialnej, (EUWT), Dz. Urz. UE L 210 z 31.07.2006.

¹⁷⁰ International Network of Cities Where Living is Good, <https://www.cittaslow.org/content/association> (dostęp: 17.05.2024).

¹⁷¹ *Stowarzyszenie Polskie Miasta Cittaslow*, Cittaslow Polska, <https://cittaslowpolska.pl/stowarzyszenie-polskie-miasta-cittaslow/o-nas/> (dostęp: 17.05.2024).

¹⁷² K. Solarek, *Współczesne koncepcje rozwoju miasta*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2011; vol. 56, no. 4, s. 51-71.

napędową w rozwoju miast globalnych. Ośrodki miejskie o wysokim potencjale gospodarczym (np. Singapur) stały się kosmopolitycznymi centrami biznesowymi¹⁷³. Równocześnie narastać zaczęły problemy związane z napływem mieszkańców, chaotycznym planowaniem przestrzennym, polaryzacją społeczności lokalnej czy zanieczyszczeniem środowiska. Globalne miasto odzwierciedla relacje zachodzące w globalnej gospodarce w lokalnych uwarunkowaniach. Istotą miasta funkcjonalnego jest natomiast rozszerzanie się wpływu dużego ośrodka miejskiego na mniejsze miasta, znajdujące się w jego pobliżu. Manifestacją koncepcji są Miejskie Obszary Funkcjonalne (MOF), w ramach których następuje koncentracja funkcji społeczno-gospodarczych, a mieszkańcy mogą realizować wiele potrzeb¹⁷⁴.

Z kolei miasto turystyczne, jako miejsce do którego się podróżuje, cechuje się wysokim poziomem rozwoju usług turystycznych (miejsc sportu i rekreacji, kultury, miejsc noclegowych). Na ofertę turystyczną miasta składają się: (1) walory turystyczne w odniesieniu do warunków przyrodniczych, historycznych i kulturalnych, (2) zagospodarowanie turystyczne, czyli baza noclegowa, transportowa, gastronomiczna, itp., (3) stopień rozwoju przestrzeni rozumiany jako pełnione funkcje¹⁷⁵.

W literaturze przedmiotu znaleźć można odwołania do koncepcji, które zorientowane są na rozwój społeczny. Miasta społeczne (ang. *social cities*) to miasta ukierunkowane na poprawę jakości życia mieszkańców. Są to miasta inkluzywne (ang. *inclusive city*), dostępne (ang. *accessible city*), przyjazne (ang. *friendly city*), sprawiedliwe (ang. *just city*), otwarte (ang. *open city*) i zapewniające „dobre życie”. Koncepcja miasta inkluzywnego ma na celu wyeliminowanie nierówności społecznych oraz osiągnięcie wysokiego poziomu włączenia, postrzeganego jako determinanta miejskiego dobrobytu¹⁷⁶. Miasto dostępne skupia się na poprawie jakości życia grup zagrożonych wykluczeniem z uwagi na ograniczoną mobilność, tj. osób starszych, z niepełnosprawnościami, osób poruszających się z bagażami¹⁷⁷. Dostępność przejawia się m.in. w inwestycjach w infrastrukturę pieszo-rowerową, dostosowywaniu pojazdów

¹⁷³ K. Olds, H. Yeung, *Pathways to global city formation: a view from the developmental city-state of Singapore*, „Review of International Political Economy”, 2004; vol. 11, no. 3, s. 489-521.

¹⁷⁴ T. Kudłacz, T. Markowski, *Miejskie obszary funkcjonalne w świetle wybranych koncepcji teoretycznych – zarys problemu*, „Studia KPZK PAN”, 2017; vol. 174, s. 17-30.

¹⁷⁵ S. Liszewski, *Miasto jako obszar podaży i popytu turystycznego. Studium z geografii turystyki*, „Turyzm”, 2007; vol. 17, no. 1-2, s. 77-92.

¹⁷⁶ D. Liang, M. de Jong, D. Schraven, L. Wang, *Mapping key features and dimensions of the inclusive city: A systematic bibliometric analysis and literature study*, „International Journal of Sustainable Development & World Ecology”, 2022; vol. 29, no. 1, s. 60-79.

¹⁷⁷ J. Gil-Mastarelczyk, *“An Accessible City” – A Look from the Perspective of the ‘60+’ Generation*, „Structure and Environment”, 2023; vol. 15, no. 1, s. 25-37.

transportu publicznego czy wdrażaniu systemów informatycznych w urzędach z możliwością korzystania z nich przez osoby niedowidzące. Bliska tym rozważaniom jest także koncepcja miasta przyjaznego, które skupia się na dostarczeniu mieszkańcom zwartej, dobrze zaplanowanej przestrzeni miejskiej¹⁷⁸.

Miasto może być przyjazne różnym grupom interesariuszy, w szczególności wymienia się seniorów i osoby z niepełnosprawnościami. Koncepcja miasta sprawiedliwego odnosi się do demokracji i równości, często w kontekście wykorzystania przestrzeni w mieście. Celem nadrzędnym jest zapewnienie równości między różnymi grupami społecznymi, kierując się zasadą sprawiedliwości w dystrybucji zasobów aniżeli efektywnością i władzą polityczną¹⁷⁹. Otwartość w kontekście rozwoju miast oznacza rozwój społeczny ukierunkowany na zapewnienie wysokiej jakości życia i ochronę środowiska naturalnego¹⁸⁰. Ważnym aspektem jest bezpieczeństwo. W koncepcjach społecznych rozwoju, miasta postrzegane są jako miejsca koncentracji ludności, której należy zapewnić wysoki poziom jakości życia.

Wymiar przestrzenny miast stanowi przedmiot badań głównie dla urbanistów i geografów, jednak coraz częściej problematyka zagospodarowania przestrzennego jest dostrzegana przez badaczy innych dyscyplin. Koncepcja zwartej (spójnej), kompaktowego miasta (ang. *compact city*) skupia się na przeciwdziałaniu procesowi suburbanizacji. Miasto skoncentrowane i kompaktowe ma na celu zmniejszenie kosztów suburbanizacji, czyli przede wszystkim kongestii transportowej i kosztów środowiskowych¹⁸¹. Miasto krótkich dystansów sprzyja bowiem wykorzystywaniu w codziennych przejazdach rowerów, hulajnóg, transportu publicznego oraz ruchu pieszego. Za podstawę kompaktowości uznać można koncepcje miast 15-minutowych lub 20-minutowych¹⁸². Ich założeniem jest dostępność najważniejszych usług w odległości około 15 - 20 minut od miejsca zamieszkania (czas można mierzyć łącznie z przejazdem wybranym środkiem transportu). Jeszcze inną perspektywę rozwoju dla miast kompaktowych może stanowić wizja starzejącego się społeczeństwa. Krótkie

¹⁷⁸ A. Prokopska, A. Martyka, *Miasto jako organizm przyjazny człowiekowi*, „Budownictwo i Architektura”, 2017; vol. 1, s. 165-174.

¹⁷⁹ S. Fainstein, *The just city*, „International Journal of Urban Sciences”, 2014; vol. 18, no. 1, s. 1-18.

¹⁸⁰ J. Friedmann, *City of Fear or Open City?*, „Journal of the American Planning Association”, 2002; vol. 68, no. 3, s. 237-243.

¹⁸¹ Por.: E. Węclawowicz-Bilska, *Miasto przyszłości – tendencje, koncepcje, realizacje*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, 2012; vol. 109, no. 1, s. 323-342; Y. Jabareen, *Sustainable Urban Forms: Their Typologies, Models, and Concepts*, „Journal of Planning Education and Research”, 2006; vol. 26, no. 1, s. 38-52.

¹⁸² A. Bartzokas-Tsiompras, E. Bakogiannis, *Quantifying and visualizing the 15-Minute walkable city concept across Europe: a multicriteria approach*, „Journal of Maps”, 2023; vol. 19, no. 1, s. 1-9.

dystanse oraz dogodna lokalizacja usług mogą korzystnie wpłynąć na jakość życia osób starszych, co podkreślane jest w koncepcji miasta przyjaznego starzeniu się (ang. *age-friendly city*)¹⁸³.

Istnieją także koncepcje rozwoju miast odnoszące się *stricte* do ekologii jako głównego celu rozwojowego: miasto ekologiczne (ang. *eco-city*) oraz miasto-gąbka (ang. *sponge city*). Obie koncepcje można uznać za rozwinięcie koncepcji miasta zielonego (ang. *green city*). Miasto zielone skupione jest zarówno na poprawie jakości życia, jak i działaniach proekologicznych: (1) wykorzystaniu energii odnawialnej, (2) zmniejszaniu poziomu zanieczyszczeń powietrza, (3) segregacji odpadów i recyklingu, (4) ograniczaniu hałasu, (5) promowaniu zdrowej żywności, (6) rozwijaniu zieleni miejskiej, (7) rozwijaniu transportu zrównoważonego oraz (8) wdrażaniu rozwiązań zielonej infrastruktury¹⁸⁴. *Eco-city* definiowane jest jako miejsce przyjazne naturze w wielu aspektach życia: oszczędzania surowców wykorzystywania materiałów przyjaznych naturze¹⁸⁵. Jakość życia w *Eco-city* warunkowana jest bliskością natury oraz zdrowym trybem życia, również w kontekście zdrowia psychicznego. Nowym spojrzeniem na kwestię rozwoju miasta jest koncepcja miasta-gąbki. W koncepcji tej ważną rolę odgrywa zielona infrastruktura, która napędza rozwój miasta¹⁸⁶. W węższym znaczeniu zastosować można określenie zielonego budownictwa, w którym często wykorzystywane są innowacyjne materiały, przyczyniając się do prowadzenia zrównoważonej gospodarki wodnej oraz wzrostu gospodarczego miasta. Miasto-gąbka potrafi magazynować wodę deszczową oraz oczyszczać ją w naturalny sposób, będąc tym samym rozwiązaniem dla miast, które borykają się z zagrożeniem związanym z dostępnością wody pitnej w okresach suszy. Problem ten nasila się wraz ze zmianami klimatu i dotyka również miast europejskie. Do ochrony środowiska naturalnego odnosi się także koncepcja miast

¹⁸³ Ch. Phillipson, A. Grenier, *Urbanization and ageing: Ageism, inequality, and the future of "age-friendly" cities*, "University of Toronto Quarterly", 2021; vol. 90, no. 2, s. 225-241.

¹⁸⁴ A. Hulicka, *Miasto zielone – miasto zrównoważone. Sposoby kształtowania miejskich terenów zieleni w nawiązaniu do idei Green City*, „Prace Geograficzne”, 2015; vol. 141, s. 73-85.

¹⁸⁵ Por.: M. Roseland, *Dimensions of the eco-city*, „Cities”, 1997; vol. 14, no. 4, s. 197-202; F. Cugurullo, *Urban eco-modernisation and the policy context of new eco-city projects: Where Masdar City fails and why*, "Urban Studies", 2015; vol. 53, no. 11, s. 2417-2433.

¹⁸⁶ Por.: S. Feng, T. Yamamoto, *Preliminary research on sponge city concept for urban flood reduction: a case study on ten sponge city pilot projects in Shanghai, China*, "Disaster Prevention and Management", 2020; vol. 29, no. 6, s. 961-985; A. Jiang, E. McBean, *Sponge City: Using the "One Water" Concept to Improve Understanding of Flood Management Effectiveness*, "Water", 2021; vol. 13, no. 583, s. 1-15; K. Luo, Z. Wang, W. Sha, i in., *Integrating Sponge City Concept and Neural Network into Land Suitability Assessment: Evidence from a Satellite Town of Shenzhen Metropolitan Area*, "Land", 2021; vol. 10, no. 872, s. 1-15.

niskoemisyjnych (ang. *Nearly Zero-Energy City*, NZEB)¹⁸⁷. Miasto niskoemisyjne dąży do zminimalizowania negatywnego oddziaływania na środowisko: redukcję hałasu i zanieczyszczeń, ekologiczne budownictwo, niskoemisyjny transport oraz wdrażanie odpowiednich norm zarządzania – w tym zasobami wodnymi, zielenią i odpadami.

Przedstawione „zielone” koncepcje można wiązać z koncepcją miasta-ogrodu, zaprezentowaną przez Ebenezera Howarda w XIX wieku. Miasto-ogród to utopijna wizja miasta, którego rozwój przestrzenny jest ograniczony przez obszary podmiejskie przeznaczone pod uprawę, podczas gdy centrum miasta ma funkcje mieszkalno-usługowe z dużą ilością przestrzeni zielonych¹⁸⁸. Koncepcje miast utopijnych były często podejmowane przez badaczy z XIX wieku, którzy dążyli do stworzenia miasta odpowiadającego na potrzeby mieszkańców i będącego remedium na problemy miast przemysłowych. Koncepcje miast idealnych koncentrowały się w szczególności na ograniczeniu powstawania dzielnic biedy, poprawie warunków życia robotników i samowystarczalności. Bartłomiej Gutowski zaznacza jednak, że miasto idealne to nierealna koncepcja urbanistyczna, dostępna dla uprzywilejowanej części mieszkańców¹⁸⁹.

Stale obserwować można rosnące znaczenie wiedzy w rozwoju miast (i gospodarek). Cyfryzacja odgrywa coraz większą rolę w różnych dziedzinach funkcjonowania miast – od e-urzędów po dostępność danych w czasie rzeczywistym za pośrednictwem aplikacji mobilnych. Powszechność zastosowania cyfrowych usług i narzędzi doprowadziła do znacznego rozwoju miast w zakresie dostępności do usług publicznych. Mimo to nadal powstają nowe rozwiązania i aplikacje mobilne, ułatwiające życie mieszkańcom. Koncepcja miasta inteligentnego (ang. *intelligent city*) skupiona jest na technologiach i innowacjach. Miasto inteligentne wyróżnia się wysoką jakością życia mieszkańców poprzez stosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ang. *Information and Communications Technology*, ICT) oraz dzięki innowacyjnym rozwiązaniom i usługom¹⁹⁰. Możliwości dalszego rozwoju cyfrowego doprowadziły do

¹⁸⁷ H. Gholami, H. Røstvik, K. Steemers, *The contribution of building-integrated photovoltaics (Bipv) to the concept of nearly zero-energy cities in 90Europe: Potential and challenges ahead*, „Energies”, 2021; vol. 14, no. 6015, s. 1-22.

¹⁸⁸ P. Batchelor, *The Origin of the Garden City Concept of Urban Form*, „Journal of the Society of Architectural Historians”, 1969; vol. 28, no. 3, s. 184-200.

¹⁸⁹ B. Gutowski, *Miasto idealne na dzisiejsze czasy*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL”, 2013; vol. 26, no. 4, s. 217-234.

¹⁹⁰ Por.: B. Gontar, J. Papińska-Kacperek, *E-turystyka jako element koncepcji budowania inteligentnego miasta*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Informatica”, 2012; vol. 29, s. 19-30; M.

wyodrębnienia koncepcji miasta cyfrowego (ang. *digital city*). Cyfrowe miasto należy rozumieć jako dość ogólną koncepcję włączania nowoczesnych technologii informatycznych oraz ICT do zarządzania miastem na różnych poziomach¹⁹¹. Nowe rozwiązania, nie tylko cyfrowe, pozwoliły badaczom na wyodrębnienie koncepcji miasta innowacyjnego (ang. *innovative city*), miasta wiedzy (ang. *science city*) oraz miasta informacyjnego (ang. *info-city*). Koncepcje te są ze sobą ściśle powiązane. Miasto informacyjne należy rozpatrywać w kategorii ciągłego procesu związanego z rozwojem ośrodków miejskich, wzrostem przepływów informacji i związanych z tym wyzwań¹⁹². Większa liczba informacji związana jest z jednej strony ze wzrostem znaczenia wiedzy w rozwoju społeczno-gospodarczym, a z drugiej z pojawiającymi się innowacjami¹⁹³.

Zebrane koncepcje rozwoju miast pozwoliły na zobrazowanie ich wielowymiarowości. Koncepcje holistyczne, traktujące miasto w sposób systemowy, są najczęściej wykorzystywanymi koncepcjami rozwoju. Działanie w wielu obszarach równocześnie może przynieść wiele pozytywnych skutków dla interesariuszy, jednak wdrażanie takich koncepcji stanowi wyzwanie dla władz miejskich. Z kolei koncepcje odwołujące się do jednego obszaru (rozwoju społecznego, gospodarczego, przestrzennego, środowiskowego i inteligentnego) wydają się być niewystarczające dla zrównoważonego i efektywnego rozwoju miast, zapewniającego wysoką jakość życia mieszkańcom.

Narzędziem uszczegółowiającym różnorodne koncepcje miast jest strategia rozwoju, będąca podstawowym narzędziem kształtowania rozwoju miast na poziomie władz lokalnych. Strategia rozwoju jako dokument wskazujący kierunki rozwoju oraz najważniejsze wyzwania miast powinna mieć charakter mapy drogowej dla władz

de Jong, S. Joss, D. Schraven, i in., *Sustainable-smart-resilient-low carbon-eco-knowledge cities; making sense of a multitude of concepts promoting sustainable Urbanization*, „Journal of Cleaner Production”, 2015; vol. 109, s. 25-38; *Cyfryzacja w miastach – idee, koncepcja i wdrożenia*, red. D. Szymańska, A. Lewandowska i M. Korolko, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019, s. 83-137.

¹⁹¹ Por.: M. Chohan, U. Haider, M. Ayub, i in., *Detection of Cyber Attacks using Machine Learning based Intrusion Detection System for IoT Based Smart Cities*, “EAI Endorsed Trans Smart Cities”, 2023; vol. 7, no. 2, s. 1-7; D. Kurth, *City Models and Preventive Planning Strategies for Resilient Cities in Germany*, “Urban Planning”, 2022; vol. 7, no. 4, s. 90-95.

¹⁹² W. Uhling, *Miasto ekologiczne informacyjnie. Innowacyjność i ekologia informacji w rewitalizacji*, [w:] *Technologiczno-społeczne oblicza XXI wieku*, red. D. Gałuszka, G. Ptaszek i D. Zuchowska-Skiba, Wyd. LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2016, s. 135-157.

¹⁹³ S. Musterd, O. Gritsai, *The creative knowledge city in Europe: Structural conditions and urban policy strategies for competitive cities*, „European Urban and Regional Studies”, 2012; vol. 20, no. 3, s. 343-359.

miejskich co do podejmowania kluczowych decyzji oraz planowania inwestycji. Wyróżnić można następujące elementy strategii rozwoju¹⁹⁴:

- I. Przedstawiona w formie dokumentu;
- II. Uwzględniająca określony horyzont czasowy;
- III. Podlegająca procesowi ewaluacji i oceny odpowiednio skonstruowanymi wskaźnikami oraz ewaluacji;
- IV. Zawierająca aktualne wyzwania oraz potencjał rozwojowy, cele ogólne i szczegółowe oraz skupiona jest na kształtowaniu przyszłości;
- V. Wpisana w otoczenie zewnętrzne oraz globalne uwarunkowania.

Poniżej zaprezentowano analizę strategii rozwoju wybranych miast europejskich. Wybrane zostały miasta, które położone są w państwach należących do Unii Europejskiej w 2022 r. Dokumenty wybrano na podstawie ich dostępności, tj. strony internetowej dostępnej w języku angielskim oraz dostępności samych dokumentów za pomocą wyszukiwarki *Google* – nie znaleziono dokumentów strategicznych dla Paryża, Aten, Madrytu, Amsterdamu, Wilna, Luksemburga, Lizbony, Bukaresztu, Sztokholmu, Ljubljany i Rzymu. Następnie zebrane dokumenty sprawdzono pod kątem ich aktualności oraz publikacji treści w języku angielskim. Na tym etapie wyeliminowane zostały strategie Berlina i Bratysławy (nie dostępne w języku angielskim) oraz Dublina (zarzut nieaktualności). Po dokonanej selekcji do analizy włączono następujące strategie: Wiednia, Brukseli, Pragi, Kopenhagi, Tallina, Helsinek, Valletty, Rygi, Warszawy i Budapesztu, łącznie 10 dokumentów (tabela 5). Treść strategii rozwoju przeanalizowano pod kątem zawartości tzn. – czy zawierają one określone elementy, które zidentyfikowane zostały na podstawie przeglądu literatury przedmiotu. Potencjał przenoszalności jest to jakościowy miernik kompletności dokumentu. Strategie rozwoju wybranych w ten sposób miast zostały przeanalizowane pod kątem odwołania się do konkretnej koncepcji rozwoju miasta oraz ujęcia ich najważniejszych wyzwań – opisano w jaki sposób miasta podeszły do kwestii problemowych i wyzwań rozwojowych. Ocena jakościowa dokumentów posłużyła do obliczenia potencjału przenoszalności, czyli miernika pokazującego możliwość zaimplementowania danej strategii w innym mieście przy spełnieniu określonych warunków wstępnych. Pod uwagę zostały wzięte konkretne elementy strategii, kluczowe w procesie implementacji:

- I. Okres, jaki obejmuje dokument;

¹⁹⁴ A. Drobniak, *Ocena projektów publicznych*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2005, s. 26-39.

- II. Globalna i regionalna perspektywa rozwoju miasta;
- III. Odwołanie się do innych dokumentów związanych z rozwojem miasta, tj. Agendy 2030, strategii rozwoju kraju i województwa i innych;
- IV. Opisane metody i narzędzia zastosowane w procesie powstawania strategii;
- V. Wykonana diagnoza stanu miasta, uwzględniająca dane statystyczne oraz prognozy;
- VI. Określona wizja oraz misja rozwoju miasta;
- VII. Odwołanie się do najważniejszych wyzwań XXI wieku;
- VIII. Powołanie się na konkretną koncepcję rozwoju miasta;
- IX. Cele podzielone na zadania wraz z procesem ich implementacji;
- X. Uwzględnienie interesariuszy;
- XI. Wskaźniki oceny każdego z zadań;
- XII. Formy i źródła finansowania zadań;
- XIII. Metody i narzędzia monitorowania wdrażania strategii;
- XIV. Plan oceny przebiegu procesów implementacji.

W ocenie za obecność każdego z elementów miasto mogło otrzymać 1 punkt. Łącznie każde miasto mogło zdobyć maksymalnie 14 punktów. W przedziale 12-14 punktów potencjał przenoszalności oceniono jako bardzo wysoki i został oznaczony jako cztery gwiazdki (****). Wysoki potencjał zawiera się w przedziale 9-11 punktów (***) , średni – 5-8 punktów (**), a brak potencjału to przedział 0-4 (*).

Tabela 5. Analiza strategii rozwoju wybranych miast europejskich

Lp.	Miasto	Koncepcja rozwoju	Czy strategia odpowiada na wyzwania xxi wieku?	Potencjał przenoszalności ¹⁹⁵
1	Wiedeń	Smart city	Tak, wyodrębnione zostały główne zagrożenia dla miast, a cele i misja odpowiadają na wyzwania współczesnych ośrodków miejskich. W strategii ujęte zostały główne obszary problemowe: surowce, jakość życia oraz innowacje jako obszary wzrostu. Skupiono się na sześciu obszarach funkcjonalnych koncepcji <i>smart city</i> : gospodarce, środowisku, mobilności, jakości życia, społeczeństwie oraz zarządzaniu.	****
2	Bruksela	Smart city	Nie, mimo że strategia odwołuje się w jasny sposób do koncepcji <i>smart city</i> , to zbyt duża ogólność wpływa negatywnie na odbiór dokumentu. Wskazane zostały główne obszary działań: środowisko, społeczeństwo oraz gospodarka.	*

¹⁹⁵ Potencjał przenoszalności oznacza tutaj przydatność dokumentu jako wzorca dla innych miast. Strategie rozwoju zostały przeanalizowane pod względem jakościowym – czy zawierają określone elementy, które to zidentyfikowane zostały na podstawie przeglądu literatury przedmiotu. Potencjał przenoszalności jest to jakościowy miernik kompletności dokumentu.

Lp.	Miasto	Koncepcja rozwoju	Czy strategia odpowiada na wyzwania xxi wieku?	Potencjał przenoszalności 195
3	Praga	-	Nie, duża ogólność prezentowanych zagadnień. W dokumencie skupiono się na powiązaniach pomiędzy starym a nowym miastem oraz rzecze jako centralnej osi miasta. Zbudowano model rozwoju miasta w oparciu o trójkąt pitagorejski, wskazujący na główne cele rozwojowe miasta, m.in.: rozbudowę infrastruktury, parki miejskie i rozwijanie potencjału miasta.	**
4	Kopenhaga	Sustainable city	Tak, określono wyzwania i zagrożenia związane ze wzrostem liczby ludności. Cele zostały podzielone na główne i szczegółowe; szczegółowe odnoszą się do konkretnych obszarów problemowych, tj. mieszkalnictwo, biznes, kongestia transportowa, środowisko i energia, kultura i rozrywka.	**
5	Tallin	Compact and smart city	Tak, opracowanie wskazuje bardzo wiele obszarów problemowych, związanych z miejskimi wyzwaniami oraz szczegółowo określa cele: przyjazną przestrzeń miejską, kreatywność miasta, zdrową mobilność, zieloną transformację, mieszkalnictwo oraz społeczność lokalną. W dokumencie powołano się na wiele koncepcji: <i>circural economy</i> , miasto 15-minutowe, <i>global city</i> oraz <i>smart city</i> .	**
6	Helsinki	Smart city	Tak, szczegółowo opisano cele i założenia rozwojowe miasta. Wśród wyzwań znalazły się te związane z pandemią <i>Covid-19</i> , edukacją, środowiskiem naturalnym, kulturą i rozrywką, równością, inteligentnym transportem, ochroną zdrowia, rynkiem pracy oraz cyfryzacją.	**
7	Valletta	-	Tak, wyodrębniono długookresowe cele do osiągnięcia oraz szczegółowe zadania, wraz z opisem i wskazaniem interesariuszy. Kluczowym elementem jest zaufanie społeczności lokalnej do władz miejskich oraz wzrost jakości życia mieszkańców. W dokumencie wskazano na ważną rolę uniwersytetu w kształtowaniu przyszłości miasta.	***
8	Warszawa	-	Tak, w dokumencie przedstawiono misję oraz cele strategiczne i operacyjne. Wskazano także na elementy budowania potencjału miasta oraz wyzwań w odniesieniu do aspektów zawartych w wizji miasta: mieszkańcy, otwarta metropolia, przyjazne miejsce. Zadania szczegółowe zostały podzielone ze względu na ważność implementacji.	****
9	Budapeszt	Sustainable city	Tak, określono wizję miasta oraz cele strategiczne i operacyjne wraz ze wskaźnikami ich pomiaru. Wskazano także na interesariuszy konkretnych rozwiązań. Wyzwania zostały podzielone według oddziaływania regionalnego, środowiskowego, ekonomicznego i społecznego, ze wskazaniem ważności ich wdrażania.	****
10	Ryga	Smart city	Tak, określona została wizja, misja oraz motto miasta. Wskazano także na cele strategiczne oraz konkretne zadania do zrealizowania w podziale na trzy kluczowe obszary: społeczeństwo, środowisko miejskie oraz gospodarkę. Uwzględniono aspekty	**

Lp.	Miasto	Koncepcja rozwoju	Czy strategia odpowiada na wyzwania xxi wieku?	Potencjał przenoszalności ¹⁹⁵
			<i>smart city</i> : transport, mobilność, zarządzanie, społeczność, jakość życia oraz środowisko.	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie strategii rozwoju miast.

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że najwyższy potencjał przenoszalności mają strategie Wiednia, Warszawy i Budapesztu. Są to strategie w pełni odpowiadające aktualnym wyzwaniom rozwojowym. Ponadto strategie te uwzględniają globalne oddziaływanie, poprzez odwołania do innych dokumentów strategicznych, w tym ONZ (np. Agenda 2030) i europejskich. Cele rozwojowe zostały opisane w sposób szczegółowy wraz z procesem ich implementacji i oceny wskaźnikowej osiągniętych efektów. We wszystkich strategiach wskazano wizję rozwoju, wyzwania, oczekiwania interesariuszy, a cała zaprezentowana koncepcja rozwoju jest spójna. W większości przypadków władze miast odwoływały się do koncepcji rozwoju miast – najczęściej była to koncepcja sprytnego miasta oraz miasta zrównoważonego. Tallin oprócz miasta sprytnego, wskazał także na miasto zwarte oraz 15-minutowe.

Na podstawie analizy strategii rozwoju zidentyfikowano i scharakteryzowano elementy, które powinny zostać uwzględnione w strategii rozwoju. Celem analizy było wsparcie władz miejskich i instytucji zaangażowanych w proces tworzenia dokumentów strategicznych. W tabeli 6. przedstawiono następujące elementy:

Tabela 6. Analiza elementów strategii rozwoju

Element	Opis
Wizja	Powinna być jasno określona na podstawie uwarunkowań społeczno-gospodarczych, historycznych, kulturowych.
Misja	Powinna być zgodna z działaniami i kierunkami rozwoju.
Okres obowiązywania	Powinien być dopasowany do danego miasta, jednak nie może być zbyt krótki.
Wyzwania miasta	Powinny zostać odpowiednio zmapowane i zaadresowane, a także – aktualne.
Potrzeby i oczekiwania interesariuszy	Powinny zostać zmapowane oraz poprzedzone przeprowadzeniem procesów partycypacji społecznej z różnymi grupami interesariuszy.
Cele	Powinny zostać podzielone na cele główne i szczegółowe oraz być dopasowane do wizji miasta.
Proces implementacji	Powinien być odpowiednio opisany, wraz z określeniem narzędzi i instrumentów wdrażania działań, jak i ich oceny i ewaluacji.
Oddziaływanie regionalne i globalne	Nie powinno ograniczać się do działań lokalnych, ale w sposób szeroki obejmować działania na rzecz regionu oraz o charakterze globalnym, związane np. ze zmianami klimatu.
Koncepcja rozwoju	Powinna zostać jasno określona i szczegółowo zdefiniowana w kontekście wizji, misji i celów.
Diagnoza miasta	Powinna być przeprowadzana cyklicznie według wypracowanej procedury.
Źródła finansowania	Zaplanowane inwestycje muszą mieć pokrycie w konkretnych źródłach finansowania, aby zminimalizować ryzyko braku funduszy.
Opracowanie	Powinno zostać przygotowane w sposób atrakcyjny dla różnych grup odbiorców, stosunkowo prostym językiem.

Czynniki niezależne	Powinny zostać zidentyfikowane i scharakteryzowane z uwzględnieniem działań zaradczych, których celem będzie zminimalizowanie ryzyka opóźnień w realizacji zadań.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy strategii rozwoju.

Strategia rozwoju wyznacza kierunki rozwoju miasta zgodnie z określoną wizją i misją miasta. Misja stanowi wyrażenie celu głównego, zgodnego z uwarunkowaniami lokalnymi, natomiast wizja to projekcja rozwoju miasta w danym okresie¹⁹⁶. Przy formułowaniu zarówno misji, jak i wizji miasta ważne są oczekiwania różnych grup interesariuszy. Strategia rozwoju powinna być dokumentem średnio- lub długookresowym, co pozwoli na osiągnięcie założonych celów. Cele (główne i szczegółowe, wraz z zadaniami i metodami implementacji) powinny zostać scharakteryzowane na podstawie zmapowanych potrzeb i oczekiwań poszczególnych interesariuszy. Dlatego tak istotne są procesy partycypacji społecznej w procesie kreowania strategii. Wsparciem w procesie formułowania wizji, misji, celów czy procesu implementacji są koncepcje rozwoju miast. Odwołanie się do konkretnych koncepcji pozwala bardziej efektywnie planować rozwój miasta. Koncepcje te powinny być dopasowane do uwarunkowań społeczno-gospodarczych danego miasta. Miasta borykają się z wieloma wyzwaniami, które powinny zostać odpowiednio zidentyfikowane. W strategii rozwoju umieścić należy opis procesu implementacji wraz z narzędziami i oczekiwanymi efektami, co umożliwi monitorowanie i ewaluację procesu wdrażania. Ponadto dokument ten powinien odwoływać się w sposób bezpośredni do innych dokumentów: europejskich, krajowych, wojewódzkich, regionalnych. Spójność dokumentów różnych jednostek pozwala w sposób systemowy planować rozwój i podejmować zbieżne kierunki działań, co istotne jest w obszarze m.in. inwestycji infrastrukturalnych. Należy podkreślić, że niska jakość opracowania graficznego może negatywnie wpłynąć na jej odbiór przez poszczególnych interesariuszy – strategia rozwoju to nie tylko dokument przeznaczony dla władz miejskich, ale przede wszystkim informacja na temat kierunków rozwoju dla interesariuszy. Zaplanowanie rozwoju miasta możliwe jest po przeprowadzeniu diagnozy, czyli szczegółowej analizy stanu obecnego. Brak możliwości przeprowadzenia pełnej diagnozy stanowi istotne zagrożenie dla realizacji celów. Każdy cel powinien posiadać określone źródło finansowania. Brak ich wskazania dla inwestycji może prowadzić do opóźnień w realizacji zadań

¹⁹⁶ Por.: W. Szczepaniak, *Wpływ strategii rozwoju na realizację w publicznych uczelniach technicznych projektów dofinansowanych z Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2018; vol. 130, s. 585-589.

i niezadowolenia interesariuszy. Ponadto realizacja zadań może być opóźniona z powodów niezależnych od władz lokalnych, co można było zaobserwować w czasie pandemii *Covid-19*.

Strategia rozwoju powinna uwzględniać wiele różnych elementów, w tym diagnozę stanu obecnego i scenariusze rozwoju, uwzględniające możliwe zagrożenia. Użytecznym narzędziem wspierającym proces budowania strategii mogą być badania jakości życia w mieście, które pozwalają z jednej strony na zidentyfikowanie zmian społecznych w czasie, a z drugiej na szybkie reagowanie na pojawiające się deficyty w funkcjonowaniu różnych obszarów miasta¹⁹⁷. Głównym zadaniem miasta pozostaje natomiast ocena postulatów mieszkańców pod względem możliwości uwzględniania ich w konkretnych politykach i zadaniach¹⁹⁸. Biorąc pod uwagę wielość wskaźników jakości życia i pojemność definicji tego pojęcia, można to postrzegać jako wyzwanie. Władze lokalne poprzez odpowiednie kształtowanie polityki lokalnej, poprawę jakości świadczenia usług publicznych czy aktualizowanie strategii rozwoju mogą wpływać na odczuwanie jakości życia społeczności lokalnej¹⁹⁹. Dlatego też należy stwierdzić, że badania jakości życia, a więc ich świadomość przez władze lokalne, stanowią ważny element strategii rozwoju. Z kolei strategia jest dokumentem, który pozwala na wdrożenie tychże postulatów w życie.

Współczesne miasta podejmują się budowania strategii rozwoju ze względu na konieczność kształtowania polityki miejskiej w perspektywie wyzwań i obszarów problemowych. Europejskie miasta w swoich strategiach rozwoju koncentrują się głównie na zagrożeniach związanych ze zmianami klimatycznymi oraz suburbanizacją. Ważnym aspektem tworzenia dokumentu strategii rozwoju miasta jest uwzględnienie w nim potrzeb różnych interesariuszy, m.in. lokalnej społeczności, przedsiębiorców, jednostek samorządowych czy instytucji pozarządowych. Dzięki temu można z wyprzedzeniem zapobiegać powstawaniu konfliktów interesów. Nie ulega jednak wątpliwości, iż strategia rozwoju to najważniejszy dokument świadczący o gotowości władz miejskich do skutecznego rozwoju miasta i jego przedmieść zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju.

¹⁹⁷ Z. Woźniak, *Cykliczne badania jakości życia narzędziem wsparcia miejskiej strategii rozwoju*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2015; vol. 1, s. 79-99.

¹⁹⁸ J. Witek, *Jakość życia jako punkt odniesienia do kształtowania koncepcji rozwoju miasta*, „Handel Wewnętrzny”, 2016; vol. 5, s. 324-334.

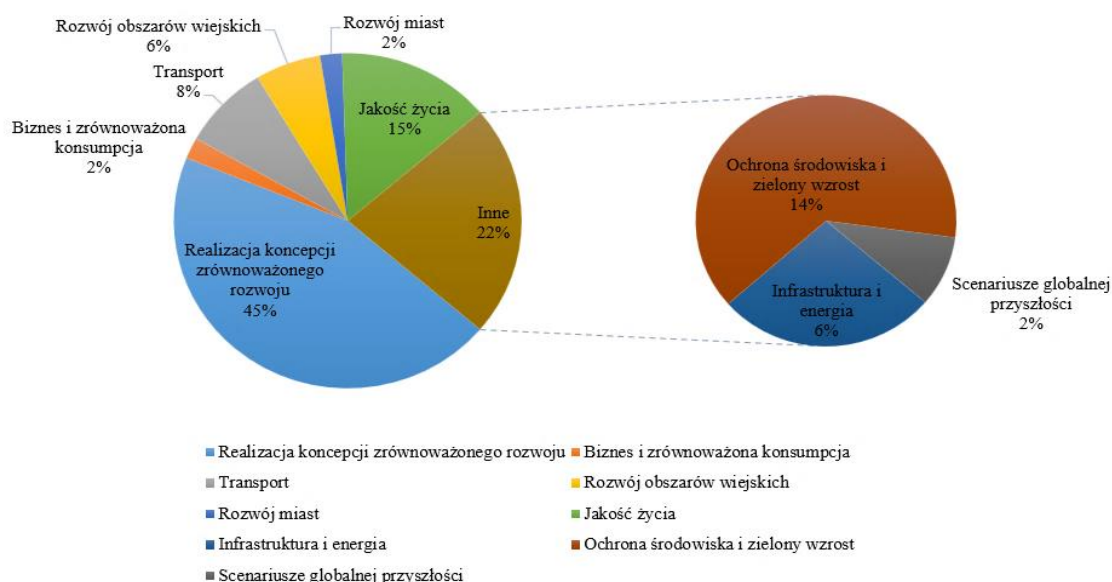
¹⁹⁹ M. Kusterka-Jefmańska, *Pomiar jakości życia na poziomie lokalnym – wybrane doświadczenia europejskie i doświadczenia polskich samorządów*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2012; vol. 264, s. 230-239.

2.3. Model zrównoważonego miasta jako narzędzie wspierające wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju

Miasto zrównoważone to miasto cechujące się wysoką jakością życia oraz rozwojem gospodarczym, przy równoczesnym zmniejszaniu negatywnego wpływu na środowisko. To także miasto, które jest odporne na kryzysy i katastrofy, wdrażające rozwiązania oparte na gospodarce cyrkularnej i niskoemisyjnej. Teoretyczne rozważania nad tą koncepcją są częstym tematem w literaturze. Jednak wyzwaniem jest praktyczne wdrażanie tychże założeń oraz pomiar osiągniętych efektów. W Polsce badaniem poziomu implementacji zrównoważonego rozwoju zajmuje się GUS, natomiast w Europie jest to Eurostat oraz OECD. Zbierane dane dotyczą wielu aspektów funkcjonowania miast i regionów. W pomiarach zrównoważonego rozwoju najczęściej wskazuje się na trzy grupy wskaźników: społeczne, środowiskowe i gospodarcze.

Zrównoważony rozwój miast można przedstawiać za pomocą wielu różnorodnych wskaźników, w zależności od badanego obszaru. Częściej jest to konkretny element zrównoważonego miasta niż ujęcie całościowe. Z jednej strony zawężenie obszaru badania pozwala na dokonanie głębszej analizy, lecz z drugiej strony jest mniej przydatne w ujęciu praktycznym, tj. w przypadku dokonywania oceny implementowania zasad zrównoważonego rozwoju przez władze lokalne.

W przeprowadzonym badaniu metodą *desk research* przeanalizowano 52 artykuły naukowe na temat wskaźnikowej analizy zrównoważonego rozwoju w bazach EBSCO oraz *Google Scholar* (rysunek 29). Wykorzystano zestawy słów kluczowych z wykorzystaniem logiki Boole'a: „zrównoważony rozwój AND ocena OR wskaźniki” oraz „*sustainable development AND assessment OR indicators*”. Do analizy włączono publikacje z lat 2010–2022. Warunkiem ograniczającym była dostępność pełnego tekstu (tzw. *open access*) oraz język angielski lub polski publikacji. Uzyskano łącznie 52 publikacje, które skatalogowano z wykorzystaniem narzędzia *Mendeley*. Następnie przeprowadzono wstępną analizę abstraktów, na podstawie której odrzucono 20 publikacji, gdyż przedmiotem badań nie była analiza wskaźników zrównoważonego rozwoju. Pozostałe publikacje poddano analizie pełnych tekstów (n=32). Celem było wskazanie na obszary, których najczęściej dotyczą analizy wskaźnikowe podejmowane przez badaczy.

Rysunek 29. Obszary zrównoważonego rozwoju w analizach wskaźnikowych

Źródło: Opracowanie własne analizy literatury.

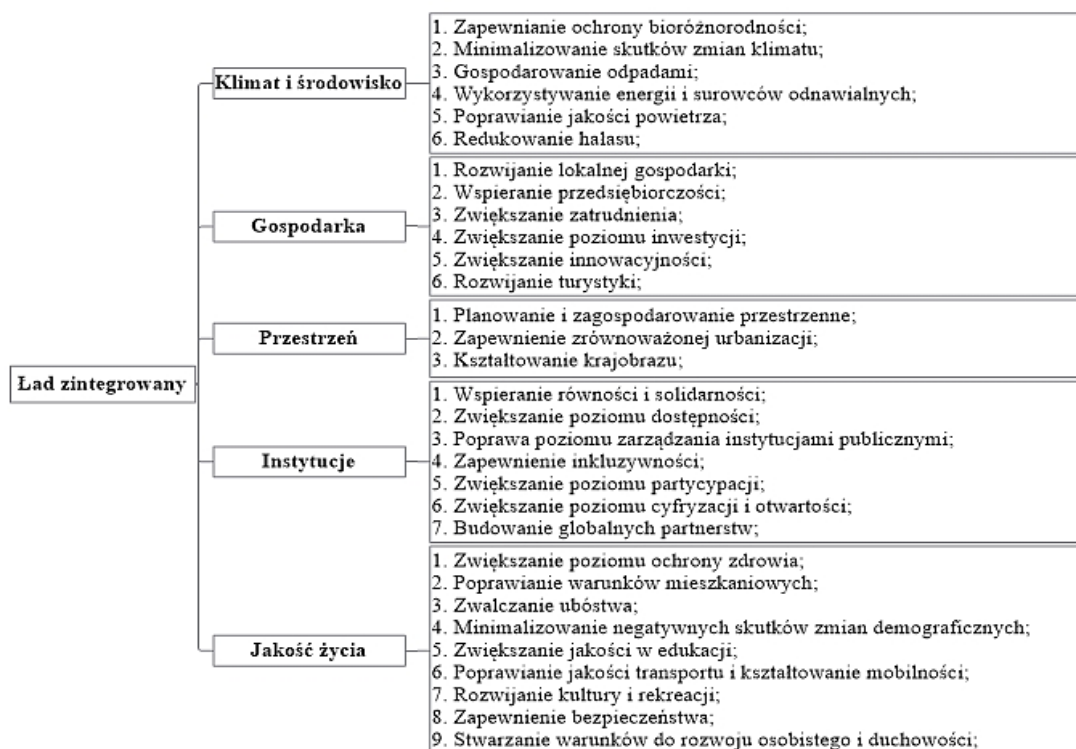
Zauważyć można, że 6% publikacji odnosiło się do rozwoju obszarów wiejskich, a 2% do rozwoju miast, co może oznaczać wzrost zainteresowania tematyką zrównoważonej wsi w ostatnich latach. 8% publikacji dotyczyło transportu. Zrównoważona infrastruktura oraz energia stanowiła łącznie 6% analizowanych publikacji, a pozostałe 4% to scenariusze globalnej przyszłości oraz biznes i zrównoważona konsumpcja. Można zaznaczyć, iż istnieje bardzo wiele wskaźników zrównoważonego rozwoju w zależności od przedmiotu i celu podejmowanej analizy. Dominującą rolę pełnią jednak analizy cząstkowe, które skupiają się na wybranym obszarze zrównoważonego rozwoju.

W badaniach nad zrównoważonym rozwojem wskazuje się istnienie czterech łańcuchów: społecznego, gospodarczego, środowiskowego oraz instytucjonalno-politycznego, które razem tworzą łańcuch zintegrowany. Można go zdefiniować jako pożądaną stan docelowy poziomu rozwoju zrównoważonego²⁰⁰. Jest to tzw. podejście szerokie do zrównoważonego rozwoju, w którym postrzegany jest on jako nowy paradygmat rozwoju²⁰¹. Łańcuch zintegrowany można pogrupować w wiele obszarów cząstkowych, oprócz łańcucha społecznego, gospodarczego, środowiskowego

²⁰⁰ T. Borys, *Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać łańcuch zintegrowany*, „Problemy Ekorozwoju”, 2011; vol. 6, no. 2, s. 76-80.

²⁰¹ B. Pawłowska, *W kierunku zrównoważonego rozwoju – przegląd efektów działań w Polsce*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2015; vol. 401, s. 362-372.

i instytucjonalno-politycznego często wymieniany jest ład przestrzenny²⁰². Każdemu z ładów przypisywane są inne wskaźniki oraz mierniki. Ład zintegrowany w kontekście zrównoważonego rozwoju w mieście można podzielić na pięć obszarów: klimat i środowisko, gospodarkę, przestrzeń, instytucje oraz jakość życia (rysunek 30).

Rysunek 30. Ład zintegrowany w aspekcie badania zrównoważonego rozwoju w mieście

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: T. Borys, *Zrównoważony rozwój - jak rozpoznać...*, op.cit., s. 76-80.

Do każdego z nich przyporządkowany został zakres tematyczny, w oparciu o który można określić wskaźniki. Jednak są one na tyle różnorodne, że wybór wskaźników, które w najlepszym stopniu opiszą dany ład, staje się trudny i wymaga zgłębienia literatury oraz raportów. Wśród opracowań GUS oraz Komisji Europejskiej na szczególną uwagę zasługuje „*Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context*”²⁰³ oraz

²⁰² Ład przestrzenny jako komponent ładu zintegrowanego pojawia się w wielu publikacjach naukowych, m.in.: B. Bal-Domańska, A. Bieńkowska, *Zrównoważony rozwój w pracach Eurostatu i GUS*, „Śląski Przegląd Statystyczny”, 2014; vol. 12, no. 18, s. 225-236; M. Alrasheedi, A. Mardani, i in., *Evaluating the green growth indicators to achieve sustainable development: A novel extended interval-valued intuitionistic fuzzy-combined compromise solution approach*, „Sustainable Development”, 2021; vol. 29, no. 1, s. 120-142.

²⁰³ *Sustainable development in the European Union Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context : 2022 edition*, Publications Office of the European Union, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0cf33c27-e706-11ec-a534-01aa75ed71a1/language-en> (dostęp: 30.12.2022). Raport ten publikowany jest każdego roku.

„Monitorowanie realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce”²⁰⁴. Oba opracowania prezentowane są rokrocznie, a ich celem jest zbadanie stopnia implementacji zrównoważonego rozwoju na poziomie krajowym w oparciu o cele Agendy 2030. W ramach każdego celu Agendy 2030 sklasyfikowane zostały odpowiednie wskaźniki, które jednak nawiązują do różnych obszarów ładu zintegrowanego, nie są zatem tożsame z próbami pomiaru zrównoważonego rozwoju podejmowanego w literaturze. Pomiar zrównoważonego rozwoju stanowi obszar problemowy ze względu na różne interpretacje – GUS wyróżnia wskaźniki dla czterech łańcuchów (z wyłączeniem ładu przestrzennego)²⁰⁵. W tabeli 7. przedstawiono 17 celów zrównoważonego rozwoju, opisanych w Agendzie 2030 w kontekście ładu zintegrowanego.

Tabela 7. Obszary ładu zintegrowanego w mieście wraz z powiązаныmi celami Agendy 2030

Obszar	Cele
Klimat i środowisko	(6) Czysta woda i warunki sanitarne; (7) Czysta i dostępna energia; (11) Zrównoważone miasta i społeczności; (13) Działania w dziedzinie klimatu; (14) Życie pod wodą; (15) Życie na lądzie;
Gospodarka	(8) Wzrost gospodarczy i godna praca; (9) Innowacyjność, przemysł, infrastruktura; (12) Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja; (17) Partnerstwa na rzecz celów;
Przestrzeń	(9) Innowacyjność, przemysł, infrastruktura; (11) Zrównoważone miasta i społeczności; (16) Pokój sprawiedliwość i silne instytucje;
Instytucje	(5) Równość płci; (9) Innowacyjność, przemysł, infrastruktura; (10) Mniej nierówności; (16) Pokój sprawiedliwość i silne instytucje; (17) Partnerstwa na rzecz celów;
Jakość życia	(1) Koniec z ubóstwem; (2) Zero głodu; (3) Dobre zdrowie i jakość życia; (4) Dobra jakość edukacji; (6) Czysta woda i warunki sanitarne; (9) Innowacyjność, przemysł, infrastruktura; (11) Zrównoważone miasta i społeczności; (13) Działanie na rzecz klimatu;

Zródło: Opracowanie własne na podstawie: *Sustainable development in the European Union Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context : 2022 edition*, Publications Office of the European Union, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0cf33c27-e706-11ec-a534-01aa75ed71a1/language-en> (dostęp: 30.12.2022); *Monitorowanie realizacji Celów Zrównoważonego*

²⁰⁴ *Monitorowanie realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce*, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/monitoring-realizacji-agendy-2030> (dostęp: 30.12.2022). Raport publikowany jest corocznie od 2018 r. Najnowsza wersja raportu obejmuje rok 2021.

²⁰⁵ B. Bal-Domańska, A. Biełkowska, *Zrównoważony rozwój w pracach Eurostatu i GUS*, „Śląski Przegląd Statystyczny”, 2014, vol. 12, no. 18, s. 225-253.

Rozwoju w Polsce, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, <https://www.gov.pl/web/rozwj-technologie/monitoring-realizacji-agendy-2030> (dostęp: 30.12.2022).

Zauważyć można, że poszczególne łady mogą zawierać te same cele, co wynika z ich złożoności – przykładowo cel 9: „Innowacyjność, przemysł, infrastruktura” jest bardzo obszerny, ponieważ opisuje trzy różne aspekty, a tym samym wpisuje się zarówno w ład gospodarczy, jak i przestrzenny, instytucjonalny czy społeczny. Można tu postawić pytanie o to, w jaki sposób badać zrównoważenie, który z podanych sposobów jest właściwszy dla prowadzenia pomiarów na szczeblu lokalnym? Literatura przedmiotu skupia się na badaniu poziomu implementacji zrównoważonego rozwoju na poziomie krajowym lub regionalnym. Wynikać może to z dostępności danych, które są bardziej dostępne na poziomie krajów lub konkretnych sektorów. W analizach regionalnych wykorzystywana jest najczęściej baza Bank Danych Lokalnych (BDL), która stanowi najważniejszy zbiór danych dla regionów w Polsce²⁰⁶. Jednak badania na poziomie regionalnym i lokalnym wymagają uzupełnienia ich danymi zebranymi samodzielnie.

Zrównoważony rozwój został uwzględniony w Konstytucji RP w artykule 5: „Rzeczpospolita Polska (...) zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”²⁰⁷. W ujęciu międzynarodowym współpraca na rzecz realizowania celów zrównoważonego rozwoju została opisana m.in. w dokumencie „*Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Policy Coherence for Sustainable Development*”, opublikowanego w 2019 r. przez OECD²⁰⁸. Wskazano tam na konieczność silnego wsparcia instytucjonalnego oraz rządowego na różnych szczeblach, a także wdrażanie efektywnych i inkluzywnych narzędzi do wdrażania zasad zrównoważenia. Jednak wprost nie wskazano poziomu miast, skupiając się na współpracy międzynarodowej i krajowej. Zatem miasta muszą uwzględniać zasady zrównoważonego rozwoju, ponieważ obowiązuje je do tego Konstytucja RP, ale już w opracowaniach dotyczących implementacji bądź monitoringu miasta nie są uwzględniane. Również w literaturze przedmiotu miasta nie stanowią przedmiotu analiz w obszarze zrównoważonego rozwoju. Pomimo tego, to właśnie miasta jako siła napędowa

²⁰⁶ H. Adamska, *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich – próba oceny*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2013; vol. 281, s. 11-18.

²⁰⁷ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Kancelaria Sejmu, <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 13.05.2024).

²⁰⁸ *Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Policy Coherence for Sustainable Development*, 2019, OECD, <https://www.oecd.org/gov/pcsd/recommendation-on-policy-coherence-for-sustainable-development-eng.pdf> (dostęp: 30.12.2022).

regionów, w pierwszej kolejności powinny tworzyć polityki oraz wdrażać narzędzia i metody dla zrównoważonego rozwoju.

Stąd wynika potrzeba skupienia uwagi na implementowaniu oraz monitorowaniu i ewaluacji wdrażania zrównoważonego rozwoju w miastach. Choć władze miejskie wprowadzają zrównoważone rozwiązania lub polityki, to nie istnieje obecnie metoda do oceny stopnia ich implementacji. Autorka zaproponowała zestaw wskaźników, będący kluczowym dla oceny zrównoważoności miasta w ujęciu obszarów ładu zintegrowanego. Wskaźniki te wybrane zostały na podstawie analizy literatury przedmiotu. Przeanalizowano 52 artykuły naukowe opisujące ocenę zrównoważonego rozwoju. Na ich podstawie wybrano konkretne wskaźniki, a następnie określono, czy stanowią one efekt wzmacniający czy osłabiający zrównoważenie. Podane wskaźniki zawierają dane o charakterze ilościowym oraz jakościowym. Dane jakościowe z uwagi na ich subiektywny charakter pozyskać można w drodze przeprowadzonych badań własnych bądź na podstawie danych pozyskiwanych przez GUS w ramach badań ankietowych. Uwzględnienie danych jakościowych stanowi nie tyle uzupełnienie danych ilościowych, co ich dopełnienie poprzez wskazanie przyczyn istotnych z punktu widzenia analizy wskaźnikowej²⁰⁹.

W tabeli 8. przedstawione zostały efekty wzmacniające (+) oraz redukujące (-) zrównoważoność miasta. Zostały one wybrane ze względu na siłę ich oddziaływania, choć efektów tych można zidentyfikować znacznie więcej. Dane pozyskać można m.in. z ogólnodostępnych baz danych – GUS, BDL. Jednak część z nich wymaga przeprowadzenia badań na poziomie miasta, gdyż w ogólnopolskich bazach danych nie jest uwzględniany poziom lokalny. Dlatego tak istotne jest gromadzenie danych na poziomie lokalnym przez władze miejskie.

Tabela 8. Przykładowe efekty wzmacniające i redukujące zrównoważoność miasta

Obszar	Efekty wzmacniające	Efekty redukujące
Klimat i środowisko	• Tereny zielone w powierzchni miasta całkowitej; • Odsetek osób deklarujących segregowanie odpadów; • Liczba osób działających czynnie w akcjach na rzecz klimatu;	• Wysoki wskaźnik emisji pyłów zawieszonych (PM_{2,5} i PM₁₀); • Niski wskaźnik wykorzystywania odnawialnych źródeł energii; • Odsetek mieszkańców deklarujących narażenie na długotrwały hałas w miejscu zamieszkania;

²⁰⁹ *Teoria i praktyka ewaluacji interwencji publicznych: podręcznik akademicki*, red. K. Olejniczak, M.W. Kozak i B. Ledzion, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 129-135.

Obszar	Efekty wzmacniające	Efekty redukujące
Gospodarka	• Liczba przedsiębiorstw wg rejestru REGON; • Przychody przedsiębiorstw oraz nakłady na środki trwałe; • Frekwencja w atrakcjach turystycznych; • Liczba zarejestrowanych patentów na 100 tys. mieszkańców;	• Odsetek osób długotrwale bezrobotnych w liczbie bezrobotnych ogółem; • Odsetek osób, które przedwcześnie ukończyły edukację; • Saldo migracji zagranicznych na pobyt stały; • Niski wskaźnik przedsiębiorczości;
Przestrzeń	• Odsetek obszarów objętych rewitalizacją w całkowitej powierzchni miasta; • Liczba dzielnic objętych miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego;	• Całkowita powierzchnia gruntów przekazanych/sprzedanych pod budownictwo mieszkaniowe poza centrum; • Liczba wyciętych drzew;
Instytucje	• Odsetek kobiet zatrudnionych w administracji samorządowej i instytucjach publicznych; • Liczba organizacji pozarządowych działających na terenie miasta; • Odsetek osób kontaktujących się z administracją samorządową za pomocą Internetu (skrzynka ePUAP); • Wysoki wskaźnik aktywności obywatelskiej (petycje, inicjatywy lokalne);	• Odsetek osób deklarujących poczucie wykluczenia według przyczyn (płeć, tożsamość, religia, itp.); • Średni czas oczekiwania na wydanie decyzji administracyjnej; • Średni czas oczekiwania na przyjęcie w urzędach/instytucjach; • Subiektywne odczuwanie sprawiedliwego traktowania w instytucjach/administracji samorządowej;
Jakość życia	• Liczba lekarzy i pielęgniarek na 10 tys. mieszkańców; • Oczekiwane lata życia w zdrowiu; • Subiektywnie odczuwane możliwości rozwoju w miejscu zamieszkania; • Odsetek osób deklarujących czynne uczestnictwo w obrzędach religijnych według wyznania;	• Liczba mieszkań zadłużonych w zasobach gminy; • Odsetek osób zagrożonych wykluczeniem transportowym na terenie miasta; • Liczba przestępstw na 1000 mieszkańców; • Odsetek uzależnionych według substancji na 1000 mieszkańców;

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeglądu literatury.

Zauważyć należy, że do efektów wzmacniających zaliczyć można wysoki udział terenów zielonych, rozwój gospodarczy, rewitalizację obszarów zdegradowanych, cyfryzację usług publicznych, dużą liczbę organizacji pozarządowych, oczekiwaną długość życia czy subiektywne postrzeganie jakości życia. Z kolei zanieczyszczenie środowiska, wysoki wskaźnik bezrobocia, niewielki rozwój przedsiębiorczości, proces suburbanizacji, poczucie niezadowolenia z usług publicznych czy zagrożenie wykluczeniem transportowym zaliczyć można do czynników redukujących poziom zrównoważenia. Dane na poziomie województwa lub powiatu nie są przydatne w badaniu zrównoważonego rozwoju miasta. Opracowując model zrównoważenia miasta należałoby uwzględnić zatem konieczność pozyskiwania danych w miastach przez odpowiednie instytucje oraz władze lokalne, a także wyodrębnić użyteczne wskaźniki zarówno wzmacniające, jak i redukujące.

Ocena zrównoważenia miasta to nie tylko analiza danych jakościowych i ilościowych, ale proces, wymagający odpowiedniej obsługi na szczeblu administracji publicznej, władz lokalnych oraz instytucji. Wiele miast częściowo wdraża działania na rzecz realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, w tym różnorodne działania organizacyjne czy techniczne. Wyróżnić można pięć wymiarów zrównoważenia miasta, co oznacza, że:

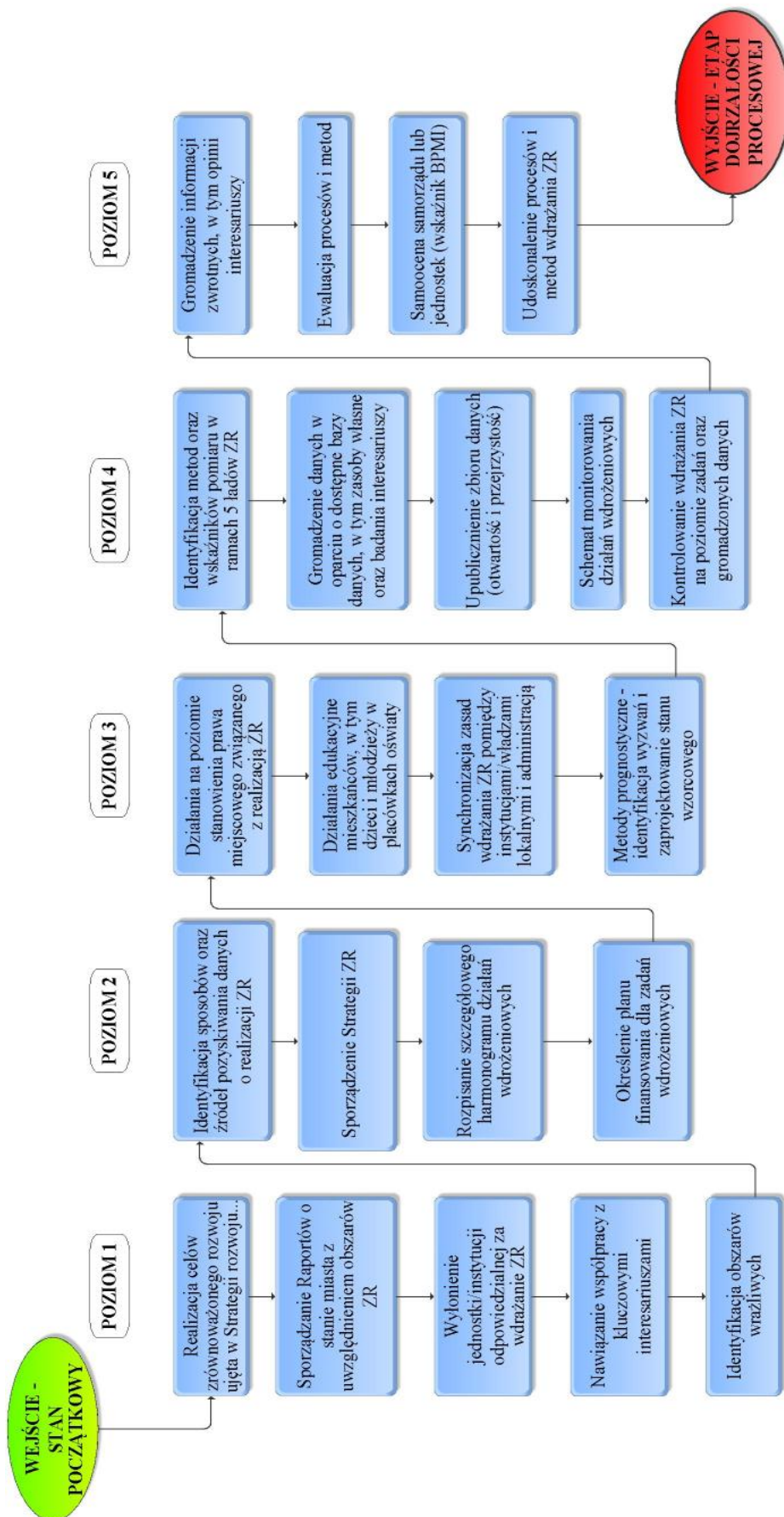
- I. Miasto posiada strategię rozwoju oraz podstawowe dane na temat realizacji zrównoważonego rozwoju;
- II. Formułowane są cele rozwoju ukierunkowane na zrównoważony rozwój;
- III. Miasto działa na rzecz promowania zrównoważenia w instytucjach i organizacjach, a także prognozuje rozwój miasta;
- IV. Analiza zrównoważenia oparta jest o konkretne wskaźniki, a stopień realizacji celów jest monitorowany i kontrolowany;
- V. Miasto prowadzi ewaluację stopnia zrównoważenia, a także przeprowadza samoocenę i udoskonala procesy^{210, 211}.

Proces tworzenia modelu obejmuje określenie jego celu oraz adresatów – interesariuszy. W dalszej kolejności określić należy motywy wdrożenia, a także ustalić poziomy dojrzałości. Następnie model uzupełniany jest informacjami na temat procesów, metod, wskaźników, komponentów. Skonstruowany w ten sposób model podlega testowaniu i upublicznieniu. Model dojrzałości, jeżeli został pomyślnie wdrożony, podlega dalszemu udoskonalaniu przez użytkowników²¹². Wybór modelu dojrzałości procesowej do przedstawienia zrównoważenia miasta podyktowany został jego uniwersalnością oraz charakterem dziedziny. Pomiar oraz interpretacja wyników analizy danych dotyczących zrównoważonego rozwoju to tylko część oceny zrównoważenia. Ponadto ważne jest zarówno planowanie oraz prognozowanie rozwoju miasta, jak i współpraca różnych jednostek, instytucji i organizacji. Proponowany model ma swój początek w punkcie „wejścia”, które oznacza stan neutralny miasta, co przedstawia rysunek 31.

²¹⁰ J. Martusewicz, W. Szumowski, *Modele dojrzałości a modele doskonałości. Niezależność czy współzależność na drodze do rozwoju organizacji*, „Organizacja i Kierowanie”, 2018; vol. 1, s. 63-78.

²¹¹ A. Kosieradzka, J. Smagowicz, *Model dojrzałości organizacji w obszarze publicznego zarządzania kryzysowego*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2018; vol. 128, s. 217-230.

²¹² J. Kacała, E. Głuszek, *Metodologiczne podstawy projektowania modeli dojrzałości*, „Nauki o Zarządzaniu”, 2015; vol. 23, s. 26-42.

Rysunek 31. Schemat oceny zrównoważenia miasta

Źródło: Opracowanie własne.

Do osiągnięcia poziomu 1 zrównowżenia miasta konieczne jest: (1) raportowanie stanu miasta w ujęciu rocznym, (2) posiadania strategii rozwoju nawiązującej do idei zrównoważonego rozwoju, (3) wyznaczenia jednostki lub instytucji odpowiedzialnej za implementowanie zrównoważonego rozwoju w mieście, (4) nawiązanie współpracy z interesariuszami oraz identyfikacja obszarów wrażliwych, co rozumiane jest jako obszary wymagające poprawy, przykładowo może to być obszar komunikacji.

Obszary wrażliwe to ryzyka, które mogą przeszkodzić w realizacji kolejnych poziomów zrównowżenia. Przechodząc do poziomu drugiego, miasto powinno wykazać się strategią zrównoważonego rozwoju. Dokument taki ma za zadanie uporządkować proces rozwoju miasta poprzez określenie szczegółowego harmonogramu działań. Kolejno ważne są sposoby finansowania inwestycji mających na celu zrealizowanie założeń zrównoważonego rozwoju (tj. inwestycje w energię odnawialną, zieloną infrastrukturę, dostosowanie przestrzeni publicznych do potrzeb osób o ograniczonej mobilności, rozwój elektrycznego i wodorowego transportu publicznego, itp.) oraz sposoby pozyskiwania danych wraz z odpowiednimi analizami i rekomendacjami dotyczącymi wdrażania usprawnień. Nadrzędnym celem strategii zrównoważonego rozwoju jest wskazanie wyzwań i działań w każdym z obszarów zrównoważonego rozwoju. W tym celu miasto może wykorzystać 17. celów wskazanych w Agendzie 2030. Konieczne jest zaangażowanie różnych interesariuszy, w tym władz miejskich, których udział stanowi podstawę zmian w mieście.

Trzeci poziom stanowią określone metody działania na poziomie strategicznym i operacyjnym. Następnie narzędzia te powinny zostać wdrożone i poddane ewaluacji. W przypadku proponowanego modelu są to działania związane ze stanowieniem prawa miejscowego (uchwały, ustawy, programy) oraz działania edukacyjne dla mieszkańców oraz pozostałych interesariuszy. Na tym poziomie miasto powinno wykazywać się synchronizacją zasad oraz procesów wdrażania zrównoważonego rozwoju, a także zaprojektowaniem stanu wzorcowego (pożądanego), co jest niezbędne, by przejść do kolejnego poziomu.

Poziom czwarty zrównowżenia miasta charakteryzuje miasta świadome wymagań związanych z implementacją koncepcji. To na tym etapie odbywa się analiza wskaźnikowa danych jakościowych i ilościowych dotyczących zrównoważonego rozwoju w proponowanym podziale na 5 łańców, tworzących łań zintegrowany. Najpierw jednak należy zidentyfikować wskaźniki najlepiej oddające zrównowżenie oraz zgromadzić odpowiednie dane. Zebrane dane powinny mieć charakter otwartej

i publicznie dostępnej bazy danych. Istotne jest również kontrolowanie procesu wdrażania zrównoważonego rozwoju oraz monitorowanie procesów i działań.

Ostatnim poziomem zrównoważenia miasta jest etap doskonalenia, który polega na zbieraniu informacji zwrotnych dotyczących wdrażania zrównoważonego rozwoju oraz prowadzeniu ewaluacji i doskonalenia procesów i metod, w tym wykorzystanych wskaźników. Pomocne są zatem raporty i opracowania dotyczące stanu obecnego miasta i porównanie z rokiem poprzednim lub innym ustalonym okresem, ponadto użyteczne są badania jakości życia mieszkańców, ponieważ jest to główny cel wdrażania idei zrównoważonego rozwoju. Jednak najważniejszym elementem doskonalenia jest samoocena władz lokalnych, administracji oraz innych instytucji zaangażowanych we wdrażanie procesu. W omawianym modelu do tego celu zaproponowano wskaźnik biznesowej dojrzałości (ang. *Business Process Maturity Indicator*, BPMI)²¹³.

Wskaźnik BPMI pozwala na określenie stopnia dojrzałości organizacji na podstawie kwestionariusza ankiety²¹⁴. Kwestionariusz składa się ze stwierdzeń, które poddawane są weryfikacji w pięciostopniowej skali Likerta. Następnie odpowiedzi są standaryzowane za pomocą wzoru:

$$\text{BPMI} = \frac{1}{6} \sum_i^1 \left(\frac{1}{k_i} \sum_j^{k_i} x_{ij} \right),$$

gdzie: i oznacza obszar procesu, j to numer pytania, k oznacza liczbę pytań w podanym obszarze, a x – odpowiedź na pytanie w skali Likerta.

Skala Likerta przedstawia się następująco: (1) Całkowicie się nie zgadzam, (2) Nie zgadzam się, (3) Nie wiem, (4) Zgadzam się, (5) Całkowicie się zgadzam.

W zaproponowanym modelu liczba obszarów pytań pokrywa się z liczbą poziomów zrównoważenia, a każdy obszar dotyczy spełnienia konkretnego poziomu. W tabeli 9. przedstawiono zestaw przykładowych pytań, które mogą służyć jako narzędzie do samooceny poziomu zrównoważenia miasta dla władz lokalnych.

²¹³ R. Gabryelczyk, *Does Grade Level Matter for the Assessment of Business Process Management Maturity?*, „Naše gospodarstvo/Our Economy”, 2016; vol. 62, no. 2, s. 3–12.

²¹⁴ E. Czernyszewicz, *Samoocena jako element oceny skuteczności systemu zarządzania jakością i doskonalenia organizacji ukierunkowanej na wyniki*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2012; vol. 264, s. 57-70.

Tabela 9. Przykładowe pytania do samooceny jednostek samorządowych

Obszar	Pytania
1	1. Czy miasto posiada strategię rozwoju? 2. Czy miasto sporządza roczne raporty o stanie miasta? 3. Czy w Urzędzie Miasta funkcjonuje jednostka/osoba zajmująca się kwestią zrównoważonego rozwoju? 4. Czy ustalone zostały ryzyka związane z wdrażaniem zrównoważonego rozwoju? 5. Czy zidentyfikowani zostali interesariusze miasta? 6. Czy interesariusze zostali zaproszeni do współpracy przy działaniach wdrożeniowych?
2	1. Czy miasto posiada strategię zrównoważonego rozwoju? 2. Czy znane są źródła podstawowych danych o mieście? 3. Czy Urząd Miasta sporządził mapę procesów/opis procesów? 4. Czy wykonywane obowiązki/kompetencje nie są powielane przez kilka wydziałów/instytucji? 5. Czy sporządzony został harmonogram prac związanych ze zrównoważonym rozwojem? 6. Czy harmonogram określa zakres czasowy, zasoby, osoby odpowiedzialne oraz wymagania? 7. Czy określone zostały sposoby oraz zasady finansowania inwestycji oraz działań związanych ze zrównoważonym rozwojem? 8. Czy znane są zasady sporządzania dokumentacji procesów oraz są one ustandaryzowane? 9. Czy wykorzystywane są narzędzia informatyczne?
3	1. Czy wdrażanie zrównoważonego rozwoju jest ustanowione prawnie poprzez odpowiednie uchwały i ustawy prawa miejscowego? 2. Czy wszystkie instytucje, organizacje i osoby stosują się do spójnego zbioru reguł dotyczących wdrażania zrównoważonego rozwoju? 3. Czy interesariusze informowani są o planowanych działaniach z wyprzedzeniem? 4. Czy interesariusze są edukowani w obszarze zrównoważonego rozwoju? 5. Czy istnieje projekt wzorcowy, do którego dążą osoby, instytucje i organizacje?
4	1. Czy możliwe jest wskazanie konkretnych wskaźników oraz metod badawczych niezbędnych do oceny stanu implementacji zrównoważonego rozwoju? 2. Czy zidentyfikowany został zasób danych potrzebnych do przeprowadzenia takich analiz? 3. Czy wyznaczono osoby, instytucje lub organizacje, które będą pozyskiwać dane? 4. Czy zbiór danych jest publicznie dostępny? 5. Czy analiza wskaźnikowa dotyczy ładów lub odpowiadającym im celów zrównoważonego rozwoju w ramach Agendy 2030? 6. Czy ustalono schemat wyboru odpowiednich wskaźników oraz metod badawczych? 7. Czy analiza stopnia implementacji jest monitorowana przez wyznaczoną do tego osobę? 8. Czy wdrażanie zrównoważonego rozwoju jest kontrolowane przez wyznaczoną osobę? 9. Czy zarządzanie wdrażaniem zrównoważonego rozwoju jest poddawane kontroli i ewaluacji? 10. Czy wdrażane są działania związane z minimalizowaniem ryzyk?
5	1. Czy gromadzone są informacje zwrotne dotyczące opinii interesariuszy? 2. Czy procesy i metody poddawane są cyklicznej ewaluacji oraz optymalizacji? 3. Czy metody i procesy są udoskonalane na podstawie gromadzonych informacji? 4. Czy cyklicznie odbywa się audyt, mający na celu sprawdzenie poprawności wykonywanych obowiązków przez poszczególne osoby, instytucje, organizacje? 5. Czy wszystkie jednostki zaangażowane w proces implementacji zrównoważonego rozwoju wykazują się wiedzą na temat zrównoważenia oraz wysokimi kompetencjami? 6. Czy wykazać można zgodność prowadzonych działań z harmonogramem i Strategią zrównoważonego rozwoju?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: E. Czernyszewicz, *Samoocena jako element... op.cit.*, s. 57- 70.

Odpowiedzi na pytania zawarte w tabeli 9. zaznaczane są w skali Likerta, następnie obliczany jest wskaźnik BPMI, który określa stopień dojrzałości organizacji (aspekt zarządzania strategicznego i operacyjnego), natomiast stopień zrównoważenia miasta ustalany jest na podstawie określenia poziomu, dla którego uzyskano najwyższy

odsetek odpowiedzi o skali 4 lub 5. Samoocena to niezbędny element zrównoważenia oraz dobrego zarządzania, ponieważ zapewnia transparentność działań władz lokalnych.

Przyszłość idei zrównoważonego rozwoju uzależniona jest od jej praktycznej implementacji, zwłaszcza w miastach, które stanowią ośrodki rozwoju regionalnego. W tym celu konieczne jest zdefiniowanie zrównoważonego rozwoju, wyznaczenie celów, a także zidentyfikowanie metod i wskaźników oceny stopnia implementacji oraz wdrożenie modelu oceny. W niniejszej pracy zaproponowano wykorzystanie modelu oceny dojrzałości organizacji, który w najlepszym stopniu oddaje złożony charakter zrównoważonego rozwoju. Uzupełnieniem modelu jest zestaw wskaźników zrównoważonego rozwoju, które ujęto w ramach pięciu ładów: klimatu i środowiska, gospodarki, przestrzeni, instytucji oraz jakości życia. Takie ujęcie zrównoważonego rozwoju pozwala spojrzeć na ideę zrównoważonego rozwoju w sposób holistyczny, przy czym największą odpowiedzialność za jego implementację umieścić należy w kompetencjach władz miejskich, bowiem to one posiadają narzędzia oraz odpowiednie zasoby, by wdrażać zrównoważony rozwój.

2.4. Implementacja koncepcji zrównoważonego rozwoju w strategiach wybranych polskich miast

Przemiany ustrojowe w Polsce spowodowały rozwój lokalnych struktur zarządczych – samorządów terytorialnych, tj. gmin, które odpowiedzialne są za zapewnienie odpowiednich warunków życia ludności²¹⁵. Odpowiedzialne są one także za wdrażanie zrównoważonego rozwoju. Polska dołączyła do struktur Unii Europejskiej w 2004 r. i wówczas przyjęła unijne standardy rozwoju regionalnego. Dotyczyły one przede wszystkim inwestycji, kompensujących niższy poziom rozwoju. Jednak wymagały od samorządów przyjęcia nowych paradygmatów rozwoju, tożsamy z założeniami rozwoju dla regionów na terenie Unii Europejskiej²¹⁶.

²¹⁵ J. Parysek, *Rola lokalnego samorządu terytorialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym gmin*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2015; vol. 3, s. 27-46.

²¹⁶ J. Szlachta, *Nowe uwarunkowania trzeciej generacji strategii rozwoju regionalnego w Polsce*, „Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH: Polityka gospodarcza jako gra w wyzwania i odpowiedzi rozwojowe”, 2014; vol. 94, s. 243–268.

Za najważniejszy dokument dotyczący rozwoju uznać należy strategię, która jest narzędziem umożliwiającym planowanie i wdrażanie konkretnych działań. Ze względu na to, iż polska samorządność jest stosunkowo młoda, to samorzady akceptują konieczność sporządzania takiego dokumentu, ale nie traktują go jako istotnego z punktu widzenia funkcjonowania gminy/miasta²¹⁷. Proces budowania i wdrażania strategii to wiele etapów, z których niektóre wynikają z ustaw (np. konsultacje społeczne). Etapy budowania i wdrażania można wpisać w tzw. cykl Deminga, czyli cykl *Plan-Do-Check-Act* (PDCA). Cykl PDCA można określić mianem cyklu samodoskonalenia, który zakłada występowanie zjawisk nieprzewidywanych (tzw. szoków zewnętrznych)²¹⁸. W niniejszym podrozdziale Autorka zwraca szczególną uwagę na dwa pierwsze etapy cyklu, czyli planowanie oraz wdrażanie.

Wdrażanie strategii rozwoju to najłabszy punkt zarządzania strategicznego, co wynika głównie z braku kluczowych kompetencji wśród osób zaangażowanych w procesy zarządcze, a także z niewłaściwej komunikacji²¹⁹. Duże miasta (aglomeracje) wdrażają strategię rozwoju w wielu obszarach, co wymaga dużych zasobów kadrowych i informatycznych. Natomiast planowanie strategiczne powinno zostać poprzedzone określeniem struktury organizacyjnej. Cyrkularna struktura najlepiej wpisuje się w wymagania oraz potrzeby jednostek samorządowych²²⁰. Struktura ta spełnia poniższe reguły:

- I. Posiada kształt koła, gdzie punktem centralnym jest cel działania organizacji, np. wdrażanie strategii;
- II. Wszystkie jednostki i zespoły w strukturze posiadają określone zakresy odpowiedzialności, nie istnieje natomiast tradycyjny układ hierarchiczny;
- III. Pozwala na bezpośrednie adresowanie celów, zadań i wymagań;
- IV. Ułatwia w znacznym stopniu komunikację, która odbywa się bezpośrednio pomiędzy jednostkami/zespołami;
- V. Pozwala na poprawę efektywności i wydajności działań.

²¹⁷ A. Sztando, *Motywacja władz małych miast do planowania strategicznego w świetle terminów przyjęcia i okresów obowiązywania strategii rozwoju*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2016; vol. 443, s. 232-244.

²¹⁸ K. Szwedzka, J. Lipiak, *Model PDCA w procesie implementacji zmiany w przedsiębiorstwie*, „Zarządzanie Przedsiębiorstwem”, 2017; vol. 2, s. 26-33.

²¹⁹ P. Wołczek, *Wdrażanie strategii jednym z najłabszych ogniw zarządzania strategicznego*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów SGH”, 2012; vol. 116, s. 205-216.

²²⁰ G. Fuertes, M. Alfaro, M. Vargas, i in., *Conceptual Framework for the Strategic Management: A Literature Review—Descriptive*, „Journal of Engineering”, 2020; vol. 1, s. 1-20.

Zarządzanie strategiczne to element rozwoju lokalnego miast, którego wyrazem jest strategia rozwoju, określająca długoterminowe cele oraz ścieżkę dojścia do ich realizacji²²¹. Cykl strategiczny to schemat, w którym nadrzędną rolę pełni zarządzanie, natomiast pozostałe elementy, tj. planowanie, wdrożenie, finansowanie oraz ewaluacja są wspomagające. Do elementów planowania zaliczyć należy porozumienie dotyczące rozpoczęcia procesu planowania strategicznego, identyfikację wymagań oraz wykreowanie wizji miasta (w tym celów), a także wszystkie praktyczne działania na rzecz osiągnięcia pożądanego stanu i wizję przyszłości²²².

Na etapie wdrażania ważne jest finansowanie nowych inwestycji oraz zadań, bowiem bez odpowiedniego budżetu nie będzie możliwa realizacja przyjętych założeń. Etap ten rozpoczyna opublikowanie dokumentu – na stronie internetowej urzędu miasta lub w BIP-ie (Biuletyn Informacji Publicznej). Dokument powinien być łatwo dostępny dla zainteresowanych stron. Pojawia się tu pytanie o to, do kogo właściwie strategia jest kierowana. Wdrażanie strategii powinno zostać odpowiednio zaplanowane by mogło przebiegać w skuteczny i przejrzysty sposób. Opracowane cele stanowią podstawę przyszłych działań, lecz powinny być one wspierane odpowiednimi metodami i narzędziami. W procesie implementacji strategii – do planowania, zarządzania oraz wsparcia – wykorzystać można kilka metod: portfel projektów, Strategiczną Kartę Wyników oraz procedurę FORGLIW (*Foresight Gliwice* – metoda opracowana i wdrożona w Urzędzie Miasta Gliwice, celem której jest ocena zgodności inwestycji zgłoszonych do Wieloletniego Planu Inwestycyjnego ze strategią rozwoju)²²³.

Ewaluacja procesu polega na sprawdzeniu czy założenia zostały zrealizowane w pożądanym stopniu oraz czy osiągnięty cel jest zbieżny z zaproponowaną wizją. Następnie proces implementacji powinien podlegać monitorowaniu. Dotyczy ono skuteczności osiągania założonych celów strategicznych i operacyjnych w założonym czasie²²⁴. Przypadkowość działań i ich fragmentaryczny charakter może stanowić poważną barierę dla osiągnięcia celów w sposób efektywny, jak i stanowić o nieudolności

²²¹ A. Czarnecka, B. Sobotka, *Strategia miasta jako narzędzie rozwoju lokalnego. Analiza uwarunkowań gospodarczych na przykładzie Częstochowy*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej: Zarządzanie”, 2019; vol. 34, s. 21-37.

²²² M. Rahman, *Urban sustainability through strategic planning: A case of metropolitan planning in Khulna city, Bangladesh*, „Journal of Urban Management”, 2016; vol. 5, no. 1, s. 16-22.

²²³ A. Musioł-Urbańczyk, *Metody wspomagające implementację strategii rozwoju jednostki samorządu terytorialnego*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2015; vol. 78, s. 293-303.

²²⁴ W. Szumowski, *Koncepcja good governance w doskonaleniu systemu zarządzania urzędem administracji samorządowej*, „Nauki o Zarządzaniu”, 2012; vol. 13, s. 75-84.

władz. Zgodnie z cyklem Deminga po etapie monitorowania następuje etap korygowania i rozwiązywania problemów, których celem jest wdrożenie „nowego standardu”²²⁵. Standard ten można wypracować jedynie w drodze ciągłego doskonalenia.

Polskie samorządy zobligowane są do przygotowania strategii rozwoju Ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z 2006 r, z wyjątkiem gmin²²⁶. Wskazano tam na konieczność sporządzenia strategii na poziomie krajowym i wojewódzkim oraz podkreślono jej nadrzędny charakter wobec prowadzonej polityki rozwoju. W 2021 r. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej opublikowało poradnik dla samorządów lokalnych dotyczący przygotowania strategii rozwoju²²⁷. Poradnik wskazuje na elementy składowe strategii, ponadto szczegółowo określa proces sporządzania dokumentu. Polskie miasta zwykle posiadają strategię, zwłaszcza miasta o charakterze aglomeracji.

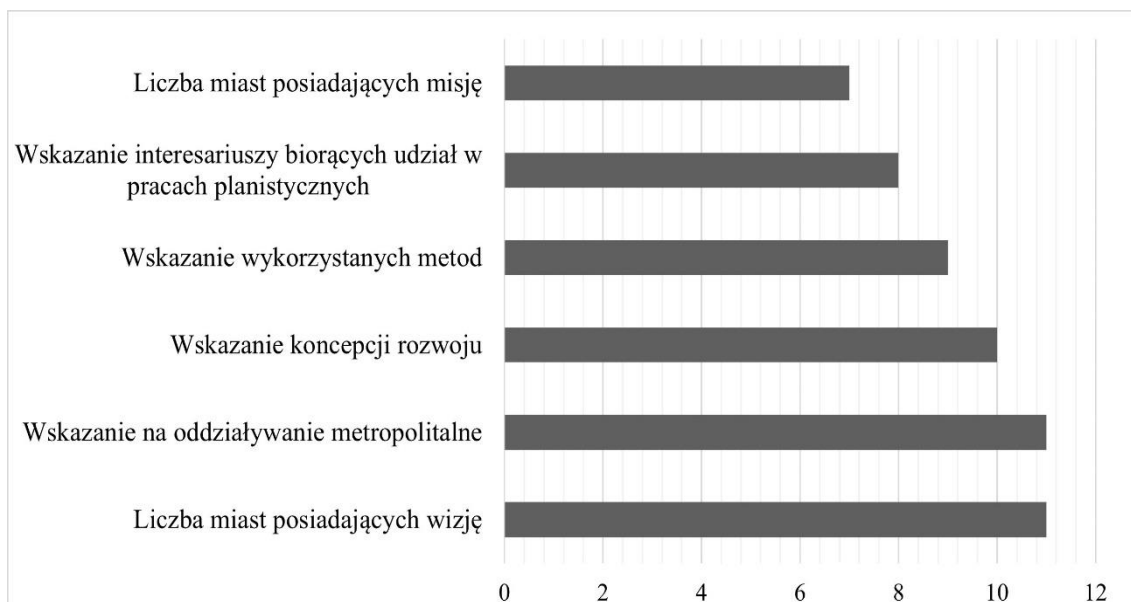
Na potrzeby pracy przanalizowano pod względem jakościowym treść strategii rozwoju 12 największych miast w Polsce: Warszawy, Krakowa, Wrocławia, Łodzi, Poznania, Gdańska, Szczecina, Lublina, Bydgoszczy, Białegostoku, Katowic i Rzeszowa. Miasta te zrzeszone są w Unii Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza (UMP). Fundacja ta powstała w 1990 r. z inicjatywy ówczesnego prezydenta m. st. Warszawy Stanisława Wyganowskiego²²⁸. Wszystkie miasta należące do UMP posiadają strategię rozwoju. Analiza treści pozwoliła na zidentyfikowanie, czy powyższe dokumenty zawierają następujące elementy (rysunek 32): (1) misję, czyli cel miasta i główne kierunki jego rozwoju, (2) wskazanie konkretnych grup interesariuszy, które zostały włączone w procesy decyzyjne, (3) wskazanie metod wykorzystywanych w trakcie realizowanych procesów partycypacyjnych, (4) wskazanie konkretnej koncepcji rozwoju, którą miasto wdraża, (5) wskazanie na oddziaływanie metropolitalne, rozumiane jako świadomość władz miejskich wpływu danego miasta na inne, mniejsze ośrodki zlokalizowane w jego pobliżu oraz (6) wizję, czyli dążenie do osiągnięcia określonego stanu.

²²⁵ H. Obora, *Podejście PDCA Problem Solving w rozwiązywaniu problemów organizacji*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Oeconomica”, 2010; vol. 234, s. 323-333.

²²⁶ *Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*, Dz.U. 2006, nr 227, poz. 1658.

²²⁷ *Strategia rozwoju gminy. Poradnik praktyczny*, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/strategia-rozwoju-krok-po-kroku-podrecznik-dla-gmin> (dostęp: 21.09.2023).

²²⁸ Unia Metropolii Polskich, <https://metropolie.pl/o-nas/misje-i-cele> (dostęp: 21.09.2023).

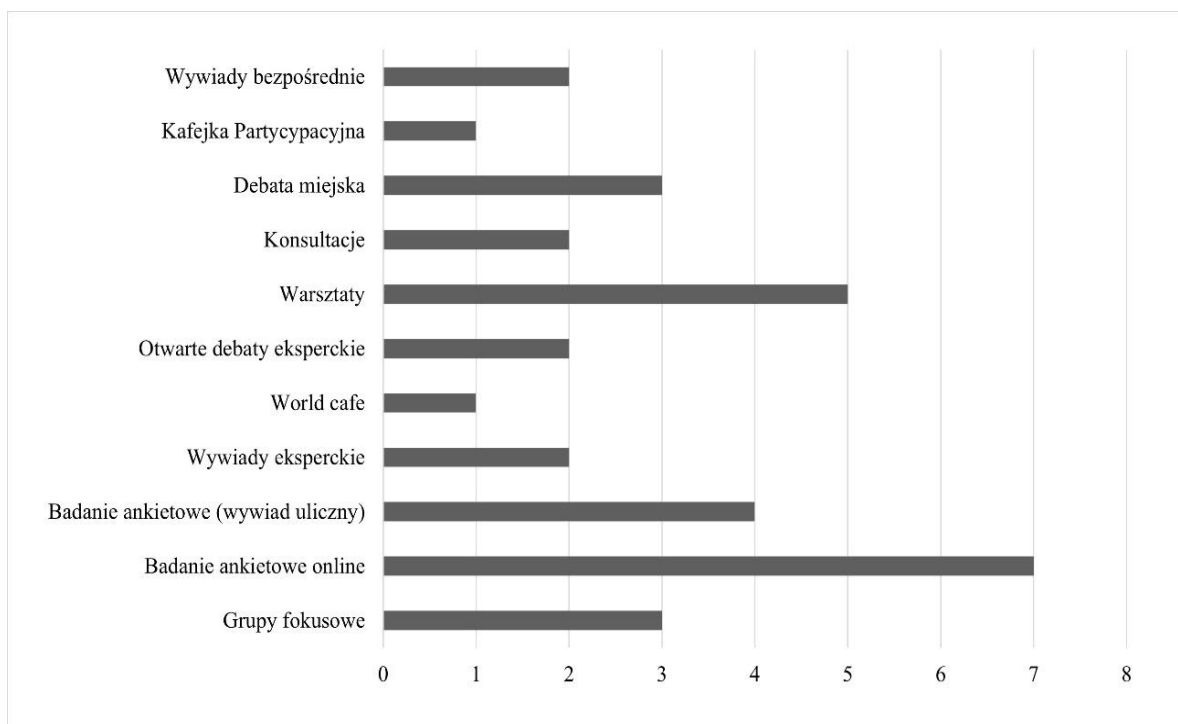

Rysunek 32. Części składowe strategii rozwoju miast należących do Unii Metropolii Polskich
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy treści strategii rozwoju miast UMP.

Wśród miast należących do UMP wizji rozwoju nie posiada jedynie jeden ośrodek – Białystok, misji nie posiada 5 miast: Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Łódź i Warszawa. Na oddziaływanie metropolitalne wskazało 11 analizowanych miast, z wyjątkiem Białegostoku. Katowice i Szczecin nie wskazały konkretnej koncepcji rozwoju miasta, natomiast Katowice, Łódź, Szczecin i Rzeszów nie określili, które grupy interesariuszy zostały włączone w proces sporządzania strategii. 9 analizowanych miast wskazało konkretne metody, które zostały wykorzystane w procesach partycypacyjnych.

W wielu miastach władze lokalne uspołecniają strategię rozwoju na każdym etapie jej tworzenia, co przejawia się m.in. w organizowaniu spotkań dla mieszkańców, konsultacji społecznych czy badań ankietowych²²⁹. Na rysunku 33. przedstawiono metody włączania interesariuszy w proces budowy strategii rozwoju. Najczęściej wybieraną metodą do włączenia interesariuszy w proces tworzenia strategii są badania ankietowe prowadzone online oraz wywiady uliczne. W przypadku 3 strategii były to grupy fokusowe, a w 6 strategiach wywiady bezpośrednie i eksperckie oraz otwarte debaty z udziałem ekspertów.

²²⁹ W. Dziemaniowicz, M. Cybulska, *Participation of local communities in the process of building development strategies – An example of voivodeship’s capitals in Poland*, „Prace i Studia Geograficzne”, 2019; vol. 3, s. 161-180.

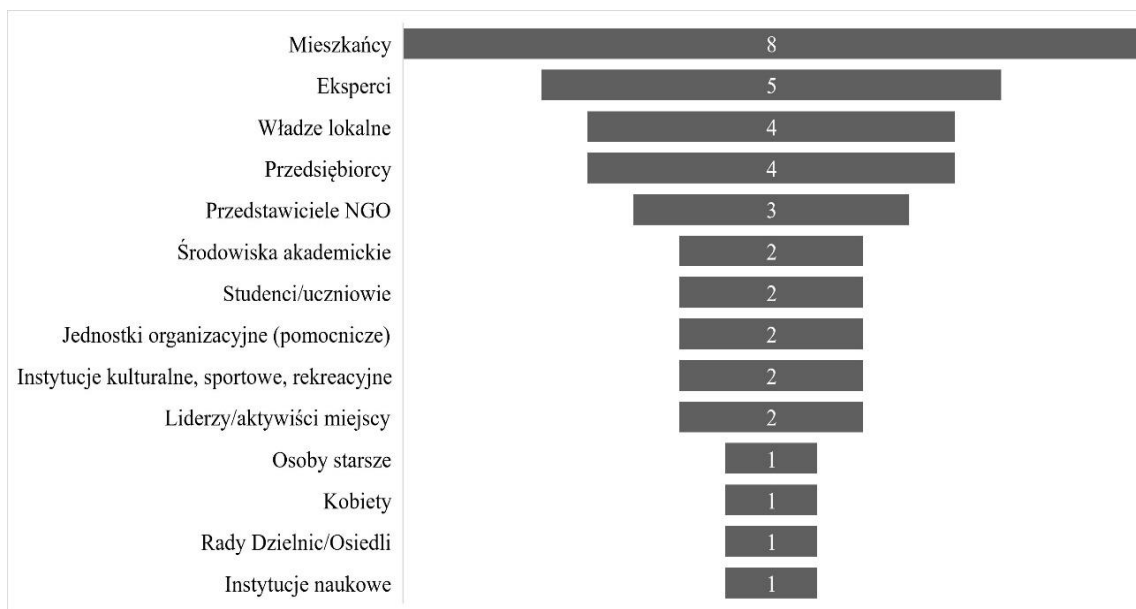
Rysunek 33. Metody włączania interesariuszy w proces budowania strategii rozwoju i grupy interesariuszy włączone w proces sporządzania strategii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy treści strategii rozwoju miast UMP.

Badania ankietowe stanowią podstawowe narzędzie pomiaru jakości życia oraz analizy potrzeb mieszkańców miast. Ich rolę jest uzupełnienie badań statystycznych (np. raportów o stanie miasta), bowiem postrzeganie jakości życia może znacznie różnić się od statystycznego obrazu miasta. To trend zauważalny na całym świecie, czego efektem jest coraz powszechniejsze stosowanie miar innych od PKB do określania poziomu dobrobytu²³⁰.

Analizując strategie rozwoju polskich aglomeracji (miast UMP) można wskazać wiele grup interesariuszy, którzy zostali włączeni w proces budowy dokumentu na różnych etapach. W ośmiu miastach do współpracy przy strategii zaproszeni zostali mieszkańcy, następnie eksperci, władze lokalne i przedsiębiorcy (rysunek 34). Można zatem przypuszczać, że dokument skierowany jest przede wszystkim do mieszkańców. To z kolei determinuje sposób prezentowania oraz miejsce zamieszczenia.

²³⁰ Z. Woźniak, *Cykliczne badania jakości...*, op. cit., str. 79-99.

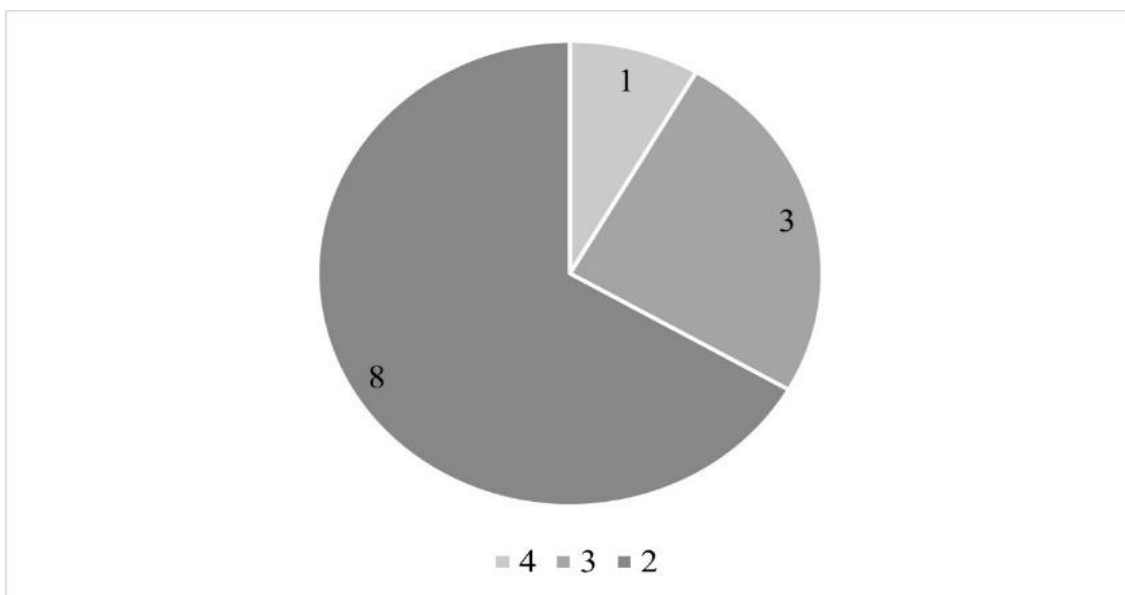

Rysunek 34. Interesariusze włączani w proces budowania strategii rozwoju w polskich aglomeracjach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy treści strategii rozwoju miast UMP.

Mieszkańcy stanowią grupę najszerzej reprezentowaną w procesach partycypacyjnych. Wszystkie miasta, które określiły włączone grupy interesariuszy wskazały na mieszkańców jako grupę istotną z punktu widzenia sporządzania strategii. Spośród analizowanych miast jedynie w Krakowie wyodrębniono z kategorii mieszkańców również grupy o specjalnych potrzebach, tj. kobiety i osoby starsze. Włączenie rad dzielnic i rad osiedlowych wskazano jedynie w dokumencie wrocławskim.

Skoro strategia jest skierowana głównie do mieszkańców i ich przedstawicieli, powinna być napisana w zrozumiały sposób, jak również zostać zamieszczona w dostępnej lokalizacji na stronie internetowej, np. w zakładce „Dla mieszkańców”. Dokument powinien być łatwy do wyszukania, co można określić po liczbie kroków, które trzeba przejść, aby wyszukać strategię na stronie internetowej miasta (rysunek 35). Przyjęto, że jeden krok to jedno kliknięcie, które oznaczono liczbowo. Analiza potwierdza słuszność tych założeń. 67% badanych miast zamieściło strategię w dedykowanej zakładce, co wymaga pokonanie jedynie dwóch kroków do wyszukania dokumentu.

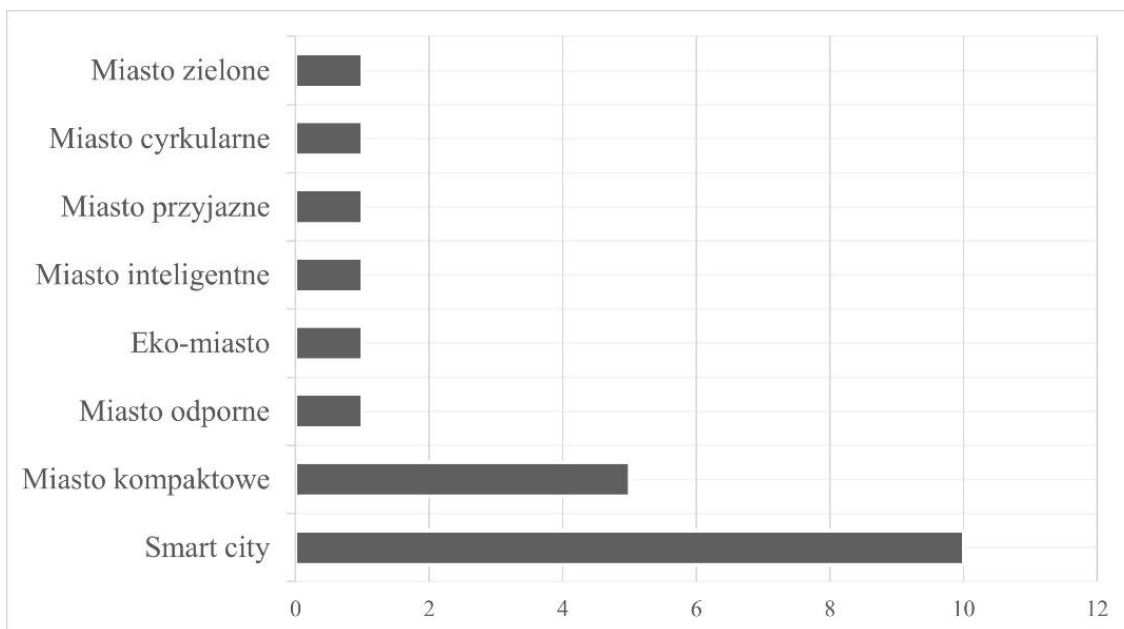
Rysunek 35. Łatwość wyszukania strategii rozwoju na oficjalnej stronie miasta

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyszukania strategii rozwoju miast UMP na oficjalnej stronie.

W przypadku 3 miast wyszukanie dokumentu wymaga przejścia trzech kroków, co stanowi 25% badanych miast. W przypadku Krakowa strategia jest najtrudniejsza do wyszukania, ponieważ wymaga przejścia czterech kroków. W Lublinie strategia umieszczona została w zakładce „Dla przedsiębiorców”. Dodatkowo dokument ten napisany został formalnym, niemal urzędniczym językiem, przez co może być niezrozumiały dla mieszkańców. Trudny język oraz nieatrakcyjny sposób prezentacji to jeden z ważniejszych trudności w sięganiu po strategię przez mieszkańców²³¹.

Strategia pozwala przyjąć długoterminową wizję rozwoju miasta, włączając w to cele strategiczne i operacyjne. Ważnym punktem strategii jest także określenie koncepcji rozwoju miasta. Pozwala to na zdefiniowanie głównych kierunków działań i uporządkowanie celów. Miasta należące do UMP wskazały na najbardziej znane koncepcje rozwoju, z wyjątkiem Szczecina i Katowic, które nie dookreśliły implementowanej koncepcji (rysunek 36). Łącznie koncepcję rozwoju miasta wskazało 10 miast.

²³¹ B. Sorychta-Wojczyk, A. Musioł-Urbańczyk, *Przesłanki aktualizacji i bariery implementacji strategii w miastach na prawach powiatu w Polsce*, „Zarządzanie Publiczne”, 2017; vol. 3, s. 263-276.

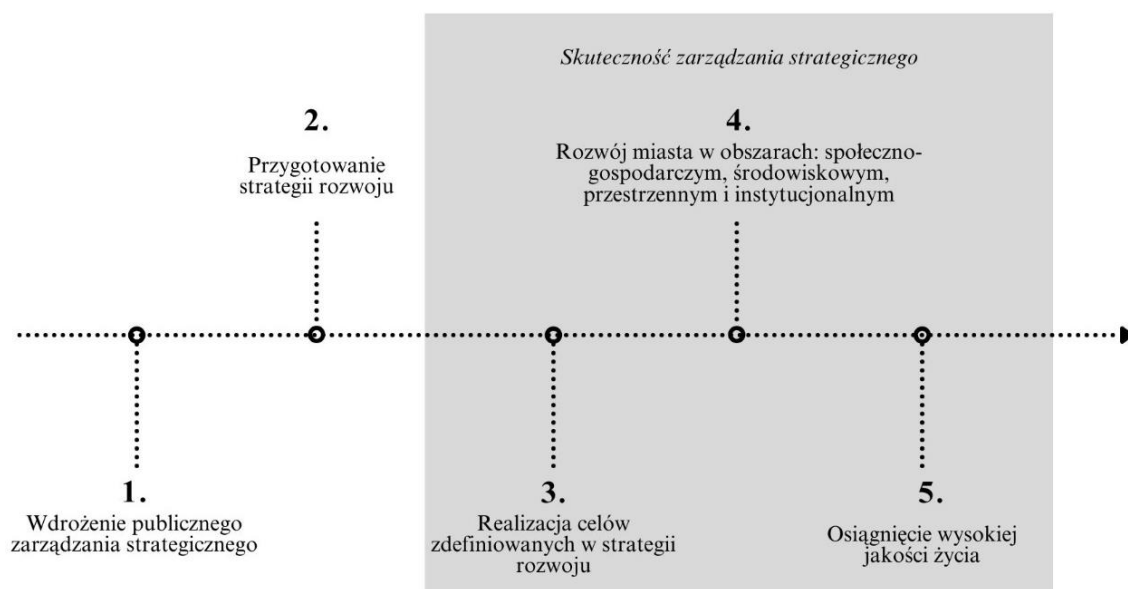
Rysunek 36. Koncepty rozwoju miast wskazane w strategiach rozwoju miast Unii Metropolii Polskich

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy strategii rozwoju miast UMP.

Wszystkie analizowane miasta wskazały, że implementują koncepcję sprytnego miasta. Połowa miast wdraża również koncepcję miasta kompaktowego, czyli miasta krótkich dystansów. W Białymstoku ważnym obszarem działań jest dostępna infrastruktura, w Lublinie i Poznaniu mobilność współdzielona, w Łodzi promowany będzie transport publiczny, a w Warszawie powstawać mają zintegrowane węzły przesiadkowe. Odporność miejska stanowi przedmiot zainteresowania władz Łodzi, co może wynikać z problemów dotyczących to miasto. Poznań dąży do stania się miastem przyjaznym starzeniu się. Jednym ze wskazanych obszarów działań jest „przeciwdziałanie wkluczeniom”, jednak seniorzy nie zostali włączeni w procesy partycypacyjne jako osobna kategoria interesariuszy. Miastem zielonym i cyrkularnym chce stać się Wrocław, co poparte jest wieloma działaniami w obszarze ochrony środowiska, m.in. niskoemisyjnym transportem, retencjonowaniem wód opadowych czy zwiększaniem udziału energii ze źródeł odnawialnych.

Wszystkie przeanalizowane strategie odnoszą się do jakości życia mieszkańców jako nadrzędnego celu rozwoju miasta. Jako elementy wysokiej jakości życia w miastach wskazywano: (1) zadbane tereny zielone, (2) pozbawione zanieczyszczeń środowisko naturalne, (3) nowoczesne usługi publiczne, (4) dostępne usługi opieki zdrowotnej i profilaktyki, (5) nowe miejsca pracy, (6) nowoczesne technologie, (7) przyjazne przestrzenie publiczne, (8) dostępność mieszkań, (9) zadbane tereny rekreacyjne, (10) zwartą tkankę miejską, (11) transport publiczny, (12) sprawną infrastrukturę techniczną,

(12) działania związane z integracją społeczną i aktywizacją mieszkańców, (13) bezpieczeństwo. Odnoszą się one przede wszystkim do wymiaru materialnego i społecznego jakości życia, natomiast wymiar emocjonalny można określić jako wynik odczuwania wysokiej jakości życia (czyli poczucie szczęścia, zadowolenia z życia). Zgodnie z modelem zależności autorstwa Barbary Kryk, poziom jakości życia jest wynikiem zarządzania strategicznego, którego narzędziem jest strategia rozwoju (rysunek 37)²³². Skuteczna realizacja celów strategicznych skutkuje wzrostem jakości życia mieszkańców.

Rysunek 37. Model zależności zarządzania strategicznego i jakości życia

Źródło: B. Kryk, *Realizacja „Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego” i jakość...*, op. cit., str. 51-58.

Model obrazuje w jaki sposób zarządzanie strategiczne jest związane z jakością życia w mieście. W szarym polu zaznaczono obszar definiowania skuteczności zarządzania strategicznego w sposób pośredni poprzez ocenę stopnia realizacji celów wynikających ze strategii rozwoju. Można zatem uznać, że skuteczne zarządzanie strategiczne przejawia się w wysokiej jakości życia mieszkańców miasta oraz jego rozwoju we wskazanych obszarach: społeczno-gospodarczym, środowiskowym, przestrzennym i instytucjonalnym. Analogicznie, niezrealizowanie zakładanych celów lub ich opóźnienie może skutkować pogorszeniem jakości życia. Ocena pośrednia

²³² B. Kryk, *Realizacja „Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego” i jakość życia jako przejaw skuteczności publicznego zarządzania strategicznego*, „Barometr Regionalny”, 2015; vol. 13, no. 4, s. 51-58.

skuteczności zarządzania strategicznego wiąże się z koniecznością przeprowadzenia badań jakości życia, co może generować dodatkowe koszty dla władz miejskich.

Zarządzanie strategiczne to obszar zwykle pomijany w procesie kreowania strategii rozwoju, natomiast jest on niezbędny do prawidłowego funkcjonowania miasta: pozwala na odpowiednie kierowanie zasobami ludzkimi, kapitałowymi, rzeczowymi w obrębie struktur miejskich, poprawia komunikację wewnątrz jednostek samorządu terytorialnego, umożliwia monitorowanie procesów oraz zapewnia ich przejrzystość i ewaluowanie.

Władze miejskie kreując rozwój wykorzystują liczne metody i narzędzia, z czego najważniejszym z nich jest strategia rozwoju. W procesie tworzenia strategii włączani są interesariusze za pomocą odpowiednich metod partycypacji, m.in. konsultacji, warsztatów czy debat eksperckich. Analiza strategii rozwoju miast należących do UMP pokazała, że proces sporządzania strategii rozwoju wymaga pewnych zmian – przede wszystkim pod względem dostępności dokumentu dla mieszkańców oraz kompletności dokumentu, tj. umieszczenia wizji, misji, celów czy metod. Użyteczne narzędzia to wspomniany wcześniej cykl Deminga oraz zarządzanie strategiczne. Narzędzia te mogą być przydatnym uzupełnieniem stosowanych metod i instrumentów, pozwalającym na ciągłe doskonalenie strategii. Dobrze przygotowana strategia rozwoju i konsekwentna realizacja jej założeń prowadzi do podniesienia jakości życia mieszkańców.

ROZDZIAŁ 3.

ROLA WŁADZ LOKALNYCH W KSZTAŁTOWANIU ZMIAN W MIEŚCIE

3.1. Identyfikacja i charakterystyka wybranych modeli zarządzania miastem

Zarządzanie stanowi rozległą dyscyplinę wiedzy, obejmującą wiele różnych perspektyw: prawną, ekonomiczną, finansową, społeczną, itp. W publikacjach pojawiają się odmienne definicje samego zarządzania oraz jego elementów. Za wiodące uznać można teorię czterech paradygmatów, koncepcję ośmiu metafor organizacji oraz teorię mód w zarządzaniu²³³. Wynikiem zarządzania jednak zawsze powinno być uzyskanie działań skutecznych i efektywnych²³⁴. Poprzez skuteczność rozumie się osiągnięcie wyznaczonych celów, a efektywność to zdolność do osiągania założonych celów przy minimalnym wykorzystaniu dostępnych zasobów²³⁵. Droga dojścia do założonych efektów to zbiór czynności, wśród których powinno znaleźć się planowanie, organizowanie, kierowanie i kontrolowanie²³⁶.

Miasto stanowi wyzwanie pod względem zarządzania ze względu na jego wieloaspektowość oraz liczne oddziaływania globalne, regionalne i lokalne. Zarządzanie miastem najlepiej oddaje podejście systemowe, w którym działania strategiczne oraz operacyjne wspierane są działaniami instytucjonalnymi²³⁷. Silna pozycja instytucji publicznych wynika tu z konieczności administrowania miastem oraz inicjowania

²³³ K. Klincewicz, *Zarządzanie, organizacje i organizowanie – inspiracje teoretyczne i próby systematyzacji*, [w:] *Zarządzanie, organizacje i organizowanie – przegląd perspektyw teoretycznych*, red. K. Klincewicz, WWZ, Warszawa 2016, s. 44-49.

²³⁴ R.W. Griffin, *Management 13th edition*, Cengage Learning, Hampshire 2021, s. 4-10.

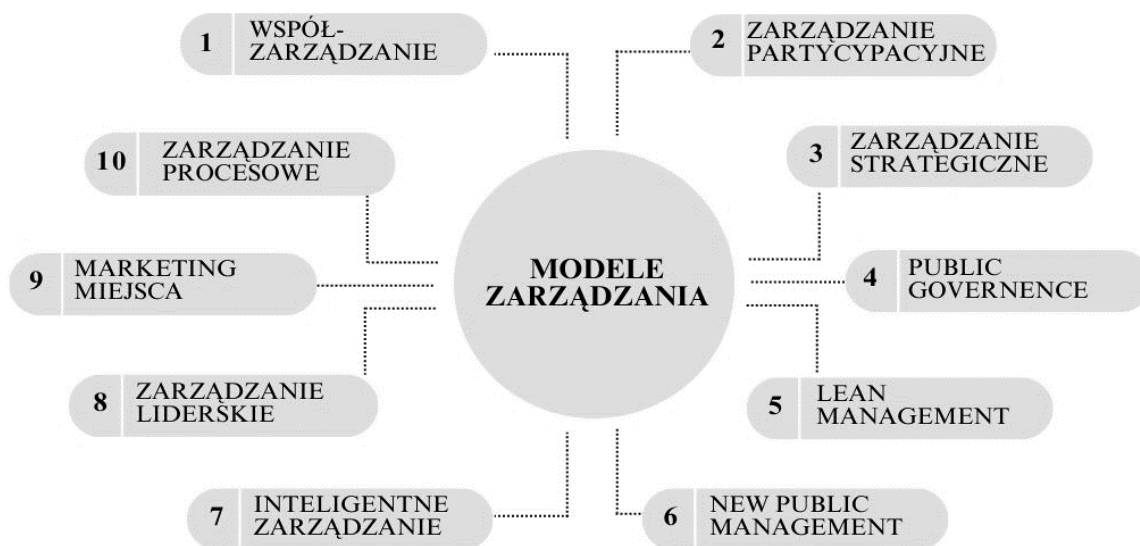
²³⁵ Istnieje wiele definicji skuteczności i efektywności. W niniejszej pracy Autorka przyjęła punkt widzenia Radosława Lipińskiego i Stanisława Nowosielskiego. Por.: R. Lipiński, *Organizacja, efektywność, zmiana i transformacja: rozumienie podstawowych pojęć*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania: Współczesne Problemy Zarządzania”, 2014, vol. 1, s. 23-39; S. Nowosielski, *Skuteczność i efektywność realizacji procesów gospodarczych*, [w:] *Efektywność funkcjonowania szkół wyższych*, red. T. Dudycz i Z. Wilimowska, Wyd. Indygo Zahir Media, Wrocław 2008, s. 41.

²³⁶ R.W. Griffin, *Management 13th...*, *op. cit.*, s. 4-10.

²³⁷ R. McGill, *Urban management in developing countries*, „Cities”, 1998; vol. 15, no. 6, s. 463-471.

współpracy pomiędzy różnymi jednostkami. Rozbudowana definicja zarządzania miastem z jednej strony pozwala na możliwie całościowe i szczegółowe ujęcie zagadnienia, z drugiej zaś stwarza ryzyko zbytniego uogólniania. Zarządzanie przedsiębiorstwem ma nieco inny charakter niż zarządzanie miastem. Miasto jako system społeczno-gospodarczy cechuje się znaczną przypadkowością procesów w nim zachodzących, co jednak jest pożądane²³⁸. Wynika to przede wszystkim z wielości płaszczyzn: społecznej, kulturowej, historycznej, itp.

Zarządzanie miastem rozumiane jest wielorako, tj. jako synonim administracji publicznej, zbiór polityk i strategii czy też jako wszelkie aktywności zmierzające do poprawy efektywności miasta²³⁹. W literaturze pojawia się kilka koncepcji zarządzania w odniesieniu do miast, które zostały zaprezentowane na rysunku 38. W ramach przeglądu literatury analizie poddano 54 artykuły naukowe z bazy *Google Scholar*. Wyszukiwano zestawy słów kluczowych z wykorzystaniem logiki Boole'a: „zarządzanie OR model zarządzania AND miasto OR władze miejskie” oraz „*management OR management model AND urban OR city OR municipal authorities*”.

Rysunek 38. Modele zarządzania miastem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy literatury.

Warunkiem ograniczającym wyszukiwania była dostępność pełnego tekstu (tzw. *open access*) oraz język angielski lub polski publikacji. Publikacje zostały skatalogowane z wykorzystaniem narzędzia *Mendeley*. Następnie przeprowadzono wstępną analizę

²³⁸ M. Macełko, *Specyfika zarządzania miastem - kilka uwag*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2014; vol. 76, s. 145-154.

²³⁹ Z. Engin, J. van Dijk, T. Lan, i in., *Data-driven urban management: Mapping the landscape*, „Journal of Urban Management”, 2020; vol. 9, no. 2, s. 140-145.

abstraktów, w wyniku której odrzucono 11 publikacji. Głównymi przesłankami do odrzucenia publikacji było odnoszenie się autorów do zarządzania bez precyzowania modelu oraz niedefiniowanie zarządzania w ogóle. Następnie przeprowadzono analizę pełnych tekstów (n=43) z wykorzystaniem matrycy przygotowanej w programie *MS Excel*.

Wśród przeanalizowanych publikacji, 38% zawierało wskazanie konkretnego stylu zarządzania. Natomiast w 37% z nich zawarto wskazanie narzędzi zarządzania miastem. Najczęściej pojawiającymi się modelami było współzarządzanie oraz zarządzanie partycypacyjne. Oba modele skupione są przede wszystkim na włączaniu interesariuszy w procesy zarządzania, co wymaga od władz miejskich budowania zaufania oraz aktywizowania mieszkańców. Władze miejskie przyjmują rolę koordynatora i mediatora w relacjach między interesariuszami. Mieszkańcy natomiast nabywają kompetencji niezbędnych do współzarządzania miastem, jak i pełnią rolę aktywnego partnera. W modelach tych następuje odejście od rynkowego postrzegania procesu zarządzania miastem. Podobną perspektywę przyjmuje model *Public Governance*, którego wyróżnikiem jest przyjęcie przez władze miejskie roli moderatora w relacjach pomiędzy grupami interesariuszy. Partycypacja społeczna pojawia się także w modelu inteligentnego zarządzania (ang. *smart governance*), które jednak ograniczone jest do koncepcji rozwoju sprytnego miasta.

Model inteligentnego zarządzania zakłada nie tylko partycypację społeczną, ale również wykorzystanie innowacyjnych rozwiązań, w tym aplikacji mobilnych czy rozwiązań ICT. Zarządzanie strategiczne to również model włączający szerokie grono interesariuszy, jednak głównym celem jest stworzenie długofalowej strategii rozwoju miasta. Dlatego też ważnymi elementami są pomiar i kontrola procesu wdrażania i efektów działań. Natomiast interesariusze pełnią rolę organu doradczego.

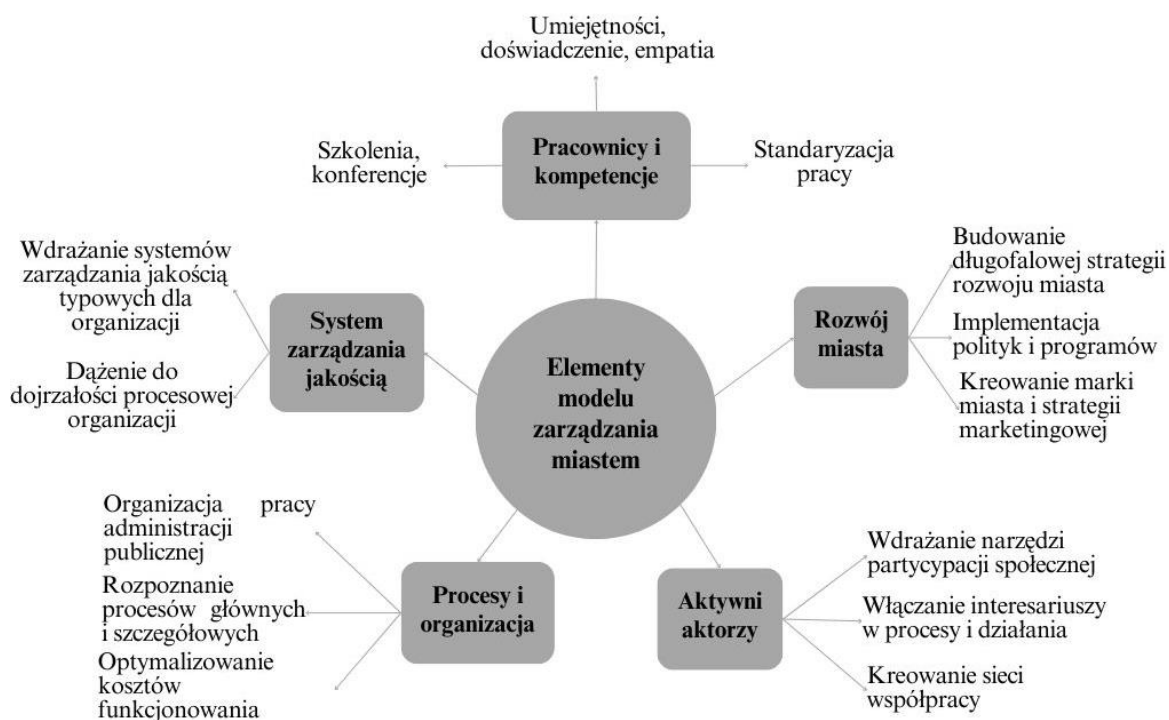
Odgałęzieniem zarządzania strategicznego jest model marketingu miejsca. Wymaga on zbudowania strategii, jednak związanej z konkretnym obszarem – promocją miasta (podejście marketingowe). Ponadto równie ważne są elementy identyfikacji wizualnej, które pozwalają na kształtowanie wizerunku zgodnego z wizją miasta²⁴⁰. Miasto staje się produktem, który należy sprzedać. Marketing miejsca opiera się na podkreśleniu mocnych stron i szans. Poprzez zastosowanie tego modelu władze miejskie mogą w sposób aktywny oddziaływać na postrzeganie miasta przez interesariuszy –

²⁴⁰ J. Macalik, *Logotyp jako podstawowy element identyfikacji wizualnej miasta – wybrane problemy*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu”, 2013; vol. 1, no. 33, s. 147-161.

głównie turystów i potencjalnych inwestorów. Marketing miejsca stosowany jest przede wszystkim w dużych ośrodkach miejskich, gdyż wymaga dodatkowych nakładów finansowych. Jednak w dłuższej perspektywie można przynieść korzyści w postaci rozwoju sektora turystyki i rynku pracy, zwiększenia poziomu inwestycji czy napływu mieszkańców. Wadą tego modelu w aspekcie rozwoju społecznego jest zagrożenie marginalizacją lokalnych interesariuszy (np. mieszkańców) i nadmierne skupienie władz lokalnych na budowaniu wizerunku marketingowego.

Z kolei model zarządzania liderskiego w centrum stawia postać lokalnego lidera – przywódcy. Jego rolą jest aktywizowanie zasobów lokalnych. Podmiotem tym może być np. prezydent miasta lub burmistrz. Lider jest odpowiedzialny politycznie za swoje działania. Rynkową perspektywę przyjmują modele zarządzania procesowego, *Lean Management* oraz *New Public Management* (NPM). Mieszkańcy są w nich określani mianem „klientów”, a rolą władz miejskich jest dostarczanie wysokiej jakości usług administracyjnych. W zarządzaniu procesowym i NPM celem jest optymalizacja kosztów, natomiast w *Lean Management* – eliminowanie procesów, które nie generują wartości. W każdym z przypadków władze miejskie mogą wdrażać normy zarządzania jakością ISO 9001, jednak nie jest to równoznaczne z osiągnięciem dojrzałości procesowej. Raczej należy postrzegać je jako przydatne narzędzia. Wadą modeli rynkowych jest marginalizowanie kwestii pozafinansowych zarządzania, a w konsekwencji pomijanie roli aktywnych mieszkańców.

Istnieje wiele modeli zarządzania miastem, których cechy wzajemnie się przenikają. Podzielić je można w sposób ogólny na ukierunkowane rynkowo i modele partycypacyjne. Aktualnie zauważyć można silny rozwój społeczeństwa obywatelskiego, co skutkuje wdrażaniem narzędzi współzarządzania i aktywizowania interesariuszy. Biorąc pod uwagę charakterystyki poszczególnych modeli zarządzania nie można mówić o ich uniwersalnym charakterze, a raczej o ich koegzystencji. Żaden ze zidentyfikowanych modeli nie spełnia funkcji zarządzania miastem jako systemem, każdy z nich odnosi się bowiem do innego obszaru: procesów, administracji, jakości czy partycypacji. Należy zatem przyjąć, że model zarządzania miastem w sposób systemowy powinien zawierać w sobie elementy przedstawionych powyżej modeli zarządzania (rysunek 39).

Rysunek 39. Model zarządzania miastem - ujęcie systemowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy literatury.

W podejściu systemowym miasto jest traktowane jako złożony organizm, który stanowi spójną całość. Podejście to można wykorzystać tworząc model zarządzania miastem. System, jakim jest miasto, charakteryzuje się wysokim stopniem złożoności, zatem tworząc kompleksowy model zarządzania miastem ujęto w nim modele: zarządzania strategicznego i marketingu miejsca, filozofii *Lean* i zarządzania procesowego, współzarządzania i zarządzania partycypacyjnego oraz NPM. W zaproponowanym modelu nie uwzględniono natomiast zarządzania liderkiego, inteligentnego zarządzania oraz *Public Governance*. Wynika to z ich wtórnego charakteru względem innych modeli. Zaproponowany model w ogólny sposób porządkuje istniejące już modele zarządzania tworząc kompleksowy model zarządzania miastem. Celem wdrożenia modelu jest poprawa jakości życia w mieście poprzez: (1) rozwój umiejętności miękkich pracowników instytucji publicznych, (2) przygotowanie strategii rozwoju w oparciu o zarządzanie strategiczne, (3) aktywizację społeczną i wsparcie grup interesariuszy zagrożonych wykluczeniem, (5) usprawnienie działania instytucji publicznych.

Zarządzanie miastem jest pojęciem bardzo szerokim, obejmującym wszystkie działania związane z jego rozwojem (realizowanie polityk i strategii, inwestycje), działania związane z funkcjonowaniem administracji publicznej (pracownicy, organizacja pracy, standardy), a także zarządzanie jakością (kontrolowanie, normy ISO).

W tak skomplikowanym środowisku otwarte pozostaje pytanie do władz miejskich o to, jaki model zarządzania sprawdzi się najlepiej oraz czy warto decydować się na jeden konkretny. W tabeli 10. przedstawiono wady i zalety poszczególnych modeli zarządzania miastem.

Tabela 10. Wady i zalety wybranych modeli zarządzania miastem

Model	Zalety	Wady
Współzarządzanie (<i>Urban Governance</i>)	1. Rozwój sieci społecznych; 2. Integracja zasobów; 3. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu;	1. Kreowanie partnerstwa publiczno-prywatnego; 2. Aktywizacja interesariuszy; 3. Koszty związane z partycypacją społeczną;
Zarządzanie procesowe	1. Optymalizacja kosztów;	1. Konieczność tworzenia regulacji i procedur; 2. Konieczność opisanie procesów;
Marketing miejsca	1. Skupienie na mocnych stronach; 2. Szansa na lokowanie nowych inwestycji; 3. Rozwój turystyki;	1. Przygotowanie strategii marketingowej; 2. Przemyślana komunikacja z otoczeniem; 3. Niewielkie znaczenie partycypacji społecznej;
Zarządzanie partycypacyjne	1. Inklusywny rozwój; 2. Pobudzenie partycypacji społecznej; 3. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu;	1. Brak wystarczających kompetencji obywatelskich mieszkańców; 2. Koszty partycypacji społecznej;
Szczupłe zarządzanie (<i>Lean Management</i>)	1. Eliminacja procesów nieprzynoszących wartości; 2. Zmniejszenie kosztów;	1. Zmiana kultury organizacyjnej; 2. Wdrożenie nowych regulacji i procedur dla urzędników; 3. Konieczność znajomości filozofii <i>lean</i> ;
Współzarządzanie publiczne (<i>Public Governance</i>)	1. Rozwój partycypacji społecznej; 2. Usieciowienie relacji między interesariuszami;	1. Zmniejszanie roli liderów publicznych; 2. Duże znaczenie tzw. rozliczalności administracji publicznej; 3. Pomiar efektywności działań;
Zarządzanie sieciowe	1. Uzyskiwanie tzw. renty sieciowej	1. Występowanie tzw. awarii kaskadowych;
Zarządzanie strategiczne	1. Zwiększenie efektywności administracji publicznej; 2. Określenie misji oraz celów; 3. Ważna rola lidera;	1. Elastyczność i odporność na zmiany; 2. Konieczność monitorowania efektywności; 3. System motywacji dla pracowników;
Zarządzanie lidarskie	1. Duże znaczenie postaci lidera społecznego; 2. Aktywizowanie społeczności lokalnych;	1. Koncentrowanie się na konkretnych zadaniach; 2. Marginalizowanie poszczególnych grup interesariuszy;
Nowe zarządzanie publiczne (<i>New Public Management</i>)	1. Wdrażanie systemów zarządzania jakością; 2. Efektywniejsze wykorzystywanie środków publicznych;	1. Marginalna rola elementów pozafinansowych; 2. Traktowanie interesariuszy jako klientów; 3. Koszty związane z wdrażaniem systemów zarządzania jakością;
Inteligentne zarządzanie	1. Pobudzenie partycypacji społecznej; 2. Wykorzystywanie nowoczesnych technologii; 3. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu;	1. Wysokie koszty wdrażania nowych technologii i ICT; 2. Ograniczenie się do koncepcji rozwoju <i>smart</i> ;

Zródło: Opracowanie własne.

Najczęściej pojawiającą się wadą są dodatkowe koszty związane z koniecznością wdrożenia nowego systemu informatycznego, co może wiązać się z koniecznością przeprowadzenia szkoleń dla pracowników i ryzykiem wystąpienia awarii. Istotnym wyzwaniem związanym z wdrożeniem modelu zarządzania miastem ma zwiększenie roli partycypacji społecznej. Organizacja procesów partycypacyjnych wiąże się zarówno z koniecznością aktywizacji interesariuszy, w tym lokalnych liderów, jak i dodatkowymi kosztami. Duże znaczenie mają także nowe obowiązki wynikające z implementacji wybranego modelu zarządzania, np. stworzenie strategii, opisanie procedur czy pomiar efektywności działań. Może to wiązać się z koniecznością zatrudnienia nowych pracowników lub reorganizacją struktury urzędu miasta. Z drugiej strony modele zarządzania oferują wiele korzyści w postaci pobudzenia rozwoju społecznego, zwiększenia poziomu cyfryzacji w administracji publicznej czy wzrostu efektywności wykorzystania środków publicznych.

Analiza modeli zarządzania miastem wykazała, że każdy z nich charakteryzuje się nieco innymi uwarunkowaniami, a zidentyfikowane zalety i wady pokazują, że wybór konkretnego modelu uzależniony jest od posiadanych zasobów i kompetencji pracowników, np. inteligentne zarządzanie wymaga wdrożenia narzędzi IT, a szczupłe zarządzanie wymaga przeorganizowania urzędu zgodnie z zasadami filozofii *Lean*. Wybór modelu zarządzania powinien koncentrować się na powiązaniu celów do osiągnięcia z koncepcją rozwoju miasta i założeniami konkretnego modelu. Obecnie brakuje narzędzi, których zadaniem będzie ocena tychże modeli, pozwalająca na powiązanie konkretnego modelu zarządzania z koncepcją rozwoju miasta czy z kierunkami rozwoju. W tym miejscu należałoby także zaznaczyć, że inne modele sprawdzają się w mieście małym, a inne w aglomeracji.

Wybór odpowiedniego, a więc dostosowanego do uwarunkowań danego miasta, modelu zarządzania może istotnie wpłynąć na przebieg procesu wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju. Po pierwsze wybór ten będzie warunkował zastosowane podejście, po drugie może przesądzić o powodzeniu procesu. Dlatego tak istotne jest, aby władze miejskie były świadome tych ograniczeń, zwłaszcza w kontekście wzorowania się na innych miastach. Dopasowanie modelu zarządzania do miasta i zastosowanie go do wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju pozwoli na usystematyzowanie metod i narzędzi oraz zaplanowanie kolejnych etapów. Podkreślić należy, że zaproponowane podejście systemowe do zarządzania miastem odpowiada na zidentyfikowane wyzwania i minimalizuje słabe strony przedstawionych modeli zarządzania miastem.

3.2. Analiza warunków i wyzwań przenoszalności rozwiązań pomiędzy miastami

Miasta wdrażają rozwiązania zrównoważone w różnych zakresach i obszarach, często wzorując się lub naśladując rozwiązania z innych miast. Replikowane w ten sposób rozwiązania określa się mianem dobrych praktyk, czasem też najlepszych praktyk. Warto jednak zauważyć, że dobre praktyki są trudne do zidentyfikowania ze względu na brak spójnych kryteriów ich wyodrębniania. Istnieje ryzyko, że rozwiązanie będące „dobrą praktyką” w rzeczywistości jest nią tylko dlatego, że zostało w taki sposób opisane. Brak kryteriów wyboru dobrych praktyk w kontekście rozwiązań zrównoważonych również generuje trudności w ich replikowaniu. Władze miejskie korzystają z narzędzi i metod wspierających przenoszenie (transfer) rozwiązań, jak np. benchmarking. Jednak nie jest to narzędzie uniwersalne, a jego zastosowanie nie wynika z przepisów prawa czy przyjętych norm. Ponadto, miasta w ujęciu oddziaływania globalnego i kontynentalnego są bardzo różne, więc trudności w przenoszeniu rozwiązań pomiędzy nimi będą występować. Zasadne pozostaje pytanie o to, w jaki sposób dobrze przenosić rozwiązania zrównoważone.

Według Słownika Języka Polskiego „dobra praktyka” to wzór, który, mimo że nieobowiązujący z mocy prawa, jest zalecany w danej dziedzinie²⁴¹. Warto podkreślić również trwałość danego rozwiązania oraz innowacyjność – „dobra praktyka” ma określone skutki, które można przenosić w inne miejsce, zawiera w sobie także elementy nowe, dotąd nieznanne²⁴². Innowacyjność wpisana w dobrą praktykę może - zgodnie z klasyczną teorią Josepha Schumpetera - mieć sześć wymiarów²⁴³:

- I. Wdrożenie zupełnie nowego produktu lub usługi;
- II. Wdrożenie nowej metody produkcji lub świadczenia usług;
- III. Otwarcie zupełnie nowego rynku;
- IV. Ustrukturyzowanie rynku w nowy sposób;
- V. Pozyskanie nowych źródeł surowców i pół-produktów;

²⁴¹ Wielki Słownik Języka Polskiego, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/44306/dobra-praktyka> (dostęp: 02.07.2023).

²⁴² *Czym jest dobra praktyka? Zasady i kryteria identyfikacji*, Leaderatorium. Portal informacyjny dla lokalnych społeczności, <http://cdr112.e-kei.pl/leader/index.php/200-czym-jest-dobra-praktyka-zasady-i-kryteria-identyfikacji> (dostęp: 02.07.2023).

²⁴³ J.A. Schumpeter, *The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest and the business cycle*, “Harvard Economic Studies”, 1934; vol. 46.

VI. Wdrożenie nowej organizacji przemysłu.

W przypadku dobrych praktyk we wdrażaniu rozwiązań zrównoważonych w miastach znaczenie posiada każdy z wymienionych wymiarów innowacyjności, bowiem pojęcie zrównoważonego rozwoju odnosi się zarówno do tworzenia nowych usług i produktów, jak i wdrażania polityk, strategii czy przepisów regulujących funkcjonowanie innych podmiotów, np. przedsiębiorstw. Przenoszenie wiedzy towarzyszy innowacjom w teorii zarządzania wiedzą²⁴⁴. Teoria ta podkreśla szczególną rolę wiedzy w rozwoju organizacji. Przenoszenie wiedzy może z kolei odbywać się na pięć sposobów²⁴⁵:

- I. Przenoszenie seryjne – w tym sposobie zespoły pracują nad rozwiązaniem tych samych problemów, co pozwala uniknąć istotnych błędów, jak i poprawia efektywność;
- II. Przenoszenie wierne – następuje przekazanie wiedzy od zespołu do innego zespołu lub organizacji, jest to transfer charakterystyczny dla dobrych praktyk;
- III. Przenoszenie odległe – tzw. interpersonalne, związane z przekazywaniem wiedzy o charakterze specjalistycznym (wiedza ukryta);
- IV. Przenoszenie strategiczne – oddziałuje na funkcjonowanie całego systemu, czym różni się od transferu seryjnego (transfer zespół – zespół);
- V. Przenoszenie eksperckie – narzędziem są najczęściej ekspertyzy, ekspert wspomaga pracę zespołu.

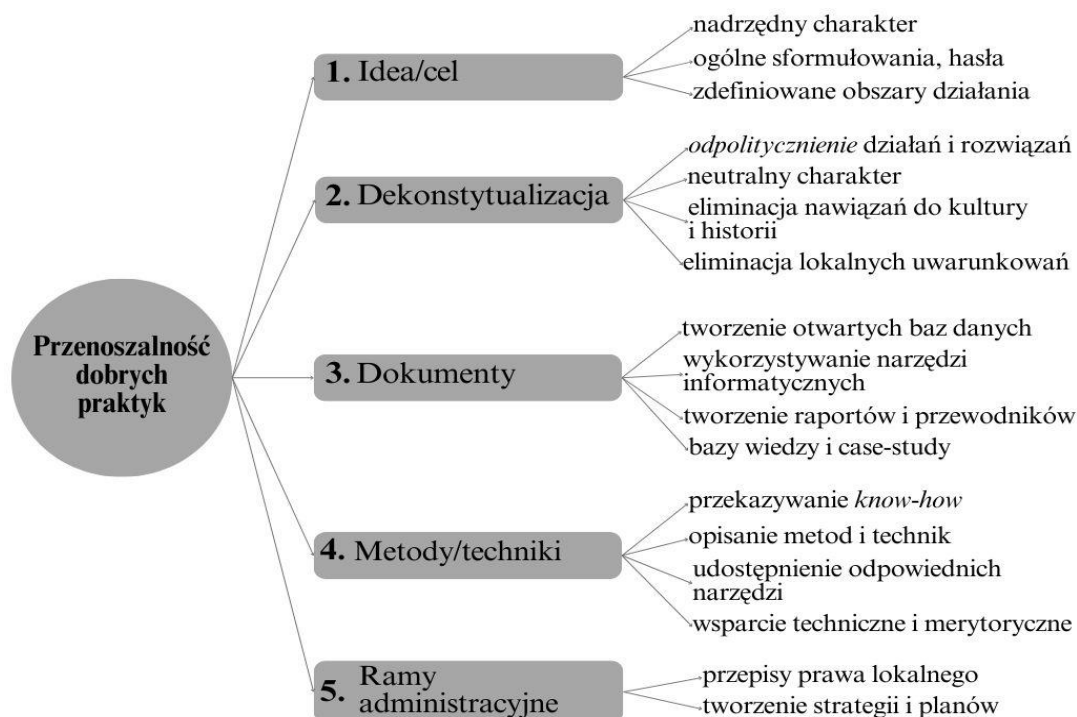
W społeczeństwie informacyjnym generowane są bardzo duże ilości danych i informacji. Jednak nie wszystkie z nich są istotne z punktu widzenia wdrażania rozwiązań zrównoważonych, stąd też konieczność selekcji przetwarzanych informacji. Według Alvina Tofflera duże ilości wiedzy nie gwarantują przewagi konkurencyjnej, należy się zatem skupić na jak najlepszym wykorzystaniu wiedzy już istniejącej, a nie generowaniu nowej²⁴⁶.

Dobre praktyki powinny natomiast charakteryzować się ogólnym charakterem, nienawiązującym do aspektów lokalnych i regionalnych. Na rysunku 40. przedstawiono elementy wpływające na skuteczność przenoszalności rozwiązań między miastami.

²⁴⁴ K.L. Turner, M.V. Makhija, *The role of organizational controls in managing knowledge*, "The Academy of Management Review", 2006; vol. 31, no. 1, s. 197-217.

²⁴⁵ I. Jeleń, M. Foltyński, B. Guszczak, *Transfer dobrych praktyk logistycznych jako narzędzie usprawniania logistyki miejskiej*, „Logistyka”, 2011; vol. 3, s. 637-648.

²⁴⁶ M. Strojny, *Zarządzanie wiedzą – ogólny zarys koncepcji*, „Przegląd Organizacji”, 2000; vol. 2, s. 20-25.

Rysunek 40. Elementy skutecznej przenoszalności rozwiązań

Źródło: D. Stead, D. Pojani, *Learning across cities and regions: the limits to transferring "best practise"*, [w:] *Knowledge, Policymaking and Learning for European Cities and Regions*, red. N.F. Dotti, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018.

Przenoszalność rozwiązań pomiędzy miastami (dobrych praktyk) jest istotna z punktu widzenia wdrażania koncepcji rozwoju. Nie zawsze rozwiązanie z jednego miasta można z powodzeniem wdrożyć w innym miejscu. Związane jest to m.in. z lokalną kulturą, historią danego miejsca czy uwarunkowaniami społecznymi. Nie mniej ważne są aspekty polityczno-administracyjne, w tym kierunki prowadzonej polityki na szczeblu krajowym, a następnie regionalnym. Aby wdrożenie było efektywne należy wziąć pod uwagę wszystkie te elementy.

Skuteczna przenoszalność rozwiązań powinna składać się z pięciu wymiarów – od nakreślenia ogólnego celu i idei stojącej za wdrożeniem danego rozwiązania, poprzez dekonstytucjonalizację do wymiaru fizycznego w postaci dokumentu, po konkretyzację użytych metod i technik. Ostatnim wymiarem jest stworzenie warunków dla wdrożenia, a także uprawomocnienie procesu poprzez włączenie działania w konkretną strategię rozwoju czy też inne dokumenty lokalne. Określenie celu ma charakter nadrzędny względem kolejnych wymiarów. Ogólne zidentyfikowanie obszarów działań pozwala na ukierunkowanie dalszej pracy. Rozwiązania w postaci dobrych praktyk powinny charakteryzować się wysokim poziomem niezależności od lokalnych uwarunkowań, zwłaszcza politycznych. Istotne jest zatem, aby w drodze selekcji wyeliminować elementy *stricte* lokalne, polityczne czy kulturowe. Kolejno ważne są wszelkie

dokumenty w postaci raportów i przewodników, które pozwalają na przeprowadzenie dokładnej analizy rozwiązania, procesu jego implementacji oraz efektów. Na tym etapie warto wykorzystać dostępne narzędzia IT, tworząc otwarte bazy danych oraz bazy wiedzy. W ramach przenoszenia obie strony powinny ze sobą współpracować w zakresie monitorowania procesu implementacji oraz udostępniania narzędzi i wsparcia technicznego. Wykorzystywane narzędzia różnią się w zależności od konkretnego rozwiązania. Ostatnim wymiarem jest tworzenie ram administracyjnych w formie aktów prawnych i dokumentów strategicznych. Utworzenie ram administracyjnych można uznać za końcowy etap przenoszenia rozwiązań.

Model przenoszalności uwzględniający te obszary decyduje o skuteczności i efektywności podjętego działania. Warto jednak przyjrzeć się barierom przenoszenia rozwiązań, aby móc lepiej zrozumieć wyzwania dla miast w tym zakresie. Bariery te w sposób najbardziej ogólny można podzielić na organizacyjne, technologiczne oraz indywidualne²⁴⁷. W ujęciu szczegółowym można dodać do nich także bariery prawne, finansowe i kulturowe. Organizacyjne bariery dotyczą takich elementów jak:

- I. Brak planowania i koordynowania procesów dzielenia się wiedzą/*know-how* w ramach urzędów i jednostek pomocniczych;
- II. Brak podejścia strategicznego;
- III. Brak przestrzeni do przenoszenia wiedzy;
- IV. Niewłaściwa kultura organizacyjna w urzędach i jednostkach pomocniczych;
- V. Hierarchiczna struktura w urzędach i jednostkach pomocniczych;
- VI. Konkurencja poszczególnych jednostek organizacyjnych i pomocniczych;
- VII. Konkurencja poszczególnych miast w zakresie wdrażania nowoczesnych i innowacyjnych rozwiązań;
- VIII. Brak lub niedobór odpowiednich zasobów;
- IX. Niewłaściwa komunikacja potrzeb i celów władz miejskich.

Bariery te dotyczą *stricte* organizacji pracy oraz współpracy pomiędzy miastami. Aby taka współpraca mogła zaistnieć potrzeba wspierającego środowiska (i wsparcia w postaci odpowiednich narzędzi i instrumentów) oraz usystematyzowania w postaci strategii lub nawiązania sieci współpracy, np. w ramach partnerstwa. Z uwagi na wiele różnych struktur administracyjnych miast w różnych krajach przenoszenie rozwiązań

²⁴⁷ S. Ziółkowski, *Bariery dla transferu wiedzy wewnątrz organizacji*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2017; vol. 322, s. 243-255.

pomiędzy nimi jest trudniejsze niż w przypadku przedsiębiorstw czy korporacji. Wymaga także znacznie większych nakładów – czasu, pracy, finansowych czy informacyjnych.

Do barier technologicznych zaliczyć można z kolei:

- I. Brak integracji systemów informatycznych i informacyjnych;
- II. Brak odpowiedniego wsparcia technicznego pracowników;
- III. Brak dopasowania procesów;
- IV. Niechęć pracowników do korzystania z danego typu rozwiązań lub systemów;
- V. Brak szkoleń w tym zakresie.

Bariery technologiczne dotyczą systemów, procesów oraz otrzymywanego wsparcia technicznego w celu rozwiązywania pojawiających się problemów i awarii. Poszczególne miasta wykorzystują różnorodne systemy informatyczne, które nie zawsze są ze sobą zintegrowane lub kompatybilne. Generuje to dodatkowe koszty, ale również może powodować niechęć pracowników do korzystania z danego typu narzędzi lub systemów. Działaniem zaradczym jest wprowadzenie odpowiednich szkoleń, jednak wymaga to z kolei wykorzystania dodatkowych zasobów czasu i finansów.

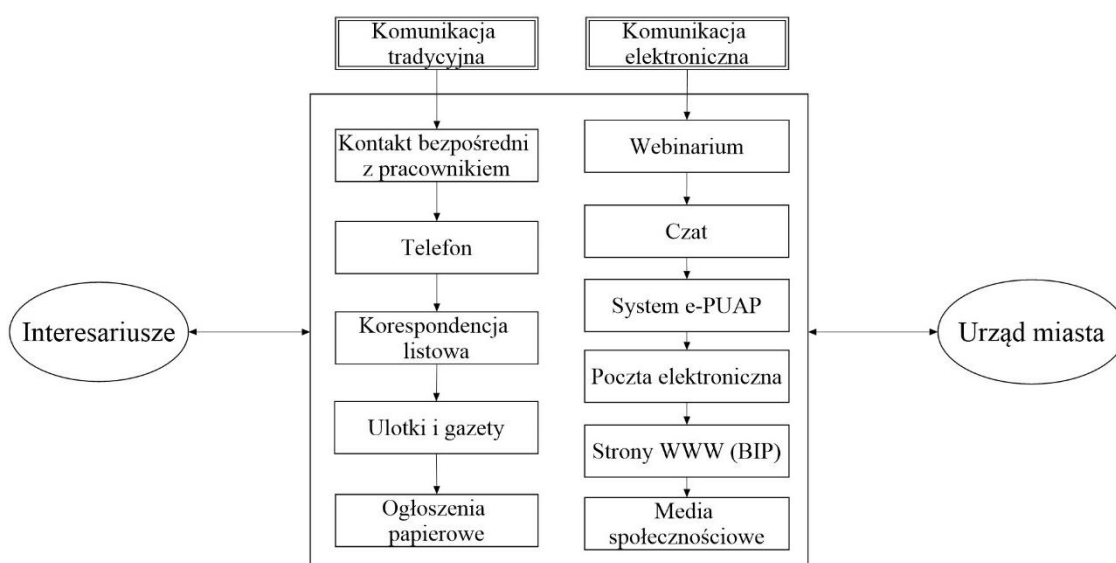
Najwięcej wyzwań wiąże się z barierami indywidualnymi:

- I. Brak kompetencji urzędników i innych interesariuszy;
- II. Brak chęci do dzielenia się wiedzą pomiędzy miastami (obawa przed utratą przewagi);
- III. Niska świadomość wartości posiadanej wiedzy;
- IV. Różnice w poziomie doświadczenia;
- V. Brak wiedzy na temat tego w jaki sposób przenosić rozwiązania/*know-how*;
- VI. Brak lub niski poziom więzi społecznych;
- VII. Różnice w poziomie wykształcenia, różnice płci i wieku;
- VIII. Brak lub niskie zaufanie pomiędzy różnymi interesariuszami, jednostkami i miastami;
- IX. Różne wartości i przekonania.

Bariery indywidualne są tak istotne, gdyż dotyczą już nie tylko miast w postaci jednostek organizacyjnych i pomocniczych, ale także pozostałych interesariuszy (aktorów zmiany). Przenoszone rozwiązania muszą uwzględniać różnice kulturowe czy więzi społeczne pomiędzy mieszkańcami. Stąd jest to obszar generujący najwięcej wyzwań – wymaga on pogłębionej współpracy pomiędzy dwoma miastami oraz pomiędzy miastem przyjmującym transfer wiedzy/*know-how* a jego interesariuszami. Komunikacja odbywa się zatem na kilku poziomach: z pracownikami urzędu miasta

dostarczającego rozwiązanie, pomiędzy urzędnikami miasta przyjmującego rozwiązanie i z interesariuszami. Potrzeba do tego rozwiniętych kompetencji komunikowania się oraz przemyślanej strategii.

Komunikacja z interesariuszami stanowi istotny obszar przenoszenia rozwiązań, ponieważ efektywne wdrażanie nowych rozwiązań wymaga ich akceptacji i poparcia. Komunikacja jest procesem jednostronnym i służy głównie do przekazywania informacji²⁴⁸. Bardziej zaawansowaną formą jest dialog, w ramach którego możliwe jest budowanie współpracy i realizowanie wspólnych celów²⁴⁹. Proces komunikacji powinien opierać się na werbalnej lub pisemnej wymianie informacji, wyrażającym w sposób zrozumiały dla odbiorcy idee²⁵⁰. Zarówno komunikacja, jak i dialog z interesariuszami powinny odbywać się w sposób uporządkowany, z wykorzystaniem wielu kanałów, co przedstawiono na rysunku 41.

Rysunek 41. Model komunikacji między interesariuszami a urzędem miasta

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Hauke, *Model komunikacji elektronicznej pomiędzy interesariuszami a jednostkami samorządu terytorialnego na poziomie gminy wykorzystujący technologię WEB 2.0.*, „Studia Informatica Pomerania”, 2016; vol. 41, no. 3, s. 5-16.

Zidentyfikować można wiele kanałów komunikacji, które podzielić można na tradycyjne i elektroniczne. Kanały komunikacji elektronicznej nie są jeszcze w pełni wykorzystywane, bowiem często ograniczają się do udostępniania informacji na stronach

²⁴⁸ D. Sz wajca, *Znaczenie dialogu z interesariuszami w kreowaniu reputacji przedsiębiorstwa jako inteligentnej organizacji*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2015; vol. 86, s. 127-137.

²⁴⁹ Tamże, s. 127-137.

²⁵⁰ K. Rajhans, *Effective Communication Management: A Key to Stakeholder Relationship Management in Project-Based Organizations*, „The IUP Journal of Soft Skills”, 2018; vol. 12, no. 4, s. 47-66.

www lub umożliwienia kontaktu poprzez adres e-mail bądź system e-PUAP²⁵¹. Skuteczna komunikacja wymaga wykorzystywania nowych kanałów i narzędzi informatycznych, np. mediów społecznościowych, czatów i webinarów. Pozwoli to poszerzyć grono odbiorców. Niemniej ważne są tradycyjne kanały komunikacji, takie jak: kontakt bezpośredni, telefoniczny, listowy czy papierowe ogłoszenia i gazety. Kanały komunikacji powinny być dostosowane do konkretnej grupy interesariuszy, biorąc pod uwagę stopień cyfryzacji, uwarunkowania społeczno-kulturowe i poziom zaufania do administracji publicznej.

Komunikacja i dialog stanowią podstawowy element partycypacji społecznej: informowanie i nawiązanie kontaktu z interesariuszami umożliwia zbudowanie relacji, a następnie zaproszenie do aktywnego uczestnictwa w procesach partycypacyjnych²⁵². Skuteczna komunikacja jest zatem kluczowym czynnikiem zwiększania aktywności interesariuszy. Katarzyna Batorowska określiła partycypację społeczną jako specyficzny rodzaj komunikacji z mieszkańcami (interesariuszami), polegający na wymianie informacji i wspólnym dojściu do kompromisu²⁵³. Przenoszenie rozwiązań powinno opierać się na prowadzeniu dialogu z interesariuszami, aby uniknąć potencjalnych konfliktów i związanych z nimi opóźnień w realizacji działań.

Wdrażanie dobrych praktyk musi uwzględniać bardzo wiele różnych czynników organizacyjnych, technologicznych oraz indywidualnych. Stanowi to poważną przeszkodę w przenoszeniu rozwiązań pomiędzy poszczególnymi miastami. Niemniej jednak stale podejmowane są działania mające na celu wymianę dobrych praktyk zarówno w ujęciu krajowym, jak i międzynarodowym. Przykładem sieci współpracy na rzecz dzielenia się dobrymi praktykami oraz wiedzą może być Związek Miast Polskich. Jest to organizacja aktywnie wspierająca miasta w dalszym rozwoju, z uwzględnieniem ważnej roli transferu wiedzy/*know-how*. W Unii Europejskiej przykładem może być sieć URBACT, która skupia się na dobrych praktykach i ich transferowaniu pomiędzy miastami europejskimi. Warto zaznaczyć, że przenoszenie dobrych praktyk nie będzie skuteczne, jeżeli ich wdrażanie nie będzie uwzględniać ram administracyjnych oraz

²⁵¹ E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona, *Sposoby i narzędzia komunikacji wybranych przedsiębiorstw społecznych w Polsce*, „Ekonomia Społeczna”, 2015; vol. 1, s. 38-53.

²⁵² K. Noworól, J. Sasak, A.J. Kożuch, *Partycypacja a komunikowanie w zarządzaniu publicznym*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, 2016; vol. 7, no. 1, s. 353-368.

²⁵³ K. Batorowska, *Partycypacja społeczna implikacją polityki informacyjnej na przykładzie środowiska lokalnego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis: Studia de Securitate”, 2019; vol. 9, no. 2, s. 88-98.

polityki w postaci strategii, programów operacyjnych, idei oraz komunikacji zmian interesariuszom²⁵⁴.

3.3. Rola partycypacji społecznej w kreowaniu rozwoju miasta

Aktywizacja społeczna jest to działanie jednostki lub grupy osób w różnych dziedzinach życia²⁵⁵. Jednym z przejawów aktywizacji społecznej w mieście jest partycypacja, czyli uczestniczenie w życiu społecznym²⁵⁶. Można ją określić jako współzarządzanie sprawami lokalnej społeczności²⁵⁷. Idąc dalej można wyszczególnić partycypację publiczną (dotyczy spraw publicznych), wertykalną (dotyczy relacji władza-obywatel) i horyzontalną (dotyczy relacji między grupami interesariuszy)²⁵⁸. Jeszcze inny podział zaproponował Tomasz Kaźmierczak, który podzielił partycypację na publiczną i społeczną²⁵⁹.

W polskim ustawodawstwie znaleźć można definicję partycypacji społecznej, którą określono jako aktywny udział interesariuszy na każdym etapie rewitalizacji, przy zapewnieniu jawności i przejrzystości procesów²⁶⁰. Definicja ta odnosi się tylko do procesu rewitalizacji przestrzeni, a nie do ogólnego zarządzania na szczeblu lokalnym. Natomiast można wymienić kilka ustaw, które w sposób pośredni odnoszą się do kwestii związanych z partycypacją, np. Konstytucja RP określa podstawowe zasady, na bazie których można realizować procesy partycypacji na różnym szczeblu (w szczególności Artykuł 4., Artykuł 12., Artykuł 20.)²⁶¹. Wymienić należy także ustawę o samorządzie

²⁵⁴ F. Cantinez, *Transferring sustainable urban mobility policies: An institutional perspective*, „Transport Policy”, 2020; vol. 90, s. 1-12.

²⁵⁵ Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/aktywnosc-spoeczna;3867107.html> (dostęp: 23.07.2023).

²⁵⁶ Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/partycypacja;5470102.html> (dostęp: 23.07.2023).

²⁵⁷ D. Fleszer, *Right to Information and Public Participation*, „Roczniki Administracji i Prawa”, 2019; vol. 19, no. 1, s. 91-108.

²⁵⁸ *Co to jest partycypacja obywatelska?*, Partycypacja Obywatelska, <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/abc-partycypacji/co-to-jest-partycypacja-obywatelska-2/#Czemu> (dostęp: 23.07.2023).

²⁵⁹ T. Kaźmierczak, *Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, red. A. Olech, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011, s. 83-85.

²⁶⁰ *Ustawa o rewitalizacji*, Dz. U. 2015, poz. 485.

²⁶¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 1997, nr 78 poz. 483.

gminnym²⁶² oraz ustawę o referendum lokalnym²⁶³. Obie ustawy stanowią o możliwości przeprowadzania procesów partycypacyjnych w różnych formach: obligatoryjnych i fakultatywnych. Natomiast zasady włączania interesariuszy w proces powstawania dokumentów strategicznych dla rozwoju miasta reguluje m.in. ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, ustawa o pomocy społecznej czy ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym^{264, 265, 266}. W niniejszej pracy Autorka skupia się na zagadnieniu wdrażania zrównoważonego rozwoju w mieście z perspektywy władz miejskich, stąd też konieczność zawężenia partycypacji jedynie do partycypacji społecznej (obywatelskiej), rozumianej jako uczestniczenie interesariuszy w procesach decyzyjnych²⁶⁷.

Analizując procesy partycypacyjne należy zwrócić uwagę na dwa określenia, które pojawiają się w literaturze przedmiotu: współdecydowanie oraz współzarządzanie. Współdecydowanie stanowi element składowy procesu partycypacji społecznej poprzez włączanie interesariuszy w działania realizowane przez władze miejskie. Podstawą współdecydowania jest partnerstwo, budowanie długofalowych relacji pomiędzy interesariuszami, komunikacja, realizowanie wspólnych zadań i generowanie rozwiązań²⁶⁸. Współzarządzanie jest natomiast pojęciem węższym, odnoszącym się do delegowania zadań poszczególnym interesariuszom²⁶⁹. Rola władz lokalnych sprowadza się natomiast do zarządzania siecią relacji między poszczególnymi interesariuszami.

Partycypacja społeczna funkcjonuje na trzech poziomach zaangażowania: informowania, konsultowania oraz współdecydowania/współzarządzania. Informowanie zazwyczaj odbywa się za pośrednictwem BIP-u, stron internetowych, newsletterów i SMS-ów. Informowanie to także możliwość komunikowania się interesariuszy z jednostkami gminnymi. Kolejnym poziomem jest konsultowanie. wymagane ustawowo, jednak nie wiążące dla władz miejskich, co może stwarzać poczucie

²⁶² Ustawa. o samorządzie gminnym, Dz. U. 2012, nr 0, poz. 567.

²⁶³ Ustawa o referendum lokalnym, Dz. U. 2000, nr 88, poz. 985.

²⁶⁴ Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz. U. 2006, nr 227, poz. 1658.

²⁶⁵ Ustawa o pomocy społecznej, Dz. U. 2004, nr 64, poz. 593.

²⁶⁶ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. 2003, nr 80, poz. 717.

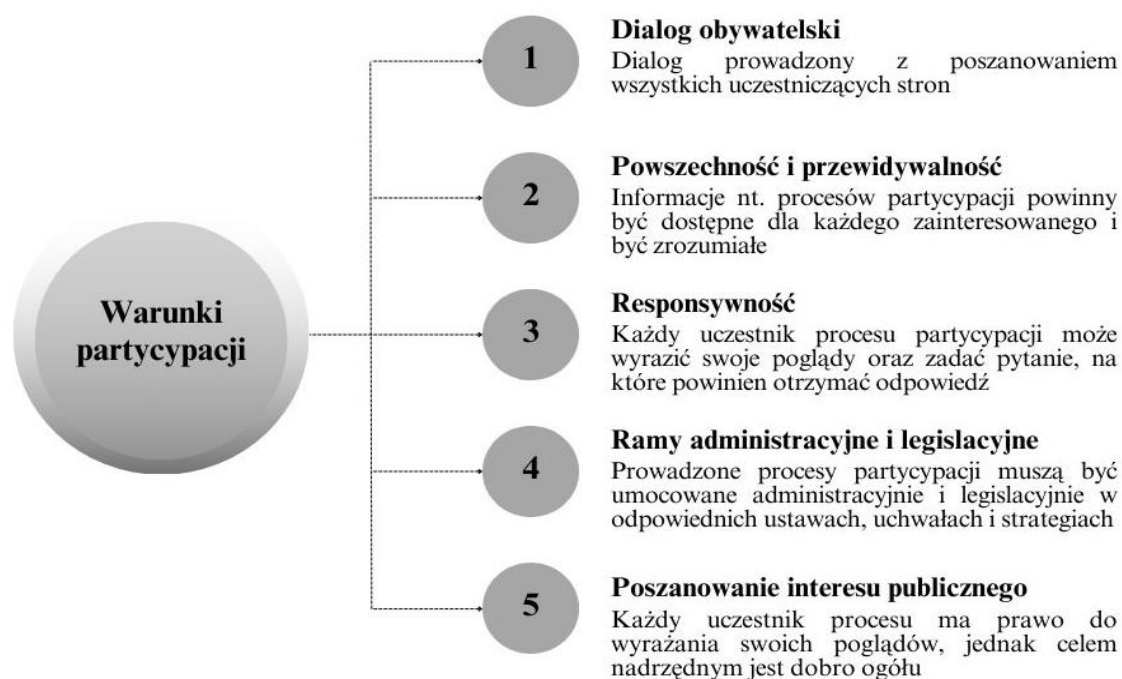
²⁶⁷ J. Fazlagić, *Partycypacja społeczna*, [w:] *Słownik pojęć w administracji publicznej*, red. I. Wieczorek i J. Szymanka, Narodowy Instytut Samorządu Terytorialnego, Łódź 2018, s. 155-156.

²⁶⁸ E. Boryczka, *Partycypacja społeczna. Aktywność mieszkańców jako filar budowania społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *EkoMiasto#Społeczeństwo. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, red. A. Nowakowskiej, Z. Przygodzkiego i A. Rzeńcy, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 121-123.

²⁶⁹ *Współzarządzanie publiczne*, Encyklopedia Administracji Publicznej, http://encyklopediaap.uw.edu.pl/index.php/Wsp%C3%B3%C5%82rz%C4%85dzenie_publiczne (dostęp: 01.08.2023).

fasadowości²⁷⁰. Współdecydowanie/współzarządzanie opiera się na zasadzie partnerstwa między władzami miejskimi a interesariuszami. Tak rozumiane partnerstwo opiera się na mechanizmach pobudzających aktywny udział interesariuszy przy realizowaniu zadań publicznych²⁷¹.

Zasady prowadzenia procesów partycypacyjnych wynikają po części z ogólnych regulacji prawnych i ogólnych zasad prowadzenia konsultacji społecznych opublikowanych m.in. przez Kancelarię Senatu w 2019 r., jak i uwarunkowań lokalnych²⁷² (rysunek 42).

Rysunek 42. Zasady dobrej partycypacji

Źródło: *Konsultacje społeczne jako narzędzie partycypacji publicznej*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2019, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/171/plik/ot_666.pdf (dostęp: 02.08.2023).

Zasady dobrej i efektywnej partycypacji można ująć w pięciu punktach, z czego nadrzędnym jest dialog obywatelski. Przeprowadzane procesy partycypacyjne powinny charakteryzować się przede wszystkim poszanowaniem uczestniczących stron, a także równym traktowaniem interesariuszy. Informacje dotyczące procesów partycypacyjnych powinny być dostępne dla wszystkich zainteresowanych, przedstawione w sposób

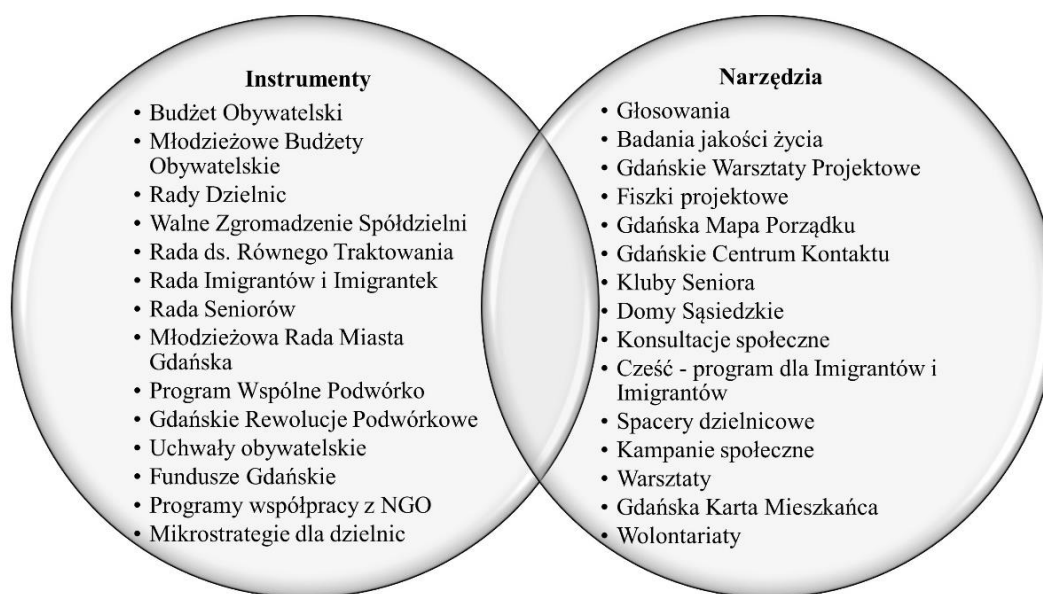
²⁷⁰ E. Inglot-Brzęk, *Znaczenie roli władz samorządowych w kształtowaniu partycypacji obywatelskiej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, 2017; vol. 50, s. 329-348.

²⁷¹ K. Pawlewicz, A. Pawlewicz, *Rola partycypacji społecznej na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie: Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, 2010; vol. 83, s. 71-80.

²⁷² *Podręcznik zarządzania partycypacyjnego*, red. P. Chorosia, P. Prokopa, K. Kulik i M. Stachyry, Fundacja Inicjatyw Menedżerskich, Lublin 2013, s. 11-13.

przejrzysty i zrozumiały. Każdy uczestnik ma prawo aktywnego uczestniczenia, którego wyrazem jest zasada responsywności. Uczestnicy mogą zadawać pytania i oczekiwać merytorycznej odpowiedzi. Odgórne procesy partycypacji powinny być prowadzone w sposób usystematyzowany i zgodny z przepisami prawa krajowego i lokalnego. Głównym ich celem jest ustalenie konsensusu reprezentującego interes zbiorowości, na straży czego stoi władza²⁷³.

Istnieje wiele instrumentów i narzędzi partycypacji społecznej. Instrumenty rozumieć należy jako konkretne rozwiązania - środki do realizacji celu. Natomiast narzędzia to wszelkie sposoby postępowania, mechanizmy²⁷⁴. Władze lokalne posiadają dużą autonomię w projektowaniu procesów partycypacyjnych. Zatem każde miasto może wykorzystywać nieco inny zestaw instrumentów i narzędzi. Na rysunku 43. przedstawiono przykład ich zastosowania - zestaw instrumentów i narzędzi wykorzystywanych w gdańskich procesach partycypacyjnych.

Rysunek 43. Instrumenty i narzędzia partycypacji w Gdańsku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie warsztatów Narzędziownika Gdańskich Partycypacji, w których Autorka uczestniczyła.

Wśród przedstawionych na rysunku 43. instrumentów i narzędzi partycypacji znajdują się zarówno te znane z innych miast, jak i stosowane tylko w Gdańsku. Do charakterystycznych dla Gdańska instrumentów należą: Rada Imigrantów i Imigrantek, zainicjowana przez Prezydenta Gdańska Pawła Adamowicza w 2016 r. oraz program

²⁷³ *Partycypacja publiczna krok po kroku. Antologia tekstów*, red. O. Chrzanowskiego, E. Rościszewskiej i J. Zientek-Vargi, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekologicznych, Warszawa 2014, s. 4-12.

²⁷⁴ T. Załona, *Kształtowanie wizerunku jako instrument zarządzania współczesnym przedsiębiorstwem*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 2011; vol. 15, s. 152-156.

„Cześć”, którego celem jest pogłębienie integracji imigrantów, zainicjowany w 2019 r. przez Europejskie Centrum Solidarności (ECS) przy współpracy z władzami miasta. Z kolei Biuro Rozwoju Gdańska (BRG) realizuje obecnie nową formę zgłaszania przedsięwzięć w ramach Gminnego Programu Rewitalizacji w formie tzw. fiszek projektowych, stanowiących skróconą i uproszczoną formę zgłaszania uwag²⁷⁵.

W ramach współpracy z władzami miasta w Gdańsku powstaje także Narzędziownik Gdańskich Partycypacji²⁷⁶. Jest on realizowany przez Fundację RC w ramach projektu „DecydujMY! Zwiększanie wpływu Młodych i Dorosłych na życie w Gdańsku”. Facylitatorem jest pracownia A2P2 z Gdańska, a koordynatorką Martyna Nagórska. Narzędziownik powstaje w ramach pięciu warsztatów z udziałem przedstawicieli Urzędu Miasta, jednostek pomocniczych, praktyków, lokalnych aktywistów i mieszkańców. W projekcie uczestniczy 30 osób. Zwieńczeniem projektu będzie przewodnik po procesach partycypacji dla władz miasta oraz innych interesariuszy. Słabą stroną projektu jest brak określenia konkretnego odbiorcy Narzędziownika oraz niezdefiniowanie, w jaki sposób partycypacja jest rozumiana w projekcie, co rodzi problemy w związku z różnym jej rozumieniem przez poszczególnych uczestników.

Partycypacja stanowi nieodłączny element demokracji, a włączanie się mieszkańców w procesy zarządzania miastem wzmacnia poczucie sprawczości, jak i zwiększa poziom zadowolenia z życia. Praca wolontariacka, poziom zaufania do władz publicznych czy udział w wyborach stanowią ważne składowe wskaźników pomiaru jakości życia zgodnie z metodologią Eurostatu i GUS-u²⁷⁷. Wyrażają one czynniki pozaekonomiczne (wymiar społeczny i emocjonalny jakości życia), które jednak sprawiają trudności w badaniu z uwagi na ich subiektywny charakter. Partycypacja społeczna jest istotna dla wdrażania zrównoważonego rozwoju poprzez budowanie świadomości interesariuszy i dostosowywanie konkretnych rozwiązań do ich potrzeb. Kwestia pomiaru poziomu partycypacji społecznej i demokracji na szczeblu lokalnym pozostaje przedmiotem zainteresowania badaczy z różnych obszarów nauki.

²⁷⁵ Wzór fiszki projektowej dostępny na stronie internetowej BRG pod adresem: <https://www.brg.gda.pl/aktualnosci/rewitalizacja/1928-aktualizacja-gminnego-programu-rewitalizacji-nabor-fiszek-projektowych>.

²⁷⁶ Autorka jest uczestniczką projektu i uczestniczy w warsztatach Narzędziownika Gdańskich Partycypacji. Celem jest obserwacja uczestnicząca przebiegu projektu, w tym warsztatów oraz określenie ich mocnych i słabych stron. Więcej informacji o samym projekcie *DecydujMY!* dostępnych jest na stronie internetowej Fundacji RC pod adresem: <https://fundacjarc.org.pl/projekty/decydujmy/>.

²⁷⁷ Więcej na temat wskaźników jakości życia napisano w podrozdziale 1.4. Por.: tabelę 1., str. 59-60.

Zidentyfikować można wiele metod oraz narzędzi pomiaru - indeksów partycypacji, w większości odnoszących się do wyników na poziomie kraju, co może wynikać z braku dostępności danych na szczeblu lokalnym.

W 2016 r. powstał *Participatory Democracy Index for Cities*, składający się z 69 zmiennych odpowiadających liczbie pytań w formularzy ankiety. Ogólnodostępny formularz może służyć jako narzędzie samosprawdzające dla samorządów, jednak nie zostało ono dotychczas wykorzystane do porównań pomiędzy miastami, stąd też trudno ocenić jego skuteczność w tym kontekście²⁷⁸. Nieco inne podejście zaproponowali badacze z Brazylii, tworząc *Local Democracy Index* (LDI). Kluczowe obszary lokalnej demokracji zostały pogrupowane w (1) proces wyborczy, (2) swobody obywatelskie, (3) partycypację polityczną, (4) kulturę demokracji oraz (5) funkcjonowanie władz samorządowych. Wykorzystali oni dane zebrane w ramach *Varieties of Democracy* (V-dem) i pogrupowali je zgodnie z metodyką LDI. Wynikiem wskazują na dodatnią korelację pomiędzy demokracją lokalną a wzrostem gospodarczym wyrażonym PKB *per capita*. LDI składa się z trzech wskaźników, odpowiadających pytaniom: (1) czy władze lokalne są wybierane w wyborach, (2) czy wybory na szczeblu lokalnym są wolne i przeprowadzane w uczciwy sposób, (3) czy władze lokalne wybrane w wyborach posiadają władzę w stosunku do lokalnych urzędów. Wskaźniki te oceniane są w skali nominalnej (zmiennie binarne)²⁷⁹.

W 2021 r. portugalscy badacze przeprowadzili badanie ponad 250 miast w tym kraju z wykorzystaniem autorskiego indeksu *Quality of Local Democracy* (QoLD), bazującego na pracach m.in. Arenda Lijphart'a z 1999 r., Larry'ego Diamonda i Leonarda Morlino z 2005 r. czy Todd'a Landmana z 2012 r. Uzyskane wyniki sugerują pozytywną korelację między jakością demokracji lokalnej a wysokim poziomem wielokulturowości²⁸⁰. QoLD mierzony jest jako wypadkowa niemal 20 wskaźników pogrupowanych w 8 obszarów: (1) partycypację, (2) pluralizm, (3) kontrolę, (4) odpowiedzialność, (5) transparentność, (6) zdolność do rozwiązywania problemów, (7) bezstronność i (8) niezależność. Następnie wartość QoDL została zestawiona ze zmiennymi niezależnymi: (1) liczebnością populacji obcokrajowców, (2) poziomem

²⁷⁸ Formularz dostępny na stronie internetowej World Forum of Democracy, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680647cae> (dostęp: 21.01.2024).

²⁷⁹ C.H. Knutsen, J. Gerring, S.E. Skaaning, *Local Democracy and Economic Growth*, "The Varieties of Democracy Institute Working Paper", 2016; vol. 39, s. 1-49.

²⁸⁰ L. de Sousa, N.F. da Cruz, D. Fernandes, *The quality of local democracy: an institutional analysis*, "Local Government Studies", 2023; vol. 49, no. 1, s. 1-29.

edukacji, (3) płcią decydentów politycznych, (4) populacją. Autorzy nie znaleźli dowodów na związek między wartością QoLD a poziomem edukacji, liczbą na stanowiskach decyzyjnych w urzędach czy wielkością samorządu.

Z kolei duńska organizacja *International Federation for Housing and Planning* (IFHP) zaoferowała narzędzie dla miast, które pozwala na analizę danych dotyczących komfortu życia, w tym partycypacji i sąsiedztwa. *Social Cities Index* identyfikuje konkretne parametry i wskaźniki, które w największym stopniu oddziałują na zrównoważony rozwój społeczny w miastach²⁸¹. Indeks składa się z trzech poziomów: (1) mieszkalnictwa w kontekście dostępności i postrzeganej jakości, (2) sąsiedztwa pod względem odczuwanego poziomu bezpieczeństwa, dostępu do usług i włączenia społecznego, (3) miasta pod względem dostępności miejsc pracy i edukacji, mobilności i udziału w procesach partycypacyjnych. Łącznie zidentyfikowano niemal 40 wskaźników. Indeks może być stosowany do porównywania ze sobą dzielnic w granicach miasta lub miast między sobą.

W 2012 r. hiszpańscy badacze przeanalizowali transparentność samorządów w ramach tzw. indeksu transparentności, grupując poszczególne wskaźniki w sześć obszarów: (1) dostępność informacji o samorządzie i jednostkach pomocniczych, (2) relacje z interesariuszami, (3) transparentność finansów, (4) dostępność informacji dotyczących przetargów, (5) transparentność rozwoju miejskiego i inwestycji, oraz (6) dostępność informacji o planowaniu, wyższych stanowiskach urzędniczych i umowach²⁸². Indeks transparentności wykazuje pozytywną korelację z poziomem inwestycji oraz wielkością populacji, natomiast płeć, poziom zadłużenia samorządu i doktryna polityczna nie okazały się istotne. Do badania włączono jednak tylko największe samorządy, liczące ponad 50 tys. mieszkańców. Z kolei kanadyjskie badanie partycypacji i satysfakcji z życia (będącej składową jakością życia) seniorów mieszkających w miastach i na obszarach wiejskich z 2023 r. wskazuje na wyższy poziom poczucia wsparcia społecznego przez mieszkańców obszarów wiejskich²⁸³. Natomiast indeks partycypacji społecznej wyższy był w miastach. Badacze wskazali na integralne

²⁸¹ IFHP, <https://www.ifhp.org/measuring-social-sustainability-1> (dostęp: 21.01.2024).

²⁸² J.F.F.E. de Araujo, F. Tejedo-Romero, *Local government transparency index: determinants of municipalities' rankings*, "International Journal of Public Sector Management", 2016; vol. 29, no. 4, s. 327-347.

²⁸³ C.A. Jones, G.S. Jhangri, S.S. Yamamoto, i in., *Social participation of older people in urban and rural areas: Canadian Longitudinal Study on Aging*, "BMC Geriatrics", 2023; vol. 23, no. 439.

znaczenie transportu w aktywności społecznej osób starszych w Kanadzie, bez względu na miejsce zamieszkania.

Użyteczne dla badania partycypacji są także wnioski płynące z badań dotyczących demokracji, tak jak w badaniach Jonathana Collinsa z 2018 r., który badał poziom demokracji deliberatywnej (rozumianej jako rządy obywateli, którzy dążą do kompromisu w sprawach dotyczących wspólnoty²⁸⁴). Autor wskazał na istotną statystycznie zależność między wzrostem poziomu świadomości politycznej mieszkańców a wzrostem wskaźnika demokracji deliberatywnej w proporcji 1:0,5²⁸⁵.

Z kolei badacz z Czech, Jiri Slezak przeanalizował zmianę indeksów dotyczących partycypacji i demokracji w latach 2020-2022 w krajach należących do Unii Europejskiej²⁸⁶. Wziął on pod uwagę indeksy ONZ:

- I. *E-government Development Index* (EDGI, pl. Indeks e-administracji) - głównymi komponentami są usługi świadczone online, wskaźniki łączności telekomunikacyjnej oraz potencjał ludzki;
- II. *E-participation Index* (EPI, pl. Indeks e-partycypacji) - indeks będący uzupełnieniem EDGI, składający się z trzech komponentów: e-informacji, e-konsultacji oraz e-decyzyjności;
- III. *Online Service Index* (OSI, pl. Indeks usług online) - składa się z niemal 90 wskaźników, analizowanych dla krajów lub miast (Local Online Service Index, LOSI) pogrupowanych w cztery obszary: dostępność i wykorzystanie technologii, dostępność treści, świadczenie usług online, partycypacja;
- IV. *Telecommunication Infrastructure Index* (TII, pl. Indeks infrastruktury telekomunikacyjnej) - komponentami są dwie grupy wskaźników: dostępność Internetu oraz jego jakość;
- V. *Human Capital Index* (HCI, pl. Indeks Kapitału Społecznego) - odnosi się do produktywności kapitału społecznego i oddziaływania na społeczeństwo inwestycji rządowych w zakresie edukacji i zdrowia.

Autor wskazał na istotną dodatnią korelację pomiędzy EDGI a OSI i TII. W analizowanym okresie największą zmiennością charakteryzował się EPI, który

²⁸⁴ *Demokracja deliberatywna*, Encyklopedia Administracji Publicznej, http://encyklopediaap.uw.edu.pl/index.php/Demokracja_deliberatywna (dostęp: 26.01.2024).

²⁸⁵ J. Collins, *Urban representation through deliberation: A theory and test of deliberative democracy at the local level*, "Journal of Urban Affairs", 2018; vol. 40, no. 7, s. 952-973.

²⁸⁶ J. Slezak, *Classification of European Union Countries in the Context of E-government: a Cluster Analysis*, "Acta Academica Karviniensia", 2023; vol. 23, no. 2, s. 59-72.

zmniejszył się o średnio 13%. HCI wzrósł o 1,5% w analizowanym okresie, natomiast najbardziej ogólny indeks e-administracji wzrósł o około 2% w przeciągu dwóch lat, przy czym zakres zmienności między krajami należącymi do Unii Europejskiej zmniejszył się o 2,3%.

Autorka niniejszej rozprawy postanowiła odwołać się do wyników badań opracowanych przez badaczy innych dyscyplin zajmujących się demokracją, którzy nie powinni być pomijani w dyskusjach dotyczących partycypacji społecznej poruszanych w badaniach naukowych z obszaru ekonomii. Jednak takie podejście wymaga niekiedy dostosowania metod stosowanych w socjologii czy politologii do podejścia ekonomicznego. Jednym z bardziej znanych badaczy demokracji w ujęciu europejskim jest Tatu Vanhanen, fiński politolog i socjolog, autor m.in. publikacji pt. „*Democratization. A Comparative Analysis of 170 Countries*” opublikowanej w 2003 r. Ponadto T. Vanhanen zajmował się badaniem zależności pomiędzy inteligencją a wzrostem gospodarczym czy nierównomierną dystrybucją zasobów. Najważniejszym jednak osiągnięciem było zaproponowanie indeksu mierzącego poziom demokratyzacji krajów, czyli indeksu demokratyzacji (ID), opisany w publikacji z 2000 r.²⁸⁷.

Nowatorskie podejście T. Vanhanena przejawiało się w prostocie indeksu, który składa się z dwóch zmiennych: wskaźnika rywalizacji i wskaźnika partycypacji. Pierwszy z nich mierzony był jako wynik zwycięskiej partii w wyborach w %, który odejmowany był od 100, drugi z nich stanowiła frekwencja w wyborach w stosunku do całej badanej populacji (kraj) wyrażona w %. Wiktor Szewczak wskazywał z jednej strony na zbyt uproszczoną formę ID, z drugiej zaś strony podkreślał wysoką rzetelność tego miernika²⁸⁸. Sam autor koncepcji T. Vanhanen upatrywał w prostym indeksie szans na większą porównywalność krajów między sobą, jak i zauważał niedoskonałości opracowanego rozwiązania. Trudno jednak nie zgodzić się z tym, że zaledwie dwie zmienne pozwalają nie tylko na porównywanie krajów w sposób rzetelny, przy użyciu dostępnych powszechnie danych dla niemal wszystkich państw świata, ale także na modyfikowanie indeksu w zależności od celu badania czy dyscypliny naukowej. Bartłomiej Nowotarski stwierdził, że indeks Vanhanena dobrze odzwierciedla poziom otwartości sceny politycznej²⁸⁹.

²⁸⁷ T. Vanhanen, *A New Dataset for Measuring Democracy, 1810–1998*, „Journal of Peace Research”, 2000; vol. 37, no. 2, s. 251-265.

²⁸⁸ W. Szewczak, *Budowa skali pomiarowej w politologii*, „Atheneum”, 2012; vol. 36, s. 45-68.

²⁸⁹ B. Nowotarski, *Kryzys zasady przedstawicielstwa a odpowiedzialność władzy w demokracji. Próba konceptualizacji*, „Przegląd Sejmowy”, 2014; vol. 1, s. 11-28.

Indeks demokratyzacji stał się więc w niniejszej pracy punktem wyjścia do zbudowania indeksu partycypacji na poziomie lokalnym (IPL). Pod uwagę wzięte zostały dwa wskaźniki: frekwencja w wyborach do Rady Miasta dla poszczególnych miast oraz wskaźnik włączenia, liczony jako udział poszczególnych grup interesariuszy włączonych w proces budowania strategii rozwoju powiększonych o 100%. Frekwencja wyborcza na rok 2022 r. pochodziła z bazy danych BDL, natomiast wskaźnik włączenia interesariuszy zbudowano na podstawie danych z przeprowadzonego badania ankietowego we wrześniu 2022 r. Celem badania była ocena wpływu konkretnych zmiennych na poziom partycypacji społecznej w mieście (na poziomie lokalnym). Indeks umożliwia zatem identyfikację problemów i wyzwań, a także pomaga władzom miejskim w podejmowaniu działań na rzecz zwiększania poziomu zaangażowania interesariuszy. Sprawdzenie wartości IPL dla różnych polskich miast pozwala na porównanie miast między sobą, a następnie identyfikację obszarów przewagi.

Indeks partycypacji lokalnej (IPL) = Frekwencja wyborcza (%) * [grupy interesariuszy (%) + 100%]

W badaniu ankietowym udział wzięły 33 miasta, których charakterystyki przedstawiono w tabeli 11²⁹⁰.

Tabela 11. Indeks partycypacji na poziomie lokalnym na tle innych zmiennych

Miasto	Makroregion	Liczba ludności	Udział włączenia interesariuszy ²⁹¹	Wskaźnik włączenia	Frekwencja wyborcza	Indeks Partycypacji Lokalnej
Krosno	Wschodni	44 322	80,00%	180,00%	52,49%	94,48%
Bielsko-Biała	Południowy	166 765	66,67%	166,67%	53,79%	89,65%
Kielce	Centralny	183 885	66,67%	166,67%	56,84%	94,73%
Piotrków Trybunalski	Centralny	67 264	73,33%	173,33%	56,84%	98,52%
Przemysł	Wschodni	56 802	13,33%	113,33%	52,49%	59,49%

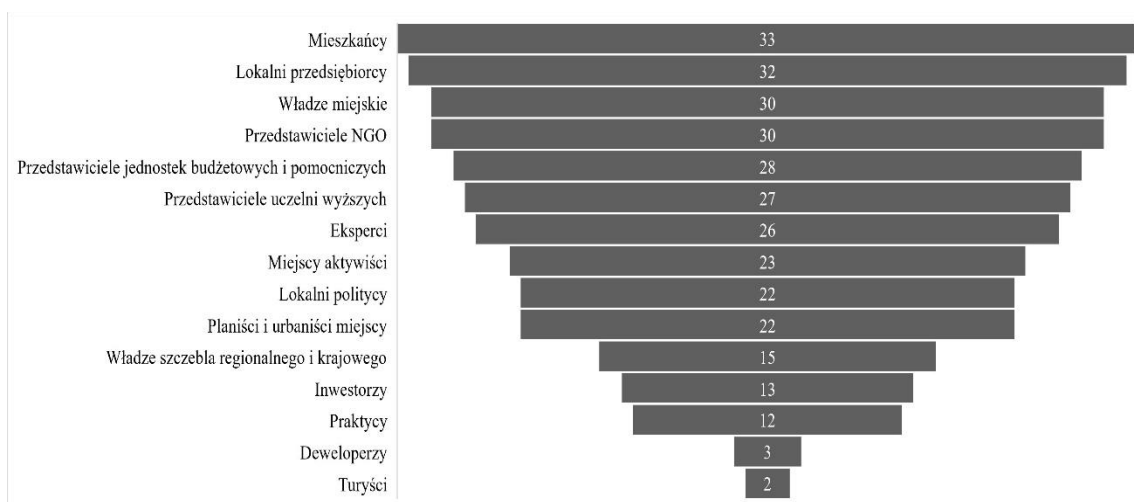
²⁹⁰ Badanie ankietowe przeprowadzono w okresie 01.08-30.09.2023 r. z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety (sporządzonego z wykorzystaniem narzędzia online *Tivian*) techniką CAWI. Badana próba została dobrana celowo na podstawie obecności miast w rankingach dotyczących zrównoważonego rozwoju (załącznik 3, str. 270). Łącznie kwestionariusz został przesłany do 67 urzędów miejskich (odpowiedziało 42,3% przedstawicieli urzędów miejskich). Pytania podzielono na trzy bloki: (1) elementy strategii rozwoju i definiowanie idei zrównoważonego rozwoju, (2) interesariusze miasta i ich zaangażowanie w procesy partycypacyjne, (3) finansowanie inwestycji i wdrażanie zrównoważonego rozwoju. Łącznie kwestionariusz składał się z 28 pytań, a czas wypełnienia to ok. 20 minut.

²⁹¹ Zidentyfikowano 15 grup interesariuszy (100%): mieszkańców, lokalnych przedsiębiorców, miejskich aktywistów, lokalnych polityków, władze miejskie, przedstawiciele NGO, przedstawiciele uczelni wyższych, praktyków, ekspertów, urbanistów i planistów miejskich, przedstawiciele jednostek budżetowych i pomocniczych, inwestorów, deweloperów, turystów oraz władze szczebla regionalnego i krajowego.

Miasto	Makroregion	Liczba ludności	Udział włączenia interesariuszy ²⁹¹	Wskaźnik włączenia	Frekwencja wyborcza	Indeks Partycypacji Lokalnej
Tychy	Południowy	123 105	66,67%	166,67%	53,79%	89,65%
Sosnowiec	Południowy	189 178	73,33%	173,33%	53,79%	93,24%
Świętochłowice	Południowy	45 795	40,00%	140,00%	53,79%	75,31%
Leszno	Północno-zachodni	60 642	66,67%	166,67%	53,81%	89,68%
Kraków	Południowy	803 282	46,67%	146,67%	53,79%	78,89%
Koszalin	Północno-zachodni	104 239	80,00%	180,00%	53,81%	96,86%
Warszawa	Województwo mazowieckie	1 861 975	66,67%	166,67%	63,88%	106,47%
Płock	Województwo mazowieckie	112 483	86,67%	186,67%	63,88%	119,24%
Łódź	Centralny	658 444	100,00%	200,00%	56,84%	113,68%
Elbląg	Północny	113 567	53,33%	153,33%	54,56%	83,66%
Opole	Południowo-zachodni	126 458	73,33%	173,33%	53,45%	92,65%
Białystok	Wschodni	292 600	80,00%	180,00%	52,49%	94,48%
Rzeszów	Wschodni	197 181	60,00%	160,00%	52,49%	83,98%
Radom	Województwo mazowieckie	197 848	80,00%	180,00%	63,88%	114,98%
Lublin	Wschodni	331 243	100,00%	200,00%	52,49%	104,98%
Włocławek	Północny	102 102	60,00%	160,00%	54,56%	87,30%
Sopot	Północny	32 276	46,67%	146,67%	54,56%	80,02%
Rybnik	Południowy	131 744	40,00%	140,00%	53,79%	75,31%
Częstochowa	Południowy	208 282	33,33%	133,33%	53,79%	71,72%
Bydgoszcz	Północny	330 038	80,00%	180,00%	54,56%	98,21%
Konin	Północno-zachodni	68 112	53,33%	153,33%	53,45%	81,96%
Jaworzno	Południowy	87 552	53,33%	153,33%	53,79%	82,48%
Dąbrowa Górnicza	Południowy	114 765	60,00%	160,00%	53,79%	86,06%
Bytom	Południowy	149 576	80,00%	180,00%	53,79%	96,82%
Ruda Śląska	Południowy	131 532	80,00%	180,00%	53,79%	96,82%
Piekary Śląskie	Południowy	52 137	80,00%	180,00%	53,79%	96,82%
Jelenia Góra	Południowo-zachodni	75 794	46,67%	146,67%	53,79%	78,89%
Katowice	Południowo-zachodni	289 019	86,67%	186,67%	53,45%	99,77%

Źródło: Opracowanie własne, Bank Danych Lokalnych.

Sam IPL w odniesieniu do miast wskazuje na poziom aktywności wyborczej mieszkańców na poziomie lokalnym, przez co może być w łatwy sposób replikowany na różnych poziomach agregacji. Ograniczeniem jest konieczność przeprowadzenia badań ankietowych, ponieważ indeks częściowo opiera się na danych zebranych w kwestionariuszu ankiety. W kwestionariuszu zapytano o to, ile spośród wymienionych grup interesariuszy zostało włączonych w proces kreowania strategii rozwoju (rysunek 44).

Rysunek 44. Grupy interesariuszy miasta i częstość ich wskazywania

Źródło: Opracowanie własne.

Mieszkańcy stanowili grupę włączaną w proces kreowania strategii rozwoju w każdym mieście, stanowią zatem najważniejszą i najbardziej liczną grupę, której interesy są najczęściej dostrzegane. Niemal równie często włączani byli lokalni przedsiębiorcy, władze miejskie oraz przedstawiciele NGO. Natomiast interesy turystów dostrzeżono jedynie w dwóch miastach, w trzech z nich zaproszono deweloperów. Połowa analizowanych miast planuje poszerzenie grona grup interesariuszy włączanych w procesy partycypacyjne, a cztery z nich nie zamierzają tego robić.

Na poziom partycypacji wpływać może wiele czynników, do których zaliczyć można m.in. wielkość gminy, tło historyczne, strukturę demograficzną, poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, istniejące konflikty czy aktywność władz miejskich²⁹². Postanowiono zatem zidentyfikować czynniki wpływające na wysokość IPL w odniesieniu do analizowanych miast. W tym celu wybrano wejściowy zestaw zmiennych niezależnych na podstawie danych własnych zebranych w badaniu

²⁹² I. Pietraszko-Furmanek, *Partycypacja społeczna w środowiskach lokalnych*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012, s. 60-75.

ankietowym oraz danych pochodzących z BDL. Po analizie korelacji tau-Kendalla pomiędzy wybranymi zmiennymi wykluczono z modelu zmienne: wydatki na edukację, bezrobocie długotrwałe i kategorie celów. Tabelę korelacji zmiennych zaprezentowano w tabeli 12.

Tabela 12. Korelacje zmiennych²⁹³

Zmienna	Korelacje oznaczone wsp. korelacji są istotne z $p < ,05000$ N=33)							
	Średnia	Odczylenie standardowe	IPL	Źródła wiedzy	Źródła finansowania	Kategoria celów	Obszary diagnozy	Dokumenty uwzględnione w strategii
IPL	0,911152	0,128212	1,000000	0,297434	-0,116157	0,242521	0,349289	0,100809
Źródła wiedzy	4,393939	1,560036	0,297434	1,000000	0,157034	-0,084914	0,149965	0,136008
Źródła finansowania	4,727273	0,452267	-0,116157	0,157034	1,000000	0,252344	0,220040	0,144986
Kategoria celów	5,454545	1,393981	0,242521	-0,084914	0,252344	1,000000	0,294328	-0,095227
Obszary diagnozy	9,909091	1,627184	0,349289	0,149965	0,220040	0,294328	1,000000	0,247686
Dokumenty uwzględnione w strategii	4,303030	1,776317	0,100809	0,136008	0,144986	-0,095227	0,247686	1,000000
Zmienna	Korelacje Oznaczone wsp. korelacji są istotne z $p < ,05000$ N=33							
	Średnia	Odczylenie standardowe	IPL	Wskaźnik bezrobocia długotrwałego	Udział wydatków rekreacja i kultura	Udział wydatków edukacja	BO budżet	
IPL	1	0	1,000000	0,391364	-0,018261	0,542865	0,255479	
Wskaźnik bezrobocia długotrwałego	0	0	0,391364	1,000000	-0,083803	0,285827	0,620094	
Udział wydatków	0	0	0,018261	-0,083803	1,000000	0,179790	0,152997	

²⁹³ Analizowano korelacje między IPL a następującymi zmiennymi: (1) Źródłami wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju: szkolenia, konferencje, strony internetowe Ministerstw, Sejmu, itp., inne strony internetowe, czasopisma samorządowe i branżowe, media społecznościowe, publikacje naukowe; (2) Źródłami finansowania inwestycji wskazanych w strategii rozwoju: środki pozyskane z programów Unii Europejskiej, środki z programów krajowych, konkursy (granty), kredyty i pożyczki, środki własne, inne; (3) Kategoriami celów uwzględnionych w strategii rozwoju: społeczne, gospodarcze, związane z ochroną środowiska, związane z transparentnością działań władz miejskich, cyfryzacja, mobilność, rozwój infrastruktury; (4) Obszarami, które zostały objęte diagnozą przed sporządzeniem strategii rozwoju: mobilność, bezpieczeństwo, rozwój gospodarczy, planowanie przestrzenne, edukacja i oświata, stan środowiska naturalnego, demografia, infrastruktura, kondycja finansowa jednostek pomocniczych i budżetowych, transparentność działań władz miejskich, partycypacja społeczna, zdrowie; (5) Dokumentami uwzględnionymi w procesie formułowania strategii rozwoju: Agenda 2030, Europejski Zielony Ład, Urban Agenda for the EU, Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego, Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 r., Strategia rozwoju na poziomie województwa, Plan zagospodarowania przestrzennego na poziomie województwa.

rekreacja i kultura							
Udział wydatków edukacja	0	0	0,542865	0,285827	0,179790	1,000000	0,495661
BO budżet	12294836	29373241	0,255479	0,620094	0,152997	0,495661	1,000000

Zródło: Opracowanie własne.

Do zbudowania modelu wykorzystano ogólne modele liniowe GLM²⁹⁴ w programie Statistica (tabela 13). Następnie metodą eliminacji wstecznej poszczególnych zmiennych niebędących istotnymi statystycznie ustalono kolejne modele cząstkowe (jeden z modeli cząstkowych przedstawiono w tabeli 14) i model wyjściowy²⁹⁵ (porównaj: tabela 15).

Tabela 13. Model wejściowy partycypacji lokalnej

Efekt	Jednowymiarowe testy istotności dla Indeks partycypacji lokalnej IPL, Parametryzacja z sigma-ograniczeniami, Dekompozycja efektywnych hipotez; Błąd standardowy oceny: 0,0820				
	SS	Stopnie swobody	MS	F	p
Wyraz wolny		0			
Gosp. domowe z dostępem do Internetu	0,000287	1	0,000287	0,015151	0,906831
Przeciętne dalsze trwanie życia os. pow. 60 lat	0,006327	1	0,006327	0,334406	0,588144
Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw	0,008946	1	0,008946	0,472820	0,522283
% osób świadczących wolontariat w liczbie osób ogółem w kategorii	0,000014	1	0,000014	0,000754	0,979158
Współ. skolaryzacji netto	0,000915	1	0,000915	0,048386	0,834595
Liczba przedsiębiorstw na 1000 osób	0,000012	1	0,000012	0,000632	0,980917
Tereny zieleni na 1 osobę	0,011209	1	0,011209	0,592416	0,476256
Wynagrodzenia	0,019069	1	0,019069	1,007896	0,361490
Saldo migracji osób w wieku produkcyjnym	0,001161	1	0,001161	0,061349	0,814226
Kod - wielkość miasta	0,003536	1	0,003536	0,186879	0,683536
[Znajomość koncepcji Doughnut Economics]	0,002971	1	0,002971	0,157055	0,708230
[Poszerzenie grona interesariuszy]	0,003133	1	0,003133	0,165600	0,700887

²⁹⁴ Wybór modelu statystycznego był uwarunkowany przede wszystkim dystrybucją zmiennych poddanych analizie (modele GLM pozwalają na budowanie modelu liniowego bez konieczności posiadania zmiennych, których rozkład jest normalny), a także z wielorodności typów zmiennych poddanych analizie (nominalne, porządkowe, ilościowe ciągłe); por.: M. Müller, *Generalized Linear Models*, [w:] *Handbook of Computational Statistics. Concepts and Methods*, red. J.E. Gentle, W.K. Härdle, Y. Mori, Springer, London & New York 2007, s. 681-711.

²⁹⁵ Metoda ta opiera się na etapach: (1) wprowadzenia wszystkich zmiennych do modelu, (2) eliminowaniu zmiennych, spełniających kryteria eliminacji, (3) powtarzaniu kroku 2. aż do wyeliminowania wszystkich zmiennych, które spełniają kryteria eliminacji. Por.: J. Stelmach, *O wpływie wybranych metod selekcji nieliniowych zmiennych objaśniających na jakość modeli regresyjnych*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2015; vol. 219, s. 79-95.

Efekt	Jednowymiarowe testy istotności dla Indeks partycypacji lokalnej IPL, Parametryzacja z sigma-ograniczeniami, Dekompozycja efektywnych hipotez; Błąd standardowy oceny: 0,0820				
	SS	Stopnie swobody	MS	F	p
[Cel: Zarządzanie]	0,013375	1	0,013375	0,706904	0,438819
[Cel: Cyfryzacja]	0,000055	1	0,000055	0,002924	0,958970
[Cel: Demografia]	0,000215	1	0,000215	0,011371	0,919224
[Cel: Partycypacja]	0,000035	1	0,000035	0,001828	0,967547
Źródła finansowania	0,000845	1	0,000845	0,044657	0,840979
Źródła wiedzy	0,000577	1	0,000577	0,030505	0,868201
Udział wydatków rekreacja i kultura		0			
BO na 1 mieszkańca	0,007030	1	0,007030	0,371545	0,568797
BO zgłoszone projekty	0,001167	1	0,001167	0,061689	0,813724
BO frekwencja	0,017949	1	0,017949	0,948698	0,374785
Makroregion	0,021115	5	0,004223	0,223207	0,937286
Błąd	0,094600	5	0,018920		

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 14. Model partycypacji lokalnej po trzech rundach eliminacji zmiennych

Efekt	Jednowymiarowe testy istotności dla Indeks partycypacji lokalnej, Parametryzacja z sigma-ograniczeniami, Dekompozycja efektywnych hipotez; Błąd standardowy oceny: 0,0820				
	SS	Stopnie swobody	MS	F	p
Wyraz wolny	0,051461	1	0,051461	7,658323	0,013179
Przeciętne dalsze trwanie życia os. pow. 60 lat	0,045405	1	0,045405	6,757026	0,018702
Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw	0,022420	1	0,022420	3,336530	0,085370
Tereny zieleni na 1 os	0,032139	1	0,032139	4,782849	0,043012
Wynagrodzenia	0,047067	1	0,047067	7,004339	0,016961
Kod wielkość miasta	0,028708	1	0,028708	4,272171	0,054319
[Cel: Zarządzanie]	0,046079	1	0,046079	6,857290	0,017973
BO na 1 mieszkańca	0,005960	1	0,005960	0,887005	0,359482
BO zgłoszone projekty	0,020064	1	0,020064	2,985814	0,102117
BO frekwencja	0,015614	1	0,015614	2,323567	0,145814
Makroregion	0,093478	6	0,015580	2,318505	0,080701
Błąd	0,114234	17	0,006720		

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 15. Model wyjściowy partycypacji lokalnej

Efekt	Jednowymiarowe testy istotności dla Indeks partycypacji lokalnej IPL, Parametryzacja z sigma-ograniczeniami, Dekompozycja efektywnych hipotez; Błąd standardowy oceny: 0,0820				
	SS	Stopnie swobody	MS	F	p
Wyraz wolny	0,411798	1	0,411798	41,97001	0,000001
Kod wielkość miasta	0,047996	1	0,047996	4,89173	0,036351

Makroregion	0,203222	6	0,033870	3,45202	0,012700
Błąd	0,245293	25	0,009812		

Źródło: Opracowanie własne.

W modelu wyjściowym (tabela 15) zawarto jedynie dwie zmienne zależne: wielkość miasta oraz makroregion. Odrzucono natomiast 21 zmiennych, które okazały się nieistotne statystycznie, choć według przywoływanych wcześniej opracowań powinny oddziaływać na wysokość IPL. Zmienne nieistotne związane są z Budżetem Obywatelskim, sytuacją społeczno-ekonomiczną mieszkańców, jak i samego miasta. Ponadto uwzględniono zmienne z badania ankietowego wybranych miast w Polsce: (1) ujęcie celu zarządzanie w kategoriach celów przyjętych w strategii rozwoju, (2) ujęcie kategorii cyfryzacji, (3) ujęcie kategorii demografii, (4) ujęcie kategorii partycypacji, (5) liczba wskazanych źródeł finansowania inwestycji w strategii rozwoju, (6) liczba wskazanych źródeł wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju.

Wyniki uzyskane w badaniu ankietowym nie pozwalały na jednoznaczne określenie wpływu zmiennych określających elementy strategii rozwoju, partycypacji społecznej (Budżetu Obywatelskiego) oraz związanych z poziomem rozwoju gospodarczego na wartość IPL. Ponadto strategia rozwoju, będąca narzędziem rozwoju miasta, tylko w pewnym stopniu odzwierciedla poziom włączenia interesariuszy. Podobnie Budżet Obywatelski, który jest jednym z wielu narzędzi partycypacji społecznej. Wobec tego należało zastosować metody jakościowe w celu uzupełnienia i pogłębienia wyników badania ankietowego.

W okresie 01.02 - 31.03.2024 r. przeprowadzono wywiady pogłębione z przedstawicielami wybranych polskich miast, jedna rozmowa została przeprowadzona z przedstawicielem przedsiębiorstwa zajmującego się dostarczaniem samorządom oprogramowania do ewaluacji strategii rozwoju. Celem badania było pogłębienie wiedzy na temat wdrażania zrównoważonego rozwoju z perspektywy tworzenia dokumentów strategicznych – strategii rozwoju oraz zidentyfikowanie istniejących barier. Wywiady odbywały się online za pośrednictwem platformy *MS Teams*, każdy trwał minimum 45 minut, został nagrany i poddany transkrypcji. Łącznie przeprowadzono 8 rozmów²⁹⁶ (tabela 16) z wykorzystaniem scenariusza wywiadu, który z uwagi na uzupełniający

²⁹⁶ Do wzięcia udziału w badaniu zaproszono przedstawicieli 33 miast, które wzięły udział w badaniu ankietowym. Na zaproszenie odpowiedziało 7 przedstawicieli urzędów miejskich, co stanowi 21,2% osób zaproszonych. Do statystyk nie wlicza się respondenta niebędącego przedstawicielem urzędu miejskiego (R8).

względem badań ankietowych charakter, był częściowo ustrukturalizowany (porównaj: załącznik 4, str. 274)²⁹⁷.

Tabela 16. Kodowanie wywiadów pogłębionych

Kod	Makroregion	Stanowisko
R1	Województwo mazowieckie	Kierownik
R2	Południowy	Inspektor
R3	Województwo mazowieckie	Kierownik
R4	Województwo mazowieckie	Dyrektor
R5	Południowo-zachodni	Kierownik
R6	Wschodni	Kierownik
R7	Północno-zachodni	Specjalista
R8	-	Prezes

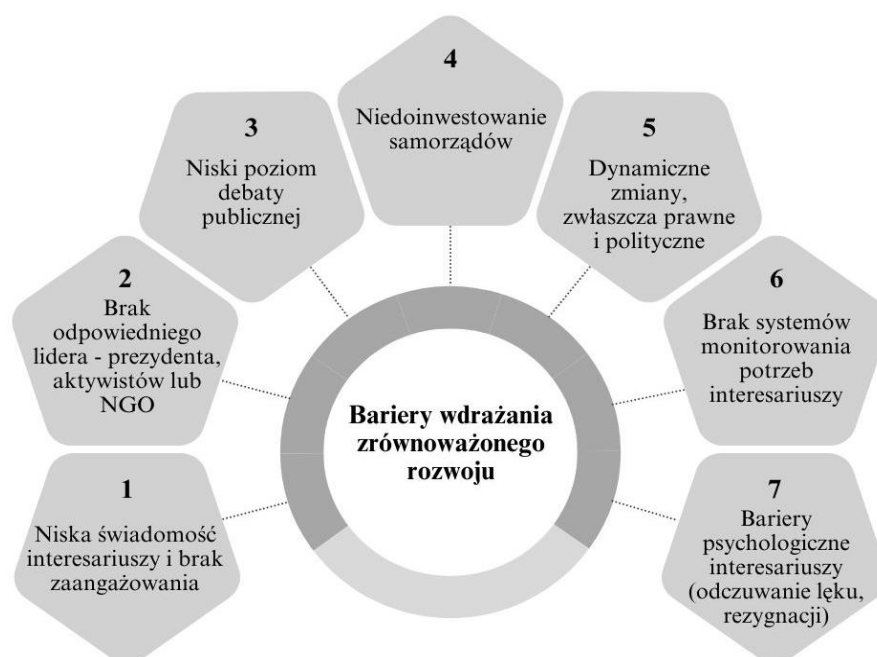
Źródło: Opracowanie własne.

Połowa wywiadów została przeprowadzona z osobami na stanowisku kierownika, następnie jedna z osób była na stanowisku specjalisty, jedna na stanowisku inspektora i jedna na stanowisku dyrektora. Osoby na tych stanowiskach posiadają relatywnie dużą wiedzę na temat idei zrównoważonego rozwoju i strategii rozwoju. W wywiadach dominowali przedstawiciele miast zlokalizowanych w makroregionie województwa mazowieckiego, co może częściowo wynikać z ich otwartości i wyższego poziomu świadomości wagi nawiązywania współpracy z przedstawicielami środowiska naukowego.

Rozumienie definicji zrównoważonego rozwoju przez urzędników ewoluuje w ostatnich latach w stronę rozwoju społecznego i jakości życia: „*zrównoważony rozwój to też w dużej mierze równy dostęp do pewnej jakości życia*” (R4), „*(zrównoważony rozwój kojarzy się) z działaniami na rzecz tego, żeby poprawiać jakość życia mieszkańców, żeby ich życie czynić łatwiejsze, wygodniejsze, tańsze*” (R6). Istotne są również potrzeby przyszłych pokoleń oraz globalne oddziaływanie: „*zrealizuj swoje cele, które masz do zrealizowania, ale pamiętaj o potrzebach przyszłych pokoleń*” (R1), „*lokalność wpływa globalnie*” (R3). Można więc stwierdzić, że zrównoważony rozwój to przede wszystkim „*Rozwój wielowymiarowy, trwały, który nie narusza w sposób nadmierny „zasobów” z żadnego wymiaru funkcjonowania miasta.*” (R5).

Przeprowadzone wywiady pozwoliły na zidentyfikowanie barier wdrażania zrównoważonego rozwoju, które w dużym stopniu podkreślają wagę partycypacji społecznej (rysunek 45).

²⁹⁷ B. Marciniak, K. Archanowicz-Kudelska, *Badania jakościowe w naukach społecznych – teoretyczne i praktyczne aspekty*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty nauk ekonomicznych*, red. J. Wielogórska-Leszczyńska i M. Matuszewicz, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2022, s. 266-287.

Rysunek 45. Bariery wdrażania zrównoważonego rozwoju w miastach

Źródło: Opracowanie własne.

Po pierwsze, barierą w implementacji założeń idei zrównoważonego rozwoju jest niski poziom świadomości poszczególnych interesariuszy i brak edukacji, który może skutkować brakiem zaangażowania: „*Nie każdy ma tę samą świadomość, więc edukacja w tym zakresie.*” (R1), z kolei inny rozmówca podkreślał znaczenie rodzaju zabudowy: „*duże bloki nigdy nie sprzyjały integracji*” (R3). Istotna dla wdrażania zrównoważonego rozwoju jest rola lidera lokalnego, który może aktywizować lokalną społeczność. Może być to urząd prezydenta miasta, aktywiści miejscy lub NGO: „*to też jest jednak mimo wszystko rola lidera, który aktualnie kieruje miastem*” (R2), „*wydaje nam się, że nie ma takich działaczy społecznych, którzy interesowaliby się ogólnie pojętym miastem*” (R1). Warto wskazać także na problem niskiego poziomu debaty publicznej: „*zrównoważony rozwój, czy w ogóle agendy zielone stają się kąską dla partii politycznych, które robią wokół tego kampanię i to są bardzo szkodliwe kampanie*” (R4), a problem ten może narastać wraz z rosnącą liczbą tzw. *fake newsów*. Barierą jest także niedoinwestowanie: „*szczególnie w tym ostatnim czasie samorzady były niedoinwestowane*” (R6). Wdrażaniu zrównoważonego rozwoju nie sprzyjają także zmiany prawne i polityczne: „*przepisy prawne, które są tworzone na płaszczyźnie rządowej, wielokrotnie i często torpedują plany takich samorządów*” (R7), „*normy prawne, normy unijne się non stopem zmieniają*” (R3). Władze miejskie powinny być wyposażone w odpowiednie narzędzia do badania potrzeb i oczekiwań interesariuszy: „*natomiast nie są one prowadzone systematycznie, nie ma zaplanowanych takich badań*” (R1). Takie narzędzia można wkomponować

w systemy koordynowania strategii rozwoju, gdyż „*istnieje możliwość zrobienia takiego systemu dopasowanego do potrzeb*” (R8), a sam system „*w jakimś stopniu ogranicza samowolkę i pójście w takim kierunku wrzucania czegoś, co nie jest zgodne ze strategią*” (R7). Jednak z takich systemów „*mało miast korzysta, raczej te większe*” (R8), co może wynikać z jednej strony z braku świadomości, a z drugiej z braku budżetu.

Procesy partycypacyjne wspierają zrównoważony rozwój miasta. Na różnych poziomach angażowanie interesariuszy w zarządzanie i decydowanie o rozwoju miasta generuje wiele korzyści, do których zaliczyć można m.in. wzrost zaufania do władz miejskich, zwiększenie integracji społeczności lokalnej czy też podniesienia odczuwanej jakości życia. Ponadto partycypacja społeczna sprzyja osiągnięciu kompromisów w planowaniu inwestycji miejskich i zapobiega tworzeniu konfliktów. Działania władz miejskich powinny skupiać się zatem na kreowaniu działań partycypacyjnych, które będą inkluzywne, tj. będą umożliwiać uczestniczenie w nich osób z różnych grup społecznych i wiekowych. Z aktywizacją społeczną problem mają zwłaszcza osoby starsze oraz osoby zmagające się z różnego typu niepełnosprawnościami, stąd też tak wiele działań aktywizujących skupia się właśnie na tych grupach społecznych. Równość i niedyskryminacja to ważne postulaty we wszelkich działaniach społecznych. Zadaniem władz miejskich jest natomiast nie tylko pobudzanie partycypacji w mieście, ale także stanie na straży jej podstawowych wartości oraz monitorowanie efektów poszczególnych działań.

ROZDZIAŁ 4.

IMPLEMENTACJA KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU NA PRZYKŁADZIE AMSTERDAMU

4.1. Zastosowanie ekonomii obwarzanka w planowaniu zrównoważonego rozwoju w mieście

Współczesna ekonomia rozwija się w kierunku ciągłego zwiększania przychodów, z pominięciem tak istotnych kwestii jak koszty środowiskowe i społeczne. Obecnie trwa epoka antropocenu, czyli epoka skupiona na ludzkim doświadczaniu rzeczywistości²⁹⁸. Antropocen stawia w centrum człowieka, który wykorzystuje dostępne zasoby w sposób całkowicie dowolny i nieograniczony. Sam rozwój natomiast wynika z takich przesłanek jak chęć pomnażania kapitału, czyli bogacenia się. Dyskurs neoliberalnego rozwoju jest jednak obarczony wadami, co podkreślają krytycy tak pojmowanego rozwoju. Celem rozwoju miasta jako złożonego systemu, łączącego w sobie wiele obszarów, powinno być zwiększanie dobrostanu społeczności lokalnej²⁹⁹. Obranie takiego celu wymaga optymalizacji wszystkich jego obszarów, czyli wyboru najlepszych możliwych rozwiązań w danych warunkach, często wykorzystując do tego metody matematyczne³⁰⁰.

Po zakończeniu II wojny światowej w połowie lat 40. XX wieku rozpoczął się okres rozkwitu społeczno-gospodarczego w państwach wysokorozwiniętych, tj. (Europa, Ameryka Północna, Azja Wschodnia, Australia i Nowa Zelandia). Umocnił się tym samym podział świata na trzy obszary: demokratyczny Zachód, komunistyczny Wschód oraz państwa tzw. Trzeciego Świata. Równocześnie jednak uwypukliły się różnice pomiędzy państwami Północy a Południa. Nierówności społeczne nie zostały wyeliminowane do dzisiaj, stanowiąc pole do dyskusji na temat kierunków globalnego rozwoju. Do największych krytyków neoliberalnego rozwoju należy m.in. niemiecki

²⁹⁸ Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/antropocentryzm.html> (dostęp: 14.08.2023).

²⁹⁹ J. Rose, *Dobrze nastrojone miasto*, Karakter, Kraków 2019, s. 369-407.

³⁰⁰ L. Reszka, *Koniunkcja logistyki i optymalizacji*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici: Zarządzanie”, 2012; vol. 39, s. 109-118.

ekonomista Wolfgang Sachs, który napisał: „Otwarta natura wzrostu nie może być dłużej brana za pewnik; wręcz przeciwnie, wydaje się, że sam wzrost podcina swoje własne perspektywy do punktu, w którym jego skończona natura staje się oczywista”³⁰¹.

Klasyczna i neoklasyczna ekonomia traktuje wzrost jako zjawisko konieczne do poprawy jakości życia w ujęciu globalnym i lokalnym. Znacznie mniej miejsca poświęca się natomiast koncepcjom alternatywnym czy krytyce wzrostu w ogóle. Istnieje wiele przesłanek podważających zasadność idei nieograniczonego wzrostu gospodarczego. Po pierwsze główną miarą wzrostu jest Produkt Krajowy Brutto (PKB), który pomija jakość życia mieszkańców. Niedoskonałość PKB wynika z błędnego założenia, że wzrost aktywności gospodarczej przekłada się bezpośrednio na wzrost jakości życia, często określanego „dobrobytem”³⁰². Nadinterpretacja wartości PKB jest powszechna, również w świadomości społecznej. Wysoka wartość PKB to synonim wysokiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jednak już nieczęsto wskazuje się na koszty społeczne i środowiskowe wzrostu. W sferze politycznej również zauważyć można dążenie do zwiększania wartości wskaźnika PKB przy równoczesnym zaniedbaniu kwestii jakości życia³⁰³.

Krytyka idei nieograniczonego wzrostu gospodarczego doprowadziła do wyklarowania nowych koncepcji – post-wzrostu (ang. *postgrowth*) oraz de-wzrostu (ang. *degrowth*)³⁰⁴. W literaturze, zwłaszcza polskojęzycznej, nadal zaobserwować można stosowanie obu tych nazw jako synonimów, choć analiza źródeł anglojęzycznych wskazuje na ich odmienny charakter. De-wzrost rozumieć należy jako koncepcję zmierzającą do zmniejszenia ilości dóbr w gospodarce³⁰⁵. Głównym celem jest ograniczenie produkcji i konsumpcji oraz ograniczenie zużycia surowców, wdrożenie

³⁰¹ W. Sachs, *Ecology, Justice, and the End of Development* [w:] *Environmental Justice: International Discourses in Political Economy*, red. J. Byrne, L. Glover, I.C. Martinez, Taylor & Francis, New York 2002, s. 19-27.

³⁰² J.E. Stiglitz, J.P. Fitoussi, M. Durand, *Measuring What Counts: The Global Movement for Well-Being*, The New Press, New York 2019, s. 1-6.

³⁰³ I. Wojciechowska-Toruńska, *Konsolidacja fiskalna a zadowolenie z życia*, [w:] *Granice finansów XXI wieku. Finanse publiczne, rynek finansowy, finanse przedsiębiorstw*, red. S. Wieteskiej i D. Burzyńskiej, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 63-73.

³⁰⁴ Dosłowne tłumaczenie angielskiego słowa „*degrowth*” jako de-wzrostu umotywował w swojej publikacji R. Skrzypczyński, *Postwzrost, dewzrost, awzrost... Polska terminologia dla różnych wariantów przyszłości bez wzrostu*, „Czas Kultury”, 2020; vol. 3, s. 7-14. Tłumaczenie dosłowne jako najpełniej oddające sens *degrowth* przyjęło się wśród innych polskich badaczy, m.in.: W. Parfianowicz, M. Czepkiewicz, J. Rok, P. Morawski, R. Skrzypczyński, *Jak rozmawiać o dewzroście i postwzroście?*, „Czas Kultury”, 2020; vol. 3, s. 63-65; E. Bińczyk, *Jakiej refleksji potrzebujemy w epoce antropocenu? „Gramatyka” wystudowania wzrostu ekonomii ekologicznej*, „Er(r)go. Teoria–Literatura–Kultura”, 2023; vol. 2, no. 47, s. 73-96.

³⁰⁵ J. Hickel, *Degrowth: a theory of radical abundance*, „Real-World Economics Review”, 2019; vol. 87, s. 54-65.

koncepcji szczupłej ekonomii czy bardziej umiarkowanego stylu życia³⁰⁶. Jest to zatem pojęcie bardziej radykalne od post-wzrostu, który zdefiniować można jako alternatywę dla neoliberalnego rozwoju, która wprawdzie zakłada istotne zmiany w funkcjonowaniu społeczno-gospodarczym (jak np. recykling), jednak nie odrzuca idei wzrostu całkowicie. Post-wzrost można także powiązać z pojęciem granic środowiskowych, wyznaczających obszar bezpiecznej egzystencji, która nie będzie powodować dalszej degradacji środowiska naturalnego.

Takie podejście zaprezentowała ekonomistka Kate Raworth w publikacji „Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku”. Jej idea ekonomii obwarzanka³⁰⁷ oparta jest na idei zrównoważonego rozwoju ukierunkowanej na wzrost jakości życia mieszkańców. K. Raworth skupia się na stworzeniu inkluzywnej i bezpiecznej przestrzeni do życia w ramach ekologicznych granic i zapewniając równe warunki życia dla społeczności globalnej. Ekonomia obwarzanka w ujęciu modelowym w prosty sposób obrazuje sprawiedliwą i bezpieczną przestrzeń do rozwoju ludzkości, stanowiąc równocześnie krytykę podejścia konwencjonalnego do rozwoju. Można więc odczytywać modelowy obwarzanek jako model post-wzrostu czy tzw. dobrego życia³⁰⁸.

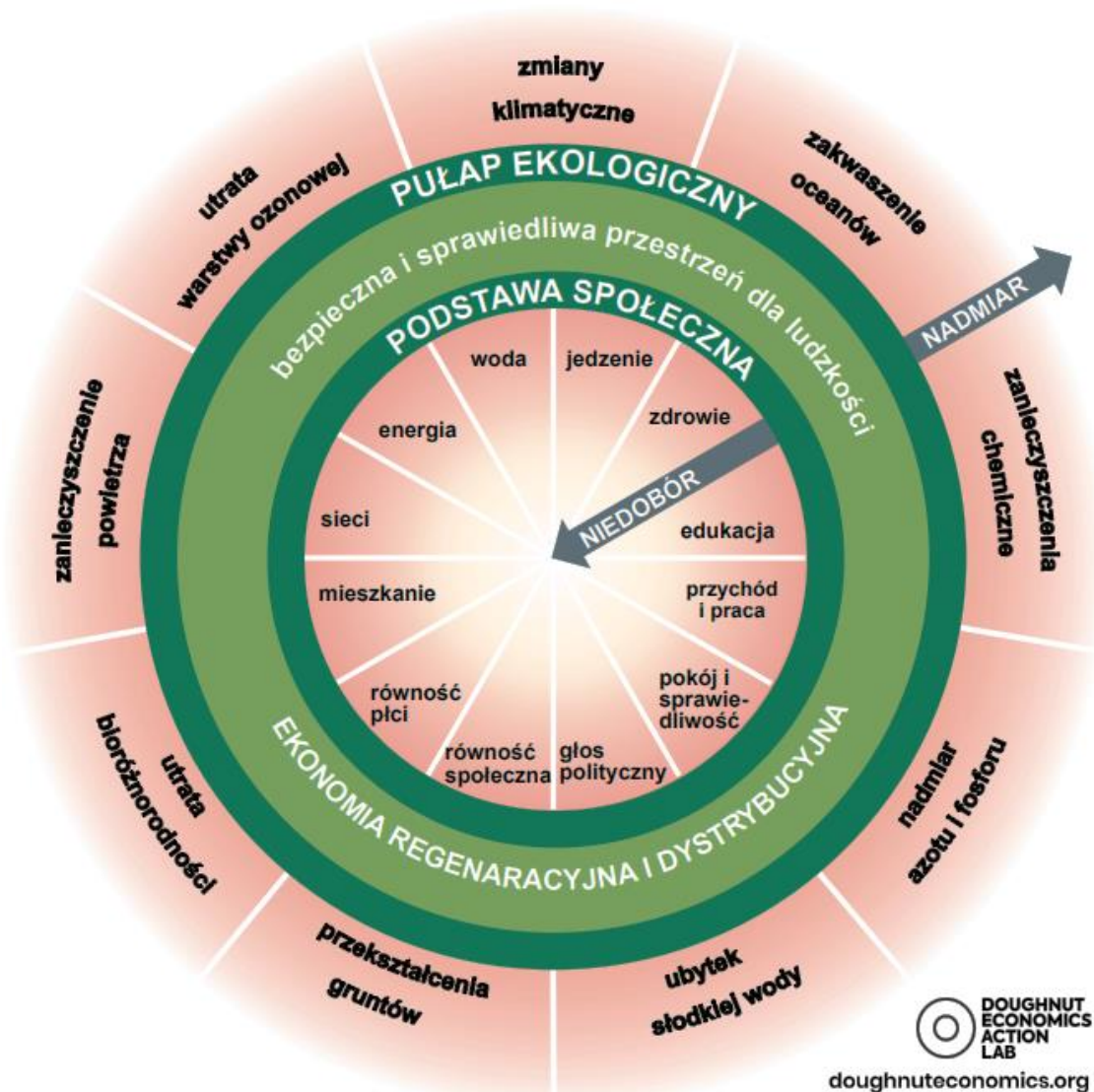
Rozwój ścieżek alternatywnego rozwoju zainicjował stopniowe odchodzenie od podejścia konwencjonalnego władz miejskich, które stają się bardziej otwarte względem koncepcji alternatywnych. Wśród nich znajduje się również ekonomia obwarzanka, którą uznać można za jedną z bardziej kompleksowych. Jest to zasługą działalności samej autorki – K. Raworth, która prezentowała model ekonomii obwarzanka w publikacjach naukowych i w mediach (m.in. udział w *The TED Talks* w 2018 r.). Od 2019 r. funkcjonuje *Doughnut Economics Action Lab* (DEAL), zrzeszający społeczność obwarzanka, a w 2020 r. uruchomiona została strona internetowa, której celem jest

³⁰⁶ *Media, Arts and Humanities Sustainability Educator Toolkit*, red. J.L. Walton, A. Oji i A. Eldridge, University of Sussex Library/Sussex Humanities Lab, Brighton 2023, s. 70-75.

³⁰⁷ Koncepcja *doughnut economics* w dosłownym tłumaczeniu na język polski to „ekonomia pączka”, choć w polskiej literaturze i prasie częściej używa się tłumaczenia „ekonomia obwarzanka”. Wynika to z podobieństwa kształtów popularnego w Wielkiej Brytanii pączka z dziurką i tradycyjnego polskiego obwarzanka. Zasadne więc jest używanie tłumaczenia niedosłownego – obwarzanka, który w większym stopniu oddaje sens modelu.

³⁰⁸ Dobre życie (*Buen Vivir*) to koncepcja południowoamerykańska, sięgająca lat 90. XX wieku. Dobre życie to krytyka konwencjonalnego podejścia do rozwoju na rzecz dewzrostu. *Buen Vivir* sięga jednak głębiej, bowiem wartością nadrzędną stają się relacje międzyludzkie oraz wrażliwość rozumiana jako uległość wobec praw natury. Szerzej na ten temat wypowiada się urugwajski biolog i członek Latinoamerykańskiego Centrum Ekologii Społecznej (CLAES) E. Gudynas w rozdziale *Dobre życie (Buen Vivir)*, [w:] *Dewzrost. Słownik nowej ery*, red. G. D’Alisa, F. Demarii i G. Kallisa, Wyd. LangeL, Łódź 2020, s. 332-338.

dzielenie się wiedzą dotyczącą praktycznych aspektów wdrażania modelu obwarzanka³⁰⁹. Ekonomia obwarzanka wzięła swoją nazwę od graficznego przedstawienia założeń koncepcji. Na rysunku 46. przedstawiono jej modelowe ujęcie.

Rysunek 46. Model ekonomii obwarzanka

Źródło: Doughnut Economics, *Doughnut Diagrams in 25+ languages*, <https://doughtnuteconomics.org/tools/65> (dostęp: 29.08.2023).

Zielony pierścień obrazuje przestrzeń do życia, opartą na gospodarce cyrkularnej (degeneratywnej) oraz sprawiedliwej dystrybucji zasobów. Poza obwarzankiem pozostaje niedobór wykorzystania zasobów, brak zapewnienia minimum egzystencjalnego oraz nadmierne wykorzystywanie dostępnych zasobów. W obu tych przypadkach efektem może być dalsze pogłębianie globalnych nierówności oraz kryzysu klimatycznego. Te dwa zagrożenia w największym stopniu oddziaływać będą na rozwój

³⁰⁹ Strona internetowa DAEL dostępna jest pod adresem: <https://doughtnuteconomics.org/> (dostęp: 05.09.2024).

miast, co zaobserwować można chociażby analizując strategie rozwoju polskich miast. W przeprowadzonym badaniu ankietowym wybranych polskich miast wskazano wyzwania związane ze zmianami klimatycznymi za najważniejsze (72,7% odpowiedzi), następnie wskazano na zagrożenia związane ze zmianami demograficznymi (69,7% odpowiedzi). Model ekonomii obwarzanka ma na celu wyjście naprzeciw aktualnym zagrożeniom oraz oczekiwaniom mieszkańców – globalnej społeczności.

Model ekonomii obwarzanka można uznać za obiecujący kierunek rozwoju dla miast z uwagi na skoncentrowanie na wysokiej jakości życia oraz sprawiedliwości społecznej i ekologicznej. Potwierdzają to przykłady miast, które już zaimplementowały ekonomię obwarzanka – Amsterdamu, Filadelfii i Portland. Wdrażanie modelu obwarzanka oparte jest na narzędziu nazwanym portretem miasta. Zaprezentowane w nim kroki mają na celu przeprowadzenie procesu zmian w mieście w sposób systemowy.

K. Raworth proponuje siedem kroków do zmiany myślenia o rozwoju³¹⁰:

- I. Odejście od mierzenia rozwoju i dobrobytu wartością PKB na rzecz mierników włączających wskaźniki społeczne;
- II. Zrozumienie zależności w gospodarce pomiędzy poszczególnymi interesariuszami;
- III. Odrzucenie koncepcji *homo oeconomicus*;
- IV. Re-definicja neoklasycznego podejścia do rozwoju gospodarczego oraz roli współczesnych ekonomistów;
- V. Włączenie poszczególnych interesariuszy w model sieci (ang. *network theory*), tworząc kompleksowy i odporny system dystrybucji;
- VI. Dbanie o granice ekologiczne poprzez rozwijanie ekonomii cyrkularnej;
- VII. Pogłębienie wiedzy z obszaru alternatywnych nurtów ekonomii oraz zaproponowanie nowego modelu rozwoju wykorzystującego współdzielenie i wspólnotowość.

Nowa perspektywa myślenia o rozwoju miast wymaga wyznaczenia nowych celów do zrealizowania, jak i re-definicji dotychczasowych polityk i strategii. Portret miasta to początek tych zmian, ale także kompleksowy przewodnik w tym procesie. Celem narzędzia jest umiejscowienie strategii rozwoju w nowym paradygmacie rozwoju czy też nowym myśleniu o ekonomii. Twórcy narzędzia stawiają pytanie o to, w jaki

³¹⁰ Siedem kroków do zmiany myślenia zostało szczegółowo opisanych w publikacji K. Raworth, *Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów...*, *op. cit.* W wersji skróconej siedem kroków ujęto m.in. w artykule A. Rashid, *Doughnut Economics – A Roadmap for a Thriving Sustainable City*, „Urbanice Malaysia”, 2020; vol. 1, s. 1-17.

sposób konkretna strategia oddziałuje na otoczenie pod względem społecznym i środowiskowym oraz jak podejmowane działania mogą wpłynąć na rozwój regionu i świata³¹¹. Dlatego też wychodząc naprzeciw potrzebie stworzenia schematu wdrażania ekonomii obwarzanka do polskich miast, schemat ten będzie wzorowany właśnie na portrecie miasta. W schemacie wykorzystano także cztery ścieżki rozwijania miasta w kierunku modelu obwarzanka, które są narzędziem stworzonym z myślą o praktycznym wdrażaniu³¹². Pozwoliło to na stworzenie kompleksowego modelu implementowania (rysunek 47).

Schemat implementacji ekonomii obwarzanka składa się z pięciu kroków: (1) informacji o mieście, niezbędnych do rozpoczęcia planowania, (2) re-definicji sposobu myślenia o mieście i jego rozwoju, (3) stanu miasta, czyli jego portretu, (4) mobilizacji działań i aktywizacji interesariuszy, (5) pomiaru efektów i kontroli.

Każdy z zaproponowanych kroków został wsparty odpowiednimi narzędziami, jednak zastosowanie akurat tych nie jest obligatoryjne. Władze miejskie mogą stosować inne narzędzia, jednak założeniem opracowanego schematu jest przeprowadzenie procesu implementacji krok po kroku, bez konieczności znajomości lub tworzenia od podstaw odpowiednich metod i narzędzi. Z tego względu schemat może zostać zastosowany w każdym mieście, stanowiąc przewodnik implementacji modelu ekonomii obwarzanka dla władz.

³¹¹ *A City Portrait Canvas for Workshops*, Doughnut Economics, <https://doughnuteconomics.org/tools/76> (dostęp: 04.09.2023).

³¹² *Doughnut Unrolled: Introducing the four lenses*, Doughnut Economics, <https://doughnuteconomics.org/tools/142> (dostęp: 05.09.2023).

Rysunek 47. Schemat implementacji ekonomii obwarzanka

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *City WORKS Toolkit*, City WORKS, <https://localising-global-agendas.org/city-works-toolkit/> (dostęp: 20.09.2023) oraz *Creating City Portraits*, <http://doughnuteconomics.org/tools/14> (dostęp: 20.09.2023).

Model ekonomii obwarzanka nie jest pozbawiony pewnych wad, które generować będą trudności w procesie wdrażania. W literaturze przedmiotu wymienia się kilka zagrożeń, które należy wziąć pod uwagę zanim rozpocznie się proces implementowania modelu. W pierwszej kolejności należy przeanalizować posiadane zasoby finansowe,

ludzkie oraz informacyjne³¹³. Te trzy rodzaje zasobów można określić jako krytyczne dla założeń ekonomii obwarzanka. Spowodowane jest to głównie globalnym wymiarem rozwoju miast. Kreowanie polityk i strategii w oparciu o globalny wymiar miasta wymaga zaangażowania większej ilości zasobów finansowych, czasu i liczby pracowników. Dodatkowo nakłada na pracowników większą ilość obowiązków związanych z koniecznością pozyskiwania nowej, często specjalistycznej wiedzy z różnych dziedzin. Zmiana kompetencji pracowników oraz powołanie nowych jednostek miejskich wiąże się z potrzebą przeprojektowania struktury organizacyjnej. Nie każda wdrażana zmiana przyczyni się także do wzrostu przychodów przedsiębiorstw³¹⁴, toteż niektóre zmiany mogą wywoływać sprzeciw części interesariuszy. W ekonomii obwarzanka znaczącą rolę pełnią przedsiębiorstwa z misją społeczną i środowiskową typu *fair-trade* i współdzielenia, np. kooperatywy, spółdzielnie czy organizacje non-profit. Jednak ich powstawanie musi być wynikiem zmiany świadomości społecznej, model ekonomii obwarzanka nie określa w jaki sposób miasto może wpływać na kreowanie tych zmian.

Nadrzędnym celem modelu obwarzanka jest poprawa jakości życia mieszkańców, co można osiągnąć poprzez wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju. Aspekty społeczno-gospodarcze oraz poprawa jakości środowiska naturalnego prowadzą do odczuwania wyższego poziomu jakości życia, przyczyniając się do aktywizacji społecznej oraz tworzenia inkluzywnej przestrzeni dla różnych grup interesariuszy. Wyzwaniem pozostaje jednak praktyczne powiązanie modelu ekonomii obwarzanka z kategorią jakości życia i zrównoważonym rozwojem. W tabeli 17. przedstawiono próbę syntezy tych kategorii.

Tabela 17. Model ekonomii obwarzanka vs jakość życia i zrównoważony rozwój

Cel obwarzanka	Wymiar jakości życia	Obszar zrównoważonego rozwoju
Równy dostęp do ochrony zdrowia	• materialny;	• zaspokajanie potrzeb; • sprawiedliwość międzypokoleniowa; • rozwój społeczny;
Tanie mieszkalnictwo	• materialny;	• zaspokajanie potrzeb; • rozwój gospodarczy;
Dostęp do czystej wody	• materialny;	• zaspokajanie potrzeb; • odporność na zmiany;
Dostęp do zdrowej żywności	• materialny;	• zaspokajanie potrzeb; • odporność na zmiany;
Rozwój partycypacji społecznej	• społeczny;	• rozwój społeczny;

³¹³ R. Turner, J. Wills, *Downscaling doughnut economics for sustainability governance*, "Current Opinion in Environmental Sustainability", 2022; vol. 56, no. 101180, s. 1-10.

³¹⁴ T. Warnecke, *Operationalizing the Doughnut Economy: An Institutional Perspective*, "Journal of Economic Issues", 2023; vol. 57, no. 2, s. 643-653.

Cel obwarzanka	Wymiar jakości życia	Obszar zrównoważonego rozwoju
	• emocjonalny;	• sprawiedliwość międzypokoleniowa;
Miasto otwarte (inkluzywne)	• społeczny; • emocjonalny;	• rozwój społeczny; • sprawiedliwość międzypokoleniowa;
Zrównoważony transport publiczny	• materialny;	• zaspokajanie potrzeb; • sprawiedliwość międzypokoleniowa; • odporność na zmiany; • ochrona środowiska i zasobów naturalnych;
Dostęp do zróżnicowanej oferty kulturalnej	• społeczny;	• rozwój społeczny; • sprawiedliwość międzypokoleniowa;
Wysoki poziom bezpieczeństwa	• materialny; • społeczny;	• zaspokajanie potrzeb;
Zapewnienie równości	• społeczny; • emocjonalny;	• rozwój społeczny; • sprawiedliwość międzypokoleniowa;
Czynny udział interesariuszy w zarządzaniu miastem	• społeczny; • emocjonalny;	• rozwój społeczny; • sprawiedliwość międzypokoleniowa; • odporność na zmiany;
Rozwój rynku pracy i tworzenie atrakcyjnych warunków dla rozwoju biznesu	• materialny;	• rozwój gospodarczy; • zaspokajanie potrzeb; • sprawiedliwość międzypokoleniowa; • odporność na zmiany;
Wysoki poziom edukacji	• materialny; • społeczny; • emocjonalny;	• zaspokajanie potrzeb; • rozwój społeczny; • odporność na zmiany;
Niewykorzystywanie gazu ziemnego do 2040 r.	• materialny;	• rozwój gospodarczy; • zaspokajanie potrzeb; • ochrona środowiska i zasobów naturalnych; • sprawiedliwość międzypokoleniowa;
Ograniczenie emisji CO2 o 55% poniżej poziomu z 1990 r. do 2030 r.	• materialny;	• rozwój gospodarczy; • zaspokajanie potrzeb; • ochrona środowiska i zasobów naturalnych; • sprawiedliwość międzypokoleniowa;
Redukcja zużycia surowców pierwotnych o 50% do 2030 r.	• materialny;	• rozwój gospodarczy; • zaspokajanie potrzeb; • ochrona środowiska i zasobów naturalnych; • sprawiedliwość międzypokoleniowa;
Tworzenie parków i zachowanie bioróżnorodności	• materialny;	• zaspokajanie potrzeb; • ochrona środowiska i zasobów naturalnych; • sprawiedliwość międzypokoleniowa;
Rozwój fotowoltaiki wraz z infrastrukturą do magazynowania	• materialny;	• rozwój gospodarczy; • zaspokajanie potrzeb; • ochrona środowiska i zasobów naturalnych; • sprawiedliwość międzypokoleniowa;
Wzrost wykorzystania rozwiązań zielonej infrastruktury	• materialny;	• rozwój gospodarczy; • zaspokajanie potrzeb; • ochrona środowiska i zasobów naturalnych; • sprawiedliwość międzypokoleniowa;

Zródło: Opracowanie własne na podstawie: *Doughnut Unrolled: Introducing the four lenses*, Doughnut Economics, <https://doughnuteconomics.org/tools/142> (dostęp: 05.09.2023).

Do każdego celu modelu ekonomii obwarzanka (porównaj: rysunek 46) przyporządkowano wymiar jakości życia oraz obszar zrównoważonego rozwoju. Analizując tabelę 17. można zauważyć, że każdy z celów wdrożenia modelu obwarzanka można powiązać z konkretnym wymiarem jakości życia i obszarem zrównoważonego

rozwoju, co wskazuje na ich uzupełniający się charakter. Efektem wdrożenia modelu obwarzanka będzie zatem wzrost jakości życia oraz zwiększenie poziomu zrównoważenia miasta, co wynika z pokrywania się wskaźników mierzących stopień implementacji obwarzanka ze wskaźnikami jakości życia³¹⁵.

Ekonomia obwarzanka stanowi nowatorski sposób myślenia o rozwoju w XXI wieku, który stanowi kontynuację alternatywnych koncepcji ekonomii: post-wzrostu i de-wzrostu czy ekonomii zrównoważonego rozwoju. Nurty alternatywnej ekonomii stanowią odpowiedź na kryzys klimatyczny i globalne nierówności. Ekonomiści podejmujący dialog na temat przyszłości ludzkości podkreślają wagę działań proekologicznych i prospołecznych, także w skali lokalnej. Ekonomia obwarzanka posiada wiele zalet, przesądzających o wysokim potencjale implementacyjnym (tabela 18).

Tabela 18. Mocne i słabe strony koncepcji ekonomii obwarzanka

Mocne strony	Słabe strony
1. Aktualność i nowatorskość podejścia do rozwoju miast;	1. Wysokie koszty wdrożenia;
2. Dostępność gotowych do wykorzystania narzędzi i metod;	2. Konieczność zatrudnienia nowych pracowników;
3. Możliwość włączenia narzędzi i metod do obecnie stosowanych (porównaj rysunek 47);	3. Konieczność pozyskiwania eksperckiej wiedzy z wielu dziedzin nauki;
4. Wysoka dostępność informacji nt. obwarzanka w Internecie;	4. Reorganizacja struktury w urzędzie miasta i jednostkach pomocniczych;
5. Zorientowanie na poprawę jakości życia mieszkańców;	5. Konieczność podjęcia działań edukacyjnych skierowanych do interesariuszy;
6. Lepsza identyfikacja wyzwań miasta oraz potrzeb interesariuszy;	
7. Możliwość realizowania założeń idei zrównoważonego rozwoju;	

Źródło: Opracowanie własne.

Najmocniejszą stroną modelu obwarzanka jest aktualność prezentowanego podejścia, zgodnego z wyzwaniem rozwoju. Założenia modelu obwarzanka są wdrażane z powodzeniem w wielu miastach, w tym m.in. w Amsterdamie. Miasta w Polsce mogą więc korzystać z doświadczeń innych miast w zakresie praktycznego wykorzystania narzędzi i metod, których gotowy zestaw został udostępniony przez DEAL. Ponadto wdrażanie tego modelu nie wymaga od władz miejskich rezygnacji z obecnie wykorzystywanych metod, narzędzi czy kreowania zupełnie nowych strategii, co obniża koszty i ułatwia cały proces. Informacje na temat koncepcji ekonomii obwarzanka są łatwo dostępne w Internecie w przystępnej formie na stronie internetowej DEAL. Znaleźć tam można raporty, dobre praktyki w implementacji założeń czy opisy narzędzi.

³¹⁵ M. Domazet, M. Fischer, A. Koves, *Doughnuts for strategies: A tool for an emerging sustainable welfare paradigm*, "European Journal of Social Security", 2023; vol. 25, no. 4, s. 367-387.

Pomimo powyższego, należy zauważyć, że wdrażanie modelu obwarzanka stanowi poważne wyzwanie dla władz miejskich. Zmiana w kierunku bezpiecznych i sprawiedliwych miast wymaga działań w wielu obszarach funkcjonowania miasta (rozwój społeczny i gospodarczy, ochrona środowiska naturalnego, zagospodarowanie przestrzenne, rozwój instytucjonalny), co może być wyzwaniem pod względem finansowym, zwłaszcza dla mniejszych miast. Wszystkie działania związane z implementacją modelu obwarzanka wymagają dodatkowego źródła finansowania, co w perspektywie krótkoterminowej może być postrzegane przez władze miejskie jako słaba strona. Ponadto konieczna jest zmiana podejścia do zarządzania miastem, co wiąże się z dużym wysiłkiem organizacyjno-administracyjnym.

Wdrożenie modelu obwarzanka wymaga zmiany sposobu myślenia o mieście i jego rozwoju. Głównym aktorem tych zmian powinny być władze lokalne, które posiadają zasoby i kompetencje do zainicjowania procesu implementacji modelu i zaktywizowania interesariuszy. Proces wdrożenia modelu obwarzanka obejmuje pięć obszarów, w ramach których wyodrębnić można konkretne zadania i narzędzia, co ułatwia przeprowadzenie procesu. Stanowi to istotną zaletę tego modelu. Należy jednak wziąć pod uwagę także słabe strony. Celem głównym implementacji założeń ekonomii obwarzanka jest wzrost jakości życia mieszkańców, co jest tożsame z celem rozwoju każdego miasta. W literaturze naukowej nadal brakuje publikacji na temat praktycznych efektów wdrażania modelu ekonomii obwarzanka – procesu konwertowania podejścia tradycyjnego na alternatywne, wykorzystania narzędzi i metod, monitorowania efektów. Dlatego też tak ważne są doświadczenia miast, które zdecydowały się na implementację ekonomii obwarzanka.

4.2. Analiza procesu wdrażania idei zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem modelu ekonomii obwarzanka w Amsterdamie

W 2019 r. powstała wspólna inicjatywa DEAL, fundacji KR i *Circle Economy* oraz sieci miast C40 pt. „*Thriving Cities Initiative*”, której celem było przeprowadzenie pilotażowego projektu wdrożenia modelu obwarzanka, w którym udział wzięły trzy miasta: Amsterdam, Filadelfia oraz Portland. Efektem pilotażu było opublikowanie przewodnika metodologicznego pt. „*Creating City Portraits: A methodological guide*”

from the Thriving Cities Initiative” (pl.: Tworzenie portretów miast: Przewodnik metodologiczny z inicjatywy *Thriving Cities Initiative*)³¹⁶.

W niniejszej pracy, z uwagi na bliskość geograficzną (położenie w Europie), podobną morfologię i przynależność do Unii Europejskiej w stosunku do polskich miast, do analizy spośród trzech wymienionych powyżej miast wybrano Amsterdam³¹⁷. W mieście tym proces wdrażania modelu obwarzanka przebiegł najszybciej i charakteryzował się wysokim poziomem zorganizowania. Amsterdam jest stolicą Niderlandów, liczącą ponad 918 tys. mieszkańców³¹⁸. Stanowi najludniejsze miasto w kraju, o dodatnim saldzie migracji. Prognozy wskazują, że liczba mieszkańców przekroczy 1 milion do 2030 r.³¹⁹, co stanowi największy wzrost wśród niderlandzkich miast (dla porównania w Rotterdamie będzie to 700 tys. mieszkańców do 2030 r.), a obecnie jest 918 tys. Aktualnie największym wyzwaniem dla Amsterdamu jest szybka urbanizacja, która pogłębia problem defragmentacji miasta i stosunkowo niewielkiej dostępności terenów zielonych³²⁰. Wynika to po części z historycznego charakteru. Amsterdam w 2009 r. przyjął strategię „*Amsterdam Smart City*” (ASC), obecnie zaś uchodzi za jedno z najsprytniejszych miast w Europie³²¹.

Amsterdam podjął wiele działań w kierunku wdrażania założeń zrównoważonego rozwoju. W 2016 r. opublikowane zostały dwa dokumenty strategiczne „*Amsterdam Circular: Learning by Doing*” i „*Circular Innovation Programme*”. Celem było stanie się

³¹⁶ *Creating City Portraits: A methodological guide from the Thriving Cities Initiative*, DEAL, Oxford 2020, <https://doughnuteconomics.org/Creating-City-Portraits-Methodology.pdf> (dostęp: 13.10.2023).

³¹⁷ Amsterdam, stolica Niderlandów, to ważny ośrodek europejski, będący miastem portowym. Z uwagi na przynależność kraju do Unii Europejskiej Amsterdam, tak jak i polskie miasta, wdraża założenia europejskich polityk i strategii w zakresie m.in. transportu i mobilności czy zielonej transformacji. Ponadto stolica Niderlandów mierzy się z podobnymi wyzwaniami co polskie miasta, przede wszystkim związanymi z rozwojem strefy podmiejskiej. W odpowiedzi na te wyzwania w mieście wdrażane są nowoczesne technologie, służące np. do zarządzania parkingami. Pod względem zabudowy w historycznym centrum oraz licznych kanałów, Amsterdam wykazuje podobieństwo do Gdańska i Wrocławia. Por.: J. Lewandowska, *Realizacja koncepcji smart city w obszarze jakości życia – analiza porównawcza miast Polski i Holandii*, „Świat Idei i Polityki”, 2023, vol. 1, s. 56-79; R. Krzysztofik, *Układ lokalizacyjny miast typu system – sieci na obszarze Polski*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2009, s. 14, 21-27.

³¹⁸ *Amsterdam - Statistics & Facts*, Statista,

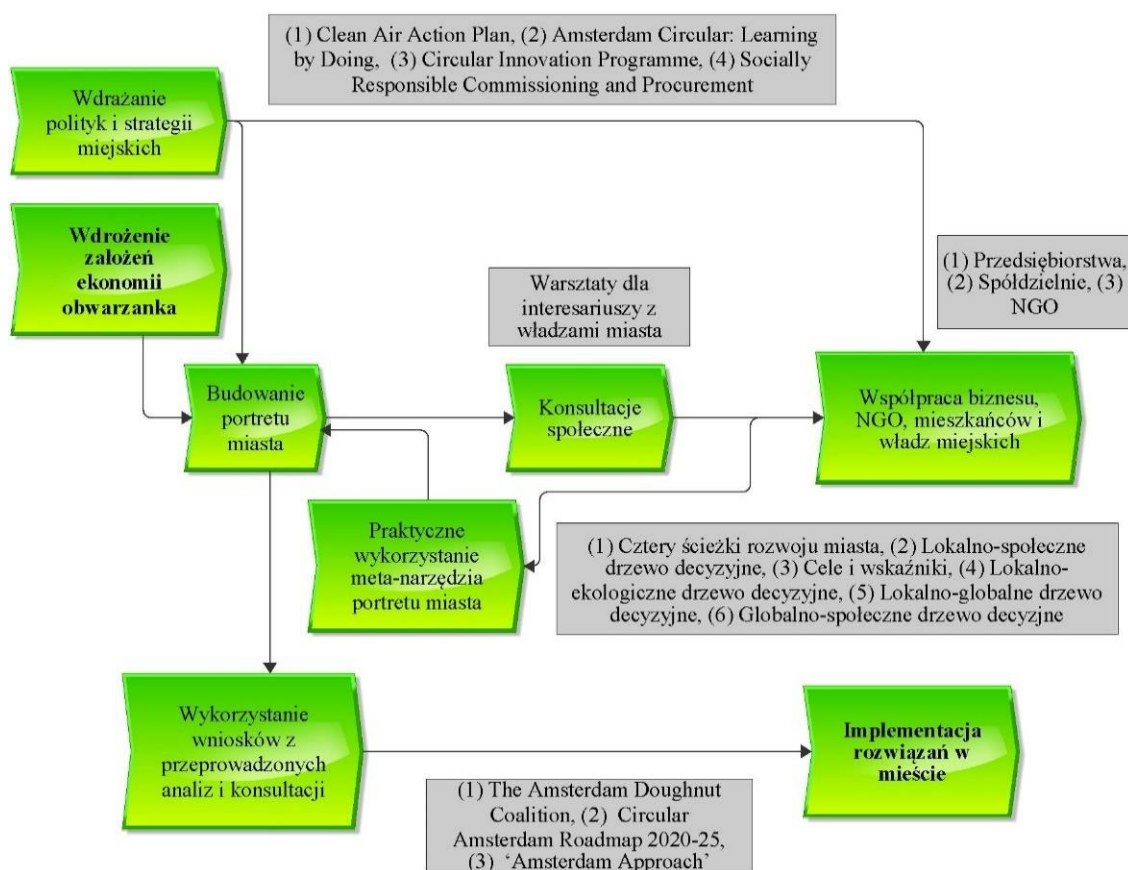
<https://www.statista.com/topics/9014/amsterdam/#topicOverview> (dostęp: 13.10.2023).

³¹⁹ *Regionale Prognose 2016–2040; Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag*, CBS/PBL, The Netherlands, 2016, s. 17.

³²⁰ M. Giezen, S. Balikci, R. Arundel, *Using Remote Sensing to Analyse Net Land-Use Change from Conflicting Sustainability Policies: The Case of Amsterdam*, “International Journal of Geoinformation”, 2018; vol. 7, no. 381, s. 1-13.

³²¹ F. Mancebo, *Smart city strategies: time to involve people. Comparing Amsterdam, Barcelona and Paris*, “Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability”, 2020; vol. 13, no. 2, s. 133-152.

miastem neutralnym klimatycznie do 2050 r.³²². W tym samym roku przyjęto dokument „*Maatschappelijk Verantwoord Opdrachtgeven en Inkopen*” (pl.: Społecznie odpowiedzialne zamówienia i zakupy). Była to strategia określająca szczegółowe wytyczne dla Urzędu Miasta i jednostek pomocniczych dotyczące polityki zamówień publicznych. Polityki te w dużym stopniu ukształtowały podejście władz do rozwoju miasta w duchu miasta cyrkularnego i odpowiedzialnego globalnie. Stały się one także punktem wyjścia dla wdrażania założeń koncepcji ekonomii obwarzanka. Na rysunku 48. przedstawiono mapę drogową wdrażania modelu obwarzanka w Amsterdamie.

Rysunek 48. Mapa drogową wdrażania założeń ekonomii obwarzanka w Amsterdamie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Amsterdam City Doughnut*, DEAL, <https://doughnuteconomics.org/stories/amsterdam-city-doughnut> (dostęp: 13.10.2023).

Wdrażanie modelu opartego na ekonomii obwarzanka wymaga przejścia kilku równoległych procesów: budowania portretu miasta z pomocą zaproponowanych narzędzi (porównaj: rysunek 47), konsultowania i kreowania współpracy między interesariuszami. Efekty prac należy odpowiednio opracować w postaci, m.in. drzew decyzyjnych dla różnych powiązań społeczno-ekologicznych i lokalno-globalnych. Do

³²²*Towards a Circular Economy in Amsterdam*, Municipality of Amsterdam and Circle Economy, <https://journey.circle-economy.com/circularamsterdam#156340> (dostęp: 13.10.2023).

udziału w procesach partycypacji włączono szerokie grono interesariuszy miasta: (1) władze miejskie, (2) mieszkańców, (3) wspólnoty sąsiedzkie, (4) przedsiębiorców, (5) start-up'y, (6) NGO, (7) lokalnych liderów. Ważną rolę pełnią władze miejskie.

W procesie wdrażania ekonomii obwarzanka powinny brać udział zarówno poszczególne działy urzędu miasta, jak i przedstawiciele jednostek pomocniczych. W składzie zespołu wdrożeniowego znaleźli się przedstawiciele: (1) władz miejskich, (2) środowiska akademickiego, (3) NGO. Do zadań zespołu należało przede wszystkim nadzorowanie procesu implementacji oraz opracowanie wniosków z procesów partycypacji. Wnioski z prowadzonych analiz i konsultacji są następnie wykorzystywane przy tworzeniu polityk i strategii rozwoju. Następnie polityki te są implementowane na wielu poziomach: funkcjonowania miasta, urzędu oraz w przedsiębiorstwach. Wszyscy zmapowani interesariusze powinni posiadać wiedzę i narzędzia do wdrażania ekonomii obwarzanka w swoim otoczeniu.

W trakcie procesu implementacji modelu obwarzanka w Amsterdamie zastosowano szereg narzędzi partycypacji. Umożliwiło to zaangażowanie szerokiego grona interesariuszy, a tym samym pozwoliło na poznanie różnych perspektyw rozwoju miasta. Procesy partycypacyjne miały charakter warsztatowy z użyciem następujących narzędzi:

- I. Portret miasta w 4 wymiarach (ang. *The 4 lenses of the City Portrait*) – narzędzie pozwalające na określenie kierunku rozwoju miasta w czterech wymiarach: (1) lokalno-społecznym, (2) lokalno-ekologicznym, (3) globalno-ekologicznym i (4) globalno-społecznym; każdy z wymiarów został opisany w formule: problem – cel do osiągnięcia;
- II. Społeczny portret miasta (ang. *Community Portrait of Place*) – narzędzie umożliwia stworzenie holistycznego obrazu miejsca poprzez dyskusje i dzielenie się wiedzą uczestników; warto podkreślić brak potrzeby wiedzy eksperckiej na tym etapie – celem jest stworzenie bezpiecznej przestrzeni dla interesariuszy i zachęcenie ich do otwartego dzielenia się wiedzą, doświadczeniami i obawami;
- III. Kształtowanie szczegółowego modelu miasta (ang. *Shaping the Deep Design of Cities and Places*) – narzędzie skierowane do przedstawicieli władz miejskich (urzędu miasta, jednostek pomocniczych i budżetowych) oraz lokalnych liderów, którego celem jest rozpoznanie funkcjonowania miasta w pięciu kluczowych warstwach: (1) celu, do którego dążymy jako włodarze miasta, (2) sieci współpracy z innymi interesariuszami, (3) zarządzania kapitałem społecznym miasta, (4)

własności i (5) finansów, oraz określenia, w jaki sposób warstwy te można dostosować do danego miasta;

- IV. Portret informacyjny miasta (ang. *Data Portrait of Place*) – narzędzie wymagające wykorzystania wiedzy eksperckiej i wsparcia doświadczonych naukowców; celem jest zebranie danych dotyczących czterech wymiarów obwarzanka i zestawienie ich z celem do osiągnięcia;
- V. Odkrywanie wycinka (ang. *Exploring a topic*) – narzędzie, którego celem jest uszczegółowienie konkretnego obszaru obwarzanka i określenie, w jaki sposób obszar ten może przybliżyć miasto do osiągnięcia założonych celów, np. dostępność zdrowej żywności lub równość społeczna.

Przedstawione narzędzia dostępne są w formie gotowych arkuszy online do pobrania lub w formie interaktywnej na platformie *Miro*^{323, 324}. Dzięki temu w prosty sposób można je wykorzystać lub dowolnie modyfikować na potrzeby danego miasta. Każde z narzędzi zostało opatrzone instrukcją i wskazaniem grup interesariuszy, którzy powinni zostać włączeni w proces partycypacyjny. Ponadto na stronie internetowej DEAL znaleźć można także inne narzędzia oraz przykłady ich zastosowania w różnych krajach, np. Barcelonie, Brukseli, Curacao. Wykorzystanie formy warsztatów pozwala na pracę w grupach, wymianę spostrzeżeń oraz nakreślenie wspólnej wizji rozwoju miasta w oparciu o ekonomię obwarzanka. Następnie wizje te powinny zostać wykorzystane do opracowania dokumentów strategicznych i programów.

W Amsterdamie krokiem milowym było powstanie w 2020 r. stowarzyszenia *Amsterdam Donut Coalition*, do którego obecnie należy 40 organizacji i ponad tysiąc osób³²⁵. Celem stowarzyszenia jest aktywne promowanie modelu ekonomii obwarzanka, przeprowadzanie procesów partycypacyjnych oraz wsparcie innych organizacji i władz lokalnych w ramach sieciowania. Wiedza zdobyta podczas implementowania modelu obwarzanka w Amsterdamie jest przekazywana innym organizacjom i instytucjom, np. podczas organizowanych cyklicznie sesji Q&A lub udział stowarzyszenia w innych wydarzeniach, np. Światowym Dniu Obwarzanka. Oddolne inicjatywy są niezwykle skuteczne, gdyż osoby działające w NGO to aktywni lokalni liderzy, zorientowani na

³²³ Strona internetowa DEAL, <https://doughnuteconomics.org/news/doughnut-unrolled-now-in-five-languages> (dostęp: 18.05.2024).

³²⁴ Strona internetowa DEAL, <https://doughnuteconomics.org/tools/powers-to-act-deep-design-of-cities-and-places> (dostęp: 18.05.2024).

³²⁵ Amsterdam Donut Coalitie, <http://www.amsterdamdonutcoalitie.nl> (dostęp: 18.05.2024).

współpracę i osiągnięcie założonego celu, przez co możliwe jest zaangażowanie innych interesariuszy.

Na przykładzie Amsterdamu zauważyć można, że wdrażanie ekonomii obwarzanka było naturalnym etapem rozwoju tego sprytnego i cyrkularnego miasta. Zatem pierwszym krokiem do modelu obwarzanka powinno być skoncentrowanie się na kreowaniu zrównoważonych polityk i strategii oraz ich implementowaniu w mieście. Pozwoli to na ukształtowanie odpowiednich ram dla wdrażania bardziej zaawansowanych narzędzi. Władze miasta wraz ze strukturą organizacyjną powinny ułatwiać nie tylko stosowanie narzędzi, kreowanie strategii czy polityk dotyczących różnych obszarów funkcjonowania miasta, ale także aktywizować interesariuszy. W Amsterdamie służy temu „Ramowy Plan Polityki Uczestnictwa” z 2021 r. Dokument wskazuje na główny cel partycypacji społecznej, jakim jest zaangażowanie interesariuszy i skoncentrowanie ich uwagi na wspólnym celu³²⁶. Władze podkreślają wagę partycypacji ze względu na różne postrzeganie przez interesariuszy konkretnych inwestycji czy kierunków rozwoju.

Wybory do Rady Miasta odbywają się co cztery lata, wówczas mieszkańcy wybierają 45 przedstawicieli oraz członków komitetów dzielnicowych³²⁷. Rada Miasta zajmuje się m.in. ukierunkowywaniem polityki miasta i monitorowaniem działalności Burmistrza. Posiedzenia Rady są otwarte dla publiczności. Burmistrz jako władca miasta stanowi najważniejszy organ, mianowany przez władze krajowe. Burmistrz posiada siedmiu zastępców, wspólnie tworzących Kolegium. Posiedzenia te nie są jednak otwarte. Kolegium mianuje dyrektorów komitetów dzielnicowych dla każdej z siedmiu dzielnic Amsterdamu. Pozostała liczba członków w komitetach dzielnicowych uzależniona jest od liczby mieszkańców danej dzielnicy.

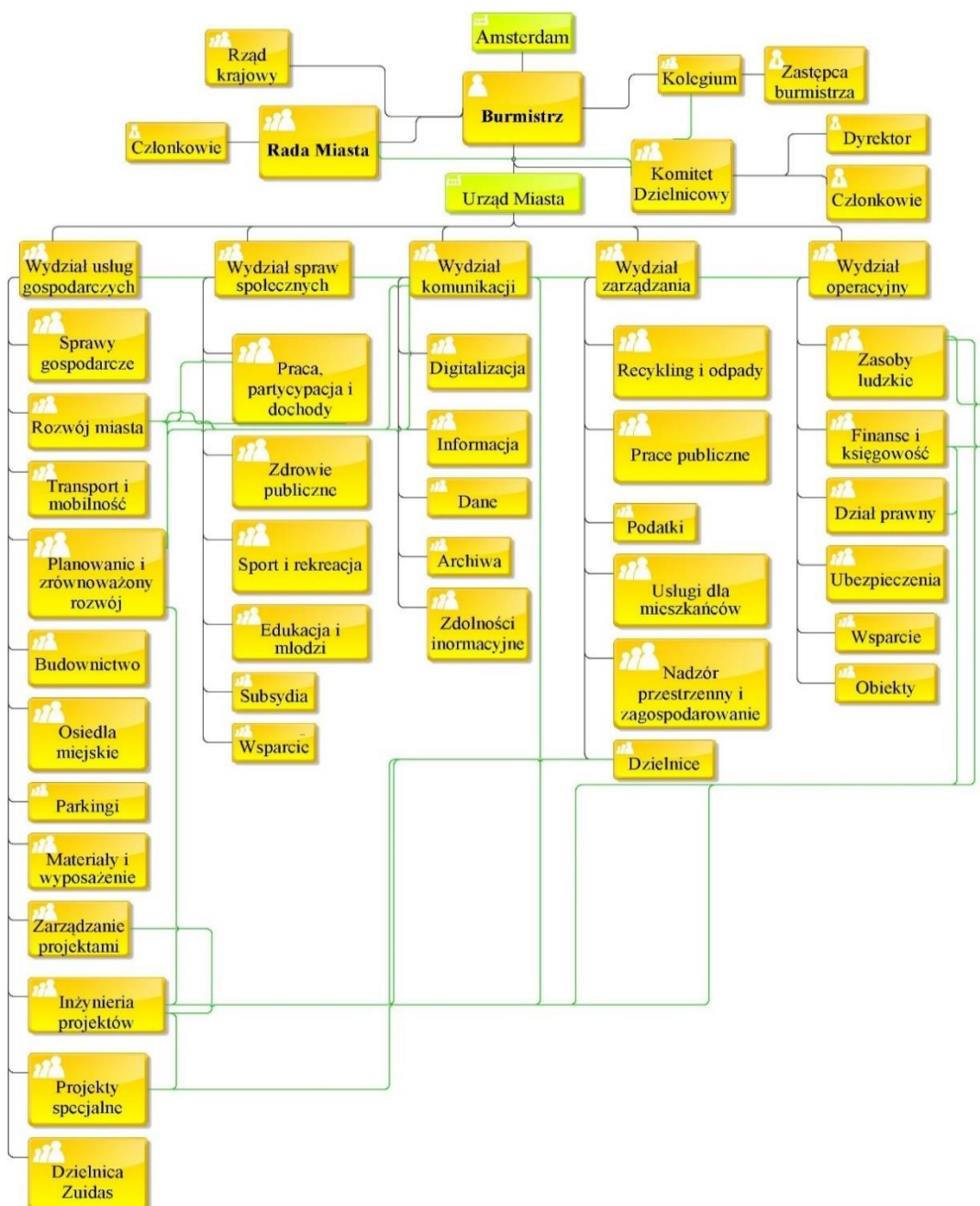
Na rysunku 49. pokazano strukturę organizacyjną Urzędu Miasta Amsterdamu. Struktura organizacyjna Urzędu Miasta skupiona jest w pięciu wydziałach:

- I. Wydziale spraw gospodarczych;
- II. Wydziale spraw społecznych;
- III. Wydziale usług;
- IV. Wydziale zarządzania przestrzennego;

³²⁶ *Beleidskader Participatie*, Gemeente Amsterdam, <https://openresearch.amsterdam/nl/page/86520/beleidskader-participatie> (dostęp: 14.10.2023).

³²⁷ *The governing bodies of Amsterdam*, Gemeente Amsterdam, <https://www.amsterdam.nl/en/governance/governing-bodies/> (dostęp: 14.10.2023).

V. Wydziale operacyjnym.

Rysunek 49. Struktura organizacyjna Urzędu Miasta Amsterdamu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Organisational structure of the City of Amsterdam*, Gemeente Amsterdam, <https://www.amsterdam.nl/en/governance/city-organisation/#:~:text=Organisational%20structure%20of%20the%20City%20of%20Amsterdam%20The,They%20also%20support%20residents%20with%20participation%20or%20work> (dostęp: 14.10.2023).

Wydziały podlegają Burmistrzowi, który wspierany jest Radę Miasta, Kolegium i rząd na poziomie kraju. Współpraca w ramach Urzędu poszczególnych wydziałów przy planowaniu i wdrażaniu działań jest kluczowa, ponieważ ich skuteczne realizowanie bazuje na systemowym podejściu do rozwoju miasta, co wymaga realizowania działań w sposób kompleksowy. Przedstawiona struktura została odtworzona zgodnie

z informacjami umieszczonymi na oficjalnej stronie internetowej Urzędu Miasta Amsterdamu (kolor czarny powiązań). Ponadto na rysunku zaznaczono również powiązania pomiędzy wydziałami i działami niezbędne przy wdrażaniu założeń ekonomii obwarzanka (kolor zielony). Zauważyć można, że z punktu widzenia modelu obwarzanka i wdrażania zrównoważonego rozwoju najważniejsza jest pogłębiona współpraca Burmistrza, Kolegium, komitetów dzielnicowych, Rady Miasta oraz poszczególnych wydziałów i działów.

W strukturze organizacyjnej Urzędu Miasta znajduje się dział „Rozwoju miasta”, „Planowania i zrównoważonego rozwoju” oraz trzy działy związane z zarządzaniem projektami oraz ich wdrażaniem. Współpracują one ściśle z „Wydziałem komunikacji”, w którym znajdują się działy związane z danymi miejskimi, archiwizacją czy systemami informatycznymi. Ponadto działy „Rozwoju miasta” oraz „Planowania i zrównoważonego rozwoju” współpracują z działem „Pracy, partycypacji i dochodów”, zwłaszcza w procesie planowania konsultacji społecznych. Ważna jest również współpraca z działami „Zasobów ludzkich”, „Finansów” oraz z „Działem prawnym”. Do wdrożenia ekonomii obwarzanka niezbędne są zasoby kadrowe, finansowe oraz ramy prawne. Współpraca ta pozwala na wyeliminowanie zagrożeń związanych z niedostatecznym rozpoznaniem powiązań prawnych między przyjmowanymi lokalnymi rozwiązaniami a prawem krajowym, jak i te związane z brakiem pracowników i środków na finansowanie projektów.

Analizując przypadek Amsterdamu zauważyć można, że implementowanie założeń ekonomii obwarzanka z zastosowaniem dedykowanego zestawu narzędzi wymaga od władz miasta odpowiedniego przygotowania. Amsterdam już od wielu lat wdraża polityki i strategię gospodarki cyrkularnej oraz sprytnego miasta. Bez tego trudne byłoby przejście do wymagań, jakie stawia przed miastem model ekonomii obwarzanka. Sam proces budowania miejskiego wymiaru ekonomii obwarzanka skupiony był na warsztatach dla przedstawicieli różnych działów miejskich, w trakcie których urzędnicy starali się wskazać w jaki sposób ekonomia obwarzanka może być realizowana w konkretnych działach³²⁸. W kolejnym kroku podobne warsztaty zorganizowano dla mieszkańców w każdej z siedmiu dzielnic miasta.

Partycypacja w całym procesie jest najważniejszym czynnikiem sukcesu. Włączenie i aktywizacja interesariuszy pozwalają na lepszą identyfikację potrzeb każdej

³²⁸ I. Maldini, *The Amsterdam Doughnut - moving towards "strong sustainable consumption" policy?*, Paper presented at 4th PLATE 2021 Virtual Conference, 2021; s. 1-6.

grupy, jak i wpisanie ich w ekonomię obwarzanka. Władze miejskie muszą w tym celu stosować różne formy aktywizowania interesariuszy, w tym narzędzi i instrumentów partycypacji społecznej. Istotnym elementem partycypacji jest mapowanie interesariuszy. W ten sposób wdrażanie założeń w postaci tworzenia odpowiednich polityk i strategii jest bardziej efektywne. Poziom partycypacji społecznej uzależniony jest m.in. od wielkości miasta, poczucia sprawczości i poziomu zaufania do instytucji publicznych.

Model ekonomii obwarzanka może pomóc w regeneracji przestrzeni miejskiej, odbudowie po kryzysie (np. pandemii *Covid-19*) czy podnoszeniu jakości życia³²⁹. Przez co można go uznać za odpowiedni dla miast europejskich, które zostały dotknięte skutkami pandemii. Wyzwaniem pozostaje jednak kwestia przenoszalności rozwiązań z Amsterdamu do polskich miast, które tylko w pewnym stopniu podobne są do innych miast europejskich. Dostosowanie modelu ekonomii obwarzanka do polskich uwarunkowań pozwoliłoby na zainicjowanie procesu wdrażania założeń tego w modelu w Polsce, a w konsekwencji przyczyniłoby się do ich zrównoważonego rozwoju.

³²⁹ K. Kopeć, *Ekonomia obwarzanka i jej wpływ na potrzebę regeneracji miast. Przykład Amsterdamu*, [w:] *Zrównoważony rozwój i europejski zielony ład wektorami doskonalenia warsztatu naukowca*, red. J. Buzka, H. Kretka i M. Staniszewskiego, Wyd. Akademii Nauk Stosowanych w Raciborzu, Racibórz 2022, s. 73-83.

ROZDZIAŁ 5.

KSZTAŁTOWANIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU MIASTA W OPARCIU O ZAŁOŻENIA EKONOMII OBWARZANKA NA PRZYKŁADZIE GDAŃSKA

5.1. Identyfikacja wyzwań zarządzania miastem Gdańskiem na podstawie dokumentów strategicznych

Ekonomia obwarzanka jest mało znana w Polsce. Żadne z polskich miast nie podjęło próby wdrażania jej założeń. Wynika to po części z nieznamomości koncepcji, a także z braku odpowiednich opracowań dotyczących polskich doświadczeń w zakresie implementowania alternatywnych koncepcji rozwoju. Dlatego też celem niniejszego rozdziału jest stworzenie teoretycznych podwalin do wdrażania modelu ekonomii obwarzanka dla polskich miast na przykładzie Gdańska – jednego z największych ośrodków miejskich w Północnej Polsce, będącego częścią obszaru aglomeracji Trójmiasta. Wybór tego ośrodka wynikał z kilku przesłanek:

- I. Gdańsk jest miastem o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, dużej liczbie mieszkańców 487 371 tys.³³⁰ i sile oddziaływania na region, przez co można je uznać za miasto zbliżone do innych ośrodków europejskich;
- II. W mieście wdrażane są strategie i plany związane z ideą zrównoważonego rozwoju, ponadto cyklicznie organizowany jest Kongres Smart Metropolia, a więc władze Gdańska dysponują wiedzą na temat różnych koncepcji rozwoju miasta zrównoważonego i dążą do jej poszerzania;
- III. Autorka rozprawy miała możliwość uczestnictwa w wielu procesach partycypacyjnych oraz innych wydarzeniach miejskich, przez co posiada ekspercką wiedzę na temat aktualnych kierunków rozwoju oraz zidentyfikowanych wyzwań.

Gdańsk stanowi ważną część Aglomeracji Trójmiejskiej, a wraz z Gdynią, Sopotem oraz powiatami: gdańskim, kartuskim, lęborskim, malborskim, nowodworskim,

³³⁰ Stan na koniec 2023 r., za: Gdańsk w liczbach, <https://www.gdansk.pl/gdansk-w-liczbach> (dostęp: 18.05.2024).

puckim, sztumskim, tczewskim oraz wejherowskim tworzy Obszar Metropolitalny Gdańsk-Gdynia-Sopot (OMGGS). OMGGS to stowarzyszenie samorządowe, którego inicjatorem był Paweł Adamowicz, prezydent Gdańska w latach 1998 – 2019³³¹. Celem utworzenia obszaru metropolitalnego było działanie na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego jego członków, m.in. w obszarze transportu i mobilności, rynku pracy, promocji regionu, pozyskiwaniu funduszy europejskich czy ochrony środowiska.

Gdańsk obejmuje obszar 262 km², administracyjnie podzielony jest na 35 dzielnic. Poszczególne dzielnice różnią się charakterem i funkcjami, co obrazuje ortofotomapa, przedstawiona na rysunku 50.

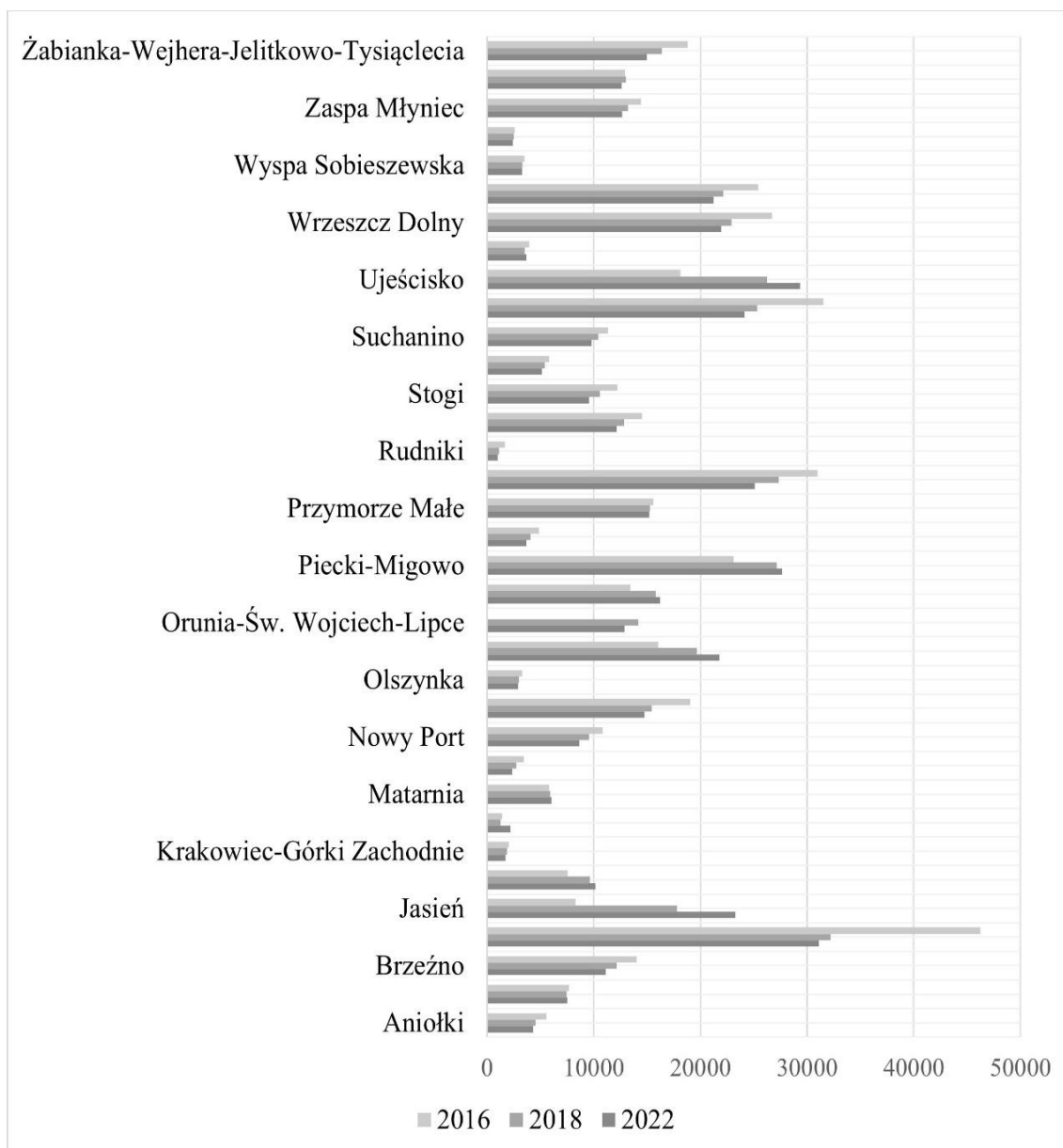
Rysunek 50. Ortofotomapa miasta Gdańska (w skali 1:100000)

Źródło: Portal GeoGdańsk, <https://geogdansk.pl/app/pl/?lang=pl&page=Strona-g%C5%82%C3%B3wna> (dostęp: 09.12.2023).

Na ortofotomapie przedstawiono Gdańsk wraz z siedzibami rad dzielnic (niebieskie ikony). Zauważyć można, że poszczególne dzielnice różnią się od siebie dominującymi funkcjami. Część wschodnia posiada charakter głównie rolniczy, natomiast największe zagęszczenie, a co za tym idzie dominujące funkcje usługowe, występuje w pasie nadmorskim i w dzielnicach południowych. Ponadto znaczny obszar miasta pokrywają tereny zielone, m.in. Trójmiejski Park Krajobrazowy utworzony pod koniec lat 70. XX wieku, czy Park im. Ronalda Reagana. Zróżnicowanie funkcji w poszczególnych dzielnicach zauważyć można także w liczbie mieszkańców oraz

³³¹ Strona internetowa OMGGS, <https://www.metropoliagdansk.pl/kim-jestesmy/> (dostęp: 09.12.2023).

strukturze płci. Dzielnice o dominujących funkcjach rolniczych i przemysłowych zamieszkuje najmniej osób, ponadto w strukturze mieszkańców dominują mężczyźni (rysunek 51).

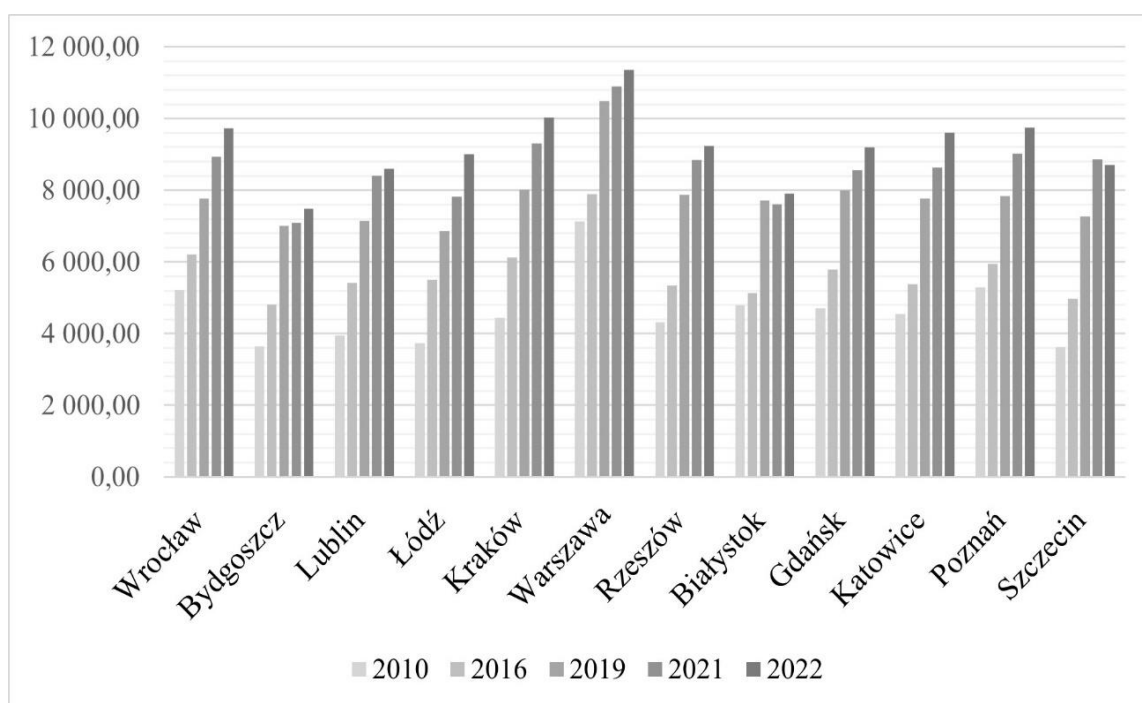

Rysunek 51. Mieszkańcy Gdańska ogółem w podziale na dzielnice w latach 2016-2022 (w osobach)
 Źródło: Gdańsk w liczbach, <https://www.gdansk.pl/gdansk-w-liczbach/mieszkanicy,a,108046> (dostęp: 09.12.2023).

Analiza liczby mieszkańców Gdańska wskazuje na rozwój dzielnic południowych, tj. Ujeściska-Łostowic, Jasiona, Orunii Górnej-Gdańska Południe, Kokoszek i Brętowa, przy równoczesnym wyludnianiu centrum miasta: Śródmieścia, Wrzeszcza Górnego i Dolnego, Żabianki-Wejhera-Tysiąclecia-Jelitkowa, Aniołek, Oliwy czy Piecek-Migowa. Związane jest to z rozwojem nowego budownictwa w tzw. nowym centrum, w obszarze dzielnicy Orunia Górna-Gdańsk Południe. Równocześnie

dzielnice znajdujące się w centrum zmieniają swoje dotychczasowe funkcje, głównie z mieszkalno-usługowych na typowo usługowe. W dzielnicach Wrzeszcz Górny, Oliwa czy Śródmieście funkcjonują nowoczesne powierzchnie biurowe, nowe budownictwo jest ograniczone przez istniejącą zabudowę, która ulega stopniowej degradacji. Dotyczy to przede wszystkim starej zabudowy w dzielnicach Oliwa, Wrzeszcz Dolny, Orunia-Św. Wojciech-Lipce, Aniołki czy Śródmieście. Dlatego też istotne znaczenie ma zagęszczanie zabudowy w centrum miasta, aby ograniczyć procesy suburbanizacji.

Poziom rozwoju gospodarczego odzwierciedlić można za pomocą wskaźnika PKB *per capita*. PKB *per capita* wykorzystano ze względu na brak innego wskaźnika, który umożliwiłby porównanie ogólnego poziomu rozwoju gospodarczego we wszystkich analizowanych miastach. W 2022 r. wskaźnik PKB *per capita* wzrósł w Gdańsku w porównaniu z 2010 r. o 4,5 tys. zł (96%), co oznacza najwyższy wzrost wśród miast należących do aglomeracji Trójmiasta. W analogicznym okresie PKB *per capita* w Gdyni wzrosło o 72% i w Sopocie o 36%. Na rysunku 52. przedstawiono kształtowanie się PKB *per capita* w Gdańsku i pozostałych miastach należących do UMP w latach 2010-2022.

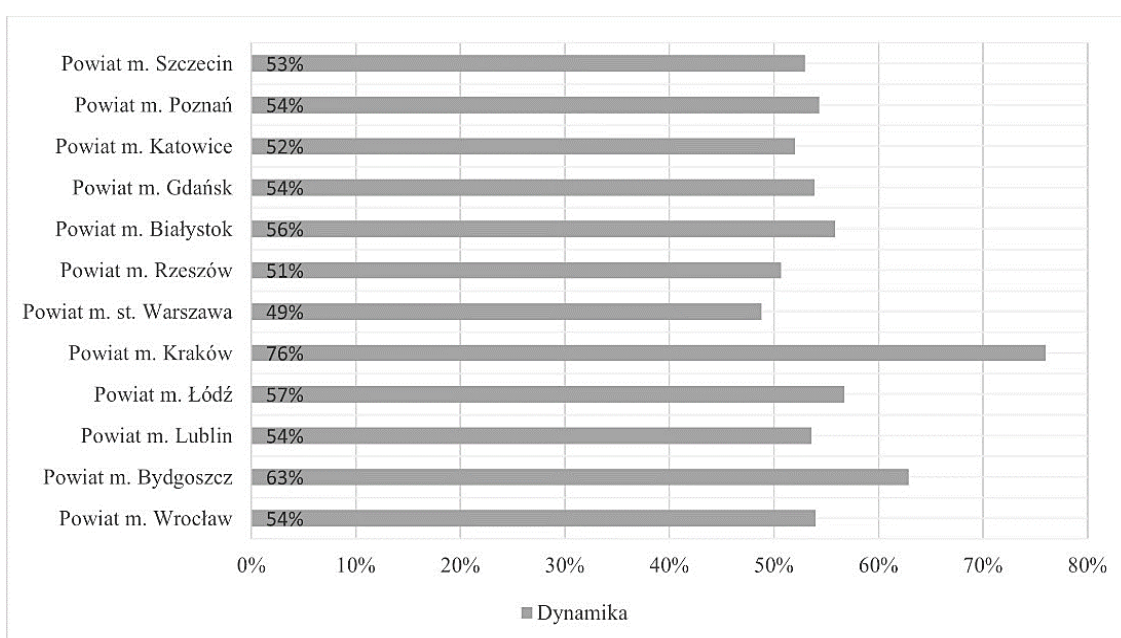
Rysunek 52. PKB *per capita* w miastach należących do Unii Metropolii Polskich w latach 2010-2022 (w tys. zł)

Źródło: Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica> (dostęp: 10.12.2023).

Gdańsk w porównaniu do miast należących do UMP plasuje się na siódmym miejscu, tuż za Rzeszowem, w którym PKB *per capita* w 2022 r. było wyższe o nieco

ponad 35 zł. Jednak wzrost PKB *per capita* w 2022 r. w porównaniu do 2010 r. plasuje miasto Gdańsk na ósmej pozycji, tuż za Wrocławiem - różnica wynosi 11 zł.

Zarobki ludności poszczególnych miast należących do UMP są zróżnicowane. Najwięcej przeciętnie zarabiają mieszkańcy Warszawy, Krakowa i Katowic. W Gdańsku przeciętne wynagrodzenie brutto w 2022 r. wyniosło 7 877 zł. To również najwyższe wynagrodzenie w porównaniu do Gdyni i Sopotu, gdzie przeciętne wynagrodzenie w 2022 r. było niższe odpowiednio o 1 578 zł i 175 zł. Patrząc na dynamikę wzrostu przeciętnego wynagrodzenia brutto w latach 2016 – 2022 w miastach należących do UMP najwyższe tempo zmian odnotowano w Krakowie, co przedstawiono na rysunku 53.

Rysunek 53. Dynamika wzrostu wynagrodzeń w miastach UMP w latach 2016-2022 (w %)

Źródło: Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica> (dostęp: 13.12.2023).

Dynamikę wzrostu przeciętnego wynagrodzenia brutto policzono korzystając ze wzoru:

$$\text{Dynamika wzrostu (\%)} = (\text{Wartość 2022} - \text{Wartość 2016}) / \text{Wartość 2016} * 100\% \quad (2)$$

W Gdańsku dynamika wzrostu wynagrodzeń brutto wynosi 54%, tak samo jak w Poznaniu, Lublinie i Wrocławiu, co plasuje te miasta na piątym miejscu wśród miast należących do UMP. Najniższą dynamiką charakteryzuje się Warszawa (49%) oraz Rzeszów (51%). Można zatem, uznać, że w Gdańsku tempo zmian wynagrodzenia brutto jest na średnim poziomie względem innych polskich miast.

Gdańsk stanowi ważny ośrodek Północnej Polski oraz stolicę woj. pomorskiego. Położenie nad Zatoką Gdańską warunkuje rozwój miasta w głąb lądu (suburbanizacja).

Gospodarka morska jest ważnym kierunkiem rozwoju. Pierwsza wzmianka o porcie morskim w Gdańsku pochodzi z X wieku³³². Od tego czasu port rozwijał się infrastrukturalnie i biznesowo. Obecnie port dzieli się na zewnętrzny i wewnętrzny, który położony jest wzdłuż Martwej Wisły. W pobliżu portu rozwijają się usługi spedycyjne oraz centra logistyczne. Dalszy rozwój portu wraz z zapleczem usług wskazywany jest jako jeden z celów Strategii 2030 Plus z 2022 r. Miasto Gdańsk wraz ze Skarbem Państwa posiada część udziałów w spółce handlowej Port Gdańsk.

W Gdańsku znajduje się również Port Lotniczy im. Lecha Wałęsy, otwarty w 1974 r. i zlokalizowany w Gdańsku Rębiechowie na pograniczu dzielnic Matarnia i Kokoszki³³³. Jednym z planowanych działań miasta jest utworzenie wokół portu lotniczego zaplecza usługowo-biznesowego, tzw. *Airport City Gdańsk* (ACG). ACG stanowić ma dobrze skomunikowaną i rozwiniętą część miasta z nowoczesnymi budynkami biurowymi.

Rozwój miasta warunkowany jest m.in. położeniem geograficznym i warunkami społeczno-gospodarczymi. Zidentyfikowanie wyzwań zarządzania miastem wymaga zatem szczegółowej analizy dokumentów strategicznych i planistycznych. Analiza jakościowa treści dokumentów została oparta na 10 dokumentach strategicznych, planistycznych oraz programowych z okresu 2016-2030, które zostały przedstawione w tabeli 19. Analizę przeprowadzono z wykorzystaniem matrycy w programie *MS Excel*. Pozwoliła ona na wskazanie interesariuszy, zidentyfikowanie problemów i wyzwań miasta oraz połączenie ich z celami do osiągnięcia.

Tabela 19. Dokumenty poddane analizie³³⁴

Nazwa dokumentu	Typ dokumentu	Rok publikacji	Okres obowiązywania
Gdańsk 2030 plus	strategiczny	2022	2022 - 2030
Plan adaptacji do zmian klimatu dla miasta Gdańska	planistyczny	2019	2019 - 2030
Plan gospodarki niskoemisyjnej dla miasta Gdańska	planistyczny	2015	-
Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Gdańska	strategiczny	2018	-
Gdańska Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych do roku 2030	strategiczny	2016	2016 - 2030
Wieloletni Ramowy Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Przeciwdziałania Narkomanii dla Gminy Miasta Gdańska na lata 2021-2025	program	2020	2021 - 2025

³³² Strona internetowa portu morskiego w Gdańsku, <https://www.portgdansk.pl/port/inwestycje-i-rozwoj/port-i-miasto/> (dostęp: 13.12.2023).

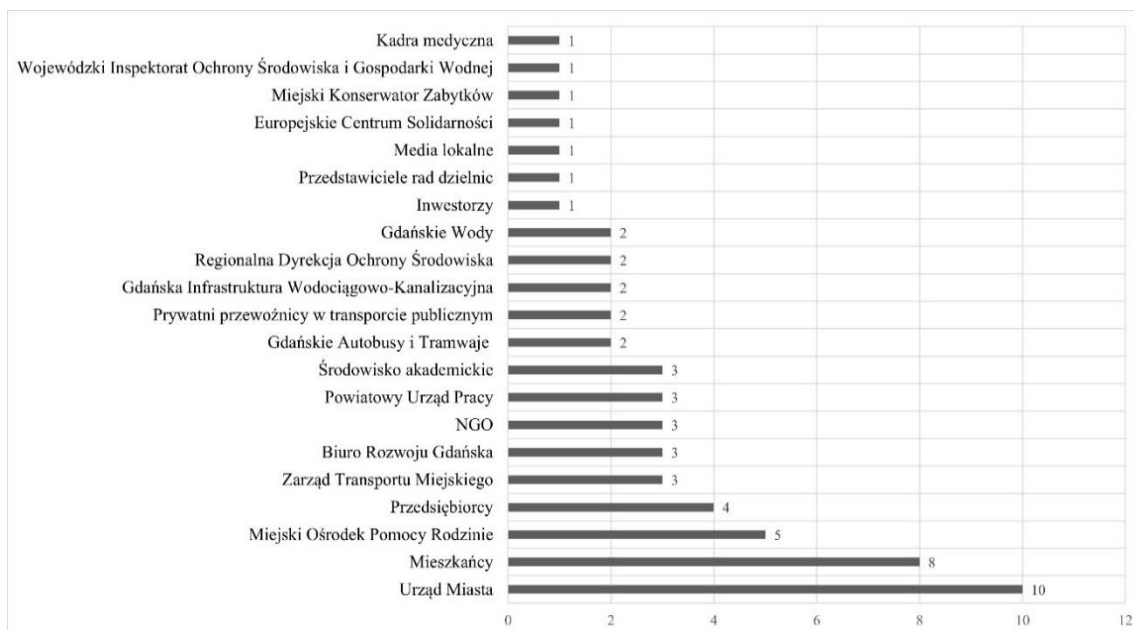
³³³ Strona internetowa Portu Lotniczego im. Lecha Wałęsy w Gdańsku, <https://www.airport.gdansk.pl/lotnisko/historia-lotniska-p27.html> (dostęp: 13.12.2023).

³³⁴ Analiza została zawężona do dokumentów aktualnie obowiązujących.

Nazwa dokumentu	Typ dokumentu	Rok publikacji	Okres obowiązywania
Gdański Program Promocji Zdrowia i Przeciwdziałania Chorobom Cywilizacyjnym na lata – 2021 – 2025	program	2020	2021 - 2025
Model Integracji Imigrantów	program	2016	-
Plan Zrównoważonego Rozwoju Publicznego Transportu Zbiorowego dla Miasta Gdańska na lata 2021-2042	planistyczny	2021	2022 - 2042
Plan Zrównoważonej Mobilności Miejskiej dla Gdańska 2030	planistyczny	2018	2018 - 2030

Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawione dokumenty odwołują się przede wszystkim do obszarów: polityki społecznej, mobilności, rozwoju, ochrony środowiska i zagospodarowania przestrzennego. Przygotowanie dokumentów strategicznych, planistycznych i programowych powinien obejmować włączenie interesariuszy. Na rysunku 54. przedstawiono liczbę wskazań poszczególnych interesariuszy.

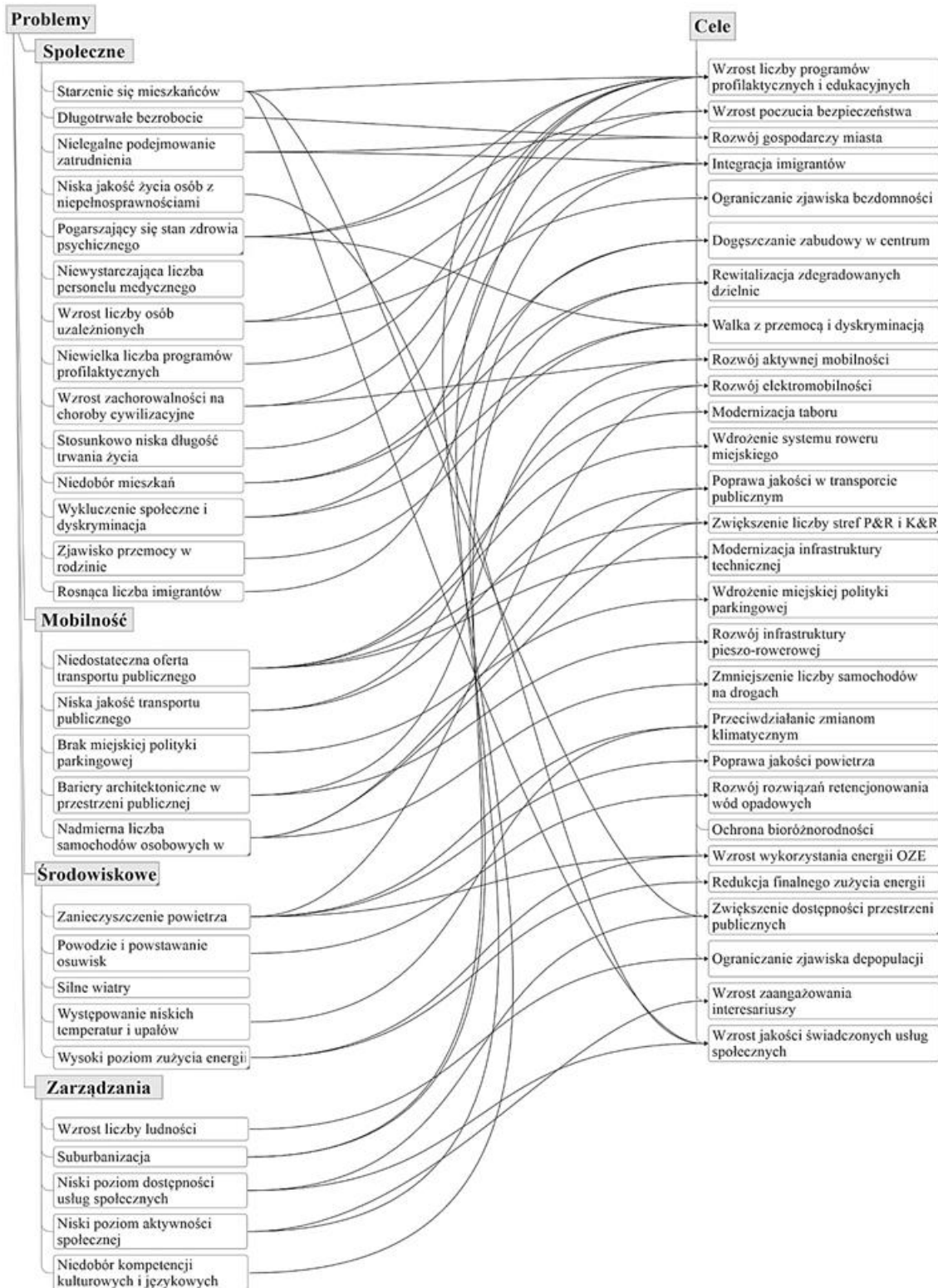

Rysunek 54. Interesariusze wskazani w przeanalizowanych dokumentach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy dokumentów strategicznych i programów.

Najczęściej włączanymi interesariuszami byli: Urząd Miasta oraz mieszkańcy, w tym imigranci i osoby z niepełnosprawnościami. Zauważyć można, że najrzadziej w procesy partycypacyjne włączani byli m.in. przedstawiciele rad dzielnic, lokalne media czy Miejski Konserwator Zabytków. Stosunkowo rzadko w prace włączane były także NGO. Można wysnuć wniosek, że w Gdańsku poziom współdecydowania jest raczej niski i należy dążyć do jego zwiększania poprzez aktywizowanie różnych grup interesariuszy.

Analiza dokumentów pozwoliła na wskazanie problemów miasta oraz powiązanie ich z konkretnymi celami, co przedstawia rysunek 55.

Rysunek 55. Problemy miasta i cele do osiągnięcia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy dokumentów strategicznych i programów.

Powiązanie problemów z celami umożliwia bardziej kompleksowe spojrzenie na zaplanowane działania. Im więcej problemów jest rozwiązywanych poprzez jeden cel lub działanie, tym można uznać je za bardziej efektywne. Zauważyć można również, że nie każdy problem został powiązany z konkretnym celem, analogicznie nie każdy cel wynika bezpośrednio z konkretnego problemu. Najwięcej celów przypisać można do problemu zanieczyszczenia powietrza oraz problemów związanych z transportem miejskim, tj. jego niską jakością, niedostateczną ofertą oraz zbyt dużą liczbą samochodów. Natomiast wśród celów, które rozwiązują najczęściej zidentyfikowanych problemów wymienić należy wzrost jakości usług społecznych, rozwój aktywnej mobilności, wzrost jakości w transporcie publicznym, zapobieganie przemocy w rodzinie i dyskryminacji, integrację imigrantów, zwiększenie liczby działań profilaktycznych i edukacji prozdrowotnej. Władze Gdańska potrafią zidentyfikować problemy, nie zawsze jednak wskazują na cele, rozumiane jako rozwiązanie danego problemu. Zauważyć należy, że nie zawsze też miasto, czyli poziom lokalny jest odpowiedni do zaadresowania pojawiających się problemów. Dotyczy to np. problemu braku kadry medycznej czy rosnącej liczby imigrantów. Dlatego władze szczebla regionalnego i krajowego powinny wspierać miasta finansowo i legislacyjnie w ich rozwiązywaniu.

Jakość życia w mieście zależy od wielu różnorodnych czynników, na co wskazywano już w podrozdziale 1.4. Subiektywne postrzeganie własnej sytuacji ekonomicznej i dobrostanu psychicznego utrudnia prowadzenie badań na ten temat. Mimo to badacze podejmują próby pomiaru jakości życia, zarówno w ujęciu lokalnym, jak i globalnie. Wsparciem są indeksy i wskaźniki, jednak nadal najbardziej wartościowe dane pochodzą od samych interesariuszy, których osobiste doświadczenia zbierane są w formie badań ankietowych lub indywidualnych wywiadów pogłębionych³³⁵. Kwestionariusz ankiety uchodzi za odpowiednie narzędzie do pomiaru jakości życia, zwłaszcza jeśli intencją badacza jest uchwycenie subiektywnej oceny.

Dlatego rozprawie Autorka wykorzystwała kwestionariusze ankiety, skierowane do różnych grup interesariuszy. Jeden z nich został skierowany do mieszkańców Gdańska

³³⁵ Metody te są często wykorzystywane z uwagi na ich mocno zindywidualizowany charakter. Respondenci mogą wypowiedzieć się na temat swojej sytuacji w sposób, w jaki ją rzeczywiście postrzegają. Wskazane metody stosowane są również w statystyce publicznej, na co wskazała m.in. Anna Szukielojć-Bieñkuńska w publikacji *Pomiar jakości życia w statystyce publicznej*, „Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician”, 2015; vol. 7, s. 19-32. Jednak Janusz Piasny wskazał na słabość badań ankietowych w badaniu jakości życia ze względu na możliwość błędnego wnioskowania na podstawie nieprawidłowo dobranej próby, por. J. Piasny, *Poziom i jakość życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1993; vol. 55, no. 2, s. 73-92.

i do jego dystrybucji wykorzystano metodę kuli śnieżnej³³⁶. Drugi z kwestionariuszy rozesłany został do konkretnych instytucji publicznych: Urzędu Miasta i jednostek pomocniczych. Głównym celem przeprowadzonego badania ankietowego mieszkańców i przedstawicieli władz miasta było rozpoznanie różnic i podobieństw w postrzeganiu jakości życia przez mieszkańców i władze miejskie. W statystykach miejskich nie ma danych dotyczącego tego zagadnienia, a może mieć ono kluczowe znaczenie przy formułowaniu odpowiedzi na pytanie o to, w jaki sposób kreować polityki miejskie i planować konkretne działania. Porównanie opinii dotyczącej postrzegania jakości życia przez mieszkańców i władze miejskie, a następnie wypracowanie wspólnego punktu widzenia pozwala na bardziej adekwatne ustalanie działań priorytetowych oraz stwarza warunki do poprawy wzajemnej komunikacji.

Badanie ankietowe mieszkańców zostało przeprowadzone w okresie 19.07 – 30.11.2023 r. Kwestionariusz ankiety przygotowany został za pomocą narzędzia online *Tivian*. Następnie link do kwestionariusza opublikowano na platformie społecznościowej *Facebook* na grupach dzielnicowych, z możliwością udostępniania posta. Post został także opublikowany na platformie *LinkedIn* oraz *Instagram*. Kwestionariusz składał się z 17 pytań dotyczących oceny ogólnej jakości życia mieszkańców, partycypacji społecznej oraz oceny działań podejmowanych przez władze miasta w zakresie poprawy jakości życia mieszkańców (porównaj: załącznik 5, str. 277; załącznik 6, str. 282). W metryczce natomiast zamieszczono pytanie na temat zamieszkiwanej dzielnicy, co pozwoliło na porównanie jakości życia w poszczególnych dzielnicach. W badaniu uzyskano 415 odpowiedzi, z czego do analizy nie włączono 8 odpowiedzi z uwagi na wskazanie innego niż Gdańsk miejsca zamieszkania (Sopot, Pępowo, Banino, Kowale

³³⁶ Metoda kuli śnieżnej (ang. *snowball sampling*) jest to metoda nielosowego doboru próby badawczej, stosowana w statystyce wtedy, kiedy badacz chce dotrzeć do wybranej grupy. Mahin Naderifar, Hamideh Goli i Fereshteh Ghaljaie wskazali, że większa próba niekoniecznie musi oznaczać lepsze wnioskowanie na temat populacji, por.: M. Naderifar, H. Goli, F. Ghaljaie, *Snowball Sampling: A Purposeful Method of Sampling in Qualitative Research*, „Strides in Development of Medical Education”, 2017; vol. 14, no. 3, s. 1-4. Kim Leighton, Suzan Kardong-Edgren, Tonya Schneidereith i Colette Foisy wykazali, że skutecznym narzędziem do przeprowadzania badań ankietowych z wykorzystaniem metody kuli śnieżnej są social media, por.: K. Leighton, S. Kardong-Edgren, T. Schneidereith, C. Foisy, *Using Social Media and Snowball Sampling as an Alternative Recruitment Strategy for Research*, „Clinical Simulation in Nursing”, 2021; vol. 55, s. 37-42. Popularność platform społecznościowych sprawia, że znacznie łatwiej dotrzeć do odbiorców właśnie poprzez publikację linku do kwestionariusza na wybranej platformie. Podobne wnioski przedstawił również Tomasz Dosek, wskazując, że wykorzystanie platformy *Facebook* pozwala na wyeliminowanie ograniczeń metody kuli śnieżnej, por.: T. Dosek, *Snowball Sampling and Facebook: How Social Media Can Help Access Hard-to-Reach Populations*, „Political Science & Politics”, 2021; vol. 54, no. 4, s. 651-655. Najpoważniejszym z nich jest ograniczenie związane z wyeliminowaniem respondentów z mniejszą siecią kontaktów społecznych z próbkowania. Wybór grup dzielnicowych pozwolił Autorce dotrzeć do respondentów bez względu na rozległość ich kontaktów i wpływu społecznego.

oraz brak odpowiedzi). Łącznie analizie poddano 408 odpowiedzi. Największy odsetek w badanej próbie stanowiły kobiety – 76%. Ponad 70% respondentów to są osoby w wieku produkcyjnym, od 24 do 64 lat. W tabeli 20. przedstawiono podstawowe statystyki na temat badanej próby.

Tabela 20. Podstawowe statystyki na temat badanej próby (w %)

Liczba ważnych odpowiedzi				408 (100%)	
Płeć	Kobieta	Mężczyzna	Inna	Odmowa odpowiedzi	
	76%	23%	0,7%	1,2%	
Struktura wieku	16-24 lata	24-40 lat	41-64 lat	65 lat i powyżej	
	20%	32%	42%	6%	
Warunki mieszkaniowe	Zabudowa jednorodzinna szeregową	Zabudowa jednorodzinna wolnostojąca	Zabudowa wielorodzinna - blok	Zabudowa wielorodzinna - kamienica	Lokal socjalny
	5%	12%	66%	16%	1%
Wykształcenie	Podstawowe	Zasadnicze zawodowe	Średnie licealne	Średnie techniczne	Wyższe
	0,50%	2,45%	19,85%	10,29%	66,91%

Zródło: Opracowanie własne.

Najwięcej respondentów mieszka w dzielnicy Osowa, stanowiąc 13,54% wszystkich badanych. Są to głównie osoby w wieku 41-64 lata. Natomiast najmniej respondentów wskazało Brzeźno, Młyniska, Rudniki, Wzgórze Mickiewicza i Krakowiec Górki Zachodnie jako dzielnicę swojego zamieszkania, co stanowi łącznie 1,23% wszystkich osób badanych. Z dzielnicy Przeróbka nie odnotowano żadnej odpowiedzi. Łącznie w badaniu wzięło udział 408 respondentów, co stanowi 0,094% wszystkich mieszkańców. Największy odsetek badanej próby mieszka w bloku – 66%, natomiast najmniejszy odsetek zamieszkuje lokale komunalne (1%). Respondenci są to w większości osoby z wykształceniem wyższym i średnim, grupa ta stanowi 97,05% badanej próby, natomiast najmniej osób posiada wykształcenie podstawowe, stanowiąc 0,5%.

Średnia ocena miejsca zamieszkania przez respondentów wynosi 7,6 punktu w skali od 1 do 10 i jest różna dla poszczególnych dzielnic. Najwyżej swoje miejsce zamieszkania ocenili mieszkańcy dzielnicy VII Dwór, oceniając je średnio na 9,3 punktu. Mieszkańcy Gdańska zatem stosunkowo wysoko oceniają swoje miejsce zamieszkania. Mieszkańcy dzielnic Letnica, Siedlce, Brętowo i Zaspą Młyniec oceniają jakość życia wyżej niż mieszkańcy dzielnic Orunia Dolna, Orunia Górna-Gdańsk Południe, Nowy Port, Piecki-Migowo, Ujeścisko-Łostowice i Stogi. Średnia ocena miejsca zamieszkania

w tych dzielnicach nie przekracza 7 punktów. Różnica w ocenie miejsca zamieszkania wynosi zatem około 2 punktów.

Równocześnie przeprowadzono badanie ankietowe dotyczące postrzegania jakości życia w mieście skierowane do przedstawicieli władz miejskich. Kwestionariusz został skierowany do 24 podmiotów:

- Urzędu Miasta,
- Biura Rozwoju Gdańska (BRG),
- Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie (MOPR),
- Zarządu Transportu Miejskiego (ZTM),
- Gdańskiego Zarządu Dróg i Zieleni (GZDiZ),
- Gdańskiego Centrum Innowacji (GCI),
- Centrum Informacji i Edukacji Ekologicznej (CIEE),
- Gdańskiego Centrum Kontakt, Gdańskiego Centrum Świadczeń (GCS),
- Gdańskich Nieruchomości,
- Gdańskiej Rady Działalności Pożytku Publicznego (GRDPP),
- Dyrekcji Rozbudowy Miasta Gdańska (DRMG),
- Gdańskiego Centrum Usług Wspólnych (GCUW).

Badanie realizowano w okresie 20.07-31.08.2023 r. za pomocą platformy *Tivian*. Kwestionariusz składał się z 16 pytań dotyczących oceny jakości życia, poziomu partycypacji społecznej oraz modeli zarządzania stosowanych w konkretnych jednostkach lub wydziałach. Otrzymano 29 odpowiedzi od Urzędu Miasta, MOPR, BRG, GZDiZ, ZTM, GCK oraz Rady Miasta. Największą liczbę odpowiedzi uzyskano od MOPR oraz BRG, co najprawdopodobniej wynika z rozesłania kwestionariusza do pracowników. W badaniu uzyskano łącznie 29 odpowiedzi. W tabeli 21. umieszczono podstawowe statystyki dotyczące badanej próby.

Tabela 21. Statystyki podstawowe badanej próby (w %)

Liczba ważnych odpowiedzi		29 (100%)					
Jednostka	Biuro Rozwoju Gdańska (BRG)	Gdański Zarząd Dróg i Zieleni (GZDiZ)	Zarząd Transportu Miejskiego (ZTM)	Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie (MOPR)	Rada Miasta Gdańska	Urząd Miasta	Gdańskie Centrum Kontakt (GCK)
	30%	3%	3%	53%	3%	3%	3%
Staż pracy	Do 3 lat		Od 3 do 7 lat		Powyżej 7 lat		
	27%		23%		50%		

Stanowisko	Asystent/ asystent rodziny	Konsultant	Specjalista /inspektor	Pracownik socjalny	Główny projektant	Dyrektor/ kierownik	Inne
	21%	3%	31%	17%	7%	21%	6%

Zródło: Opracowanie własne.

Największą część badanej próby stanowili pracownicy MOPR oraz BRG, odpowiednio 53% i 30%. Odzwierciedla to także wskazywane stanowisko. Najczęściej odpowiadali asystenci oraz asystenci rodziny – 21% oraz pracownicy socjalni – 17%. Liczną grupę respondentów stanowili również pracownicy na stanowiskach kierowniczych – 21%. Wśród innych stanowisk wskazano na psychologa i kontrolera. Osoby zatrudnione na wskazanym stanowisku powyżej 7 lat stanowiły 50% badanej próby, najmniej liczną grupą byli pracownicy, których staż pracy wynosi między 3 a 7 lat.

Ocena jakości życia mieszkańców waha się między 3 a 9 w skali od 1 do 10. Najniżej jakość życia mieszkańców oceniali pracownicy MOPR oraz BRG, oceny wahały się między 3 a 6. Może to wynikać ze specyfiki pracy, której ważną częścią jest praca w terenie, często w obszarach zdegradowanych, w których następuje koncentracja problemów społecznych. Pracownicy MOPR znacznie częściej stykają się z osobami o niższych dochodach lub borykającymi się z różnego rodzaju problemami (m.in. złymi warunkami mieszkaniowymi, zagrożonymi ubóstwem czy przemocą w rodzinie), co może wpływać na ich postrzeganie ogólnej jakości życia w mieście jako niższej. Podobnie pracownicy BRG, zajmujący się m.in. rewitalizacją w swojej pracy także znacznie częściej obserwują złe warunki mieszkaniowe w dzielnicach zdegradowanych. Natomiast dobrą lub bardzo dobrą jakość życia mieszkańców wskazało 62% respondentów.

Przeprowadzone badanie ankietowe mieszkańców miasta (n=408) pozwoliło także na sprawdzenie, w jaki sposób mieszkańcy postrzegają zidentyfikowane wyzwania miasta. Respondenci zostali zapytani o ocenę poszczególnych wyzwań w kategoriach środowiska, społeczeństwa, mobilności i zarządzania w skali od 1 do 10. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi obliczono ocenę poziomu ważności poszczególnych wyzwań, co przedstawiono w tabeli 22. Wyzwania Gdańska zostały zidentyfikowane na podstawie analizy dokumentów strategicznych miasta. Mieszkańcy ocenili każde z nich, następnie obliczono średnią arytmetyczną – średnią ocenę poziomu ważności. W ostatniej kolumnie przedstawiono procentowy udział respondentów, dla których poszczególne wyzwania są

zdecydowanie istotne i istotne (ocena od 8 do 10)³³⁷. Wyzwania przedstawiono zgodnie z wartością oceny w danej grupie, od najwyższej do najniższej.

Tabela 22. Ocena poziomu ważności wyzwań miasta w ocenie mieszkańców Gdańska

L.p.	Grupa	Wyzwanie	Średnia ocena poziomu ważności	% osób, dla których jest to ważne i bardzo ważne
1	Społeczne	Wysokie koszty utrzymania	8,07	86,03%
2		Starzenie ludności	6,07	66,67%
3		Niska dostępność opieki zdrowotnej	5,90	63,48%
4		Zagrożenie ubóstwem	5,23	57,60%
5		Choroby cywilizacyjne	5,60	61,27%
6		Wzrost bezrobocia	5,14	57,11%
7		Wykluczenie społeczne	4,55	50,25%
8		Rosnąca liczba imigrantów	4,20	45,34%
9	Mobilność	Kongestia transportowa	8,07	84,07%
10		Nieskoordynowanie rozkładów poszczególnych środków transportu	7,29	77,70%
11		Wykluczenie transportowe dzielnic peryferyjnych	7,12	75,74%
12		Niska częstotliwość połączeń w transporcie publicznym	6,98	74,02%
13		Wzrost cen biletów	6,94	73,77%
14		Brak miejsc parkingowych	6,69	70,59%
15		Brak wspólnego biletu dla obszaru aglomeracji Trójmiasta	6,40	67,65%
16		Zły stan infrastruktury	6,05	64,95%
17		Wysokie opłaty parkingowe	5,57	58,82%
18		Brak systemu roweru miejskiego ³³⁸	3,65	39,22%
19	Środowiskowe	Tzw. betonoza	7,98	83,33%
20		Chaotyczne planowanie przestrzenne	7,62	79,90%
21		Niekontrolowana wycinka drzew	7,60	79,90%
22		Zmniejszenie powierzchni terenów zielonych	7,59	79,90%
23		Zanieczyszczenie wód i retencja	7,30	78,19%
24		Zła jakość powietrza	7,08	75,98%
25		Rosnąca ilość generowanych odpadów	6,99	74,75%
26		Zanieczyszczenie gleby	6,58	70,34%

³³⁷ Zastosowano skalę od 1 do 10, gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny.

³³⁸ W czasie tworzenia kwestionariusza powstawał system rowerów miejskich Mevo 2.0. System Mevo uruchomiony został w marcu 2019 r., jednak z uwagi na problemy spółki zarządzającej NB Tricity projekt upadł. Mevo 2.0 zostało uruchomione pod koniec sierpnia 2023, umożliwiając mieszkańcom bezpłatne testowanie, a w listopadzie 2023 r. został uruchomiony w pełnopłatnej wersji.

L.p.	Grupa	Wyzwanie	Średnia ocena poziomu ważności	% osób, dla których jest to ważne i bardzo ważne
27		Przeważanie paliw kopalnych w wytwarzaniu energii	4,83	51,96%
28	Zarządzanie	Nieskoordynowane planowanie przestrzenne	6,63	70,83%
29		Brak długookresowego planowania rozwoju miasta	6,55	69,61%
30		Zła komunikacja między mieszkańcami a przedstawicielami władz	5,44	58,33%
31		Niski poziom partycypacji społecznej	4,30	47,06%
32		Niski poziom cyfryzacji w usługach publicznych	4,12	45,83%

Źródło: Opracowanie własne.

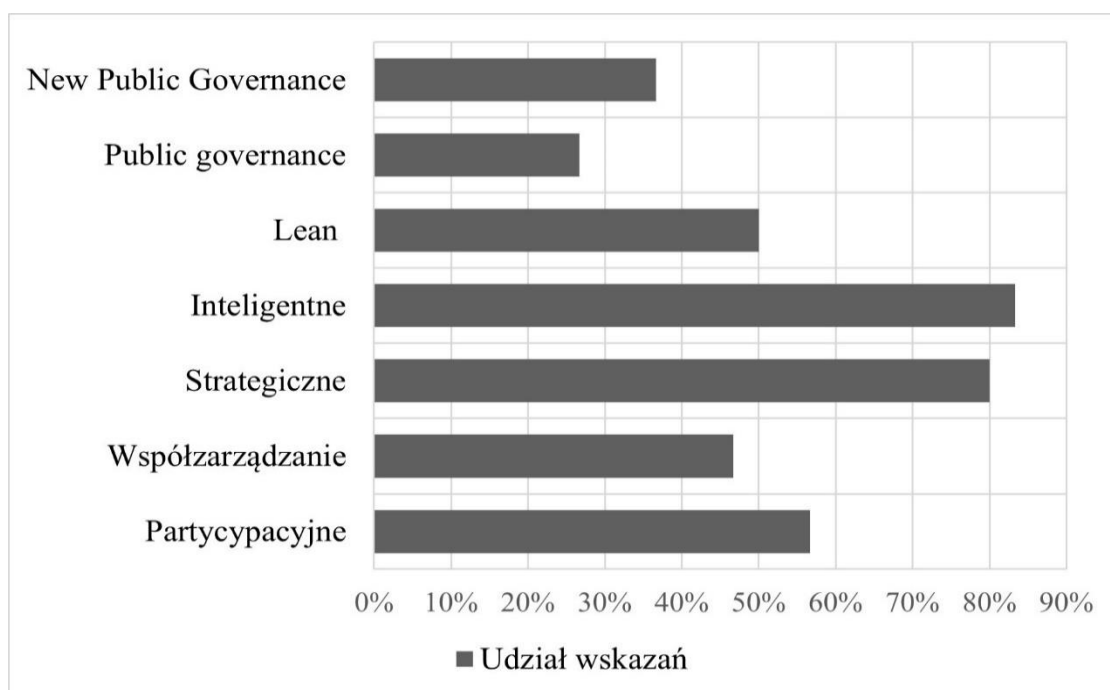
Wśród wyzwań społecznych najbardziej istotne są wysokie koszty utrzymania, związane z inflacją, wyższymi cenami energii elektrycznej czy wysokimi kosztami najmu lub zakupu mieszkania. Wyzwanie to było istotne i zdecydowanie istotne dla ponad 86% respondentów. Pozostałe wyzwania społeczne nie były tak wysoko oceniane. Kongestia transportowa stanowi najistotniejsze wyzwanie związane z mobilnością, uzyskując średnią ocenę 8,07. Kongestia transportowa dotyczy każdego mieszkańca, niezależnie od środka transportu. W grupie wyzwań środowiskowych najbardziej istotna jest tzw. betonoza i chaotyczne planowanie przestrzenne (odpowiednio średnie oceny 7,98 i 7,62). W grupie wyzwań zarządzania miastem najbardziej istotny jest brak długookresowego planowania rozwoju (ocena średnia 6,63) i nieskoordynowane planowanie przestrzenne (ocena średnia 6,55). Najmniej istotne wyzwanie Gdańska to w ocenie mieszkańców brak systemu roweru miejskiego z oceną średnią 3,65 oraz niski poziom cyfryzacji w usługach publicznych z oceną średnią 4,12. Generalnie najmniej istotne są wyzwania związane z zarządzaniem i wyzwania społeczne, które uzyskały średnią ocenę odpowiednio 5,41 i 5,59. Najbardziej istotne są wyzwania środowiskowe (średnia ocena 7,06) oraz te związane z mobilnością (średnia ocena 6,48).

Władze przewidują także nowe wyzwania, które pojawią się wraz z dalszym rozwojem miasta. Są to w szczególności: dalsze rozwijanie dzielnic południowych miasta, zmniejszenie liczby podróży obowiązkowych, zwiększone zapotrzebowanie na nowe budynki mieszkalne (również socjalne), zmiana potrzeb i oczekiwań społecznych, poszukiwanie nowych narzędzi prognozowania i przewidywania zjawisk, edukacja międzykulturowa, czerpanie z doświadczeń migrantów czy zmiany prawno-organizacyjne w kraju. Świadomość nowych wyzwań pozwala na lepsze przygotowanie się do ich ewentualnego wystąpienia poprzez metody scenariuszowe lub modelowanie.

Proaktywna postawa władz miejskich stanowi ważny element w budowaniu odporności miasta.

Dokumenty strategiczne wytyczają nie tylko kierunki rozwoju dla miasta, ale również stanowią podstawowe narzędzie pracy władz miasta i jednostek pomocniczych. Zarządzanie strategiczne, oparte na tworzeniu strategii i realizowaniu określonych celów jest wskazywane jako najczęściej stosowane w wydziałach i jednostkach pomocniczych, na co wskazuje badanie ankietowe skierowane do władz miasta.

Przeprowadzone badanie ankietowe władz miejskich wykazało, że 30% badanych pracowników stanowiły osoby, których staż pracy przekraczał 7 lat, 27% badanych to pracownicy, których okres pracy nie przekroczył 3 lat. Pytania dotyczyły oceny jakości życia w Gdańsku, w tym zbadanie wpływu poszczególnych aspektów funkcjonowania miasta na jakość życia mieszkańców. Ponadto starano się znaleźć model zarządzania, który stosowany jest w urzędzie miejskim oraz jednostkach pomocniczych, co przedstawiono na rysunku 56.

Rysunek 56. Modele zarządzania stosowane w urzędzie miasta oraz jednostkach pomocniczych w Gdańsku (w %)

Źródło: Opracowanie własne.

W kwestionariuszu zapytano o konkretne elementy, np. możliwość pracy zdalnej, dominujące kanały komunikacji, partycypowanie pracowników i włączanie innych interesariuszy, wdrażanie systemów zarządzania jakością, eliminowanie nieefektywnych procesów i ich mapowanie czy opracowywanie strategii i programów operacyjnych. Na

podstawie wskazań pracowników przyporządkowano konkretne elementy do zidentyfikowanych modeli zarządzania (porównaj: rysunek 38). Zauważyć można, że najwięcej wskazań dotyczyło zarządzania inteligentnego i strategicznego, odpowiednio 83% i 80% odpowiedzi. 57% badanych pracowników wskazało na zarządzanie partycypacyjne, a 50% na *lean management*. Jedynie 27% badanych pracowników określiło model zarządzania jako *public governance*. W modelu tym duże znaczenie ma finansowa relewantność planowanych działań, a dominującą grupą badaną stanowili pracownicy MOPR.

Przeprowadzona analiza pozwoliła na zidentyfikowanie kilku ważnych problemów związanych z zarządzaniem miastem. Ponad 60% badanych pracowników stwierdziła, że w ich jednostkach nie ma żadnych systemów zarządzania jakością, 67% nie posiada zmapowanych procesów, 17% pracowników nie ma jasno określonych wymagań, a 30% pracowników stwierdziło, że w działania jednostki nie są włączani inni interesariusze. Nie wszystkie jednostki organizują szkolenia dla pracowników, brak szkoleń dotyczy głównie pracowników o stażu pracy nieprzekraczającym 3 lat. Brak rozwoju może powodować zmniejszenie efektywności lub chęć zmiany miejsca pracy. Brak zmapowanych procesów może przyczyniać się do wykonywania działań, które są bezwartościowe w kontekście wykonywania zadań instytucji publicznej, natomiast niewłączenie interesariuszy stanowi zagrożenie dla zasadności podejmowanych działań.

Zidentyfikowane problemy miasta dotyczą kwestii rozwoju społecznego i niskiej jakości życia, niskiej jakości transportu publicznego i nadmiernej liczby samochodów, zanieczyszczenia środowiska oraz niskiego poziomu partycypacji społecznej. Problemy te zostały powiązane z celami, które odnoszą się do poprawy jakości życia mieszkańców, głównie poprzez edukację i rozwijanie programów profilaktycznych, promowanie aktywnej mobilności i poprawę jakości zbiorowego transportu publicznego, przeciwdziałanie zmianom klimatycznym czy aktywizację interesariuszy, w tym imigrantów. Równocześnie badania ankietowe wykazały, że dla mieszkańców najistotniejszymi wyzwaniami są te związane z ochroną środowiska naturalnego, kongestią transportową i wykluczeniem transportowym dzielnic peryferyjnych, planowaniem przestrzennym czy wysokimi kosztami utrzymania. Cele te mogą zostać osiągnięte tylko poprzez zmianę podejścia do rozwoju miasta. Władze miejskie powinny dążyć do zwiększania poziomu współdecydowania przez interesariuszy poprzez zwiększenie udziału modelu współzarządzania lub zarządzania partycypacyjnego w jednostkach miejskich. Aktywizacja interesariuszy to nie tylko realizowanie procesów

partycypacyjnych, ale także komunikacja różnymi kanałami (internetowymi i tradycyjnymi) i edukacja. Brak włączania w działania interesariuszy może przyczynić się do powstawania konfliktów i w konsekwencji do opóźnienia lub zaniechania działań. W długim okresie efektem może być spadek poziomu zaufania do urzędników. Aby implementowane działania przyczyniały się do zwiększenia poziomu zrównowżenia miasta i poprawy jakości życia, powinny być one zgodne z potrzebami i oczekiwaniami różnych interesariuszy, dlatego tak istotnym elementem implementacji modelu obwarzanka jest partycypacja społeczna.

Należy stwierdzić, że władze Gdańska są zaangażowane w kreowanie rozwoju miasta, na co wskazują zidentyfikowane problemy i wyzwania. Mimo to proponowane cele nie zawsze można powiązać z konkretnym problemem, a niekiedy jeden cel odnosi się do jednego lub dwóch problemów. Funkcjonowanie zarówno Urzędu Miasta, jak i jednostek pomocniczych opiera się na modelu zarządzania inteligentnego i strategicznego. Są to modele wykorzystywane w instytucjach publicznych, w których dużą wagę przykładają do transparentności działań. Analiza zebranych odpowiedzi pracowników pozwoliła również na wskazanie problemów związanych z obszarem zarządzania, które mogą w istotny sposób wpływać negatywnie na efektywność działań i rozwój pracowników. Poprawa tych elementów może przynieść pozytywne skutki dla interesariuszy, bowiem to właśnie jednostki miejskie mają największy wpływ na rozwój miasta oraz inicjowanie różnych procesów. Dlatego w dalszej części rozdziału skupiono się na władzach miejskich oraz jednostkach pomocniczych.

5.2. Rola władz miejskich i aktywizacji społecznej w procesie inicjowania zmian w Gdańsku na podstawie doświadczeń Amsterdamu

Amsterdam, z uwagi na nowatorskie podejście do wdrażania idei zrównoważonego rozwoju, stanowi wzór dla innych miast w tym zakresie. Z doświadczeń Amsterdamu korzystają takie miasta jak Portland, Filadelfia czy Bruksela³³⁹. Narzędziem, wspierającym implementację zrównoważonego rozwoju jest model ekonomii obwarzanka. W 2023 r. ukazała się praca zbiorowa pt. „Obwarzanek po polsku”, pod red. Michała Sutowskiego, w której to autorzy z Polski i Europy dyskutowali o ekonomii

³³⁹ A. Rashid, *Doughnut Economics – A Roadmap for...*, op. cit., s. 1-17.

obwarzanka w kontekście polskiej gospodarki, społeczeństwa i kultury. Joanna Erbel w rozdziale „Życ w miejskim obwarzanku” przekonuje, że to właśnie partycypacja społeczna stanowi klucz do zainicjowania wdrażania ekonomii obwarzanka w Polsce, co już się dzieje poprzez liczne inicjatywy lokalne³⁴⁰. Natomiast nadal działania te pozostają w sferze lokalnej, brakuje przede wszystkim determinacji ze strony władz miejskich zarówno do aktywnego wspierania tych inicjatyw, jak i tworzenia odpowiednich polityk i strategii.

„Obwarzanek po polsku” to pierwsza polska publikacja podejmująca tematykę ekonomii obwarzanka w tak szerokim, interdyscyplinarnym ujęciu³⁴¹. Brakuje w niej jednak praktycznego wymiaru – stanowi raczej zbiór teoretycznych rozważań. Stąd aktualne pozostaje pytanie o praktyczne rozwiązania, które przybliżą polskie miasta do wdrożenia tego modelu rozwoju. W Amsterdamie proces ten rozpoczął się od budowania świadomości interesariuszy: władz miejskich, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, a przede wszystkim mieszkańców (porównaj: rysunek 47). Edukacja i włączanie interesariuszy na każdym etapie wdrażania ekonomii obwarzanka pozwala na wypracowanie najlepszych rozwiązań z perspektywy specyfiki konkretnego miasta. Można zatem przyjąć, że partycypacja społeczna i lokalne inicjatywy są kluczem do zainicjowania procesu wdrażania idei zrównoważonego rozwoju i modelu ekonomii obwarzanka w miastach.

W Amsterdamie wykorzystywano różnorodne metody i narzędzia aktywizujące interesariuszy: warsztaty, wykłady, wywiady indywidualne czy spotkania dyskusyjne³⁴². Należy zaznaczyć, że wśród krajów należących do Unii Europejskiej dosyć wyraźnie zarysowuje się podział na kraje „starej” Unii i „nowej”, które dołączyły do Wspólnoty po 2004 r.³⁴³. Amsterdam, będący prekursorem wdrażania innowacyjnych rozwiązań (konceptja *smart city*, model ekonomii obwarzanka), znajduje się na wyższym poziomie obywatelskiego rozwoju niż miasta z państw Europy Środkowo-Wschodniej, co wynika z innego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i świadomości władz miejskich. Polskie miasta znajdują się na nieco innym poziomie rozwoju, jednak ich włodarze dążą

³⁴⁰ J. Erbel, *Życ w miejskim obwarzanku* [w:] *Obwarzanek po polsku*, red. M. Sutowski, Wyd. Krytyki Politycznej, Warszawa 2023, s. 140-161.

³⁴¹ Tamże, s. 1-20.

³⁴² Więcej na temat narzędzi partycypacji dotyczących wdrażania ekonomii obwarzanka, nie tylko w Amsterdamie, znaleźć można na stronie internetowej DEAL, <https://doughnuteconomics.org/tools-and-stories>.

³⁴³ J. Pchyńska, J. Siatka, *Budowanie społeczeństwa obywatelskiego w Europie współcześnie – mit czy konieczność?*, „Rocznik Administracji Publicznej”, 2022; vol. 8, s. 464-483.

do zwiększania poziomu partycypacji społecznej, co sprawia trudności z uwagi na brak zinstytucjonalizowanej formy edukacji obywatelskiej³⁴⁴. Nauka obywatelska została uznana przez Ministerstwo Edukacji i Nauki za trzeci element otwartej nauki, obok otwartego dostępu do publikacji naukowych i interdyscyplinarności³⁴⁵.

Zatem pierwszym krokiem we wdrażaniu idei zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem modelu obwarzanka powinno być rozwijanie partycypacji społecznej. Polskie miasta borykają się z niskim poziomem zaangażowania interesariuszy³⁴⁶, a Gdańsk nie stanowi wyjątku. Dlatego tak istotne jest zidentyfikowanie problemów w zakresie partycypacji. W literaturze nie brakuje takich zestawień. Krzysztof Jasiołkowski wskazuje na niski poziom kapitału społecznego i ograniczanie partycypacji przez władze różnego szczebla³⁴⁷, Robert Barełkowski podkreśla rolę braku umiejętnego kształtowania komunikacji między przedstawicielami władz lokalnych a mieszkańcami³⁴⁸. Z kolei Jacek Pokładecki zauważył, że władze lokalne nie potrafią budować współpracy i partnerstwa z organizacjami samorządowymi, a partycypacja traktowana jest jako wyraz realizowania ustawowych obowiązków³⁴⁹. Ewa Marciniak stwierdziła natomiast, że potrzeby mieszkańców względem władz lokalnych wynikają z przynależności pokoleniowej³⁵⁰. Im starsze pokolenie, tym silniejsze jest postrzeganie władz lokalnych przez pryzmat polityki krajowej i przynależności partyjnej.

Jednak w pierwszej kolejności należałoby postawić pytanie o czynniki, które wpływają na poziom partycypacji w mieście. Na podstawie danych zebranych w badaniu ankietowym (szerzej opisanym w podrozdziale 5.1) zbudowano model, w którym szukano odpowiedzi na pytanie o czynniki warunkujące zaangażowanie w procesach partycypacyjnych. W tym celu wykorzystano analizę czynnikową oraz ogólne modele liniowe GLM. Analizy przeprowadzono z wykorzystaniem programu Statistica. W tabeli

³⁴⁴ Sz. Andrzejewski, *Nauka obywatelska jako narzędzie budowania partnerstw i rozwoju gmin i miast w Polsce*, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej im. J. Reguńskiego, Warszawa 2023, s. 9-13.

³⁴⁵ *Polityka Naukowa Państwa*, Ministerstwo Edukacji i Nauki, Warszawa 2022, s. 10-13.

³⁴⁶ M. Theiss, *System pozornie otwarty. O instytucjonalnych uwarunkowaniach lokalnej partycypacji politycznej w Polsce* [w:] *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, red. B. Lewenstein, J. Schindlera i R. Skrzypca, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 61-80.

³⁴⁷ K. Jasiołkowski, *Problemy partycypacji społecznej w Polsce i ich wpływ na politykę publiczną*, „Studia z Polityki Publicznej”, 2015; vol. 3, s. 100-119.

³⁴⁸ R. Barełkowski, *Problemy implementacji projektowania partycypacyjnego w Polsce*, „Przestrzeń i Forma”, 2014; vol. 22, no. 3, s. 25-46.

³⁴⁹ J. Pokładecki, *Partycypacja a lokalny system polityczny*, „Eastern Review”, 2018; vol. 7, s. 105-123.

³⁵⁰ E. Marciniak, *Samorzędy wobec starych i nowych oczekiwań społecznych*, „Pomorski Thinkletter”, 2024; vol. 1, no. 16, s. 203-206.

23. opisano zmienne wykorzystane w analizach wraz z możliwymi wariantami odpowiedzi.

Tabela 23. Opis zmiennych użytych w modelu

Symbol zmiennej	Opis	Warianty odpowiedzi
Poziom zadowolenia z miejsca zamieszkania	Poziom zadowolenia respondenta z miejsca, w którym aktualnie mieszka	skala od 1 do 10
Partycypacja suma	Suma procesów partycypacji, w których uczestniczył respondent	Budżet Obywatelski, konsultacje miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, konsultacje strategii rozwoju, działania rad dzielnic, Panele Obywatelskie, mikro granty, Gdańskie Dni Sąsiadów, udział w radach, np. senioralnej, badania ankietowe za pośrednictwem Karty Mieszkańca, spacerów dzielnicowe z Prezydent Gdańska, Program Gdańskie Podwórko, konsultacje Gminnego Programu Rewitalizacji
Kod wykształcenie	Każdy wariant odpowiedzi został oznaczony kodem, odpowiednio od 1 do 5	podstawowe, zasadnicze zawodowe, średnie techniczne, średnie licealne, wyższe
Kod mieszkanie	Rodzaj mieszkania respondenta; każdy wariant odpowiedzi został oznaczony kodem od 1 do 0 do 5	zabudowa jednorodzinna wolnostojąca, zabudowa jednorodzinna szeregową, zabudowa wielorodzinna – blok, zabudowa wielorodzinna – kamienica, mieszkanie socjalne
Kod płeć	Każdy wariant odpowiedzi otrzymał kod odpowiednio od 1 do 3	kobieta, mężczyzna, inna i nie chcę podawać
Zmn17	Ocena dobrych relacji sąsiedzkich w kontekście wpływu na wysoką jakość życia	skala od 1 do 10
Zmn19	Ocena dostępności miejsc pracy w kontekście wpływu na wysoką jakość życia	skala od 1 do 10
Zmn25	Ocena zwartej zabudowy w kontekście wpływu na wysoką jakość życia	skala od 1 do 10
Zmn26	Ocena poczucia sprawczości i współdecydowania w sprawach dotyczących miasta w kontekście wpływu na wysoką jakość życia	skala od 1 do 10
Zmn30	Ocena lepszej dostępności do komunikacji i sieci transportowej jako czynnika skłaniającego do zmiany miejsca zamieszkania	Skala od 1 do 10
Zmn31	Ocena dostępu do większego rynku pracy jako czynnika skłaniającego do zmiany miejsca zamieszkania	Skala od 1 do 10
Zmn32	Ocena wyższych zarobków jako czynnika skłaniającego do zmiany miejsca zamieszkania	Skala od 1 do 10
Zmn33	Ocena niższych kosztów utrzymania jako czynnika skłaniającego do zmiany miejsca zamieszkania	Skala od 1 do 10

Symbol zmiennej	Opis	Warianty odpowiedzi
Zmn34	Ocena lepszych stosunków sąsiedzkich jako czynnika skłaniającego do zmiany miejsca zamieszkania	Skala od 1 do 10
Zmn35	Ocena bardziej atrakcyjnego otoczenia jako czynnika skłaniającego do zmiany miejsca zamieszkania	Skala od 1 do 10
Zmn134	Poczucie wpływu respondenta na decyzje i działania podejmowane w mieście; każda z odpowiedzi została oznaczona kodem od 1 do 4	zdecydowanie tak, raczej tak, raczej nie, zdecydowanie nie

Źródło: Opracowanie własne.

W pierwszej kolejności zbudowano indeks, który jest indeksem ważonym, co oznaczało konieczność wyznaczenia wag zmiennych. Do tego celu wykorzystano analizę czynnikową. Indeks składa się z czterech zmiennych (porównaj: tabela 24).

Tabela 24. Analiza czynnikowa

Zmienna	Wsp.wartości czynnikowych (Badanie ankietowe mieszkańców) Rotacja: Varimax sur Wyodrębn.: Składowe główne	
	Czynnik 1	Czynnik 2
Poziom zadowolenia z miejsca zamieszkania	-0,299999	0,617017
Partycypacja suma	0,215863	0,669140
Kod wykształcenie	0,595449	0,256543
Kod mieszkanie	0,606556	-0,200962

Źródło: Opracowanie własne.

Zgodnie z analizą czynnikową wyodrębnić można dwa czynniki³⁵¹: Czynnik1: Partycypacja suma + Poziom zadowolenia z miejsca zamieszkania i Czynnik2: Kod wykształcenie + Kod mieszkanie. Analiza umożliwiła zgrupowanie 4 zmiennych do dwóch: Czynnik1 “Przywiązanie do miejsca zamieszkania³⁵²” oraz Czynnik2 “Status

³⁵¹ Za istotne uznać należy czynniki o ładunku równym i większym od 0,59. Por.: E. Rokicka, M. Petelewicz, *Subiektywna jakość życia a status społeczno-ekonomiczny. Na przykładzie mieszkańców Łodzi*, „Przegląd Socjologiczny”, 2014; vol. 2, s. 143-161; K. Cheba, *Wykorzystanie analizy czynnikowej do wielowymiarowej oceny możliwości rozwoju środowiskowej orientacji przedsiębiorstw*, „Śląski Przegląd Statystyczny”, 2013; vol. 11, s. 275-288.

³⁵² K. Błoński, *Przywiązanie i zaangażowanie mieszkańców jako czynniki wpływające na poziom satysfakcji klientów z usług jednostek samorządu terytorialnego*, „Handel Wewnętrzny”, 2017; vol. 366, no. 1, s. 5-15. Termin przywiązania do miejsca zamieszkania i jego związku z poziomem zaangażowania oraz jakością życia mieszkańców pojawia się również w innych publikacjach, m.in.: M. Kalisiak-Mędelska, *Zadowolenie z miejsca zamieszkania – ocena mieszkańców i władz lokalnych na przykładzie Główna*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2011; vol. 241, s. 277-289; M. Mularska Kucharek, K. Brzeziński, *Jakość życia a przywiązanie do miejsca zamieszkania na przykładzie Łodzi*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 2017; vol. 1, no. 67, s. 99-115, czy w literaturze anglojęzycznej, m.in.: L. Rioux, C. Werner, *Residential satisfaction among aging people living in place*, „Journal of Environmental Psychology”, 2011;

społeczny”, które tworzą indeks jakości miejsca zamieszkania (InJMZ). Indeks obliczono wykorzystując formułę:

$$IO = \sum_{i=1}^k D_i * W_i \quad (3)$$

gdzie: D_i oznacza wartość danej zmiennej dla respondenta (i)

$$\text{Opisowo: InJMZ} = \text{Zmienna1} * \text{Waga1} + \text{Zmienna2} * \text{Waga2} + \text{Zmienna3} * \text{Waga3} + \text{Zmienna4} * \text{Waga4}$$

Wagi zmiennych obliczono korzystając z wzoru³⁵³:

$$\text{Waga } W_k = K^k / m^* \quad (4)$$

Gdzie: W_k – waga zmiennej k ; K – indeks zmiennej; k – grupa zmiennych; m^* - liczba zmiennych

Wówczas uzyskano następujące wagi:

- Zmienna “Zadowolenie z miejsca zamieszkania” = 0,10,
- Zmienna “Partycypacja suma” = 0,11,
- Zmienna “Kod wykształcenie” = 0,15,
- Zmienna “Kod mieszkanie” = 0,15,

InJMZ obliczono dla każdego respondenta, a następnie utworzono model GLM, w którym InJMZ było zmienną zależną, a zmienną grupującą była dzielnica zamieszkania. Na podstawie analizy korelacji do modelu włączono zmienne, które nie są ze sobą skorelowane (tabela 25).

vol. 31, no. 2, s. 158-169; J. Gillespie, C. Cosgrave, Ch. Malatzky, C. Carden, *Sense of place, place attachment, and belonging-in-place in empirical research: A scoping review for rural health workforce research*, „Health & Place”, 2022; vol. 74, no. 1027556, s. 1-8.

³⁵³ J.W. Owiński, T. Tarchalski, *Pomiar jakości życia. Uwagi na marginesie pewnego rankingu*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania: Współczesne Problemy Zarządzania”, 2008; vol. 1, s. 59-95.

Tabela 25. Analiza korelacji zmiennych

Zmienna	Korelacja porządku rang Spearmana (Badanie ankietowe mieszkańców) BD usuwane parami Oznaczone wsp. korelacji są istotne z $p < ,05000$											
	InJMZ	Kod płeć	Zmn19	Zmn25	Zmn26	Zmn30	Zmn31	Zmn32	Zmn33	Zmn34	Zmn35	v_134
InJMZ	1,000	-0,060	-0,107	-0,032	0,134	-0,199	-0,173	-0,150	-0,181	0,061	0,038	0,220
Kod płeć	-0,060	1,000	0,003	-0,025	-0,026	-0,010	0,068	0,194	-0,033	-0,104	-0,021	-0,030
Zmn19	-0,107	0,003	1,000	0,112	0,163	-0,047	0,187	0,174	0,109	-0,094	-0,062	-0,018
Zmn25	-0,032	-0,025	0,112	1,000	0,259	0,085	0,041	-0,050	0,020	0,009	0,031	0,151
Zmn26	0,134	-0,026	0,163	0,259	1,000	-0,100	-0,086	-0,099	-0,071	0,115	0,153	0,134
Zmn30	-0,199	-0,010	-0,047	0,085	-0,100	1,000	0,043	-0,085	-0,053	-0,035	-0,105	-0,034
Zmn31	-0,173	0,068	0,187	0,041	-0,086	0,043	1,000	0,232	0,099	0,019	-0,130	0,024
Zmn32	-0,150	0,194	0,174	-0,050	-0,099	-0,085	0,232	1,000	0,092	-0,146	-0,131	0,024
Zmn33	-0,181	-0,033	0,109	0,020	-0,071	-0,053	0,099	0,092	1,000	0,040	-0,042	0,008
Zmn34	0,061	-0,104	-0,094	0,009	0,115	-0,035	0,019	-0,146	0,040	1,000	0,106	0,006
Zmn35	0,038	-0,021	-0,062	0,031	0,153	-0,105	-0,130	-0,131	-0,042	0,106	1,000	0,021
v_134	0,220	-0,031	-0,018	0,151	0,134	-0,034	0,024	0,024	0,008	0,006	0,021	1,000

Źródło: Opracowanie własne.

Drogą eliminacji zmiennych nieistotnych z wykorzystaniem metody eliminacji wstecznej³⁵⁴ w modelu uzyskano modele: wejściowy (porównaj: tabela 26), po dwóch eliminacjach zmiennych (porównaj: tabela 27) i wyjściowy, przedstawiony w tabeli 28.

Tabela 26. Model wejściowy uczestnictwa w procesach partycypacji

Efekt	Jednowymiarowe testy istotności dla InJMZ (Badanie ankietowe mieszkańców) Parametryzacja z sigma-ograniczeniami Dekompozycja efektywnych hipotez; Błąd standardowy oceny: 0,3602				
	SS	Stopnie swobody	MS	F	p
Wyraz wolny	53,41415	1	53,41415	411,6261	0,000000
Kod płeć	0,03047	1	0,03047	0,2348	0,628299
Zmn19	0,04300	1	0,04300	0,3314	0,565192
Zmn25	0,14363	1	0,14363	1,1069	0,293473
Zmn26	0,44108	1	0,44108	3,3991	0,066053
Zmn30	0,00061	1	0,00061	0,0047	0,945330
Zmn31	0,39896	1	0,39896	3,0745	0,080379
Zmn32	0,19463	1	0,19463	1,4998	0,221496
Zmn33	0,97713	1	0,97713	7,5300	0,006372
Zmn34	0,04332	1	0,04332	0,3338	0,563785
Zmn35	0,12967	1	0,12967	0,9993	0,318153
v_134	1,76071	1	1,76071	13,5686	0,000265
v_1 Dzielnica	6,19125	35	0,17689	1,3632	0,087404
Błąd	46,71495	360	0,12976		

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 27. Model uczestnictwa w procesach partycypacji po dwóch rundach eliminacji zmiennych

Efekt	Jednowymiarowe testy istotności dla InJMZ (Badanie ankietowe mieszkańców) Parametryzacja z sigma-ograniczeniami Dekompozycja efektywnych hipotez; Błąd standardowy oceny: 0,3589				
	SS	Stopnie swobody	MS	F	p
Wyraz wolny	98,03622	1	98,03622	761,0334	0,000000
Zmn26	0,29467	1	0,29467	2,2874	0,131290
Zmn31	0,45046	1	0,45046	3,4968	0,062284
Zmn32	0,23519	1	0,23519	1,8258	0,177464
Zmn33	1,04232	1	1,04232	8,0913	0,004698
v_134	1,67575	1	1,67575	13,0084	0,000353
v_1 Dzielnica	6,50444	35	0,18584	1,4426	0,054139
Błąd	47,14807	366	0,12882		

Źródło: Opracowanie własne.

³⁵⁴ J. Stelmach, *O wpływie wybranych metod selekcji nieliniowych ...*, op. cit., s. 79-95.

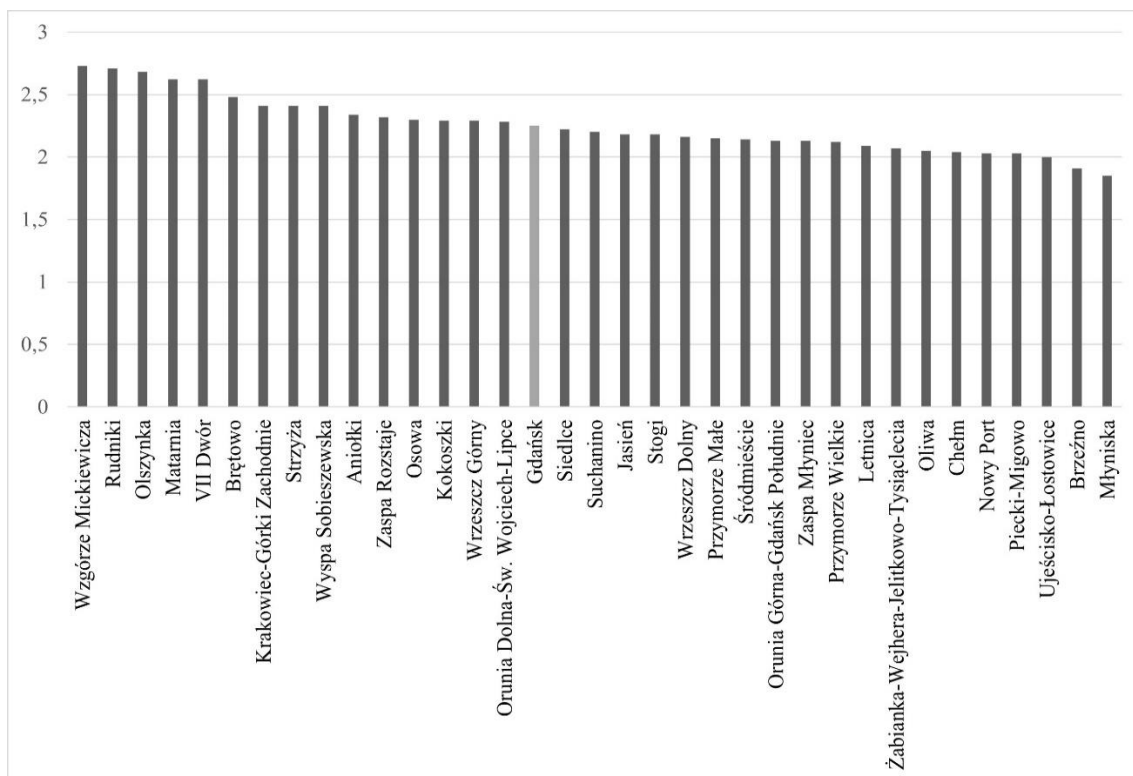
Zmienne: (1) płeć, (2) dostępność miejsc pracy w miejscu zamieszkania, (3) zwarta zabudowa, (4) sprawczość i współdecydowanie okazały się nieistotne dla udziału mieszkańców w procesach partycypacji. Równocześnie żaden z czynników skłaniających do zmiany miejsca zamieszkania nie był istotny w modelu: (5) lepsza dostępność do sieci transportowej, (6) większy rynek pracy, (7) wyższe zarobki, (8) niższe koszty utrzymania, (9) lepsze relacje sąsiedzkie i (10) bardziej atrakcyjne otoczenie. Po wyeliminowaniu zmiennych nieistotnych uzyskano model wyjściowy, przedstawiony w tabeli 28.

Tabela 28. Model wyjściowy uczestnictwa w procesach partycypacji

Efekt	Jednowymiarowe testy istotności dla InJMZ (Badanie ankietowe mieszkańców) Parametryzacja z sigma-ograniczeniami Dekompozycja efektywnych hipotez; Błąd standardowy oceny: 0,3598				
	SS	Stopnie swobody	MS	F	p
Wyraz wolny	62,08046	1	62,08046	479,4413	0,000000
v_134 Wpływ na decyzje i działania w mieście	1,82432	1	1,82432	14,0890	0,000202
Zmn17	3,18710	1	3,18710	24,6136	0,000001
v_1 Dzielnica	8,02737	35	0,22935	1,7713	0,005581
Błąd	47,90945	370	0,12949		

Źródło: Opracowanie własne.

Na InJMZ wpływają istotnie: poczucie posiadania wpływu na decyzje i działania w mieście (v_134), relacje sąsiedzkie (zmn17) oraz dzielnica zamieszkania. Zatem uczestnictwo w procesach partycypacji uzależnione jest od dobrych relacji sąsiedzkich – im wyższe poczucie przynależności do lokalnej społeczności, tym dana osoba chętniej włącza się w działania aktywizujące. Po drugie, poczucie sprawczości oddziałuje pozytywnie na uczestnictwo w partycypacji. Po trzecie, znaczenie ma dzielnica zamieszkania. W dzielnicach, w których mieszkańcy ocenili wyżej poczucie zadowolenia z miejsca zamieszkania, wartości indeksu InJMZ są niższe niż dla dzielnic ocenionych niżej, co obrazują wyniki indeksu dla poszczególnych dzielnic, liczone jako średnia arytmetyczna (rysunek 57).

Rysunek 57. Średnie wartości indeksu jakości miejsca zamieszkania dla poszczególnych dzielnic
 Źródło: Opracowanie własne.

Poziom jakości miejsca zamieszkania jest najwyższy w dzielnicy Wzgórze Mickiewicza (2,73), a najniższy w dzielnicy Młyniska (1,85). Średnia wartość indeksu dla Gdańska wynosi 2,25. Maksymalny wynik indeksu to 3,82, zatem żadna z dzielnic Gdańska nie osiągnęła tak wysokiego wyniku, ale też żadna nie osiągnęła poziomu niższego niż 48% wartości maksymalnej. Natomiast dzielnica z najwyższym wynikiem osiągnęła poziom 70% wartości maksymalnej. Najwyższe wartości indeksu zaobserwować można w dzielnicach, w których znajduje się dużo terenów zielonych, m.in. Olszynka, VII Dwór, Strzyża, Wrzeszcz Górny czy Orunia-Św. Wojciech-Lipce. W dzielnicach tych w latach 2014-2016 poziom zadowolenia mieszkańców z jakości terenów zielonych wzrósł o około 10 pkt %³⁵⁵. Natomiast niższe wartości indeksu mogą wynikać z (1) konieczności rewitalizacji, co dotyczy m.in. Nowego Portu, Letnicy, Stogów czy Młynisk lub (2) intensywnego rozwoju zabudowy mieszkaniowej połączonej z niedoborem usług i wykluczeniem komunikacyjnym, m.in. w Ujeścisku-Łostowicach, Chelmie czy Jasieniu. Warto podkreślić, że indeks jakości miejsca zamieszkania nie jest indeksem jakości życia, ale może stanowić istotny jego element składowy. Stąd też może być podstawą do dalszych badań w tym obszarze.

³⁵⁵ *Jakość życia w Gdańsku*, Otwarte dane w Gdańsku, <https://www.gdansk.pl/otwarte-dane-w-gdanskul/show=data&id=jakosc-zycia-w-gdanskul&s=byGroup&i=urząd-miejski> (dostęp: 22.03.2024).

Na tej podstawie można wnioskować, że mieszkańcy zdecydowanie chętniej włączają się w procesy partycypacji, jeśli czują się w pewnym stopniu niezadowoleni. Takie wnioski znajdują swoje potwierdzenie w literaturze przedmiotu oraz wywiadach pogłębionych, które Autorka niniejszej rozprawy przeprowadziła z przedstawicielami jednostek miasta Gdańska oraz NGO w okresie 01.02. – 18.03.2024³⁵⁶. Łącznie przeprowadzono 11 wywiadów. Każdy z nich trwał minimum 45 min. 30% z nich odbyło się online za pośrednictwem platformy *MS Teams*. Zgodnie z wytycznymi metodologicznymi wykorzystano scenariusz wywiadu (porównaj: załącznik 7, str. 287)³⁵⁷. Wywiady zostały następnie poddane kodowaniu (tabela 29) i szczegółowej analizie jakościowej treści.

Tabela 29. Kodowanie wywiadów pogłębionych

Kod	Jednostka	Forma wywiadu
R1	Urząd Miasta	Stacjonarna
R2	Rada Dzielnicy	Stacjonarna
R3	NGO	Stacjonarna
R4	Rada Dzielnicy	Stacjonarna
R5	Urząd Miasta	Stacjonarna
R6	Rada Miasta	Online
R7	Rada Dzielnicy	Online
R8	Rada Dzielnicy	Online
R9	Rada Dzielnicy	Stacjonarna
R10	Rada Dzielnicy	Stacjonarna
R11	NGO	Stacjonarna

Źródło: Opracowanie własne.

Niemal 55% wywiadów przeprowadzono z przedstawicielami rad dzielnic, które stanowią organ jednostek pomocniczych (dzielnic) w gminach miejskich. Po dwa wywiady przeprowadzono z przedstawicielami Urzędu Miasta oraz NGO, a jeden z przedstawicielem Rady Miasta. Siedmiu rozmówców wyraziło zgodę na nagranie rozmowy, następnie sporządzono transkrypcję. W przypadku rozmów, które nie zostały nagrane, sporządzono szczegółowe notatki do każdego z pytań określonych w scenariuszu wywiadu. Zaznaczyć należy, że wnioski płynące z transkrypcji oraz odręcznych notatek badacza są ze sobą porównywalne, zatem decyzję o nagrywaniu

³⁵⁶ Scenariusz wywiadu składał się z 10 pytań dotyczących obecnie realizowanych procesów partycypacji, problemów i wyzwań, współpracy organizacyjnej i finansowej z miastem w zakresie realizowania procesów partycypacji, zaangażowania różnych grup interesariuszy, narzędzi partycypacji. Zaproszenia do udziału w badaniu przesłano do przedstawicieli jednostek miejskich 14 wybranych jednostek, instytucji i rad dzielnic. Chęć udziału w badaniu wyraziło 50% z nich, kolejnych respondentów pozyskano poprzez sieciowanie.

³⁵⁷ R. Miński, *Wywiad pogłębiony jako technika badawcza. Możliwości wykorzystania IDI w badaniach ewaluacyjnych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 2017; vol. 13, no. 3, s. 30-51.

wywiadu (lub nie) należy uzależnić od indywidualnych preferencji rozmówcy³⁵⁸. Następnie przygotowano arkusz analizy jakościowej w programie *MS Excel*, w którym identyfikowano m.in. występujące problemy w realizowaniu partycypacji, angażujące lub nieangażujące się grupy interesariuszy, działające dobrze elementy procesów partycypacji czy ocenę przebiegu współpracy pomiędzy poszczególnymi jednostkami.

Do głównych celów przeprowadzonego badania należały:

- I. Poznanie specyfiki realizowania procesów partycypacji w Gdańsku z punktu widzenia różnych organizacji i jednostek miejskich, zajmujących się partycypacją;
- II. Zidentyfikowanie pojawiających się w tych procesach problemów i wyzwań;
- III. Zidentyfikowanie dobrych praktyk realizowania procesów partycypacji;
- IV. Ustalenie potrzeb rozmówców w zakresie realizowania procesów partycypacji.

Na podstawie przeprowadzonych wywiadów utworzono matrycę analizy SWOT (mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia), na podstawie której określono zestaw rekomendacji dotyczących realizowania procesów partycypacji w Gdańsku (tabela 30).

Tabela 30. Analiza SWOT dla procesów partycypacji w Gdańsku

Mocne strony	Słabe strony
1. Bezpośredni sposób komunikacji między mieszkańcami a radami dzielnic; 2. Działania między pokoleniowe; 3. Sieciowanie poprzez Biuro ds. Rad Dzielnic i Współpracy z Mieszkańcami; 4. Integracja mieszkańców w ramach sąsiedztwa (poczucie przynależności do lokalnej społeczności);	1. Brak poczucia sprawczości przez mieszkańców, rady dzielnic i NGO; 2. Brak wystarczającej wiedzy urzędników i mieszkańców nt. partycypacji; 3. Brak instrumentów i narzędzi partycypacji wypracowanych w Urzędzie Miasta i przekazywanych radom dzielnic; 4. Brak wypracowanego standardu komunikacji między radami dzielnic a Urzędem Miasta; 5. Niski poziom decyzyjności urzędników;
Szanse	Zagrożenia
1. Kompleksowa reforma rad dzielnic; 2. Zmiana zasad finansowania działalności rad dzielnic (nie uzależniać kwoty finansowania działalności tylko od liczby zameldowanych mieszkańców); 3. Reforma Budżetu Obywatelskiego; 4. Wprowadzenie edukacji obywatelskiej dla dzieci i młodzieży, a także dorosłych; 5. Zmiana sposobu kontaktu między Urzędem Miasta a pozostałymi interesariuszami; 6. Uregulowanie partycypacji prawnie (ustawodawstwo lokalne) wraz z wdrożeniem hierarchii partycypacji (Urząd Miasta -> rady dzielnic -> mieszkańcy); 7. W większym stopniu angażować urzędników, w tym wdrożyć elastyczny czas pracy;	1. Nieumiejętne zarządzanie miastem, brak uczenia się i zbierania dobrych praktyk; 2. Upolitycznienie struktur rad dzielnic i Rady Miasta; 3. Niewielkie kompetencje rad dzielnic i marginalizowanie ich znaczenia przez Urząd Miasta; 4. Brak dedykowanych szkoleń dla radnych dotyczących partycypacji; 5. Zamknięty urząd i brak empatii urzędników względem problemów mieszkańców;

³⁵⁸R. Rutakumwa, J.O. Mugisha, S. Bernays, i in., *Conducting in-depth interviews with and without voice recorders: a comparative analysis*, "Qualitative Research", 2020; vol. 20, no. 5, s. 565-581.

Źródło: Opracowanie własne.

Do analizy SWOT wzięto pod uwagę tylko te zagadnienia, które pojawiły się w więcej niż jednej rozmowie, co wskazuje na ich duże znaczenie dla procesów partycypacji w Gdańsku. Z przeprowadzonych rozmów wynika, że powołane w 2021 r. zarządzeniem Prezydent Aleksandry Dulkiejewicz Biuro ds. Rad Dzielnic i Współpracy z Mieszkańcami dobrze spełnia zadanie sieciowania interesariuszy, w tym rad dzielnic z innymi miejskimi jednostkami oraz zapewnia wsparcie organizacyjne³⁵⁹. Do zadań Biura należy również koordynowanie Budżetu Obywatelskiego, który jednak wymaga reformy z uwagi na „*powolne wygaszanie, spadek aktywności mieszkańców*” (R1) i niezrozumienie idei Budżetu Obywatelskiego. Mieszkańcy chętnie integrują się, jednak tylko w ramach swoich dzielnic lub najbliższego sąsiedztwa. Mieszkańcy potrafią się zaangażować, jeśli chcą się sprzeciwić np. planowanej inwestycji, o czym wspomniał jeden z rozmówców: „*Gdy jest jakiś problem, to mieszkańcy są w stanie się zorganizować, współdziałać ze sobą, poszukiwać informacji na ten temat czy zwracać się do Urzędu Miasta pismami*” (R2). Dobrze działa bezpośrednia komunikacja rad dzielnic z mieszkańcami, przeciwnie do komunikacji ze strony miasta i wewnątrz urzędu, co podkreślali rozmówcy: „*Współpraca z poszczególnymi jednostkami jest trudna, brakuje komunikacji i decyzyjności*” (R5), „*Zdarza się, że mail wysłany do niewłaściwej osoby nie zostanie przekierowany do tej właściwej, tylko gdzieś utknie. Wydłuża to znacznie z pozoru proste działania*” (R2).

Problemem w realizowaniu procesów partycypacji jest przede wszystkim brak poczucia sprawczości poszczególnych interesariuszy. Jeden z rozmówców podkreślił rolę namacalnych efektów działań partycypacyjnych: „*Robienie czegoś dla samego dokumentu czy wypracowania rekomendacji to marnowanie zaangażowania ludzi*” (R3), a więc słusznie należy zauważyć, że „*realizacja procesów i działań wzmacnia wiarygodność*” (R3). Rozmówcy wskazywali także na brak wystarczającej wiedzy i edukacji na temat partycypacji w mieście: „*Aby aktywizować mieszkańców trzeba przede wszystkim wychodzić do nich z inicjatywą, uświadamiać*”, „*Rady dzielnic obecnie*

³⁵⁹ Zarządzenie Nr 936/21 z dnia 25 czerwca 2021 r. zmieniające zarządzenie w sprawie określenia szczegółowego zakresu działania i wewnętrznej struktury wydziałów Urzędu Miejskiego w Gdańsku, Baza Aktów Własnych UM Gdańsk, https://baw.bip.gdansk.pl/UrzedMiejskiwGdansk/document/546740/Zarzadzenie-936_21 (dostęp: 20.03.2024).

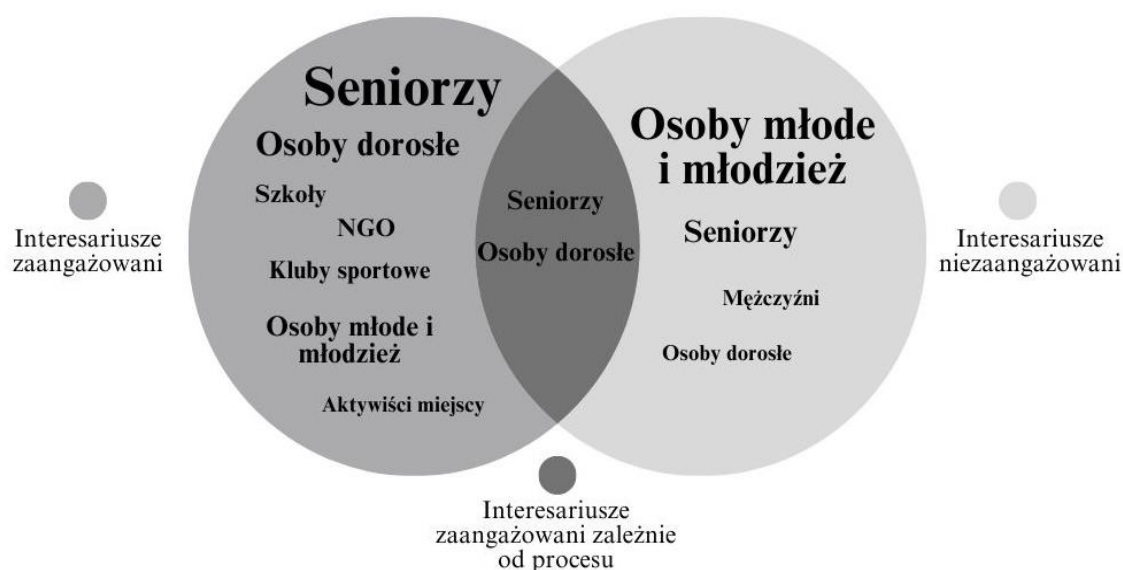
są jako amatorskie zbiory ludzi z bardzo ograniczonymi zasobami (...) nie mamy żadnych specjalnych narzędzi przez miasto do tego przeznaczonych” (R8).

Istotnym elementem partycypacji są rady dzielnic, które z jednej strony posiadają niewiele kompetencji, a z drugiej spoczywa na nich wiele obowiązków związanych z realizowaniem procesów partycypacji i aktywizowaniem mieszkańców. Jednak relacje między Urzędem Miasta a radami są napięte, a wielu rozmówców podkreślało, że *„Rady dzielnic nie są uznawane za partnerów w stosunku do miasta” (R5)*. Jeden z rozmówców zaznaczył, że Urząd Miasta nie bierze pod uwagę zdania rad dzielnic, a pośrednio także mieszkańców: *„Jak (...) my coś zgłaszamy, to zawsze słyszymy, ale tylko sobie możecie opiniować. My tego nie musimy robić, więc taki niesmak pozostaje” (R7)*, z kolei inny stwierdził: *„widziałem przykłady inwestycji, w których rada dzielnicy nie była nawet informowana o tym, że coś się dzieje. W efekcie potem wylewało się dużo (...) frustracji związanej z tym, że powstaje jakaś inwestycja, a jej kształt nie jest dostosowany do potrzeb mieszkańców” (R6)*. W celu poprawy funkcjonowania rad dzielnic, a przy tym – całego miasta, Urząd Miasta planuje kompleksową reformę rad dzielnic, jednak jeden z rozmówców przyznał otwarcie, że *„Rady dzielnic to tylko fasada demokracji, która ma legitymizować działanie miasta jako demokratycznego, zarządzanego oddolnie” (R8)*. Wskazuje to na problem związany z brakiem komunikacji i zaufania pomiędzy radami dzielnic a Urzędem Miasta, a jeden z rozmówców stwierdził, że *„Cały III sektor nie jest traktowany jak partner (...) i wszędzie jest ten sam problem – wypalenie.” (R4)*.

Rozmówcy wskazywali również na możliwości poprawy procesów partycypacji w Gdańsku, podkreślając przede wszystkim kwestie finansowania: *„partycypacja kosztuje” (R5)*, co przekłada się na realizowanie procesów partycypacji niskiej jakości, tzn. prowadzonych przez urzędników, a *„wszelkie procesy partycypacji przebiegają lepiej, jeśli prowadzi je podmiot zewnętrzny” (R3)*. Realizowanie procesów partycypacji przez samych urzędników, tak jak w przypadku konsultowania studiów zagospodarowania przestrzennego prowadzi do *„dążenia urzędnika, żeby wykonywać sprawnie pracę nakierowaną na minimalizację wysiłku do potencjalnego efektu - więc dotarcie ludzi z zewnątrz, którzy mogliby sprawić problem w tym procesie inwestycyjnym, (...) to naturalnym odruchem jest unikanie. (...) Zwiększenie frekwencji raczej jest nie pożądane” (R8)*. A więc *„partycypacja jest postrzegana jako pewien element wydłużający proces decyzyjny” (R6)*, co pośrednio może wpływać na niechęć urzędników do realizowania takich procesów.

Przedstawić należy również propozycje zmian, które formułowali rozmówcy. Zmiany te dotyczą różnych aspektów, ale w szczególności – organizacyjnych i finansowych. Jeden z rozmówców odwołał się do konieczności odpowiedniego osadzenia partycypacji w przepisach prawa lokalnego: „*prawo lokalne wymaga zmian (...) wszystko sprowadza do tego, że powinniśmy wypracować po prostu jakieś mechanizmy, jakieś metody*” (R6). Z kolei inny stwierdził, że „*Jeżeli radni dzielnicy są reprezentantami mieszkańców, to oni powinni być odpytywani, bo po to zostali wybrani. A jeżeli radni dzielnic nie wiedzą, to powinni sami przeprowadzić we własnym zakresie konsultacje społeczne z mieszkańcami. Tak jest po prostu łatwiej.*” (R7). Tym samym wyrażana jest potrzeba uhierarchizowania, co jednak stoi w sprzeczności z definicją partycypacji. Rozmówcy wskazywali również na niezrozumienie samej idei partycypacji przez różnych interesariuszy: „*Partycypacja to robienie czegoś od początku do końca z realnym efektem, wpływem na coś. Partycypacja jest wynikiem aktywizacji, a nie odwrotnie czy tożsamo*” (R11). Ponadto niezwykle ważne są zmiany „*organizacyjne (...) bo możemy czekać na wyedukowane nowe pokolenie, które będzie zaangażowane, ale to trzeba 10, 15, 20 lat, a organizacyjne możemy w parę miesięcy załatwić*” (R8). Zmiany te to szansa na poprawę realizowania procesów partycypacji.

Rozmówcy w różny sposób określali grupy interesariuszy najbardziej zaangażowane w procesy partycypacji, co przedstawiono w postaci mapy słów na rysunku 58.

Rysunek 58. Grupy interesariuszy zaangażowanych i niezaangażowanych w procesach partycypacji w Gdańsku

Źródło: Opracowanie własne.

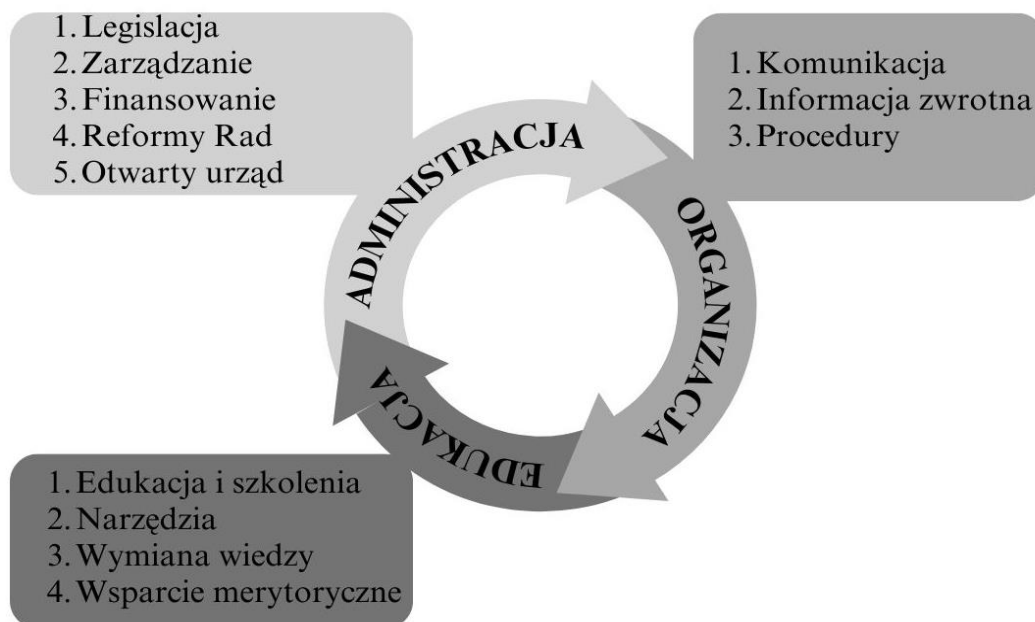
Na rysunku 58. przedstawiono chmurę wyrazów przedstawiających zaangażowane i niezaangażowane grupy interesariuszy, które zostały w taki sposób określone przez rozmówców. Im większa czcionka, tym grupa ta została wskazana więcej razy. Zauważyć można, że osoby starsze stanowią grupę równie często pojawiającą się w obu przypadkach. Osoby młode i dorosłe pojawiają się również w obu grupach, ale z inną częstością. Wynika to z funkcji pełnionej przez konkretnego rozmówcę. Z punktu widzenia Urzędu Miasta i przedstawicieli NGO osoby młode chętnie uczestniczą w procesach partycypacji. Jeden z rozmówców podkreślał rolę odpowiedniego podejścia do partycypacji z młodzieżą: *„Młodzież jest teraz bardziej świadoma (...) liczy się szczerłość. Młodzież nie jest też roszczeniowa, trzeba tylko wyznaczyć im pewne zasady, ramy”* (R11). Z kolei przedstawiciele rad dzielnic wskazywali, że najchętniej angażują się seniorzy i osoby dorosłe, np. *„(...) osoby starsze mają poczucie odpowiedzialności”* (R10) czy też *„(...) są zaangażowani z tego względu, że mają trochę więcej czasu. Jednocześnie też mają duży bagaż doświadczeń, wiedzy i w związku z tym chcą czy widzą taką potrzebę, żeby się w coś włączyć.”* (R8). Natomiast aktywiści miejscy, lokalne kluby sportowe, szkoły i NGO zostały wymienione tylko jako grupy zaangażowane w procesy partycypacji.

Zatem można stwierdzić, że osoby starsze i dorosłe chętniej włączają się w lokalne działania na poziomie rad dzielnic, natomiast osoby młode chętniej biorą udział w procesach organizowanych oddolnie (NGO) i ogólnomiejskich. Jeden z rozmówców stwierdził, że *„Młodzi nie angażują się w partycypację, bo nie są uczeni tożsamości na poziomie dzielnic.”* (R4). Konieczna jest zatem współpraca między radami dzielnic a NGO, aby zwiększyć uczestnictwo grup niezaangażowanych i stworzyć przestrzeń do wymiany doświadczeń. Rady dzielnic nie zawsze mają wiedzę i umiejętności, aby odpowiednio realizować procesy partycypacji, natomiast NGO taką wiedzę posiadają, ale wyzwaniem dla tych organizacji jest włączenie osób starszych i dorosłych.

Na podstawie analizy studium przypadku Amsterdamu, przeprowadzonych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami różnych jednostek miejskich i organizacji pozarządowych oraz przeprowadzonych badań ankietowych Autorka niniejszej rozprawy sformułowała zbiór rekomendacji, które pozwolą na zainicjowanie procesu wdrażania zrównoważonego rozwoju w Gdańsku poprzez poprawę konkretnych obszarów realizowania procesów partycypacji. Wartością dodaną jest dostosowanie konkretnych narzędzi partycypacji zastosowanych w Amsterdamie do potrzeb gdańskich realizatorów procesów partycypacji. Jednak zaznaczyć należy, że rekomendacje te nie są uniwersalne

ze względu na różne problemy i wyzwania miast w tym zakresie, jednak mogą stanowić punkt wyjścia dla innych polskich miast³⁶⁰.

Rekomendacje oparte zostały na trzech kluczowych obszarach: organizacji, administracji i edukacji. W ich ramach zawarto najważniejsze ogólne rekomendacje (rysunek 59).

Rysunek 59. Obszary rekomendacji dotyczących procesów partycypacji w Gdańsku

Źródło: Opracowanie własne.

Obszar administracji stanowi podstawę dla zainicjowania zmian w partycypacji w mieście. Choć partycypacja społeczna może mieć charakter zarówno oddolny, jak i odgórny, to rola samorządu, w tym Urzędu Miasta, jest kluczowa w integrowaniu poszczególnych interesariuszy oraz tworzenia ram legislacyjnych. Zmiany w tym zakresie powinny zacząć się jednak od zmiany sposobu zarządzania miastem, a następnie obejmować kolejne obszary:

- I. Partycypacja społeczna powinna zostać umocowana prawnie w formie uchwały, wypracowanej przez szerokie grono interesariuszy, m.in.: Urząd Miasta, Radę Miasta Gdańska, rady dzielnic, Radę Seniorów, Młodzieżową Radę Miasta Gdańska, NGO, mieszkańców, przedsiębiorców. Proces tworzenia uchwały musiałby obejmować także udział niezależnych ekspertów i przedstawicieli uczelni wyższych, co stanowiłoby gwarancję niezależności.

³⁶⁰ M. Frączek, *Rekomendacje [w:] Partycypacja społeczna w Polsce. Atlas dobrych praktyk*, red. M. Ćwiklicki i M. Frączek, Fundacja GAP, Kraków 2013, s. 218-229.

- II. Rady działające przy Urzędzie Miasta, m.in. rady dzielnic, Młodzieżowa Rada Miasta Gdańska czy Rada Seniorów powinny zostać kompleksowo zreformowane. Ponadto powinny zostać wypracowane zasady współpracy z Radą Miasta Gdańska. To właśnie Rada Miasta Gdańska jako urząd wybierany przez mieszkańców, powinna stanowić o najważniejszych kierunkach rozwoju miasta we współpracy z pozostałymi radami. To właśnie radni wybierani przez mieszkańców najlepiej znają ich potrzeby i oczekiwania, a radni dzielnicowi znajdują się najbliżej mieszkańców.
- III. Reforma rad dzielnic jako jednostki pomocniczej obecnej w każdej dzielnicy miasta, powinna przebiegać z udziałem nie tylko zainteresowanych stron, ale również mieszkańców i NGO. Reforma ta powinna być prowadzona we współpracy ze środowiskiem naukowym i zewnętrznymi ekspertami, aby zapobiegać realizowaniu politycznego interesu.
- IV. Budżet dla rad dzielnic powinien obejmować dodatkową pulę środków na realizowanie procesów partycypacyjnych z interesariuszami lub szkolenia dla radnych z zakresu ekonomii społecznej i partycypacji. Pozwoliłoby to na wzmocnienie kompetencji radnych oraz poprawę jakości realizowanych procesów partycypacji.
- V. Urząd powinien być otwarty dla interesariuszy. Radni dzielnic powinni ponadto mieć możliwość szybszego kontaktowania się z urzędnikami i konkretnymi jednostkami, aby móc działać wspólnie z mieszkańcami. Urząd nastawiony na budowanie relacji z interesariuszami jest transparentny, umożliwia realizowanie usług cyfrowo, a urzędnicy posiadają pewną swobodę w podejmowaniu decyzji, co może przyspieszać realizowanie procesów we współpracy z Urzędem Miasta.

Obszar organizacyjny dotyczy kanałów komunikowania się między interesariuszami, przede wszystkim podawania informacji zwrotnych dotyczących inwestycji w mieście czy dzielnicy. Wypracowanie procedur w tym zakresie pozwoli na zwiększenie poziomu zaufania do instytucji publicznych, a także przyniesie pozytywne skutki dla realizowania procesów partycypacji:

- I. Urząd Miasta jako główny inicjator partycypacji, powinien zadbać o przestrzeń do sprawnej komunikacji. Zastosowanie mają zarówno narzędzia tradycyjne, jak i cyfrowe. Urząd Miasta powinien utworzyć platformę lub aplikację mobilną do informowania o procesach partycypacji dla zainteresowanych interesariuszy,

w dalszej perspektywie – umożliwiającej komunikację między zainteresowanymi stronami a Urzędem Miasta.

- II. Rady dzielnic jako główni realizatorzy procesów partycypacji w dzielnicach, a także organ opiniotwórczy, powinni być informowani o inwestycjach i planach dotyczących zagospodarowania w granicach dzielnic. Pozwoliłoby to na wcześniejsze zaopiniowanie projektów i zapoznanie z planami mieszkańców. Takie działanie zwiększyłoby poczucie sprawczości radnych i transparentności działań miasta dla mieszkańców.
- III. Podawanie informacji zwrotnej ze strony Urzędu powinno być priorytetem dla urzędników. Po pierwsze pozwala to na budowanie wzajemnego zaufania, a z drugiej – wzmacnia poczucie sprawczości.
- IV. W mieście powinny istnieć wypracowane procedury dotyczące standardów komunikacji i podawania informacji zwrotnej, a także – pracy Urzędu Miasta, tworzenia dokumentów strategicznych dla Rady Miasta Gdańska czy mapowania interesariuszy. Należy zwrócić uwagę, że nie zawsze osoby będące w poszczególnych radach posiadają wiedzę i umiejętności do realizowania procesów partycypacji.

Edukacja stanowi najszerszy obszar, obejmujący m.in. edukowanie interesariuszy i szkolenia, wypracowanie narzędzi partycypacji, wymianę wiedzy czy wsparcie merytoryczne:

- I. Urzędnicy oraz osoby wybierane do rad powinny uczestniczyć w dedykowanych im szkoleniach z zewnętrznymi ekspertami. Wiedza stanowi obszar przyczyniający się do realizowania lepszych jakościowo procesów z wykorzystaniem konkretnych narzędzi. Praca społeczna, jaką jest kadencja w radzie, powinna być przede wszystkim czasem dokształcania i nabywania nowych kompetencji związanych z partycypacją. Urząd Miasta powinien finansować szkolenia, co pozwala na zmniejszenie innych kosztów, np. związanych z opóźnieniem inwestycji ze względu na niechęć mieszkańców. Równocześnie Urząd powinien organizować tego typu szkolenia na wniosek samych radnych.
- II. Edukacja pozostałych interesariuszy stanowi kluczowy element partycypacji. W mieście powinny być stosowane „tradycyjne” formy, takie jak lekcje obywatelskie w szkołach czy kampanie informacyjne. Jednak dobrym rozwiązaniem jest łączenie form tradycyjnych z innowacyjnymi, dzięki którym dużo łatwiej jest dotrzeć do interesariuszy i zainteresować ich dalszym włączeniem

się w partycypację społeczną. Działać może zarówno edukacja rówieśnicza, jak i akcje happeningowe, w czasie których mieszkańcy mogą otrzymać coś za darmo, np. kawę.

- III. Urząd Miasta wraz z NGO powinien opracować konkretne narzędzia i metody partycypacji w formie przewodnika dla osób realizujących takie procesy, np. radnych dzielnic. Mogłoby to przyczynić się do ułatwienia kwestii organizacyjnych i ujednolicenia procesów partycypacyjnych organizowanych w mieście przez różne jednostki.
- IV. Wymiana wiedzy i *know-how* między interesariuszami jest niezwykle istotna w aspekcie ciągłego uczenia się organizacji. Urząd Miasta powinien występować w roli aktora integrującego różnych realizatorów procesów partycypacji. Cykliczne spotkania urzędników, NGO, społeczników, radnych i ekspertów to narzędzie rozwoju kompetencji i wymiany doświadczeń. To także jeden z elementów otwartego urzędu, który słucha interesariuszy.
- V. Niezwykle ważnym aspektem jest wsparcie merytoryczne na każdym etapie partycypacji, zarówno przy procesach oddolnych, jak i odgórnych. Przy procesach partycypacji do współpracy powinni być zapraszani konkretni specjaliści, np. planiści przestrzenni, a w przypadku tematów kontrowersyjnych dla mieszkańców dobrze widziana jest obecność psychologa, który jest w stanie załagodzić potencjalne konflikty. Niezależni eksperci, specjaliści z różnych dziedzin czy przedstawiciele uczelni wyższych to aktorzy, których obecność w procesie partycypacji wzbudza zaufanie pozostałych interesariuszy, jak i daje możliwość prowadzenia merytorycznej dyskusji. Gdańsk posiada silne zaplecze akademickie, bowiem działają tam trzy uniwersytety i politechnika, ponadto funkcjonuje wiele uczelni prywatnych. Korzystanie z doświadczeń badaczy, jak i studentów stanowi niewykorzystany potencjał miasta.

Rekomendacje obejmują szeroki zakres zmian, które powinny zostać wdrożone w celu poprawy jakości procesów partycypacji w Gdańsku. Częściowo pokrywają się one z wnioskami zawartymi w Narzędziowniku partycypacji, jednak rekomendacje zawarte w Narzędziowniku są bardziej ukierunkowane na edukację urzędników i cyfrowe formy

kontakty z mieszkańcami, np. poprzez *chatbot* na stronie internetowej lub „śledzenie” spraw w urzędzie³⁶¹.

W Amsterdamie podczas wdrażania modelu opartego na modelu ekonomii obwarzanka zastosowano wiele różnorodnych narzędzi partycypacji. Pozwoliło to na włączenie w proces różnych grup interesariuszy. Tak szeroka aktywizacja wymaga zaangażowania przede wszystkim urzędników przy aktywnym wsparciu merytorycznym ze strony przedstawicieli uczelni wyższych i ekspertów. Wybrane narzędzia partycypacji zostały dopasowane do gdańskich realiów na podstawie przeprowadzonych wywiadów i przedstawione w tabeli 31.

Tabela 31. Narzędzia partycypacji dla Gdańska

Opis narzędzia zastosowanego w Amsterdamie	Narzędzie dopasowane do Gdańska
Warsztaty <i>The City Portrait Canvas</i> dla małych grup (2-8 osób), w których różni interesariusze dyskutują o tym, jak strategia miasta oddziałuje globalnie z wykorzystaniem drzew decyzyjnych	Warsztaty „Portret dzielnicy”, w którym uczestnicy dyskutują o tym, w jaki sposób dzielnica i jej rozwój oddziałują na miasto. Sportretowanie problemów i wyzwań dzielnicy i szukanie wzajemnych relacji z rozwojem miasta
Zawiązanie lokalnej grupy na rzecz rozwijania koncepcji obwarzanka w mieście i promowaniu go poprzez działania partycypacyjne z interesariuszami	Nawiązanie współpracy między urzędem miasta a jednostkami pomocniczymi i NGO na rzecz edukowania o zrównoważonym rozwoju i modelu obwarzanka – organizowanie cyklicznych spotkań i akcji happeningowych w mieście
Seria warsztatów online koordynowana przez władze miejskie na temat ekonomii obwarzanka z wykorzystaniem narzędzi <i>Canvas</i>	Warsztaty dla urzędników, radnych, przedstawicieli NGO, ekspertów, społeczności akademickiej i społeczników na temat ekonomii obwarzanka i zrównoważonego rozwoju; lekcje w szkołach dla dzieci i młodzieży poprzez edukację rówieśniczą
Warsztaty dla przedsiębiorców i osób pracujących z biznesem z wykorzystaniem <i>Canvas</i> , <i>Miro</i> , mapy skojarzeń, <i>sticky notes</i> , dyskusji – czas trwania 2 godziny; tematyka ekonomii obwarzanka i znaczenia holistycznego podejścia do prowadzenia biznesu	Warsztaty dla urzędników, przedsiębiorców i społeczności akademickiej dotyczące etycznych aspektów prowadzenia biznesu, w tym podejścia zrównoważonego i holistycznego; opracowanie wniosków i wydanie rekomendacji dla przedsiębiorców dotyczących zmian w biznesie i budowania współpracy z mieszkańcami
Warsztaty międzykulturowe w formie dyskusji - czas trwania do 2 godz.; dla wszystkich grup interesariuszy; tematyka znaczenia kultury, w tym porozumienia międzykulturowego w organizacjach	Warsztaty i dyskusje międzykulturowe dla szerokiego grona interesariuszy, m.in. mieszkańców, przedstawicieli NGO, społeczników czy przedsiębiorców organizowane przy współpracy z Radą ds., Imigrantów i Imigrantek; poznawanie innych kultur poprzez dyskusje i wspólne aktywności
Przegląd literatury o tematyce miejskiej zieleni i przeprowadzenie ustrukturyzowanych wywiadów z interesariuszami (485 w Amsterdamie); zaprojektowanie działań w oparciu o wnioski	Badania społeczne (badania ankietowe i wywiady pogłębione) dotyczące zieleni miejskiej i znaczenia środowiska w jakości życia mieszkańców przeprowadzone przy współpracy z uniwersytetami w Gdańsku
Warsztaty dla władz miejskich i aktywistów “ <i>Community portrait of XX</i> ” z wykorzystaniem <i>sticky notes</i> i <i>Canvas</i>	Warsztaty dla urzędników, radnych i przedstawicieli NGO dotyczące mapowania swoich potrzeb i wyzwań w zakresie współpracy i komunikacji;

³⁶¹ Fundacja RC, *Narzędziownik Gdańskich Partycypacji*, wersja II, styczeń 2024, str. 22-26. Tekst został udostępniony Autorce rozprawy przez Koordynatorkę projektu *DecydujMY! Zwiększanie wpływu Młodych i Dorosłych na życie w Gdańsku* p. Martynę Nagórską.

Opis narzędzia zastosowanego w Amsterdamie	Narzędzie dopasowane do Gdańska
	następnie warsztaty z włączeniem mieszkańców – mapowanie potrzeb i wyzwań – porównanie podejścia urzędników i realnych potrzeb samych mieszkańców
Warsztaty dla władz miejskich i jednostek pomocniczych (ok. 2h) w wykorzystaniem <i>Deep Design of Cities and Places</i> (szablon) oraz <i>Miro</i>	Warsztaty dla urzędników i radnych, z udziałem ekspertów i akademików, dotyczące projektowania rozwoju miasta w oparciu o wnioski z poprzednich procesów

Zródło: Opracowanie własne.

Pierwszym krokiem w dopasowaniu wybranych narzędzi były wnioski z wywiadów pogłębionych, następnie został im nadany lokalny kontekst, co wzmacnia poczucie odpowiedzialności interesariuszy i zwiększa poziom aktywności³⁶². Udział urzędników w procesach partycypacji jest istotny z punktu widzenia zwiększania ich kompetencji i kreowania wizerunku Urzędu Miasta jako miejsca otwartego na zmiany. Trudno mówić o skuteczności narzędzi bez ich przetestowania w ramach procesu partycypacji, to narzędzia te mogą być przydatne dla urzędników, radnych czy NGO w realizowanych procesach, stanowiąc wartość dodaną do ich jakości. Zbiór narzędzi jest pewną bazą, która może być dalej wykorzystywana i udoskonalana. Warto jednak podkreślić, że o jakości procesów w dużej mierze świadczy ich sprawczość.

Partycypacja społeczna jest kluczowa dla wdrażania zrównoważonego rozwoju w mieście z wykorzystaniem modelu obwarzanka. Aktorem inicjującym powinien być w tym przypadku Urząd Miasta. Jednak instytucje zajmujące się organizowaniem i realizowaniem procesów partycypacyjnych w Gdańsku borykają się z wieloma problemami, a głównym z nich jest brak komunikacji i zrozumienia między poszczególnymi aktorami: urzędnikami, radnymi dzielnic i przedstawicielami NGO. Gdańsk jako siedziba wielu uczelni wyższych ma potencjał stać się miastem, w którym wyznacza się kierunki w rozwoju partycypacji społecznej, której trzon powinien opierać się na wsparciu merytorycznym i szeroko zakrojonej edukacji wszystkich interesariuszy. Testowanie nowych narzędzi partycypacji może wspomóc urzędników w budowaniu wizerunku otwartego urzędu i wdrażaniu nowej jakości w partycypacji w mieście.

³⁶² Takie wnioski płyną z działań samorządów i NGO, które zostały nagrodzone w konkursie Super Samorząd w ramach akcji Masz Głos Fundacji Batorego: *Atlas Dobrych Praktyk. Działania Laureatów i Finalistów Super Samorząd i Super Głos 2021*, Fundacja im. Stefana Batorego, https://www.maszglos.pl/wp-content/uploads/2022/07/atlas_dobrych_praktyk.pdf (dostęp: 22.03.2024).

5.3. Miasto Gdańsk jako lider zrównoważonego rozwoju miast w Polsce

Gdańsk jest miastem kojarzonym z narodzinami demokracji w Polsce, wolnością i rozwojem. Bliskość portu morskiego od zawsze stanowiła ważny element rozwoju społeczno-gospodarczego. Obecnie Gdańsk rozwija się zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. W 2024 r. miasto znalazło się w Sieci Miast Przyjaznych Starzeniu WHO, wśród 1500 miast na świecie³⁶³. Działania skierowane do seniorów są niezwykle istotne w kontekście starzenia się społeczeństwa i konieczności aktywizacji seniorów. W 2019 r. Gdańsk otrzymał dwie nagrody w konkursie „Puchar Recyklingu” organizowanego przez miesięcznik „Przegląd Komunalny”³⁶⁴. Nagrodę główną miasto zdobyło za gospodarkę odpadami oraz Szklaną Statuetkę za recykling frakcji odpadów szklanych. W tym samym roku uruchomiona została aplikacja mobilna Czyste Miasto Gdańsk, w której użytkownicy mogą sprawdzić m.in. do którego pojemnika powinien trafić konkretny odpad³⁶⁵. W 2024 r. aplikacja została zaktualizowana o nowe funkcjonalności, obejmujące dobre praktyki w zakresie segregacji odpadów czy możliwość zmiany języka. Mimo to działania te są fragmentaryczne, brakuje przede wszystkim spójnej wizji wdrażania idei zrównoważonego rozwoju, a partycypacja społeczna pozostaje na stosunkowo niskim poziomie. Implementacja modelu obwarzanka mogłaby wspomóc władze miejskie w kompleksowym podejściu do kwestii zrównoważonego rozwoju i uporządkowaniu wyzwań i celów rozwoju.

Proces wdrażania idei zrównoważonego rozwoju musi zostać odpowiednio zaplanowany, a wykorzystanie ekonomii obwarzanka powinno być poprzedzone działaniami partycypacyjnymi szerokiego grona interesariuszy. Jednak polskie miasta nie wykorzystują potencjału ekonomii obwarzanka dla wdrażania zrównoważonego rozwoju, a wielu urzędników nie zna tej koncepcji³⁶⁶. Dlatego mapa drogowa dla wykorzystania ekonomii obwarzanka w polskich miastach powinna obejmować m.in. zidentyfikowanie

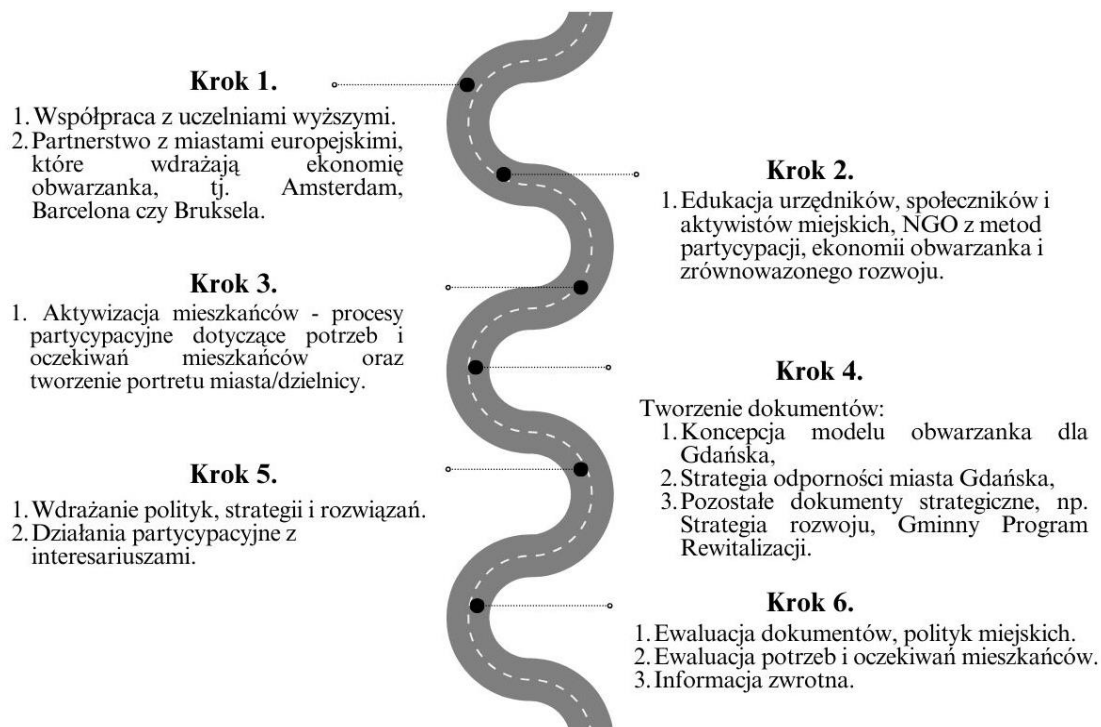
³⁶³ *Gdańsk dołączył do sieci miast przyjaznych seniorom. Mamy certyfikat WHO*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Gdansk-przyjazny-seniorom-Miasto-otrzymalo-certyfikat-od-Swiatowej-Organizacji-Zdrowia,a,261409> (dostęp: 28.03.2024).

³⁶⁴ *Puchar Recyklingu dla Gdańska. Za gospodarkę odpadami i edukację ekologiczną*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Puchar-Recyklingu-dla-Gdanska-Za-gospodarke-odpadami-i-edukacje-ekologiczna,a,156503> (dostęp: 28.03.2024).

³⁶⁵ *Aplikacja Czyste Miasto Gdańsk - ma pomóc w codziennej segregacji odpadów*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Aplikacja-Czyste-Miasto-Gdansk-pomoze-w-codziennych-wyborach-segregacji-odpadow,a,158686> (dostęp: 28.03.2024).

³⁶⁶ Wnioski z badania ankietowego (opisanego w podrozdziale 3.3., str. 144-150). W badaniu tym 62% polskich miast nie znało tej koncepcji, wobec 94% miast znających koncepcję zrównoważonego rozwoju.

potrzeby zmian i nawiązanie współpracy z przedstawicielami uczelni wyższych. Mapa drogowa została przedstawiona na rysunku 60.

Rysunek 60. Mapa wdrażania zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem modelu obwarzanka w Gdańsku

Źródło: Opracowanie własne.

Ekonomia obwarzanka to stosunkowo nowa koncepcja w Polsce, stąd też działania w kierunku wykorzystania tego meta-narzędzia powinny przede wszystkim obejmować nawiązanie współpracy z uczelniami wyższymi – specjalistami i ekspertami, zajmującymi się tematyką zrównoważonego rozwoju, ekonomii, ekonomiki rozwoju miast, co zostało ujęte w ramach Kroku 1. Konieczne jest także zainicjowanie partnerstwa z miastami i instytucjami europejskimi, które obecnie korzystają z ekonomii obwarzanka. Dzielenie się wiedzą i przenoszenie dobrych praktyk pozwoli na zainicjowanie zmian w Gdańsku, sprawne rozwiązywanie pojawiających się problemów oraz monitorowanie procesu. Natomiast współpraca z przedstawicielami uczelni wyższych jest istotna z punktu widzenia Kroku 2., czyli edukacji osób i jednostek odpowiedzialnych za przygotowanie dokumentów strategicznych, jak i aktywizację mieszkańców. Ponadto umożliwić będzie rzetelne prowadzenie badań (m.in. mapowanie interesariuszy miasta, badania ankietowe, procesy partycypacyjne). Mieszkańcy stanowią integralną część każdego miasta, stąd też powinni być włączani w procesy decyzyjne dotyczące rozwoju miasta od początku. Wyedukowani urzędnicy, społecznicy czy przedstawiciele NGO będą odpowiedzialni za dalsze przekazywanie wiedzy poprzez realizowanie procesów

partycypacyjnych, skierowanych do różnych grup interesariuszy. Następnie wnioski z tych procesów powinny stanowić podstawę do tworzenia dokumentów strategicznych. W pierwszej kolejności powinna to być „Koncepcja modelu obwarzanka dla Gdańska”, stanowiąca nadrzędny dokument strategiczny miasta, znajdujący się ponad strategią rozwoju. Pozostałe dokumenty powinny zostać odpowiednio zaktualizowane. Ostatnim krokiem jest ewaluacja działań, dokumentów, potrzeb interesariuszy oraz informacja zwrotna dla interesariuszy, również w postaci udostępnienia danych miejskich.

Zauważyć należy, że polskie miasta muszą tworzyć wybrane dokumenty, np. strategii rozwoju, raportu o stanie miasta czy Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, które mogą stanowić element modelu ekonomii obwarzanka. Ponadto część polskich miast przygotowuje dokumenty dotyczące radzenia sobie ze zmianami klimatu. Gdańsk już od niemal 10 lat rozwija się w kierunku proekologicznym, o czym świadczą wybrane dokumenty³⁶⁷:

- I. Plan Adaptacji do Zmian Klimatu dla miasta Gdańska z 2019 r.;
- II. Gdańska Polityka Zieleni z 2023 r.;
- III. Program Ochrony Środowiska dla miasta Gdańska na lata 2021-2023 z perspektywą do roku 2025 z 2021 r.;
- IV. Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla miasta Gdańska z 2015 r.;
- V. Strategia Rozwoju Elektromobilności w Gdańsku do roku 2035 z 2020 r.;
- VI. Plan Zrównoważonej Mobilności Miejskiej dla Gdańska 2030 z 2018 r.;
- VII. System Tras Rowerowych dla Gdańska STeR z 2013 r. (aktualizacja dokumentu, tzw. STeR 2.0, z 2023 r.).

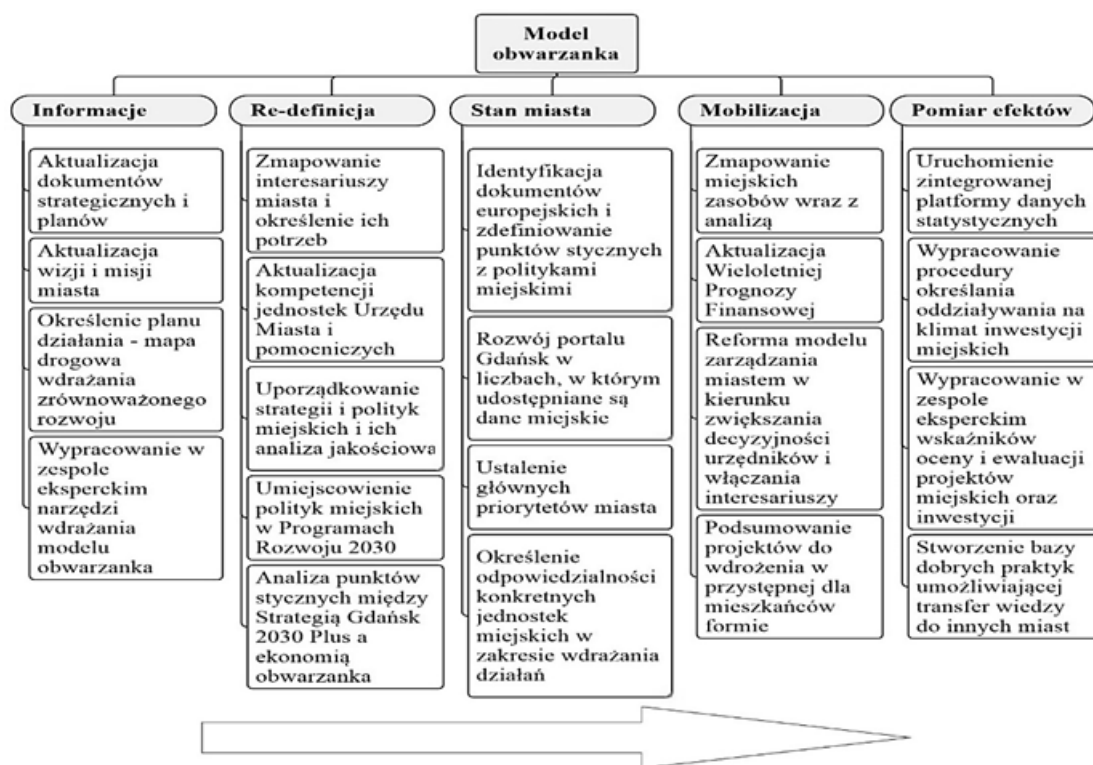
Ponadto w Gdańsku w 2022 r. opublikowana została Strategia Gdańsk 2030 Plus wraz z Programami Rozwoju (Zielone Miasto, Wspólne Miasto, Dostępne Miasto oraz Innowacyjne Miasto)³⁶⁸. W mieście obowiązuje także szereg innych dokumentów strategicznych i planów dotyczących m.in. zdrowia, usług społecznych, zagospodarowania przestrzennego czy bezpieczeństwa. Na stronie internetowej miasta dokumenty te nie są uporządkowane. Dokumenty już nieobowiązujące znajdują się w spisie wraz z dokumentami aktualnymi. Różne są odnośniki do dokumentów. Część dokumentów po kliknięciu w link przenosi użytkownika na stronę internetową BRG,

³⁶⁷*Inne dokumenty rozwojowe, które powstają w Gdańsku*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/strategia-rozwoju-miasta-gdansk-2030/inne-dokumenty-rozwojowe-ktore-powstaja-w-gdanskua,51058> (dostęp: 02.04.2024).

³⁶⁸ *Strategia Rozwoju Miasta – Gdańsk 2030 Plus*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/strategia-rozwoju-miasta-gdansk-2030> (dostęp: 02.04.2024).

gdzie należy odnaleźć dany dokument. Stąd też trudno odnaleźć się w spisie dokumentów obowiązujących w Gdańsku, co może zniechęcać zainteresowanych interesariuszy do ich przeglądania.

Mapa drogowa stanowi pewne ogólne nakreślenie celów głównych, nie przedstawia jednak działań szczegółowych, które zaprezentowane zostały na schemacie implementacji modelu ekonomii obwarzanka (porównaj: rysunek 49). Gdańsk wdrożył kilka z wymaganych działań, np. Programy Rozwoju 2030 zawierają w sobie elementy modelu obwarzanka, na stronie internetowej udostępniane są wybrane miejskie dane statystyczne, obowiązują dokumenty związane z polityką klimatyczną miasta. Jednak jest to tylko pewna część działań niezbędnych do wdrożenia modelu (rysunek 61).

Rysunek 61. Schemat wdrażania modelu ekonomii obwarzanka w Gdańsku

Źródło: Opracowanie własne.

Na rysunku 61. przedstawiono pięć obszarów, w ramach których należy wdrażać konkretne działania związane z implementacją modelu obwarzanka. Obszary współzależą od siebie, stąd też początkiem procesu implementacji jest obszar „Informacje”, a końcem – „Pomiar efektów” (strzałka pod rysunkiem). Działania w każdym z obszarów nie zostały ponumerowane, gdyż nie muszą być realizowane w określonej kolejności. Obszar „Informacji” odnosi się do konieczności zebrania i przeanalizowania informacji dotyczących miasta: jego interesariuszy, kompetencji

wydziałów Urzędu Miasta i jednostek pomocniczych, uporządkowania polityk miejskich czy zidentyfikowania punktów stykowych między ekonomią obwarzanką a strategią rozwoju. Umożliwi to dalsze działania, a także zobrazuje, w którym miejscu obecnie znajduje się miasto.

„Re-definicja” oznacza przede wszystkim aktualizację dokumentów strategicznych zgodnie z założeniami koncepcji ekonomii obwarzanką, aktualizację wizji i misji, a także ustalenie planu dalszego działania. W tym miejscu należałoby także zainicjować prace zespołu eksperckiego, składającego się z urzędników, przedstawicieli uczelni wyższych, niezależnych ekspertów i praktyków (urzędników z miast europejskich, które już wdrożyły bądź są w trakcie wdrażania podobnych rozwiązań) w celu wypracowania narzędzi lub ich dostosowania do polskich realiów. Narzędzia te będą niezbędne w dalszych obszarach.

Działania w obszarze „Stan miasta” koncentrują się głównie na: (1) udostępnianiu danych miejskich – w Gdańsku jest to strona Gdańsk w liczbach, (2) odniesieniu miejskich polityk do dokumentów europejskich – w strategiach rozwoju określa się zgodność z dokumentami wojewódzkimi i krajowymi, (3) scharakteryzowaniu priorytetów rozwoju miasta oraz (4) aktualizacji kompetencji urzędników i jednostek pomocniczych działających w ramach Urzędu Miasta.

Obszar „Mobilizacja” określa działania, które odnoszą się do m.in. aktualizacji Wieloletniej Prognozy Finansowej (WPI), mapowania zasobów czy uporządkowania projektów do wdrożenia, np. w formie tabeli.

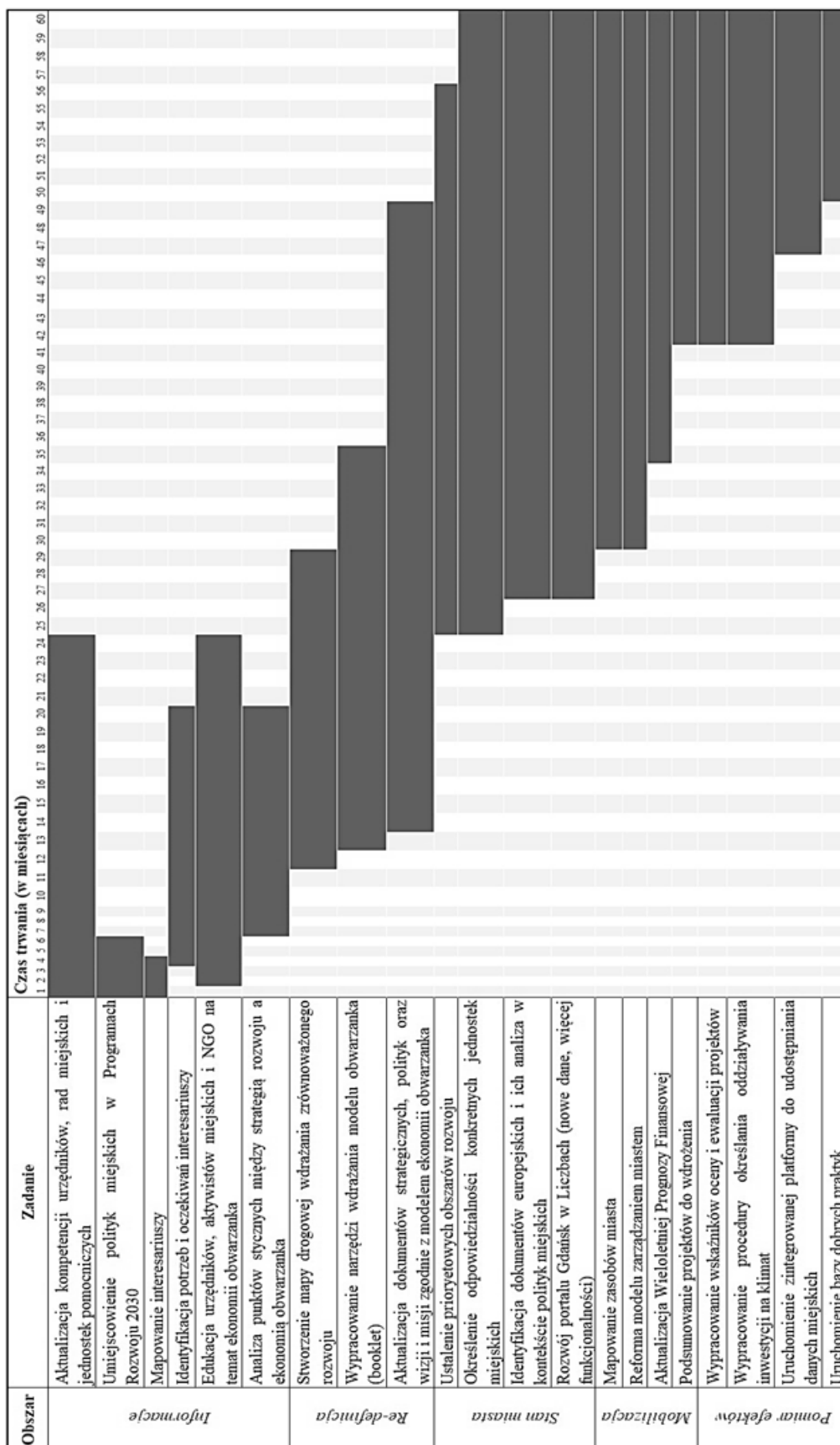
Ostatnim obszarem jest „Pomiar efektów”, które udało się osiągnąć (czy też nie). W tym celu należy wypracować zestaw wskaźników do oceny i ewaluacji projektów oraz inwestycji w mieście, utworzyć zintegrowaną platformę do udostępniania danych miejskich – zakres udostępnianych danych powinien być rozszerzany, a strona unowocześniana, wypracować procedurę określania wpływu inwestycji na klimat, a także stworzyć bazę dobrych praktyk do dzielenia się zdobytymi doświadczeniami z innymi polskimi miastami.

Obszary przedstawione na rysunku 61. pokazują działania niezbędne do wdrożenia zmian w mieście, które powinny zostać podsumowane w formie dokumentu. „Koncepcja modelu obwarzanką dla Gdańska” może być takim dokumentem, porządkującym kwestie związane z wdrażaniem idei zrównoważonego rozwoju zgodnie z modelem obwarzanką oraz wyznaczającym przyszłe kierunki rozwoju. Strategia rozwoju nie może w praktyce przekraczać horyzontu obowiązywania dokumentów

wojewódzkich i krajowych, tak „Koncepcja obwarzanka...” nie musi spełniać tych założeń, co oznacza, że można w nim zawrzeć kierunki rozwoju na okres dłuższy niż horyzont strategicznych dokumentów krajowych. Umożliwia to planowanie rozwoju miasta w sposób uporządkowany oraz minimalizowanie skutków fluktuacji, np. na skutek zmiany władz samorządowych. W większość działań włączani powinni być różni interesariusze, których w pierwszej kolejności należy zmapować. Gdańsk jest miastem nadmorskim i wchodzi w skład aglomeracji, stąd też kategoria „interesariusza” powinna być na tyle szeroka, aby objąć m.in. turystów czy osoby z innych miast aglomeracji, które pracują, uczą się lub przyjeżdżają w innych celach.

Działania te wymagają odpowiedniego czasu na ich realizację. Na rysunku 62. przedstawiono działania w ramach pięciu obszarów implementowania modelu obwarzanka w Gdańsku: (1) informacji, (2) re-definicji, (3) stanu miasta, (4) mobilizacji oraz (5) pomiaru efektów. Poszczególne zadania zostały zaplanowane na okres około pięciu lat. Należy zaznaczyć, że nawiązanie współpracy z przedstawicielami uczelni wyższych oraz zawiązanie partnerstwa z miastem lub miastami europejskimi, które wdrażają lub wdrożyły model ekonomii obwarzanka powinno odbyć się przed zainicjowaniem prac nad gdańskim modelem obwarzanka. Również wdrożenie rekomendacji dla procesów partycypacji społecznej w Gdańsku powinno odbyć się wcześniej względem zainicjowania procesu implementacji tego modelu. Dopiero wówczas możliwe będzie podjęcie działań zmierzających do wdrożenia modelu i idei zrównoważonego rozwoju.

Na wykresie Gantta przedstawiono działania w pięciu obszarach wdrożenia modelu obwarzanka w Gdańsku wraz z czasem niezbędnym do jego zrealizowania (kolor ciemnoszary). Realizacja działań została zaplanowana na okres pięciu lat (60 miesięcy), przy czym zaznaczyć należy, że realizacja poszczególnych działań może się wydłużyć ze względów legislacyjnych, technicznych czy ekonomicznych, czego w przeprowadzonej analizie nie ujęto.

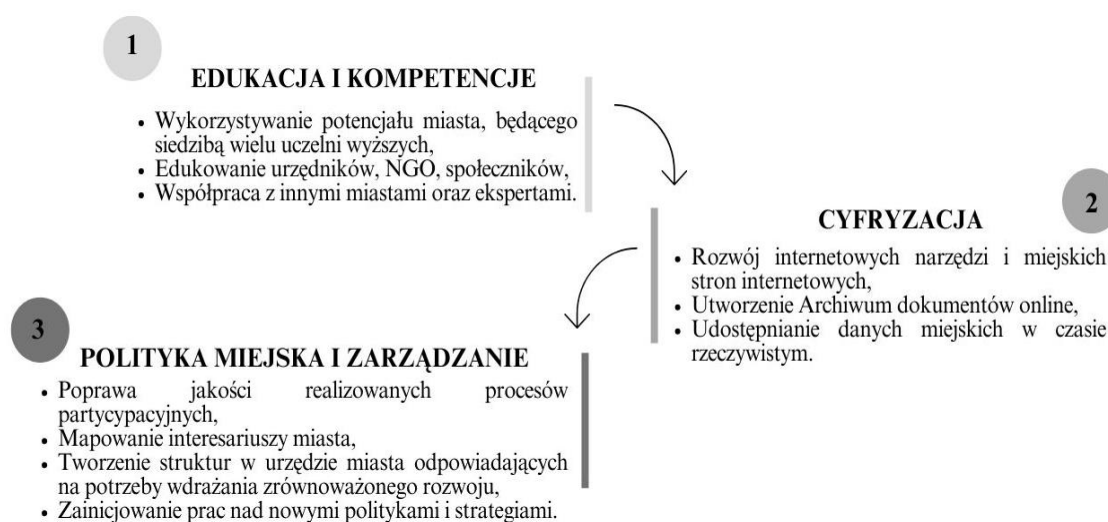

Rysunek 62. Czas realizacji działań w ramach przygotowania gdańskiego modelu ekonomii obwarzanka

Źródło: Opracowanie własne.

Najwięcej czasu (24 miesiące) zaplanowano na realizację: (1) działania związanego z rozwojem portalu Gdańsk w liczbach i uruchomieniem zintegrowanej platformy do udostępniania danych miejskich, gdyż wymaga to zaawansowanych prac informatycznych i współpracy wielu specjalistów, (2) reformy funkcjonowania jednostek pomocniczych gminy, Rady Miasta i Urzędu Miasta, co będzie wiązać się z koniecznością przeprowadzenia procesów partycypacyjnych oraz wypracowania kompromisu, (3) reformy modelu zarządzania miastem, z uwagi na wielowymiarowy charakter tego obszaru i związaną z tym konieczność przeprowadzenia prac legislacyjnych oraz konsultacji z przedstawicielami wielu jednostek miejskich. Edukacja aktorów procesów partycypacji oraz aktualizacja dokumentów strategicznych i polityk miejskich zostały zaplanowane na okres 22 miesięcy. Warto podkreślić, że przedstawione działania muszą być realizowane przy zaangażowaniu wszystkich jednostek w Urzędzie Miasta oraz jednostek pomocniczych. Istotne jest także zaangażowanie pozostałych interesariuszy. Na przeprowadzenie procesów partycypacyjnych z interesariuszami zaplanowano 13 miesięcy.

Model ekonomii obwarzanka dostarcza wielu narzędzi i praktycznych metod wdrażania idei zrównoważonego rozwoju, Jednak ekonomia obwarzanka to także nowe podejście do rozwoju społeczno-gospodarczego. Odejście od paradygmatu nieograniczonego wzrostu gospodarczego to wyzwanie dla władz miejskich, gdyż wymaga przeorganizowania wizji rozwoju miasta oraz wdrożenia nowego modelu zarządzania. Na rysunku 63. zaprezentowano główne obszary koniecznych zmian.

Rysunek 63. Obszary zmian dla wdrożenia zrównoważonego rozwoju w Gdańsku

Źródło: Opracowanie własne.

Określono trzy obszary zmian, niezbędnych do wdrożenia idei zrównoważonego rozwoju w Gdańsku, w ramach których zdefiniowano rekomendacje dla władz miejskich. Obszary te to: (1) Edukacja i kompetencje, (2) Cyfryzacja oraz (3) Polityka miejska i zarządzanie. Obszary te odnoszą się do zidentyfikowanych problemów i wyzwań miasta, zarówno na poziomie analizy jakościowej dokumentów, badań ankietowych mieszkańców miasta i przedstawicieli jednostek miejskich, jak i wywiadów pogłębionych. Stanowią one podsumowanie przeprowadzonych badań, a także wskazują konieczne kierunki zmian.

Pierwszym obszarem jest edukacja, od której zaczyna się każda zmiana. Stąd też ten obszar można uznać za kluczowy w inicjowaniu procesu zmian w kierunku zrównoważonego rozwoju. W ramach obszaru zdefiniowano cztery zmiany, odnoszące się do wzmocnienia działań edukacyjnych interesariuszy, nawiązania współpracy z przedstawicielami uczelni wyższych oraz powstania nowego zespołu w Urzędzie Miasta.

- I. Gdańsk posiada potencjał miasta akademickiego, który obecnie nie jest w pełni wykorzystywany. Nawiązanie pogłębionej współpracy ze środowiskiem akademickim z jednej strony umożliwi rozwój miasta, w tym edukację urzędników, a z drugiej – przyczyni się do zwiększenia kompetencji kadry akademickiej i studentów poprzez zwiększenie możliwości rozwoju naukowego.
- II. Edukacja urzędników, społeczników oraz przedstawicieli NGO jest istotna z uwagi na ogólny charakter wdrażania idei zrównoważonego rozwoju w mieście. Te grupy interesariuszy realizują procesy partycypacji w mieście, tworzą dokumenty strategiczne i programy czy realizują ich założenia, stąd też tak ważne jest, aby były to osoby kompetentne i świadome.
- III. Współpraca z jednostkami naukowymi pozwoli na wspólne kreowanie nowych polityk miejskich i procedur, a także metod i narzędzi wdrażania idei zrównoważonego rozwoju i ewaluacji efektów. Urzędnicy powinni wykazywać się odpowiednią wiedzą, jak i mieć możliwość konsultowania się z ekspertami lub naukowcami na każdym etapie procesu implementowania idei zrównoważonego rozwoju. Pozwoli to na ciągłe doskonalenie i szybkie reagowanie na zmiany.
- IV. Przy Urzędzie Miasta powinien powstać zespół ds. wdrażania zrównoważonego rozwoju i ekonomii obywatelskiej, skupiający urzędników, społeczników, NGO, naukowców i ekspertów. Do zadań zespołu należałoby m.in. opiniowanie polityk miejskich i strategii, wydawanie rekomendacji dotyczących koniecznych zmian

w poszczególnych obszarach funkcjonowania miasta, a także monitorowanie procesów i ich ewaluacja. Zespół powinien stanowić wsparcie dla urzędników w zakresie kierunków działań i edukacji. Ważne, aby zespół był międzynarodowy – powinni należeć do niego także badacze, eksperci i urzędnicy z miast, które już wdrożyły model ekonomii obwarzanka.

Kolejny obszar działań dotyczy cyfryzacji w zakresie udostępniania danych miejskich, dostarczania usług i informowania mieszkańców. Przedstawione rekomendacje odnoszą się do konieczności rozwijania usług dostępnych online, udostępnianych danych czy cyfryzacji w jednostkach miejskich.

- I. Strona internetowa miasta Gdańska powinna zostać uporządkowana, zwłaszcza w zakresie informacji na temat pracy urzędu i dokumentów miejskich. Obecnie odszukanie aktualnie obowiązujących programów, planów i strategii jest utrudnione, a sama strona – mało przejrzysta. Ogranicza to możliwość skutecznego dotarcia do zainteresowanych mieszkańców i innych interesariuszy.
- II. Strona internetowa powinna zostać wyposażona w zakładkę „Archiwum”, w której znalazłyby się nieobowiązujące dokumenty. Zwiększyłyby to dostępność i pozwoliło na uporządkowanie strony internetowej miasta. Ponadto dokumenty obowiązujące powinny zostać ułożone zgodnie z hierarchią ich obowiązywania, wskazując interesariuszom dokumenty nadrzędne, czyli najważniejsze.
- III. Strona internetowa „Gdańsk w liczbach” powinna być nadal rozwijana. W tym celu należy zwiększać liczbę dostępnych danych, w tym danych w czasie rzeczywistym. Transparentność jednostek miejskich zwiększa zaufanie interesariuszy do władz miejskich. Konieczne są również zmiany obszarze cyfryzacji wewnątrz jednostek miejskich oraz wypracowanie procedur udostępniania danych miejskich.
- IV. Równocześnie należy rozwijać gamę usług dostępnych online. Obecnie możliwe jest m.in. zarezerwowanie wizyty w urzędzie na konkretną godzinę czy dokonywanie opłat urzędowych, np. za wydanie dokumentów lub podatków. Dostępne są aplikacje mobilne np. ułatwiające segregację odpadów lub umożliwiające zakup biletów transportu publicznego. Natomiast powinno się zwiększać liczbę dostępnych funkcjonalności. Duże rozdrobnienie usług i aplikacji może zniechęcać użytkowników do korzystania z nich. Dlatego należy dążyć do uruchomienia jednej wielofunkcyjnej aplikacji, która będzie oferować szeroki wybór funkcjonalności.

Jednak najwięcej działań dotyczy obszaru polityki miejskiej i zarządzania. Obszar ten charakteryzuje się wysokim stopniem sformalizowania

- I. Polityki miejskie, procedury, dokumenty powinny zostać przeanalizowane w celu ich hierarchizacji i ustalenia wzajemnych powiązań. Następnie powinny one zostać dostosowane do założeń zrównoważonego rozwoju i modelu ekonomii obywatelskiej. Należy także dookreślić w jakim stopniu obecna miejska polityka wpisuje się w założenia obu koncepcji.
- II. Po drugie, należy dookreślić wymagania dla poszczególnych jednostek miejskich, urzędników oraz rad działających przy Radzie Miasta Gdańska. Obecnie kompetencje te nie są doprecyzowane, co ogranicza efektywne zarządzanie. Wdrożyć należy także systemy zarządzania jakością. Pracownicy powinni być świadomi swoich obowiązków, co umożliwi wykonywanie obowiązków w sposób rzetelny, zwiększając poczucie sprawczości. Należy także zrewidować strukturę organizacyjną i uzupełnić ją o powiązania ważne z punktu widzenia wdrażania zrównoważonego rozwoju (porównaj: rysunek 49).
- III. Partycypacja i aktywizacja społeczna stanowią podstawę wdrażania idei zrównoważonego rozwoju, a większość procesów partycypacyjnych w mieście jest odgórna, czyli inicjowana przez władze miejskie. Autorka przedstawiła rekomendacje dotyczące partycypacji w podrozdziale 5.2. Bez ich wdrożenia implementowanie założeń idei zrównoważonego rozwoju będzie utrudnione, a zmiany mogą być negatywnie postrzegane przez poszczególnych interesariuszy. Podkreślić należy edukacyjny wymiar partycypacji społecznej. Oprócz konsultowania inwestycji czy polityk miejskich, partycypacja społeczna ma wymiar edukacyjny.
- IV. Interesariusze powinni zostać zmapowani. Gdańsk jako miasto turystyczne oraz jedno z miast aglomeracji Trójmiasta powinno włączać do procesów partycypacyjnych różne grupy interesariuszy, np. turystów. Proces mapowania powinien uwzględniać udział zespołu naukowców i ekspertów, którzy wspólnie z urzędnikami wypracują metodę i narzędzia niezbędne do zidentyfikowania wszystkich interesariuszy. Następnie należy scharakteryzować każdą z grup i dookreślić, które grupy powinny być włączane w prace nad konkretnymi dokumentami i politykami miejskimi. Podkreślić należy znaczenie monitorowania potrzeb i oczekiwań grup interesariuszy.

- V. Władze Gdańska powinny dążyć do wypracowania procedur i planów umożliwiających szybkie i elastyczne reagowanie w sytuacjach kryzysowych. Pozwoli to w lepszy sposób kształtować rozwój miasta zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Pojęcie odporności miasta oznacza szybkie reagowanie na zachodzące zmiany i minimalizowanie negatywnych skutków, np. zmian klimatycznych. Jednak odporność to pojęcie, którego nie należy zawężać jedynie do kryzysu klimatycznego. Ostatnie lata przyniosły wiele zakłóceń związanych z globalną pandemią i wojną w Ukrainie, pokazując jak istotna jest elastyczność miast.
- VI. Nadrzędnym dokumentem powinna być „Koncepcja modelu obwarzanka dla Gdańska”, będąca dokumentem nadrzędnym, wyznaczającym kierunki rozwoju miasta. Dokument powinien obejmować dłuższy okres (np. do 2050 r.), tym samym uodparniając miasto na zmiany władz miejskich czy polityk krajowych. Dokument powinien zostać opracowywany we współpracy z interesariuszami, w tym ekspertami i środowiskiem naukowym.

Przedstawione rekomendacje stanowią punkt wyjścia dla władz miejskich, umożliwiając zaplanowanie działań i wskazując możliwe rozwiązania. Należy zaznaczyć, że mają one wymiar teoretyczny – obecnie żadne z polskich miast nie wykorzystało modelu obwarzanka. Dlatego też Gdańsk ma szansę stać się pierwszym w Polsce miastem, które wykorzysta model ekonomii obwarzanka do wdrożenia idei zrównoważonego rozwoju. Jednak wymaga to pracy przede wszystkim w zakresie edukacji i zwiększania kompetencji, cyfryzacji oraz polityki miejskiej. Rekomendacje, jak również mapa drogowa (porównaj: rysunek 60) i schemat wdrażania modelu obwarzanka (porównaj: rysunek 61) mają na celu wsparcie władz miejskich poprzez dostarczenie narzędzi i rozwiązań, które następnie mogą zostać zaimplementowane. Niezbędnym warunkiem wykorzystania rekomendacji jest otwartość władz miejskich.

Przedstawione rekomendacje oraz mapa drogowa i schemat wdrażania założeń zrównoważonego rozwoju dla Gdańska są dostosowane do jego specyficznych uwarunkowań, jednak podkreślić należy, że polskie miasta są do siebie podobne w wybranych obszarach, do których zaliczyć można m.in. obszar partycypacji społecznej, obszar rozwoju przestrzennego (procesy suburbanizacji) czy też obszar rozwoju cyfrowego. Stąd zbiór rekomendacji może być użyteczny dla władz lokalnych innych polskich miast. Zawsze jednak przed zainicjowaniem procesu wdrażania władze miejskie powinny podjąć się współpracy z ekspertami i miastami partnerskimi – w tym

konkretnym przypadku z Gdańskiem. Umożliwi to przeprowadzenie szczegółowej analizy lokalnych uwarunkowań i wskazania elementów różniących oba miasta, a w konsekwencji dopasowanie przedstawionych rozwiązań do innego miasta. Współpraca i komunikacja stanowią najważniejszy aspekt przenoszenia rozwiązań.

Zrównoważony rozwój jest to rozwój społeczno-gospodarczy, uwzględniający ochronę środowiska naturalnego, jakość życia, sprawiedliwość międzypokoleniową oraz odporność na zmiany. Jest to zatem rozległy obszar, w ramach którego powinno rozwijać się miasto. Stąd też proces implementowania idei zrównoważonego rozwoju generuje wiele wyzwań dla władz miejskich. Ponadto polskie prawodawstwo często się zmienia, ograniczając możliwość długookresowego planowania. Odpowiedzią na te wyzwania może być model ekonomii obwarzanka, który dostarcza narzędzia, które mogą ułatwić proces wdrażania idei zrównoważonego rozwoju, w efekcie przyczyniając się do wzrostu postrzeganej jakości życia. Kryzys klimatyczny oraz wyzwania związane z poziomem zanieczyszczeń, kongestią transportową, suburbanizacją i starzeniem się ludności pokazują, że implementacja założeń zrównoważonego rozwoju jest koniecznością. Zatem należy skupić się na podjęciu konkretnych działań poprzez dostosowanie modelu obwarzanka do polskich realiów i zainicjowanie procesu wdrożenia modelu.

ZAKOŃCZENIE

Wdrażanie założeń zrównoważonego rozwoju w miastach stanowi wyzwanie dla władz lokalnych. Po pierwsze, istnieje wiele podejść do definiowania zrównoważonego rozwoju. Niektóre definicje podkreślają trzy obszary, czyli społeczny, gospodarczy i ochronę środowiska, podczas gdy w innych podejściach rozwój ten postrzegany jest w szerszej perspektywie, rozwoju społeczno-gospodarczego, którego celem jest zapewnienie sprawiedliwości międzypokoleniowej, ochrona środowiska przyrodniczego i wzmacnianie odporności. W podejściu tym zrównoważony rozwój wynika z przekonań lub wzorców etycznych, a rolą władz lokalnych jest zbudowanie ram formalno-prawnych z jego uwzględnieniem. Po drugie, wdrażanie założeń zrównoważonego rozwoju powinno być procesem odpowiednio zaplanowanym, zarządzanym i monitorowanym. Nie zawsze jednak władze miejskie są przygotowane pod względem finansowym, administracyjnym czy organizacyjnym, czego konsekwencją są często działania fragmentaryczne. Po trzecie, niezwykle istotnym elementem procesu implementowania idei zrównoważonego rozwoju jest zaangażowanie interesariuszy. Marginalizowanie ich roli może prowadzić do opóźnienia wdrażania zmian w mieście, dlatego tak istotne są działania aktywizujące.

Rozwój miasta generuje problemy związane m.in. z procesem niekontrolowanej suburbanizacji, wzrostem poziomu zmotoryzowania mieszkańców, starzeniem się mieszkańców, niskim poziomem dzietności, zanieczyszczeniami środowiska. Koncentracja problemów na ograniczonym przestrzennie obszarze prowadzi do obniżenia jakości życia. Władze lokalne powinny w sposób racjonalny i sprawiedliwy dystrybuować ograniczone zasoby. Działania te można uznać za skuteczne, jeśli prowadzą do realizacji celów założonych w dokumentach strategicznych i planistycznych, np. w strategii rozwoju. Strategia rozwoju miasta jest nadrzędnym dokumentem umożliwiającym planowanie działań oraz ich cykliczną ewaluację. W Polsce samorządy lokalne mają obowiązek sporządzania strategii rozwoju miasta. Przygotowywany dokument powinien być poddany konsultacjom społecznym w celu doprecyzowania jego ostatecznej treści z uwzględnieniem wielu perspektyw. Rolą władz

lokalnych jest nie tylko aktywizowanie interesariuszy, ale także dostarczanie im narzędzi, za pomocą których mogą oni monitorować efekty prowadzonych działań.

Zrównoważony rozwój jest zagadnieniem złożonym i może być różnie postrzegany przez poszczególne grupy interesariuszy, w tym władze miejskie. Dlatego tak istotne jest wypracowanie kompromisu w postaci zasad lub założeń zrównoważenia miasta, które będą implementowane w różnych dokumentach strategicznych. Kluczowym elementem tych działań są procesy partycypacji społecznej, które umożliwiają dostosowanie działań do potrzeb interesariuszy oraz podniesienie poziomu akceptacji społecznej. Angażowanie interesariuszy na różnych etapach wdrażania idei zrównoważonego rozwoju wymaga szczegółowego zaplanowania całego procesu. Ważnym tego aspektem jest kształtowanie komunikacji i podawanie informacji na temat procesu. Proaktywna postawa różnych grup interesariuszy wzmacnia ich poczucie sprawczości i prowadzi do zwiększenia odczuwanej poprawy jakości życia nie tylko w wymiarze materialnym, ale również społecznym i emocjonalnym.

Wdrażanie założeń zrównoważonego rozwoju powinno opierać się w szczególności na odpowiednio zaplanowanych działaniach, aktywizacji interesariuszy oraz szybkim reagowaniu na pojawiające się wyzwania. Dlatego władze miejskie powinny podejść do procesu implementacji w sposób systemowy, traktując miasto jak żywy organizm, w którym wszystkie obszary funkcjonowania są wzajemnie powiązane. Wraz z rozwojem ośrodków miejskich i powstawaniem aglomeracji, zmieniają się ich funkcje. Zwiększa się także liczba grup interesariuszy. Rzetelne ich rozpoznanie i zdefiniowanie poprawiają skuteczność procesu wdrażania zrównoważonego rozwoju.

Nadal aktualne pozostaje pytanie o to, czy istnieje uniwersalne narzędzie, które miasto może wykorzystać do implementacji założeń idei zrównoważonego rozwoju? Czy stosowane narzędzia są uzależnione od wielkości ośrodka lub kraju? W jaki sposób należy dopasować narzędzie do uwarunkowań danego miasta? Każde miasto posiada swoją specyfikę, zdefiniowaną warunkami geograficznymi, kulturowymi i historycznymi. Uwarunkowania te mogą wpływać na powodzenie podjętych działań lub doprowadzić do ich fiaska.

W niniejszej rozprawie celem głównym było opracowanie modelu wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju korzystając z doświadczeń Amsterdamu. W rezultacie zaimplementowano model ekonomii obwarzanka, wykorzystany w Amsterdamie, dostosowując go do uwarunkowań Gdańska. Na podstawie analizy studium przypadku przygotowano mapę drogową wdrażania modelu opartego na ekonomii obwarzanka

w Gdańsku, a także wskazano kierunki zmian w mieście, aby ten proces zainicjować. Podkreślono rolę partycypacji społecznej. Zaproponowano dostosowanie narzędzi partycypacji, wykorzystanych w Amsterdamie, do warunków polskich miast, a także opisano szereg rekomendacji w zakresie partycypacji społecznej.

Dotychczasowy stan badań nad modelami wdrażania zrównoważonego rozwoju w miastach w Polsce koncentrował się na wdrażaniu działań reaktywnych i fragmentarycznych. Brakowało natomiast podejścia systemowego, które jest najbardziej skuteczne, tj. prowadzi do zrealizowania celów zrównoważonego rozwoju. Ponadto należy zwrócić uwagę na marginalizowanie roli partycypacji interesariuszy w procesie implementowania zasad zrównoważonego rozwoju w miastach i ich wpływu na jakość życia. Autorka w niniejszej rozprawie podjęła próbę wypełnienia tej luki badawczej.

Postawione pytania badawcze zostały odzwierciedlone w hipotezie głównej, której brzmienie jest następujące: udział różnych grup interesariuszy wspiera wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju w miastach i prowadzi do podniesienia jakości życia ich mieszkańców. Wysoki poziom partycypacji interesariuszy może przyspieszyć wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju. Aktywizacja interesariuszy jest wyzwaniem dla władz lokalnych. Zmiany w sposobie przeprowadzania procesów partycypacji mogą przyczynić się do lepszego zidentyfikowania potrzeb i oczekiwań interesariuszy, a w konsekwencji doprowadzić do wzrostu odczuwanego poziomu jakości życia.

Starzenie się mieszkańców, migracje na obszary podmiejskie (proces suburbanizacji) oraz niski poziom dzietności przyczyniają się do zmian w sposobie świadczenia usług publicznych: obsługi interesantów w urzędach, ochrony zdrowia, świadczeń społecznych, transportu publicznego, itp. Osoby starsze wymagają od władz zapewnienia dostępu do dodatkowych usług, np. zdrowotnych. Natomiast problem suburbanizacji generuje problemy wtórne w postaci kongestii transportowej i narastającego chaosu przestrzennego. Mieszkańcy suburbiów często borykają się także z niedoinwestowaną infrastrukturą oraz brakiem podstawowych usług w miejscu zamieszkania. Wyniki przeprowadzonych badań w postaci analizy danych statystycznych i analizy literatury potwierdzają, że problemy te prowadzą do obniżenia odczuwanej jakości życia w mieście (hipoteza **H1**). Jakość życia składa się z czterech wymiarów: materialnego, społecznego, emocjonalnego i dopełniającego. Brak odpowiedniej infrastruktury w miejscu zamieszkania, podstawowych usług czy transportu publicznego może wpływać na obniżenie materialnego wymiaru jakości życia, natomiast niskie

poczucie sprawczości i brak przywiązania do lokalnej społeczności może oddziaływać na wymiar społeczny i emocjonalny. Stąd ważne są działania zaradcze, które będą w sposób kompleksowy traktowały kategorię jakości życia.

Miasta jako duże jednostki osadnicze stanowią akceleratory wzrostu regionu. Siła ich oddziaływania związana jest m.in. z koncentracją w ich obszarze funkcji społeczno-ekonomicznych. Dlatego też miasta są liderem wdrażania założeń zrównoważonego rozwoju. Posiadają one nie tylko kapitał finansowy, ale również kapitał społeczny niezbędny w procesie implementacji zrównoważonego rozwoju w postaci pracowników i zaangażowanych grup interesariuszy. Poziom partycypacji społecznej warunkowany jest przez m.in. dostępność transportu, odczuwany poziom sprawczości czy uwarunkowania historyczno-kulturowe. Miasta to obszary o gęstej zabudowie, w których zbiorowy transport publiczny charakteryzuje się większą częstotliwością połączeń niż na obszarach wiejskich. Może to przyczyniać się do wyższego poziomu partycypacji społecznej w miastach. Natomiast jest to kategoria bardzo złożona, w związku z czym indeks partycypacji na poziomie lokalnym nie potwierdził, aby na poziom partycypacji społecznej wpływały czynniki inne niż wielkość miasta i makroregion, co jednak nie może przesądzać o pozytywnym zweryfikowaniu hipotezy **H2** w świetle badań empirycznych.

Władze miejskie stają przed dylematem, związanym z oceną, czy strategia rozwoju miasta wpisuje się w założenia zrównoważonego rozwoju. Zatem przydatnym narzędziem może być schemat oceny zrównoważenia miasta oraz samooceny władz miejskich. Narzędzia te umożliwiają przeprowadzenie procesu ewaluacji w sposób uporządkowany i systemowy. Jednak zauważyć należy, że zrównoważony rozwój jest pojęciem bardzo rozległym, a więc można go mierzyć bardzo wieloma wskaźnikami i miernikami. Zatem, hipoteza **H3** została zweryfikowana pozytywnie. Władze miejskie powinny tworzyć strategię rozwoju z uwzględnieniem zasad zrównoważonego rozwoju, obejmującego sześć wymiarów: (1) wymiar społeczny, (2) wymiar gospodarczy, (3) wymiar środowiskowy, (4) odporność na zmiany, (5) wymiar etyczno-moralny i (6) administracyjno-instytucjonalny. Tak szerokie ujęcie pozwoli na kompleksowe wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju i zaimplementowanie ich w innych dokumentach obowiązujących w mieście.

Analiza studium przypadku Amsterdamu pozwoliła na wyodrębnienie kamieni milowych procesu wdrażania modelu opartego na ekonomii obwarzanka. Ułożenie ich we właściwej kolejności skutkowało skonstruowaniem mapy drogowej tego procesu.

Zauważyć można, że istotną rolę w tym procesie pełnili różni interesariusze: władze miejskie, mieszkańcy, przedsiębiorcy, przedstawiciele start-upów, NGO i środowiska naukowego. Proces implementacji modelu opartego na ekonomii obwarzanka poprzedzały procesy partycypacji, które rozumieć należy jako włączanie różnych grup interesariuszy w działania i procesy decyzyjne w mieście. Procesy te mogą przybierać różne formy: warsztatów, konsultacji, spacerów, grup fokusowych z wykorzystaniem wielu narzędzi w formie stacjonarnej lub zdalnej. Dało to podstawę do wnioskowania o szczególnej roli współpracy między interesariuszami w budowaniu nowej wizji miasta, co dało podstawę do pozytywnego zweryfikowania hipotezy **H4**. Zauważyć należy, że w polskich miastach procesy partycypacyjne zwykle ograniczają się do konsultowania gotowej treści dokumentów (strategii rozwoju, planów zagospodarowania), co jest niewystarczające dla budowania poczucia sprawczości interesariuszy, ponieważ powinni być oni włączani na każdym etapie tworzenia dokumentów i polityk miejskich. Takie działanie władz miejskich może skutkować zniechęceniem interesariuszy i zaniechaniem przez nich udziału w procesach partycypacyjnych w mieście.

Przeprowadzone badania empiryczne pozwoliły na wskazanie kierunków działań dla Gdańska, będącego największym miastem w Północnej Polsce i stanowiącego część aglomeracji trójmiejskiej. Wskazano na konkretne działania, które Gdańsk powinien podjąć, aby zainicjować proces implementowania modelu opartego na ekonomii obwarzanka, a co za tym idzie – idei zrównoważonego rozwoju. Przeprowadzone badania pokazały, że najważniejsze są działania z zakresu: (1) reformy rad dzielnic i Budżetu Obywatelskiego, (2) reformy finansowania rad dzielnic i wyodrębnienia budżetu przeznaczanego na edukację i szkolenia radnych, (3) edukacji interesariuszy na temat zasad zrównoważonego rozwoju, ekonomii obwarzanka i roli partycypacji społecznej w procesach zarządczych, (4) re-organizacji Urzędu Miasta i wdrożenia systemów zarządzania jakością, (5) zwiększenia transparentności działań Urzędu Miasta oraz jednostek pomocniczych i budżetowych miasta, (6) nawiązania współpracy z przedstawicielami środowiska naukowego oraz miastami, które wdrożyły model oparty na ekonomii obwarzanka, (7) zmian legislacyjnych dotyczących partycypacji społecznej i modelu opartego na ekonomii obwarzanka. Rekomendacje podkreślają istotę aktywizacji interesariuszy i roli narzędzi w implementacji założeń idei zrównoważonego rozwoju, co świadczy o pozytywnym zweryfikowaniu hipotezy **H5**. Równocześnie wskazano czynniki wpływające na poziom partycypacji na poziomie lokalnym, do których zaliczyć należy dzielnice zamieszkania i relacje sąsiedzkie. Na podstawie

indywidualnych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami jednostek miejskich i NGO oraz badań ankietowych mieszkańców Gdańska i przedstawicieli jednostek miejskich udało się ustalić uwarunkowania dostosowania narzędzia partycypacji z Amsterdamu do specyfiki Gdańska. Równocześnie narzędzia te mogą zostać wykorzystane przez inne duże polskie miasta.

Wyniki wskazują, że zasady zrównoważonego rozwoju są wdrażane w polskich miastach, co ma źródło w obowiązujących przepisach prawnych. Jednak istnieje wiele podejść do definiowania tego pojęcia przez pracowników urzędów, co przekłada się na brak uniwersalnego zestawu wskaźników i mierników do oceny stopnia implementacji zrównoważonego rozwoju w miastach. Idea ta jest najczęściej wiązana z jakością życia mieszkańców oraz racjonalnym wykorzystaniem dostępnych zasobów. Najbardziej przedstawiciele polskich miast odnosili się do obszaru odporności na zmiany. Różnice te mogą wpływać na odmienny poziom zrównoważenia polskich miast. Zidentyfikowano również najważniejsze bariery wdrażania zrównoważonego rozwoju w miastach, do których można zaliczyć: (1) niski poziom zaangażowania interesariuszy, wynikający częściowo z braku świadomości i barier psychologicznych, (2) brak lokalnych liderów i NGO, które mogłyby zaktywizować mieszkańców, (3) niski poziom debaty publicznej, która skupia się na populistycznych hasłach, (4) zmiany polityczne i prawne, prowadzące do poczucia niestabilności polityki lokalnej, (5) brak odpowiedniego finansowania. Niektóre ze wskazanych barier mogą zostać rozwiązane na poziomie lokalnym (np. zwiększenie zaangażowania interesariuszy i tworzenie warunków do rozwoju NGO), podczas gdy inne wymagają działań na poziomie krajowym (np. finansowanie samorządów, kształtowanie debaty publicznej). Stąd konieczna jest współpraca władz miejskich z władzami wyższych szczebli.

Równocześnie uzyskane wyniki modelowania ekonometrycznego nie wskazały, które czynniki w sposób istotny wpływają na poziom partycypacji na poziomie lokalnym. Analizowano wpływ ponad 21 zmiennych na wartość wskaźnika partycypacji na poziomie lokalnym. Istotnie na zmienną objaśnianą wpływa makroregion oraz wielkość miasta. Im większy ośrodek, tym większe jest zaangażowanie mieszkańców. Może to wynikać z większej liczby lokalnych liderów – aktywistów oraz NGO, które posiadają kompetencje i zasoby do aktywizowania interesariuszy, w tym mieszkańców i władz miejskich.

Przeprowadzone modelowanie ekonometryczne wykazało, że na wartość indeksu jakości miejsca zamieszkania istotnie wpływają: dzielnica zamieszkania, ocena relacji

sąsiedzkich oraz poczucie sprawczości. Zatem poczucie przynależności do lokalnej społeczności wpływa na zwiększenie frekwencji w procesach partycypacji społecznej. Istotna jest również ocena jakości życia w danej dzielnicy. Im wyższa ocena poziomu jakości życia, tym niższy udział w procesach partycypacji społecznej, co potwierdzono również w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych. Na tej podstawie można wnioskować, że poczucie niezadowolenia wpływa na wzrost zaangażowania interesariuszy.

Przeprowadzone wywiady pogłębione z przedstawicielami polskich miast oraz jednostek miejskich w Gdańsku i NGO potwierdziły, że partycypacja społeczna jest niezwykle istotnym czynnikiem wdrażania założeń zrównoważonego rozwoju. Na poziomie dzielnic za realizowanie takich procesów odpowiadają rady dzielnic, będące jednostkami pomocniczymi miasta. Ich funkcjonowanie jest finansowane przez władze miejskie. Zwykle kwota ta jest uzależniona od liczby zameldowanych mieszkańców, co wpływa na ich niedoinwestowanie z uwagi na niski poziom osób zameldowanych względem osób zamieszkałych. Przekłada się to na często niskie zaangażowanie radnych oraz konflikty między radami dzielnic a Urzędem Miasta. Na podstawie przeprowadzonej analizy SWOT procesów partycypacji w Gdańsku zaproponowano rekomendacje dla władz miejskich, które skupiły się na: (1) zreformowaniu funkcjonowania rad dzielnic, (2) tworzeniu prawa lokalnego dotyczącego procesów partycypacji, uszczegóławiających zasady ich przeprowadzania oraz wykorzystywanych narzędzi, (3) edukacji obywatelskiej interesariuszy, (4) wdrożeniu elastycznego czasu pracy urzędników i zwiększeniu ich decyzyjności. Zmiany te powinny przełożyć się na zwiększenie skuteczności procesów partycypacji, co doprowadzi do ukierunkowania polityki miejskiej zgodnie z potrzebami interesariuszy.

Badania dokumentów strategicznych i programowych obowiązujących w Gdańsku wykazały, że dla mieszkańców najistotniejszymi wyzwaniem są: (1) tzw. betonoza, związana z nową, chaotyczną zabudową i stosunkowo niewielką powierzchnią terenów zielonych, (2) wysokie koszty utrzymania, prowadzące do obniżenia odczuwanej jakości życia, (3) kongestia transportowa, dotycząca w szczególności mieszkańców dzielnic południowych miasta, (4) nieskoordynowane planowanie przestrzenne, które prowadzi do powstawania chaosu przestrzennego oraz nasilenia procesu suburbanizacji. Wyzwania związane z niskim poziomem partycypacji i złą komunikacją urzędników z mieszkańcami nie okazały się istotne dla mieszkańców Gdańska, co można rozumieć

dwojako: z jednej strony może to świadczyć o zadowoleniu mieszkańców, ale z drugiej może to być wyrazem ich niechęci do angażowania się w procesy partycypacyjne.

W odniesieniu do hipotezy głównej udowodniono, że wysoki poziom zaangażowania interesariuszy w procesy partycypacji społecznej oraz dostarczenie narzędzi do implementacji założeń idei zrównoważonego rozwoju wpływa na zwiększenie skuteczności procesu implementacji założeń tej koncepcji. Narzędzia te muszą być jednak dostosowane do lokalnych uwarunkowań, tak samo jak procesy partycypacji powinny być dostosowane do potrzeb interesariuszy. Niski poziom partycypacji społecznej może prowadzić do niedostatecznego rozpoznania potrzeb poszczególnych interesariuszy, a w następstwie tego – do spowolnienia wdrażania działań na skutek protestów mieszkańców, obniżenia jakości życia wskutek poczucia braku sprawczości, a także konfliktów między poszczególnymi grupami interesariuszy.

Implementacja założeń idei zrównoważonego rozwoju jest konieczna z uwagi na pojawiające się wyzwania w rozwoju miast. Dotykają one wszystkich ośrodków miejskich, jednak różne jest nasilenie ich skutków. Miasta powinny poszukiwać nowych sposobów odpowiadania na te wyzwania. Przykładem może być model oparty na ekonomii obwarzanka, który z powodzeniem jest wdrażany w miastach europejskich. W Polsce niestety model ten nie jest aktualnie implementowany w żadnym z miast. Dlatego też w niniejszej pracy zaproponowano model wdrożenia tych założeń dostosowany do polskich uwarunkowań, w szczególności do sytuacji w Gdańsku. Przedstawione rekomendacje mają na celu wspomóc władze miejskie w zainicjowaniu procesu implementacji tego modelu. Przykład Amsterdamu wskazuje, że model ekonomii obwarzanka jest skutecznym narzędziem wdrażania zrównoważonego rozwoju oraz podnoszenia poziomu jakości życia mieszkańców.

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Etapy przeprowadzonego badania.....	14
Rysunek 2. Czynniki wpływające na zmiany demograficzne społeczeństwa europejskiego	21
Rysunek 3. Piramida wieku dla Europy w 2000 r. i 2024 r.....	23
Rysunek 4. Piramida wieku dla Europy w 2050 r.	24
Rysunek 5. Liczba osób powyżej 65 roku życia w roku 2019 i 2050 według kontynentów (w %).	25
Rysunek 6. Współczynnik dzietności w wybranych krajach europejskich w latach 1960- 2019	27
Rysunek 7. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym w krajach Unii Europejskiej według grup wiekowych w latach 2015-2020 (w %).	29
Rysunek 8. Cykl życia miasta.....	34
Rysunek 9. Skutki procesu suburbanizacji w wymiarze środowiskowym, społecznym i administracyjnym	35
Rysunek 10. Zmiana liczby ludności (w %) w wybranych miastach Polski - metropoliach (strona lewa) i mniejszych ośrodkach miejskich (strona prawa) w latach 2001-2020	37
Rysunek 11. Średnioroczne zanieczyszczenie powietrza w miastach w 2020 r.....	38
Rysunek 12. Osoby zadowolone z miejskiego transportu publicznego w Unii Europejskiej (w %).	40
Rysunek 13. Liczba pasażerów transportu publicznego (w mln osób) oraz liczba zarejestrowanych samochodów osobowych (w szt.) w Polsce w latach 2010-2022 z linią trendu.....	41
Rysunek 14. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w krajach Unii Europejskiej w latach 2011 - 2019 (w %)	42
Rysunek 15. Pozytywne i negatywne skutki procesu rewitalizacji w przestrzeni miasta	43
Rysunek 16. Model reurbanizacji miasta Älvstranden	45
Rysunek 17. Identyfikacja wyzwań współczesnych miast	47
Rysunek 18. Kategoryzacja interesariuszy miasta	48
Rysunek 19. Całkowita ilość produkowanych odpadów w wybranych europejskich miastach w latach 2010-2020 (w 1000 t).	51

Rysunek 20. Liczba zabitych w wypadkach drogowych w wybranych miastach w latach 2010-2020.....	53
Rysunek 21. Wymiary jakości życia w naukach społecznych	56
Rysunek 22. Zależność między postrzeganym szczęściem a wiekiem, tzw. cykl szczęścia	63
Rysunek 23. Wymiary i elementy definicji zrównoważonego rozwoju.....	72
Rysunek 24. Elementy zrównoważonego miasta	76
Rysunek 25. Interesariusze miasta wskazywani w literaturze dotyczącej zrównoważonego rozwoju	78
Rysunek 26. Zadania dotyczące rozwoju miast w ramach celu 11. Agendy 2030.....	79
Rysunek 27. Model wdrażania zrównoważonego rozwoju w oparciu o jakość życia.....	80
Rysunek 28. Koncepcje rozwoju miast pojawiające się w literaturze przedmiotu.....	83
Rysunek 29. Obszary zrównoważonego rozwoju w analizach wskaźnikowych.....	99
Rysunek 30. Ład zintegrowany w aspekcie badania zrównoważonego rozwoju w mieście	100
Rysunek 31. Schemat oceny zrównoważenia miasta	106
Rysunek 32. Części składowe strategii rozwoju miast należących do Unii Metropolii Polskich.....	114
Rysunek 33. Metody włączania interesariuszy w proces budowania strategii rozwoju i grupy interesariuszy włączone w proces sporządzania strategii.....	115
Rysunek 34. Interesariusze włączani w proces budowania strategii rozwoju w polskich aglomeracjach.....	116
Rysunek 35. Łatwość wyszukania strategii rozwoju na oficjalnej stronie miasta.....	117
Rysunek 36. Koncepcje rozwoju miast wskazane w strategiach rozwoju miast Unii Metropolii Polskich.....	118
Rysunek 37. Model zależności zarządzania strategicznego i jakości życia	119
Rysunek 38. Modele zarządzania miastem.....	122
Rysunek 39. Model zarządzania miastem - ujęcie systemowe.....	125
Rysunek 40. Elementy skutecznej przenoszalności rozwiązań.....	130
Rysunek 41. Model komunikacji między interesariuszami a urzędem miasta.....	133
Rysunek 42. Zasady dobrej partycypacji.....	137
Rysunek 43. Instrumenty i narzędzia partycypacji w Gdańsku.....	138
Rysunek 44. Grupy interesariuszy miasta i częstość ich wskazywania	146
Rysunek 45. Bariery wdrażania zrównoważonego rozwoju w miastach	152

Rysunek 46. Model ekonomii obwarzanka	157
Rysunek 47. Schemat implementacji ekonomii obwarzanka	160
Rysunek 48. Mapa drogowa wdrażania założeń ekonomii obwarzanka w Amsterdamie	166
Rysunek 49. Struktura organizacyjna Urzędu Miasta Amsterdamu.....	170
Rysunek 50. Ortofotomapa miasta Gdańska (w skali 1:100000)	174
Rysunek 51. Mieszkańcy Gdańska ogółem w podziale na dzielnice w latach 2016-2022 (w osobach).....	175
Rysunek 52. PKB per capita w miastach należących do Unii Metropolii Polskich w latach 2010-2022 (w tys. zł).....	176
Rysunek 53. Dynamika wzrostu wynagrodzeń w miastach UMP w latach 2016-2022 (w %).	177
Rysunek 54. Interesariusze wskazani w przeanalizowanych dokumentach.....	179
Rysunek 55. Problemy miasta i cele do osiągnięcia.....	180
Rysunek 56. Modele zarządzania stosowane w urzędzie miasta oraz jednostkach pomocniczych w Gdańsku (w %)	188
Rysunek 57. Średnie wartości indeksu jakości miejsca zamieszkania dla poszczególnych dzielnic.....	199
Rysunek 58. Grupy interesariuszy zaangażowanych i niezaangażowanych w procesach partycypacji w Gdańsku.....	204
Rysunek 59. Obszary rekomendacji dotyczących procesów partycypacji w Gdańsku.	206
Rysunek 60. Mapa wdrażania zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem modelu obwarzanka w Gdańsku	213
Rysunek 61. Schemat wdrażania modelu ekonomii obwarzanka w Gdańsku.....	215
Rysunek 62. Czas realizacji działań w ramach przygotowania gdańskiego modelu ekonomii obwarzanka.....	218
Rysunek 63. Obszary zmian dla wdrożenia zrównoważonego rozwoju w Gdańsku	219

SPIS TABEL

Tabela 1. Analiza stosowanych mierników jakości życia w publikacjach Eurostatu, OECD i GUS-u	58
Tabela 2. Model ekonomii dobrobytu	60
Tabela 3. Najważniejsze Konferencje Klimatyczne ONZ i Szczyty Ziemi w latach 1972-2023	67
Tabela 4. Analiza dokumentów Unii Europejskiej dotyczących miast	74
Tabela 5. Analiza strategii rozwoju wybranych miast europejskich	93
Tabela 6. Analiza elementów strategii rozwoju	95
Tabela 7. Obszary ładu zintegrowanego w mieście wraz z powiązаныmi celami Agendy 2030	101
Tabela 8. Przykładowe efekty wzmacniające i redukujące zrównoważoność miasta ...	103
Tabela 9. Przykładowe pytania do samooceny jednostek samorządowych	109
Tabela 10. Wady i zalety wybranych modeli zarządzania miastem	126
Tabela 11. Indeks partycypacji na poziomie lokalnym na tle innych zmiennych	144
Tabela 12. Korelacje zmiennych	147
Tabela 13. Model wejściowy partycypacji lokalnej	148
Tabela 14. Model partycypacji lokalnej po trzech rundach eliminacji zmiennych	149
Tabela 15. Model wyjściowy partycypacji lokalnej	149
Tabela 16. Kodowanie wywiadów pogłębionych	151
Tabela 17. Model ekonomii obwarzanka vs jakość życia i zrównoważony rozwój	161
Tabela 18. Mocne i słabe strony koncepcji ekonomii obwarzanka	163
Tabela 19. Dokumenty poddane analizie	178
Tabela 20. Podstawowe statystyki na temat badanej próby (w %)	183
Tabela 21. Statystyki podstawowe badanej próby (w %)	184
Tabela 22. Ocena poziomu ważności wyzwań miasta w ocenie mieszkańców Gdańska	186
Tabela 23. Opis zmiennych użytych w modelu	193
Tabela 24. Analiza czynnikowa	194
Tabela 25. Analiza korelacji zmiennych	196
Tabela 26. Model wejściowy uczestnictwa w procesach partycypacji	197
Tabela 27. Model uczestnictwa w procesach partycypacji po dwóch rundach eliminacji zmiennych	197

Tabela 28. Model wyjściowy uczestnictwa w procesach partycypacji	198
Tabela 29. Kodowanie wywiadów pogłębionych.....	200
Tabela 30. Analiza SWOT dla procesów partycypacji w Gdańsku	201
Tabela 31. Narzędzia partycypacji dla Gdańska	210

SPIS LITERATURY

Pozycje zwarte - książkowe

1. Andrzejewski Sz., *Nauka obywatelska jako narzędzie budowania partnerstw i rozwoju gmin i miast w Polsce*, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej im. J. Regulskiego, Warszawa 2023.
2. Apanowicz J., *Metodologiczne elementy procesu poznania naukowego w teorii organizacji i zarządzania*, Bernardinum, Gdynia 2000.
3. Augustyn A., *Idea Cittaslow jako koncepcja zrównoważonego rozwoju małych miast*, [w:] *Niektóre problemy badań funkcji miast w świetle podstawowych założeń koncepcji systemowej*, red. M. Wójcik, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
4. Augustyn A., *Zrównoważony rozwój miast w świetle idei smart city*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2020.
5. Boryczka E., *Partycypacja społeczna. Aktywność mieszkańców jako filar budowania społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *EkoMiasto#Społeczeństwo. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, red. A. Nowakowskiej, Z. Przygodzkiego i A. Rzeńcy, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
6. Budner W., *Gospodarka przestrzenna miast i aglomeracji*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2019.
7. Castells M., *Społeczeństwo sieci*, PWN, Warszawa 2007.
8. Chodorowski M., *Zmiany społeczne wynikające z kryzysu klimatycznego i wyzwania stojące przed urbanistyką i planowaniem przestrzennym w wyniku tych zmian*, [w:] *Nauki społeczne jako przedmiot badań naukowych – ujęcie interdyscyplinarne*, red. M. Śliwa i M. Maciąg, Wyd. Naukowe Tygiel, Białystok 2020.
9. *Cyfryzacja w miastach – idee, koncepcja i wdrożenia*, red. D. Szymańska, A. Lewandowska i M. Korolko, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019.
10. Denyer D., Tranfield D., *Producing a systematic review*, [w:] *The Sage handbook of organizational research methods*, red. D.A. Buchanana i A. Brymana, Sage Publications Ltd., Thousand Oaks 2009.
11. Drobniak A., *Ocena projektów publicznych*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2005.
12. Erbel J., *Życ w miejskim obwarzanku* [w:] *Obwarzanek po polsku*, red. M. Sutowski, Wyd. Krytyki Politycznej, Warszawa 2023.

13. Fazlagić J., *Partycypacja społeczna*, [w:] *Słownik pojęć w administracji publicznej*, red. I. Wieczorek i J. Szymanka, Narodowy Instytut Samorządu Terytorialnego, Łódź 2018.
14. Frączek M., *Rekomendacje* [w:] *Partycypacja społeczna w Polsce. Atlas dobrych praktyk*, red. M. Ćwiklicki i M. Frączek, Fundacja GAP, Kraków 2013.
15. Fundacja RC, *Narzędziownik Gdańskich Partycypacji*, wersja II, styczeń 2024.
16. Gillham O., *The Limitless City: A Primer on the Urban Sprawl Debate*, Island Press, Washington 2002.
17. Griffin R.W., *Management 13th edition*, Cengage Learning, Hampshire 2021.
18. Gudynas E., *Dobre życie (Buen Vivir)*, [w:] *Dewzrost. Słownik nowej ery*, red. G. D'Alisa, F. Demarii i G. Kallisa, Wyd. LangeL, Łódź 2020.
19. *Handbook of urban studies*, red. R. Paddison, SAGE, London 2001.
20. Harris J., *Basic principles of sustainable development*, [w:] *Dimensions of Sustainable Development - Volume I*, red. K. Bawa I.R. Seidler, EOLSS Publications, Oxford 2009.
21. Heffner K., *Proces suburbanizacji a polityka miejska w Polsce*, [w:] *Miasto – region – gospodarka w badaniach geograficznych. W stulecie urodzin Profesora Ludwika Straszewicza*, red. T. Marszał, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
22. Jadach-Sepioło A., *Model rewitalizacji miast polskich na tle doświadczeń niemieckich*, IRMiR, Warszawa – Kraków 2021.
23. Jurek Ł., *Ekonomia starzejącego się społeczeństwa*, Difin, Warszawa 2012.
24. Kaźmierczak T., *Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, red. A. Olech, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011.
25. Klincewicz K., *Zarządzanie, organizacje i organizowanie – inspiracje teoretyczne i próby systematyzacji*, [w:] *Zarządzanie, organizacje i organizowanie – przegląd perspektyw teoretycznych*, red. K. Klincewicz, WWZ, Warszawa 2016.
26. Kołodziejcki H., *Transport miejski jako dziedzina gospodarowania*, [w:] *Transport miejski. Ekonomika i organizacja*, red. O. Wyszomirski, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007.
27. Kopeć K., *Ekonomia obwarzanka i jej wpływ na potrzebę regeneracji miast. Przykład Amsterdamu*, [w:] *Zrównoważony rozwój i europejski zielony ład wektorami doskonalenia warsztatu naukowca*, red. J. Buzka, H. Kretka i M. Staniszewskiego, Wyd. Akademii Nauk Stosowanych w Raciborzu, Racibórz 2022.

28. Krzysztofik R., *Geneza aglomeracji miast na obszarze Polski*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.
29. Krzysztofik R., *Układ lokalizacyjny miast typu system – sieci na obszarze Polski*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009.
30. Lucertini G., Musco F., *Circular City: Urban and Territorial Perspectives*, [w:] *Regenerative Territories. Dimensions of Circularity for Healthy Metabolisms*, red. L. Amenta, M. Russo, A. van Timmeren, Springer, Cham (Switzerland) 2022.
31. Marciniak B., Archanowicz-Kudelska K., *Badania jakościowe w naukach społecznych – teoretyczne i praktyczne aspekty*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty w naukach ekonomicznych*, red. J. Wielogórska-Leszczyńska i M. Matuszewicz, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2022.
32. Meadows D., Meadows D., Randers J., Behrens W., *Granice wzrostu*, PWE, Warszawa 1973.
33. *Media, Arts and Humanities Sustainability Educator Toolkit*, red. J.L. Walton, A. Oji i A. Eldridge, University of Sussex Library/Sussex Humanities Lab, Brighton 2023.
34. Michalak D., Rosiek K., Szyja P., *Gospodarka niskoemisyjna, gospodarka cyrkularna, zielona gospodarka. Uwarunkowania i wzajemne powiązania*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020.
35. Müller M., *Generalized Linear Models*, [w:] *Handbook of Computational Statistics. Concepts and Methods*, red. J.E. Gentle, W.K. Härdle, Y. Mori, Springer, London & New York 2007
36. Nowosielski S., Skuteczność i efektywność realizacji procesów gospodarczych, [w:] *Efektywność funkcjonowania szkół wyższych*, red. T. Dudycz i Z. Wilimowska, Wyd. Indygo Zahir Media, Wrocław 2008.
37. Okólski M., Fihel A., *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Scholar, Warszawa 2012.
38. Olejniczak K., Rok J., Płoszaj A., *Organizacje uczące się – Learning Organization (LO)*, [w:] *Organizacje uczące się. Model dla administracji publicznej*, red. K. Olejniczaka, Scholar, Warszawa 2012.
39. Palak M., *Nowe oblicza przedmieść. Socjologiczne studium suburbanizacji w Polsce na przykładzie Rzeszowa*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016.
40. C. Parker, S. Scott, A. Geddes, (2019). *Snowball Sampling*, [w:] *SAGE Research Methods Foundations*, red. P. Atkinson, S. Delamont, A. Cernat, J.W. Sakshaug, R.A. Williams, SAGE Publications Ltd, London 2019.

41. *Partycypacja publiczna krok po kroku. Antologia tekstów*, red. O. Chrzanowskiego, E. Rościszewskiej i J. Zientek-Vargi, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2014.
42. Pawłowska B., *Zrównoważony rozwój transportu na tle współczesnych procesów społeczno-gospodarczych*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013.
43. Pietraszko-Furmanek I., *Partycypacja społeczna w środowiskach lokalnych*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012.
44. *Podręcznik zarządzania partycypacyjnego*, red. P. Chorosia, P. Prokopa, K. Kulik i M. Stachyry, Fundacja Inicjatyw Menedżerskich, Lublin 2013.
45. Ptaszek R., *Rodzina – ale jaka? Model rodziny we współczesnej, wielokulturowej Europie i ich teoretyczne uzasadnienia*, [w:] *Rodzina a profilaktyka zaburzeń w zachowaniu*, red. Z. Gaś, Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin 2016.
46. Raworth K., *Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku*, Wyd. Krytyki Politycznej, Warszawa 2021.
47. Rauschmayer F., Omann I., Fruhmanna J., *Needs, capabilities and quality of life: refocusing sustainable development*, [w:] *Sustainable Development: Capabilities, Needs, and Well-being*, red. F. Rauschmayera, I. Omann i J. Fruhmanna, Routledge Taylor&Francis Group, London and New York 2011.
48. Rogall H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Wyd. Zysk i S-KA, Poznań 2010.
49. Rose J., *Dobrze nastrojone miasto, Karakter*, Kraków 2019.
50. Sachs W., *Ecology, Justice, and the End of Development*, [w:] *Environmental Justice: International Discourses in Political Economy*, red. J. Byrne, L. Glover, I.C. Martinez, Taylor & Francis, New York 2002.
51. Seymoar N., Mullard Z., Winstanley S., *City – to – city learning*, Royal Roads University, Wolwood 2009.
52. Stead D., Pojani D., *Learning across cities and regions: the limits to transferring “best practise”*, [w:] *Knowledge, Policymaking and Learning for European Cities and Regions*, red. N.F. Dotti, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018.
53. Stiglitz J.E., Fitoussi J.P., Durand M., *Measuring What Counts: The Global Movement for Well-Being*, The New Press, New York 2019.
54. Strzelecka E., *Małe miasta a nowoczesne modele rozwoju miast*, [w:] *Alternatywne*

- modele rozwoju miast sieć miast Cittaslow*, red. Elżbiety Strzeleckiej, Wyd. Politechniki Łódzkiej, Łódź 2017.
55. Suchanek M., *Decyzje transportowe mieszkańców Polski w zakresie codziennych podróży a jakość ich życia*, praca habilitacyjna, Uniwersytet Gdański, Sopot 2023.
56. Szarfenberg R., *Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne*, [w:] *Polityka społeczna*, red. G. Firlit-Fesnak i J. Męcina, PWN, Warszawa 2018.
57. Szmelter-Jarosz A., Jarosz J., *Analiza interesariuszy jako metoda wspomagająca kształtowanie logistyki miasta*, [w:] *Logistyka i transport – wybrane zagadnienia w świetle badań naukowych i praktyki gospodarczej*, red. P. Bełch, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021.
58. Taleb N., *Czarny łabędź. O skutkach nieprzewidywalnych zdarzeń*, Kurhaus Publishing Kurhaus Media sp. z o.o. sp.k., Warszawa 2014.
59. *Teoria i praktyka ewaluacji interwencji publicznych: podręcznik akademicki*, red. K. Olejniczak, M.W. Kozak i B. Ledzion, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
60. Theiss M., *System pozornie otwarty. O instytucjonalnych uwarunkowaniach lokalnej partycypacji politycznej w Polsce* [w:] *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, red. B. Lewenstein, J. Schindlera i R. Skrzypca, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
61. Willekens F., *Demographic Transitions in Europe and the World*, [w:] *Population Change in Europe, the Middle-East and North Africa. Beyond the Demographic Divide*, red. K. Matthijs, K. Neels, Ch. Timmerman, J. Haers i S. Mels, Taylor & Francis, London 2015.
62. Wojciechowska-Toruńska I., *Konsolidacja fiskalna a zadowolenie z życia*, [w:] *Granice finansów XXI wieku. Finanse publiczne, rynek finansowy, finanse przedsiębiorstw*, red. S. Wieteskiej i D. Burzyńskiej, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
63. Wojewnik-Filipkowska A., *Koncepcja wspólnego miasta jako kontekst analizy interesariuszy*, [w:] *Rola, miejsce i znaczenie zarządzania instytucjami publicznymi w kreowaniu jakości życia. Aspekt instytucjonalny*, red. M. Czapiewskiego i J. Strumiłło, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2020.
64. Uhling W., *Miasto ekologiczne informacyjnie. Innowacyjność i ekologia informacji w rewitalizacji*, [w:] *Technologiczno-społeczne oblicza XXI wieku*, red. D. Gałuszka, G. Ptaszek i D. Żuchowska-Skiba, Wyd. LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2016.

65. Zalega T., *Segment osób w wieku 65+ w Polsce. Jakość życia – Konsumpcja - Zachowania konsumenckie*, Wyd. Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016.
66. Zielińska-Chmielewska A., *Ocena efektywności ekonomicznej przedsiębiorstw mięsnych w Polsce*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2020.
67. Ziółkowski J., *Urbanizacja, miasto, osiedle. Studia socjologiczne*, PWN, Warszawa 1965.
68. Żukowska J., Strelau R., *Wyzwania i ograniczenia – przykłady realizacji badań mieszanych*, [w:] *Metody badań mieszanych w naukach o zarządzaniu*, red. Ł. Sułkowskiego i R. Lenart-Gansiniec, Wyd. Naukowe Akademii WSB, Dąbrowa Górnicza 2023.

Artykuły naukowe

1. Adamska H., *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich – próba oceny*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2013; vol. 281.
2. Alrasheedi M., Mardani A., Mishra A., Streimikiene D., Liao H., Al-nefaie A., *Evaluating the green growth indicators to achieve sustainable development: A novel extended interval-valued intuitionistic fuzzy-combined compromise solution approach*, „Sustainable Development”, 2021; vol. 29, no. 1.
3. Anioł W., *Europejska polityka społeczna – podejście teoretyczne*, „Polityka Społeczna”, 2010; vol. 2.
4. Aydin A.E., Yildirim P., *Understanding food waste behavior: The role of morals, habits and knowledge*, “Journal of Cleaner Production”, 2021; vol. 280, no. 1.
5. Bal-Domańska B., Bieńkowska A., *Zrównoważony rozwój w pracach Eurostatu i GUS*, „Śląski Przegląd Statystyczny”, 2014; vol. 12, no. 18.
6. Ballantyne E., Lindholm M., Whiteing A., *A comparative study of urban freight transport planning: addressing stakeholder needs*, “Journal of Transport Geography”, 2013; vol. 32.
7. Bagiński E., *Urbanizacja – nieunikniona przyszłość osadnictwa?*, „Studia Miejskie”, 2011; vol. 3.
8. Batorowska K., *Partycypacja społeczna implikacją polityki informacyjnej na*

- przykładzie środowiska lokalnego*, “Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis: Studia de Securitate”, 2019; vol. 9, no. 2.
9. Barełkowski R., *Problemy implementacji projektowania partycypacyjnego w Polsce*, „Przestrzeń i Forma”, 2014; vol. 22, no. 3.
 10. Barrington-Leigh C., Baumgartner J., Carter E., Robinson B., Tao S., Zhang Y., *An evaluation of air quality, home heating and well-being under Beijing’s programme to eliminate household coal use*, “Nature Energy”, 2019; vol. 4, s. 416–423.
 11. Bartolini L., *From “streets for traffic” to “streets for people”: can street experiments transform urban mobility?*, “Transport Reviews”, 2020; vol. 6.
 12. Bartzokas-Tsiompras A., Bakogiannis E., *Quantifying and visualizing the 15-Minute walkable city concept across Europe: a multicriteria approach*, “Journal of Maps”; 2023, vol. 19, no. 1.
 13. Batchelor P., *The Origin of the Garden City Concept of Urban Form*, “Journal of the Society of Architectural Historians”, 1969; vol. 28, no. 3.
 14. Beck D., Storopoli J., *Cities through the lens of Stakeholder Theory: A literature review*, „Cities”, 2021; vol. 118, no. 103377.
 15. Benalcázar P., de la Rosa F., *The Buen vivir Postdevelopmentalist Paradigm under Ecuador’s Citizens’ Revolution Governments (2007–2017): An Appraisal*, “Latin American Perspectives”, 2021; vol. 48, no. 3.
 16. Bibri S., Krogstie J., *A scholarly backcasting approach to a novel model for smart sustainable cities of the future: strategic problem orientation*, “City, Territory and Architecture”, 2019; vol. 6, no. 3.
 17. Bijl R., *Never Waste a Good Crisis: Towards Social Sustainable Development*, „Social Indicators Research”, 2011; vol. 102.
 18. Bilska A., *Proces budowy miasta odpornego na przykładzie Rotterdamu*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2016; vol. 34.
 19. Bińczyk E., *Jakiej refleksji potrzebujemy w epoce antropocenu? “Gramatyka” wystudowania wzrostu ekonomii ekologicznej*, „Er(r)go. Teoria–Literatura–Kultura”, 2023; vol. 2, no. 47.
 20. Błoński K., *Przywiązanie i zaangażowanie mieszkańców jako czynniki wpływające na poziom satysfakcji klientów z usług jednostek samorządu terytorialnego*, „Handel Wewnętrzny”, 2017; vol. 366, no. 1.
 21. Bogacz-Wojtanowska E., Wrona S., *Sposoby i narzędzia komunikacji wybranych przedsiębiorstw społecznych w Polsce*, „Ekonomia Społeczna”, 2015; vol. 1.

22. Borys T., *Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany*, „Problemy Ekorozwoju”, 2011; vol. 6, no. 2.
23. Brodziak A., Wolińska A., Ziółko E., *Próba weryfikacji interdyscyplinarnej hipotezy wyjaśniającej spadek liczby urodzeń i niską dzietność*, „Medycyna Środowiskowa - Environmental Medicine”, 2012; vol. 15, no. 4.
24. Cantinez F., *Transferring sustainable urban mobility policies: An institutional perspective*, “Transport Policy”, 2020; vol. 90.
25. Cheba K., *Wykorzystanie analizy czynnikowej do wielowymiarowej oceny możliwości rozwoju prośrodowiskowej orientacji przedsiębiorstw*, „Śląski Przegląd Statystyczny”, 2013; vol. 11, s. 275-288.
26. Chodubski A., *Kontakty polsko-holenderskie: przeszłość i teraźniejszość*, „Cywilizacja i Polityka”, 2014; vol. 12.
27. Chohan M., Haider U., Ayub M., Shoukat H., Bhatia T., Hassan M.F., *Detection of Cyber Attacks using Machine Learning based Intrusion Detection System for IoT Based Smart Cities*, “EAI Endorsed Trans Smart Cities”, 2023; vol. 7, no. 2.
28. Cividino S., Halbac-Cotoara-Zamfir R., Salvati L., *Revisiting the „City Life Cycle”: Global Urbanization and Implications for Regional Development*, “Sustainability”, 2020; vol. 12.
29. Cloutier S., Pfeiffer D., *Sustainability Through Happiness: A Framework for Sustainable Development*, „Sustainable Development”, 2015; vol. 23.
30. Collins J., *Urban representation through deliberation: A theory and test of deliberative democracy at the local level*, “Journal of Urban Affairs”, 2018; vol. 40, no. 7.
31. Conelly S., *Mapping Sustainable Development as a Contested Concept*, „Local Environment”, 2007; vol. 12, no. 3.
32. Cugurullo F., *Urban eco-modernisation and the policy context of new eco-city projects: Where Masdar City fails and why*, “Urban Studies”, 2015; vol. 53, no. 11.
33. Czarnecka A., Sobotka B., *Strategia miasta jako narzędzie rozwoju lokalnego. Analiza uwarunkowań gospodarczych na przykładzie Częstochowy*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej: Zarządzanie”, 2019; vol. 34.
34. Czernyszewicz E., *Samoocena jako element oceny skuteczności systemu zarządzania jakością i doskonalenia organizacji ukierunkowanej na wyniki*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2012; vol. 264.
35. Danielewicz J., *Udział interesariuszy w procesach zarządzania rozwojem obszarów*

- metropolitalnych na przykładzie Wielkiej Kopenhagi*, „Studia KPZK PAN”, 2014; vol. 157.
36. de Araujo J.F.F.E., Tejedo-Romero F., *Local government transparency index: determinants of municipalities' rankings*, “International Journal of Public Sector Management”, 2016; vol. 29, no. 4.
37. de Jong M., Joss S., Schraven D., Zhan Ch., Weijnen M., *Sustainable–smart–resilient–low carbon–eco–knowledge cities; making sense of a multitude of concepts promoting sustainable Urbanization*, „Journal of Cleaner Production”, 2015; vol. 109.
38. Depa E., *Charakterystyka funkcjonowania strefy podmiejskiej*, „Młoda Humanistyka”; 2017, vol. 1.
39. de Sousa L., da Cruz N.F., Fernandes D., *The quality of local democracy: an institutional analysis*, “Local Government Studies”, 2023; vol. 49, no. 1.
40. Dondajewska A., *Studia przypadków w badaniach nauk o zarządzaniu w świetle rygoru metodologicznego*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2016; vol. 70.
41. Dosek T., *Snowball Sampling and Facebook: How Social Media Can Help Access Hard-to-Reach Populations*, „Political Science & Politics”, 2021; vol. 54, no. 4.
42. Drobniak A., *Koncepcja urban resilience: narzędzie strategicznej diagnozy i monitoringu miast*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2015; vol. 77, no. 1.
43. Duran D.C., Artene A., Gogan L., Duran V., *The objectives of sustainable development - ways to achieve welfare*, „Procedia Economics and Finance”, 2015; vol. 26.
44. Dziemaniowicz W., Cybulska M., *Participation of local communities in the process of building development strategies – An example of voivodeship's capitals in Poland*, “Prace I Studia Geograficzne”, 2019; vol. 3.
45. Engin Z., van Dijk J., Lan T., Longley P., Treleaven P., Batty M., Penn A., *Data-driven urban management: Mapping the landscape*, “Journal of Urban Management”, 2020; vol. 9, no. 2.
46. Fainstein S., *The just city*, „International Journal of Urban Sciences”, 2014; vol. 18, no. 1.
47. Feng S., Yamamoto T., *Preliminary research on sponge city concept for urban flood reduction: a case study on ten sponge city pilot projects in Shanghai, China*,

- “Disaster Prevention and Management”, 2020; vol. 29, no. 6.
48. Fleszer D., *Right to Information and Public Participation*, “Roczniki Administracji i Prawa”, 2019; vol. 19, no. 1.
 49. Fortuna-Antoszkiewicz B., Łukaszkiwicz J., *Mniej znaczy więcej, czyli o zjawisku przeinwestowania w przestrzeni publicznej miast*, „Architektura, Miasto, Piękno”, 2021; vol. 1.
 50. Fuertes G., Alfaro M., Vargas M., Gutierrez S., Ternero R., Sabatin J., *Conceptual Framework for the Strategic Management: A Literature Review—Descriptive*, “Journal of Engineering”, 2020; vol. 1.
 51. Gabryelczyk, R., *Does Grade Level Matter for the Assessment of Business Process Management Maturity?*, “Naše gospodarstvo/Our Economy”, 2016; vol. 62, no. 2.
 52. Gholami H., Røstvik H., Steemers K., *The contribution of building-integrated photovoltaics (Bipv) to the concept of nearly zero-energy cities in Europe: Potential and challenges ahead*, “Energies”, 2021; vol. 14, no. 6015.
 53. Giezen M., Balikci S., Arundel R., *Using Remote Sensing to Analyse Net Land-Use Change from Conflicting Sustainability Policies: The Case of Amsterdam*, “International Journal of Geoinformation”, 2018; vol. 7, no. 381.
 54. Gil-Mastarelczyk J., *“An Accessible City” – A Look from the Perspective of the ‘60+’ Generation*, „Structure and Environment”, 2023; vol. 15, no. 1.
 55. Gillespie J., Cosgrave C., Malatzky Ch., Carden C., *Sense of place, place attachment, and belonging-in-place in empirical research: A scoping review for rural health workforce research*, „Health & Place”, 2022; vol. 74, no. 1027556.
 56. Gomez A.L., Montero J.M., *Impact of lockdown on the euro area labour market in 2020 H1*, “Economic Bulletin”, 2020; vol. 4.
 57. Gontar B., Papińska-Kacperek J., *E-turystyka jako element koncepcji budowania inteligentnego miasta*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Informatica”, 2012; vol. 29.
 58. Gotlibowska K., *Propozycja modelu miasta inteligentnego (Smart City) opartego na zastosowaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych w jego rozwoju*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2018; vol. 42.
 59. Graham C., *The Challenges of Incorporating Empowerment into the HDI: Some Lessons from Happiness Economics and Quality of Life Research*, “Human Development Research Paper”, 2010; vol. 13.
 60. Grant J., Hoorens S., Sivadasan S., Van Het Loo M., Davanzo J., Hale L., Butz W.,

- Trends in European fertility: should Europe try to increase its fertility rate or just manage the consequences?*, "International Journal of Andrology", 2006; vol. 29.
61. Grzymała Z., Wojakowska-Żeglińska M., *W drodze ku gospodarce niskoemisyjnej w Polsce. Społeczno-prawne aspekty polityki publicznej*, „Studia z Polityki Publicznej”, 2016; vol. 3, no. 11.
 62. Gutowski B., *Miasto idealne na dzisiejsze czasy*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL”, 2013; vol. 26, no. 4.
 63. Han S., Sim J., Kwon Y., *Recognition Changes of the Concept of Urban Resilience: Moderating Effects of COVID-19 Pandemic*, „Land”, 2021; vol. 10, no. 1099.
 64. Hauke K., *Model komunikacji elektronicznej pomiędzy interesariuszami a jednostkami samorządu terytorialnego na poziomie gminy wykorzystującą technologię WEB 2.0.*, „Studia Informatica Pomerania”, 2016; vol. 41, no. 3.
 65. Heinberg R., *What Is a Sustainable City?*, „The Edmonton Sustainability Papers”, 2010; vol. 1.
 66. Herbuś I., *Ubóstwo energetyczne jako wzrastający problem współczesnych samorządów*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej: Zarządzanie”, 2017; vol. 25, no. 2.
 67. Hessen R., Bright L.K., Zucker A., *Vindicating methodological triangulation*, „Synthese”, 2019; vol. 196.
 68. Hickel J., *Degrowth: a theory of radical abundance*, „Real-World Economics Review”, 2019; vol. 87.
 69. Hopwood B., Mellor M., O'Brien G., *Sustainable Development: Mapping Different Approaches*, „Sustainable Development”, 2005; vol. 13.
 70. Hölker F., Moss T., Griefahn B., Kloas W., Voigt Ch., Henckel D., Hanel A., Kappeler P., Volker S., Schwoppe A., Franke S., Uhrlandt D., Fischer J., Klenke R., Wolter Ch., Tockner K., *The dark side of light: a transdisciplinary research agenda for light pollution policy*, „Ecology and Society”, 2010; vol. 15, no. 4.
 71. Hulicka A., *Miasto zielone – miasto zrównoważone. Sposoby kształtowania miejskich terenów zieleni w nawiązaniu do idei Green City*, „Prace Geograficzne”, 2015; vol. 141.
 72. Hundert M., *Metropolizacja jako stymulanta czynników wywołujących kongestię*, „Gospodarka Materiałowa i Logistyka”, 2018; vol. 7.
 73. Ingot-Brzęk E., *Znaczenie roli władz samorządowych w kształtowaniu partycypacji obywatelskiej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, 2017; vol. 50.

74. Jabareen Y., *Sustainable Urban Forms: Their Typologies, Models, and Concepts*, „Journal of Planning Education and Research”, 2006; vol. 26, no. 1.
75. Jagielska K., Matejek J., *Ekonomia społeczna jako ważne ogniwo w systemie wsparcia rodziny*, „Ekonomia Społeczna”, 2017; vol. 1.
76. Jankowska M., *Smart city jako koncepcja zrównoważonego rozwoju miasta – przykład Wiednia*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego”, 2015; vol. 42, no. 2.
77. Jasiołkowski K., *Problemy partycypacji społecznej w Polsce i ich wpływ na politykę publiczną*, „Studia z Polityki Publicznej”, 2015; vol. 3.
78. Jeleń I., Foltyński M., Guszczak B., *Transfer dobrych praktyk logistycznych jako narzędzie usprawniania logistyki miejskiej*, „Logistyka”, 2011; vol. 3.
79. Jiang A., McBean E., *Sponge City: Using the “One Water” Concept to Improve Understanding of Flood Management Effectiveness*, „Water”, 2021; vol. 13, no. 583.
80. Jones C.A., Jhangri G.S., Yamamoto S.S., Hogan D., Hanson H., Levasseur M., Morales E., Legare F., *Social participation of older people in urban and rural areas: Canadian Longitudinal Study on Aging*, „BMC Geriatrics”, 2023; vol. 23, no. 439.
81. Kacała J., Głuszek E., *Metodologiczne podstawy projektowania modeli dojrzałości*, „Nauki o Zarządzaniu”, 2015; vol. 23.
82. Kaczmarek T., *Różne oblicza suburbanizacji. Od przedmieść w cieniu miasta do post-suburbiów*, „Prace i Studia Geograficzne”, 2020; vol. 65, no. 3.
83. Kadam M., Bocharé R., *Packaging waste trends in the age of sustainability: a case study of online shopping behaviour pre and post-COVID*, „Environment, Development and Sustainability”, 2023; vol. 280, no. 1.
84. Kalisiak-Mędelska M., *Zadowolenie z miejsca zamieszkania – ocena mieszkańców i władz lokalnych na przykładzie Główna*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2011; vol. 241.
85. Kantor-Pietraga I., *Does One Decade of Urban Policy for the Shrinking City Make Visible Progress in Urban Re-Urbanization? A Case Study of Bytom, Poland*, „Sustainability”, 2021, vol. 13, no. 4408.
86. Kauf S., *Współczesne wyzwania dla logistyki miasta – kształtowanie nowych struktur przestrzennych w dostawach towarów*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej: Zarządzanie”, 2016; vol. 1.
87. Kawa J., *Metodologia, metodyka, metoda jako podstawa wywodu naukowego*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2013; vol. 21.

88. Kiba-Janiak M., *Wpływ suburbanizacji na system logistyki miejskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Ekonomika Transportu i Logistyka”, 2014; vol. 51.
89. Kirejczyk R., Antosiewicz R., Nawrot K., Prandencki K., *Najważniejsze wyzwania gospodarcze świata w perspektywie roku 2050*, „Przyszłość. Świat-Europa-Polska”, 2013; vol. 2.
90. Kleer J., *Rozwój a system kulturowy*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, 2019; vol. 57.
91. Knutsen C.H., Gerring J., Skaaning S.E., *Local Democracy and Economic Growth*, “The Varieties of Democracy Institute Working Paper”, 2016; vol. 39.
92. Kornecki J., Markowski T., *Rola władz publicznych w budowaniu miasta innowacyjnego – tendencje światowe, wyzwania dla polskich metropolii (na tle europejskiego projektu Innopolis)*, „Studia KPZK PAN”, 2011; vol. 141.
93. Kornilowicz J., *Wybrane elementy polityki mieszkaniowej*, „Problemy Rozwoju Miast”, 2005; vol. 2.
94. Kosieradzka A., Smagowicz J., *Model dojrzałości organizacji w obszarze publicznego zarządzania kryzysowego*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2018; vol. 128.
95. Kowalski R., *Polityka społeczna w Polsce wobec przemian europejskiego modelu społecznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 2013; vol. 02.
96. Koźlak A., Pawłowska B., *Współczesne wyzwania europejskiej polityki transportowej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2016; vol. 450.
97. Krzysztofiak J., Pawlak K., *Problem ubóstwa i wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2017; vol. 1.
98. Kuchcik M., Milewski P., *Zanieczyszczenie powietrza w Polsce – stan, przyczyny i skutki*, „Studia KPZK PAN”, 2018; vol. 1.
99. Kudłacz T., Markowski T., *Miejskie obszary funkcjonalne w świetle wybranych koncepcji teoretycznych – zarys problemu*, „Studia KPZK PAN”, 2017; vol. 174.
100. Kurth D., *City Models and Preventive Planning Strategies for Resilient Cities in Germany*, “Urban Planning”, 2022; vol. 7, no. 4.
101. Kusterka-Jefmańska M., *Pomiar jakości życia na poziomie lokalnym – wybrane*

- doświadczenia europejskie i doświadczenia polskich samorządów*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2012; vol. 264.
102. Kwak A., *Od rodziny nuklearnej Talcotta Parsonsa do wielości form życia rodzinnego współcześnie*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 2019; vol. 47, no. 4.
103. Leighton K., Kardong-Edgren S., Schneidereith T., Foisy C., *Using Social Media and Snowball Sampling as an Alternative Recruitment Strategy for Research*, „Clinical Simulation in Nursing”, 2021; vol. 55.
104. Lewandowska J., *Realizacja koncepcji smart city w obszarze jakości życia – analiza porównawcza miast Polski i Holandii*, „Świat Idei i Polityki”, 2023; vol. 1.
105. Liang D., de Jong M., Schraven D., Wang L., *Mapping key features and dimensions of the inclusive city: A systematic bibliometric analysis and literature study*, “International Journal of Sustainable Development & World Ecology”, 2022; vol. 29, no. 1.
106. Lipiński R., *Organizacja, efektywność, zmiana i transformacja: rozumienie podstawowych pojęć*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania: Współczesne Problemy Zarządzania”, 2014; vol. 1.
107. Lissowski O., *Usługi publiczne i usługi w interesie ogólnym – koncepcja i niektóre problemy instytucjonalne marketingowej modernizacji świadczenia usług publicznych w Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2017; vol. 74.
108. Liszewski S., *Miasto jako obszar podaży i popytu turystycznego. Studium z geografii turystyki*, “Turyzm”, 2007; vol. 17, no. 1-2.
109. Luo K., Wang Z., Sha W., Wu J., Wang H., Zhu Q., *Integrating Sponge City Concept and Neural Network into Land Suitability Assessment: Evidence from a Satellite Town of Shenzhen Metropolitan Area*, “Land”, 2021; vol. 10, no. 872.
110. Łązniewska E., *Istota koncepcji smart city. Aktywność miasta Poznania na drodze do smart city*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2019; vol. 48.
111. Macelko M., *Specyfika zarządzania miastem - kilka uwag*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2014; vol. 76.
112. Maciejewski G., *Europa wobec przemian kulturowych, systemowych i gospodarczych*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2015; vol. 218.
113. MacKinnon N., Luke A., *Changes in Identity Attitudes as Reflections of Social and*

- Cultural Change*, "The Canadian Journal of Sociology", 2002; vol. 27, no. 3.
114. Majewska A., *Problemy reurbanizacji postindustrialnych dzielnic miast – przykład warszawskiego Kamionka*, „Studia Miejskie”, 2017; vol. 26.
115. Maldini I., *The Amsterdam Doughnut - moving towards “strong sustainable consumption” policy?*, Paper presented at 4th PLATE 2021 Virtual Conference, 2021.
116. Mancebo F., *Smart city strategies: time to involve people. Comparing Amsterdam, Barcelona and Paris*, “Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability”, 2020; vol. 13, no. 2.
117. Mańkowski C., Szmelter-Jarosz A., Jezierski A., *Managing Supply Chains During the Covid-19 Pandemic*, „Central European Management Journal”, 2022; vol. 4.
118. Marciniak E., *Samorządy wobec starych i nowych oczekiwań społecznych*, „Pomorski Thinkletter”, 2024; vol. 1, no. 16.
119. Martusewicz J., Szumowski W., *Modele dojrzałości a modele doskonałości. Niezależność czy współzależność na drodze do rozwoju organizacji*, „Organizacja i Kierowanie”, 2018; vol. 1.
120. Masik G., Studzińska D., *Ewolucja koncepcji i badania miasta inteligentnego*, „Przegląd Geograficzny”, 2018; vol. 90, no. 4.
121. McFarlane C., *The city as a machine for learning*, “Transactions of the Institute of British Geographers”, 2011; vol. 36, no. 3.
122. McGill R., *Urban management in developing countries*, “Cities”, 1998; vol. 15, no. 6.
123. Męćfal S., *Problemy badań terenowych – wybrane kwestie metodologiczne, praktyczne oraz etyczne przy badaniu zjawisk „trudnych”*, „Przegląd Socjologiczny”, 2012; vol. 1.
124. Mierzejewska L., Wdowicka M., *City Resilience vs. Resilient City: Terminological Intricacies and Concept Inaccuracies*, „Quaestiones Geographicae”, 2018; vol. 37, no. 2.
125. Milczarek D., *Unia Europejska a globalizacja*, „Studia Europejskie”, 2004; vol. 3.
126. Miński R., *Wywiad pogłębiony jako technika badawcza. Możliwości wykorzystania IDI w badaniach ewaluacyjnych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 2017; vol. 13, no. 3.
127. Mularska-Kucharek M., Brzeziński K., *Jakość życia a przywiązanie do miejsca zamieszkania na przykładzie Łodzi*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 2017; vol. 1, no.

- 67.
128. Musioł-Urbańczyk A., *Metody wspomagające implementację strategii rozwoju jednostki samorządu terytorialnego*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2015; vol. 78.
129. Musterd S., Gritsai O., *The creative knowledge city in Europe: Structural conditions and urban policy strategies for competitive cities*, „European Urban and Regional Studies”, 2012; vol. 20, no. 3.
130. Naderifar M., Goli H., Ghaljaie F., *Snowball Sampling: A Purposeful Method of Sampling in Qualitative Research*, “Strides in Development of Medical Education”, 2017; vol. 14, no. 3.
131. Nowicka K., *Smart City – miasto przyszłości*, „Gospodarka Materialowa i Logistyka”, 2014; vol. 5.
132. Nowotarski B., *Kryzys zasady przedstawicielstwa a odpowiedzialność władzy w demokracji. Próba konceptualizacji*, „Przegląd Sejmowy”, 2014; vol. 1.
133. Noworól K., Sasak J., Kożuch A.J., *Partycypacja a komunikowanie w zarządzaniu publicznym*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, 2016; vol. 7, no. 1.
134. Obora H., *Podejście PDCA Problem Solving w rozwiązywaniu problemów organizacji*, „Acta Universitatis Lodzianis Folia Oeconomica”, 2010; vol. 234.
135. Olds K., Yeung H., *Pathways to global city formation: a view from the developmental city-state of Singapore*, „Review of International Political Economy”, 2004; vol. 11, no. 3.
136. Oueslati W., Alvanides S., Garrod G., *Determinants of urban sprawl in European cities*, „Urban Studies”, 2015; vol. 52, no. 9.
137. Owsiański J.W., Tarchalski T., *Pomiar jakości życia. Uwagi na marginesie pewnego rankingu*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania: Współczesne Problemy Zarządzania”, 2008; vol. 1.
138. Pawlewicz K., Pawlewicz A., *Rola partycypacji społecznej na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie: Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, 2010; vol. 83.
139. Pawłowska B., *Intelligent transport as a key component of implementation the sustainable development concept in smart cities*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego: Ekonomika Transportu i Logistyka”, 2018; vol. 79.
140. Pawłowska B., *W kierunku zrównoważonego rozwoju – przegląd efektów działań*

- w Polsce, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2015; vol. 401.
141. Parfianowicz W., Czepkiewicz M., Rok J., Morawski P., Skrzypczyński R., *Jak rozmawiać o dewzroście i postwzroście?*, „Czas Kultury”, 2020; vol. 3.
142. Parysek J., *Od „miasta socjalistycznego” do nowoczesnego miasta XXI w.*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2017; vol. 38.
143. Parysek J., *Rewitalizacja jako problem i zadanie własne, polskich samorządów lokalnych*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 2016; vol. 33.
144. Parysek J., *Rola lokalnego samorządu terytorialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym gmin*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2015; vol. 3.
145. Pearce D., Atkinson G., *The concept of sustainable development: An evaluation of its usefulness ten years after Brundtland*, “Swiss Journal of Economics and Statistics”, 1998; vol. 134, no. 3.
146. Phillipson Ch., Grenier A., *Urbanization and ageing: Ageism, inequality, and the future of “age-friendly” cities*, “University of Toronto Quarterly”, 2021; vol. 90, no. 2.
147. Piasny J., *Poziom i jakość życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1993; vol. 55, no. 2.
148. Pokładecki J., *Partycypacja a lokalny system polityczny*, „Eastern Review”, 2018; vol. 7.
149. Prokopska A., Martyka A., *Miasto jako organizm przyjazny człowiekowi*, „Budownictwo i Architektura”, 2017; vol. 1.
150. Pychyńska J., Siatka J., *Budowanie społeczeństwa obywatelskiego w Europie współcześnie – mit czy konieczność?*, „Rocznik Administracji Publicznej”, 2022; vol. 8.
151. Rahman M., *Urban sustainability through strategic planning: A case of metropolitan planning in Khulna city, Bangladesh*, “Journal of Urban Management”, 2016; vol. 5, no. 1.
152. Rahman P., Panchenko A., Safarov A., *Using neural networks for prediction of air pollution index in industrial city*, “Earth and Environmental Science”, 2016; vol. 87.
153. Rajhans K., *Effective Communication Management: A Key to Stakeholder Relationship Management in Project-Based Organizations*, “The IUP Journal of Soft Skills”, 2018; vol. 12, no. 4.

154. Rashid A., *Doughnut Economics - A Roadmap for a Thriving Sustainable City*, „Urbanice Malaysia”, 2020; vol. 1.
155. Reszka L., *Koniunkcja logistyki i optymalizacji*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici: Zarządzanie”, 2012; vol. 39.
156. Rioux L., Werner C., *Residential satisfaction among aging people living in place*, „Journal of Environmental Psychology”, 2011; vol. 31, no. 2.
157. Rokicka E., Petelewicz M., *Subiektywna jakość życia a status społeczno-ekonomiczny. Na przykładzie mieszkańców Łodzi*, „Przegląd Socjologiczny”, 2014; vol. 2.
158. Roseland M., *Dimensions of the eco-city*, „Cities”, 1997; vol. 14, no. 4.
159. Ross C., Mirowsky J., *Family Relationships, Social Support and Subjective Life Expectancy*, „Journal of Health and Social Behavior”, 2002; vol. 43, no. 4.
160. Rutakumwa R., Mugisha J.O., Bernays S., Kabunga E., Tumwekwase G., Mbonye M., Seeley J., *Conducting in-depth interviews with and without voice recorders: a comparative analysis*, „Qualitative Research”, 2020; vol. 20, no. 5.
161. Ryba M., *Czym jest koncepcja smart city, a zatem dlaczego powinniśmy je nazywać miastem sprytnym*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Regiony, metropolie, miasta”, 2017; vol. 467.
162. Rzeńca A., *Wyzwania i dylematy polityki miejskiej w obliczu kryzysu ekologicznego*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego”, 2016; vol. 21.
163. Schumpeter J.A., *The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest and the business cycle*, „Harvard Economic Studies”, 1934; vol. 46, Harvard College, Cambridge, MA.
164. Siekierski J., Rutkowska M., *Zrównoważony rozwój jako koncepcja w naukach ekonomicznych*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”, 2008; vol. 8.
165. Sikorski D., *Wybrane kierunki i aspekty przemian funkcjonalnych terenów przemysłowych we Wrocławiu w latach 1989–2016*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego”, 2019; vol. 33, no. 4.
166. Skrzypczyński R., *Postwzrost, dewzrost, awzrost... Polska terminologia dla różnych wariantów przyszłości bez wzrostu*, „Czas Kultury”, 2020; vol. 3.
167. Slezak J., *Classification of European Union Countries in the Context of E-government: a Cluster Analysis*, „Acta Academica Karviniensia”, 2023; vol. 23, no. 2.

168. Sobol A., *Inteligentne miasta versus zrównoważone miasta*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2017; vol. 320.
169. Sochacka-Sutkowska E., *Rewitalizacja poprzemysłowych nabrzeży Göteborga jako przykład realizacji zintegrowanego planowania rozwoju miast w fazie ich reurbanizacji*, „Studia KPZK PAN”, 2011; vol. 142.
170. Solarek K., *Współczesne koncepcje rozwoju miasta*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2011; vol. 56, no. 4.
171. Sółdra-Gwiżdż T., Szczygielski K., Rauziński R., *Grupy szczególnie zagrożone wykluczeniem społecznym — aspekt demograficzny*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, 2012; vol. 9.
172. Sorychta-Wojczyk B., Musioł-Urbańczyk A., *Przesłanki aktualizacji i bariery implementacji strategii w miastach na prawach powiatu w Polsce*, „Zarządzanie Publiczne”, 2017; vol. 3.
173. Sójka A., *Europejski zielony Ład – Unia Europejska od zrównoważonego rozwoju i bezpieczeństwa środowiskowego do ekologizmu*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa”, 2022; vol. 12, no. 12.
174. Stelmach J., *O wpływie wybranych metod selekcji nieliniowych zmiennych objaśniających na jakość modeli regresyjnych*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2015; vol. 219.
175. Stelmaszewska N., *Konsekwencje suburbanizacji dla miast i stref podmiejskich w świetle literatury krajowej i zagranicznej*, „Urban Development Issues”, 2020; vol. 66, no. 1.
176. Strojny M., *Zarządzanie wiedzą – ogólny zarys koncepcji*, „Przegląd Organizacji”, 2000; vol. 2.
177. Szewczak W., *Budowa skali pomiarowej w politologii*, „Atheneum”, 2012; vol. 36.
178. Szlachta J., *Nowe uwarunkowania trzeciej generacji strategii rozwoju regionalnego w Polsce*, „Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH: Polityka gospodarcza jako gra w wyzwania i odpowiedzi rozwojowe”, 2014; vol. 94.
179. Szmelter-Jarosz A., Suchanek M., *Mindset, quality of life and mobility choices – the complex analysis for urban and suburban areas in Poland*, „Science Talks”, 2023; vol. 8, no. 100263.
180. Szoltysek J., *Koncepcja punktów mobilnościowych jako narzędzie kształtowania mobilności w mieście*, „Transport Miejski i Regionalny”, 2008; vol. 10.
181. Sztando A., *Motywacja władz małych miast do planowania strategicznego w świetle*

- terminów przyjęcia i okresów obowiązywania strategii rozwoju*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2016; vol. 443.
182. Sztumski W., *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia*, „Problemy Ekorozwoju”, 2006; vol. 1, no. 2.
183. Szukielójć-Bieńkuńska A., *Pomiar jakości życia w statystyce publicznej*, „Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician”, 2015; vol. 7.
184. Szulc A., Mempel-Śnieżyk A., *City Development Concepts as a Response to the Current Challenges Cities Face*, “Biblioteka Regionalisty”, 2022; vol. 1.
185. Szumowski W., *Koncepcja good governance w doskonaleniu systemu zarządzania urzędu administracji samorządowej*, „Nauki o Zarządzaniu”, 2012; vol. 13.
186. Szwajca D., *Znaczenie dialogu z interesariuszami w kreowaniu reputacji przedsiębiorstwa jako inteligentnej organizacji*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: Organizacja i Zarządzanie”, 2015; vol. 86.
187. Szwedzka K., Lipiak J., *Model PDCA w procesie implementacji zmiany w przedsiębiorstwie*, „Zarządzanie Przedsiębiorstwem”, 2017; vol. 2.
188. Szymańska S., Biegańska J., *Fenomen urbanizacji i procesy z nim związane*, „Studia Miejskie”, 2011; vol. 4.
189. Tawney L., Miller M., Bazilian M., *Innovation for sustainable energy from a pro-poor perspective*, “Climate Policy”, 2015; vol. 15, no. 1.
190. Toyne P., *City of Learning*, “RSA Journal”, 1994; vol. 142, no. 5450.
191. Turner K.L., Makhija M.V., *The role of organizational controls in managing knowledge*, “The Academy of Management Review”, 2006; vol. 31, no. 1.
192. Turner R., Wills J., *Downscaling doughnut economics for sustainability governance*, “Current Opinion in Environmental Sustainability”, 2022; vol. 56, no. 101180.
193. Warnecke T., *Operationalizing the Doughnut Economy: An Institutional Perspective*, “Journal of Economic Issues”, 2023; vol. 57, no. 2.
194. Webster C., Leleux C., *Searching for the real sustainable smart city?*, “Information Polity”, 2019; vol. 24, no. 3.
195. Wendling L., Huovila A., zu Castell-Rüdenhausen M., Hukkalainen M., Airaksinen M., *Benchmarking nature-based solution and smart city assessment schemes against the sustainable development goal indicator framework*, „Frontiers in Environmental Science”, 2018; vol. 6, no. 69.
196. Wendt J., *Europejski kryzys migracyjny a gospodarka*, „Biuletyn Nowej Ery”, 2016; vol. 6.

197. Węclawowicz-Bilska E., *Miasto przyszłości – tendencje, koncepcje, realizacje*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, 2012; vol. 109, no. 1.
198. Witek J., *Jakość życia jako punkt odniesienia do kształtowania koncepcji rozwoju miasta*, „Handel Wewnętrzny”, 2016; vol. 5.
199. Wołczek P., *Wdrażanie strategii jednym z najsłabszych ogniw zarządzania strategicznego*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów SGH”, 2012; vol. 116.
200. Woźniak Z., *Cykliczne badania jakości życia narzędziem wsparcia miejskiej strategii rozwoju*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2015; vol. 77, no. 1.
201. van Solinge H., Henkens K., *Living longer, working longer? The impact of subjective life expectancy on retirement intentions and behaviour*, “European Journal of Public Health”, 2010; vol. 20, no. 1.
202. Vanhanen T., *A New Dataset for Measuring Democracy, 1810–1998*, “Journal of Peace Research”, 2000; vol. 37, no. 2.
203. Załona T., *Kształtowanie wizerunku jako instrument zarządzania współczesnym przedsiębiorstwem*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 2011; vol. 15.
204. Zasina J., *Reurbanizacja w świetle dotychczasowych badań nad miastami europejskimi*, „Studia Miejskie”, 2015; vol. 20.
205. Zelga-Szmidła A., Ociepa-Kubicka A., Rozpondek K., *Odpady komunalne w Polsce – problematyka zarządzania i zagospodarowania*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej: Zarządzanie”, 2018; vol. 31.
206. Ziółkowski S., *Bariery dla transferu wiedzy wewnątrz organizacji*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2017; vol. 322.
207. Zupok S., *Tworzenie wartości dla interesariuszy w gospodarce o obiegu zamkniętym*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, 2021; vol. 70.

Dokumenty, raporty, akty prawne

1. *Droga do zdrowej planety dla wszystkich, Plan działania UE na rzecz eliminacji zanieczyszczeń wody, powietrza i gleby*, Komisja Europejska, COM(2021) 400 final.
2. *Europejski Zielony Ład*, Komisja Europejska, COM(2019)640.
3. *Gdańska Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych do roku 2030*, Rada Miasta Gdańska, Uchwała nr XXX/846/16 z dnia 27 października 2016 r.
4. *Green Paper - Towards a new culture for urban mobility*, European Commission, Brussels 2007, {SEC(2007) 1209}, COM(2007), 551.
5. *Handbook of Sustainable Urban Development Strategies*, Komisja Europejska, EUR 29990 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020.
6. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 1997, nr 78 poz. 483.
7. *Krajowy Plan Zagospodarowania Odpadów 2022*, Dz. 2016, poz. 748.
8. *Model Integracji Imigrantów*, Rada Miasta Gdańska, Uchwała nr XXVI/673/16 z dnia 30 czerwca 2016 r.
9. *Gdański Program Promocji Zdrowia i Przeciwdziałania Chorobom Cywilizacyjnym na lata – 2021 – 2025*, Rada Miasta Gdańska, Uchwała nr XXIX/753/20 z dnia 29 października 2020 r.
10. *Plan adaptacji do zmian klimatu dla miasta Gdańska*, Rada Miasta Gdańska, Uchwała nr XIII/249/19 z dnia 29 sierpnia 2019 r.
11. *Plan gospodarki niskoemisyjnej dla miasta Gdańska*, Rada Miasta Gdańska, Uchwała nr XVII/510/15 z dnia 17 grudnia 2015 r.
12. *Polityka Naukowa Państwa*, Ministerstwo Edukacji i Nauki, Warszawa 2022.
13. *Przekształcamy nasz świat: Agenda na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju*, ONZ, A/RES/70/1, 2015.
14. *Regionale Prognose 2016–2040; Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag*, CBS/PBL, The Netherlands, 2016.
15. Rozporządzenie (WE) nr 1082/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie europejskiego ugrupowania współpracy terytorialnej, (EUWT), Dz. Urz. UE L 210 z 31.07.2006.
16. *Strategic Plan 2020-2024: Regional and Urban Policy*, Komisja Europejska, Ares(2020)4632064.
17. *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Gdańska*, Rada Miasta Gdańska, Uchwała nr LI/1506/18 z dnia 23 kwietnia 2018 r.

18. *Środowisko Europy 2020 — stan i prognozy*, Europejska Agencja Środowiska, Luksemburg 2019.
19. *Territorial Agenda 2030. A future for all places*, Komisja Europejska, Niemcy 2020.
20. *The Future of Cities. Opportunities, Challenges and the Way Forward*, Komisja Europejska, EUR 29752 EN, Publications Office, 2019.
21. *Urban Agenda for the EU*, Komisja Europejska, COM(2017)657.
22. *Urban Agenda for the EU. Pact of Amsterdam*, Komisja Europejska, Doc. 15802/14, Publications Office, 2016.
23. *Ustawa o finansach publicznych*, Dz.U. 2009 Nr 157 poz. 1240.
24. *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, Dz. U. 2003, nr 80, poz. 717.
25. *Ustawa o pomocy społecznej*, Dz. U. 2004, nr 64, poz. 593.
26. *Ustawa o referendum lokalnym*, Dz. U. 2000, nr 88, poz. 985.
27. *Ustawa o rewitalizacji*, Dz. U. 2015, poz. 485.
28. *Ustawa o samorządzie gminnym*, Dz. U. 2012, nr 0, poz. 567.
29. *Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*, Dz.U. 2006, nr 227, poz. 1658.
30. *Wieloletni Ramowy Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Przeciwdziałania Narkomanii dla Gminy Miasta Gdańska na lata 2021-2025*, Rada Miasta Gdańska, Uchwała nr XXIX/748/20 z dnia 29 października 2020 r.
31. *Zarządzanie zielenią miejską*, NIK, Kraków 2017.

Źródła internetowe

1. *A City Portrait Canvas for Workshops*, Doughnut Economics, <https://doughnuteconomics.org/tools/76>.
2. *Aktualizacja gminnego programu rewitalizacji. Nabór fiszek projektowych*, Biuro Rozwoju Gdańska, <https://www.brg.gda.pl/aktualnosci/rewitalizacja/1928-aktualizacja-gminnego-programu-rewitalizacji-nabor-fiszek-projektowych>.
3. *Amsterdam City Doughnut*, DEAL, <https://doughnuteconomics.org/stories/amsterdam-city-doughnut>.
4. *Aplikacja Czyste Miasto Gdańsk - ma pomóc w codziennej segregacji odpadów*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Aplikacja->

- Czyste-Miasto-Gdansk-pomoze-w-codziennych-wyborach-segregacji-odpadow,a,158686.
5. *Atlas Dobrych Praktyk. Działania Laureatów i Finalistów Super Samorząd i Super Głos 2021*, Fundacja im. Stefana Batorego, https://www.maszglos.pl/wp-content/uploads/2022/07/atlas_dobrych_praktyk.pdf.
 6. Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start>.
 7. *Beleidskader Participatie*, Gemeente Amsterdam, <https://openresearch.amsterdam/nl/page/86520/beleidskader-participatie>.
 8. *Cel 11: Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu*, United Nations, <http://www.un.org.pl/cel11>.
 9. *City WORKS Toolkit*, City WORKS, <https://localising-global-agendas.org/city-works-toolkit/>.
 10. *Co to jest partycypacja obywatelska?*, Partycypacja Obywatelska, <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/abc-partycypacji/co-to-jest-partycypacja-obywatelska-2/#Czemu>.
 11. *Conference of the Parties (COP)*, United Nations Climate Change, <https://unfccc.int/process/bodies/supreme-bodies/conference-of-the-parties-cop>.
 12. *COP16 Mexico 2010*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <https://unic.un.org.pl/klimat/cancun.php>.
 13. *Creating City Portraits: A methodological guide from the Thriving Cities Initiative*, DAEL, Oxford 2020, <https://doughnuteconomics.org/Creating-City-Portraits-Methodology.pdf>.
 14. *Czy miastem można zarządzać jak przedsiębiorstwem?*, Akademia Uniwersytetu Łódzkiego, <https://samorząd.pap.pl/kategoria/akademia-universytetu-lodzkiego/czy-miastem-mozna-zarzadzac-jak-przedsiębiorstwem-wywiad>.
 15. *Czym jest dobra praktyka? Zasady i kryteria identyfikacji*, Leaderatorium. Portal informacyjny dla lokalnych społeczności, <http://cdr112.e-kei.pl/leader/index.php/200-czym-jest-dobra-praktyka-zasady-i-kryteria-identyfikacji>.
 16. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (1972) Stockholm Declaration*, United Nations Digital Library, <https://digitallibrary.un.org/record/84660>.
 17. *Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju*, Biblioteka Sejmowa, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1992.html>.
 18. *Demokracja deliberatywna*, Encyklopedia Administracji Publicznej, http://encyklopediaap.uw.edu.pl/index.php/Demokracja_deliberatywna.
 19. *Doughnut Diagrams in 25+ languages*, Doughnut Economics, <https://doughnuteconomics.org/tools/65>.
 20. *Doughnut Unrolled: Introducing the four lenses*, Doughnut Economics, <https://doughnuteconomics.org/tools/142>.
 21. Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/aktywnosc-spoeczna;3867107.html>.

22. *Europe: Pollution Index by City 2020*, NUMBEO, https://www.numbeo.com/pollution/region_rankings.jsp?title=2020-mid&displayColumn=0®ion=150.
23. Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>.
24. *Gdańsk dołączył do sieci miast przyjaznych seniorom. Mamy certyfikat WHO*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Gdansk-przyjazny-seniorom-Miasto-otrzymalo-certyfikat-od-Swiatowej-Organizacji-Zdrowia,a,261409>.
25. *Gdańsk w liczbach*, <https://www.gdansk.pl/gdansk-w-liczbach/mieszkanicy,a,108046>.
26. *Inne dokumenty rozwojowe, które powstają w Gdańsku*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/strategia-rozwoju-miasta-gdansk-2030/inne-dokumenty-rozwojowe-ktore-powstaja-w-gdansku,a,51058>.
27. International Federation for Housing and Planning, <https://www.ifhp.org/measuring-social-sustainability-1>.
28. International Network of Cities Where Living is Good, <https://www.cittaslow.org/content/association>.
29. Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/miasto;2482792.html>.
30. *Johannesburg Summit 2002*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <http://unic.un.org.pl/johannesburg/>.
31. *Jakość życia w Gdańsku*, Otwarte dane w Gdańsku, <https://www.gdansk.pl/otwarte-dane-w-gdansku?show=data&id=jakosc-zycia-w-gdansku&s=byGroup&i=urzedmiejski>.
32. Konferencja w sprawie przyszłości Europy, <https://futureu.europa.eu/processes/Economy/f/13/>.
33. *Konsultacje społeczne jako narzędzie partycypacji publicznej, Warszawa 2019*, Kancelaria Senatu, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/171/plik/ot_666.pdf.
34. *Life Cycle Assessment: Principles and Practice*, Scientific Applications International Corporation, <http://people.cs.uchicago.edu/~ftchong/290N-W10/EPAonLCA2006.pdf>.
35. *Misja i cele*, Unia Metropolii Polskich, <https://metropolie.pl/o-nas/misje-i-cele>.
36. *Monitorowanie realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce*, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/monitoring-realizacji-agendy-2030>.
37. *Non-economic losses in the context of the work programme on loss and damage. Technical paper, FCCC/TP/2013/2*, United Nations, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2013/tp/02.pdf>.
38. *O projekcie Zwiększanie wpływu Młodych i Dorosłych na życie w Gdańsku*, Fundacja RC, <https://fundacjarc.org.pl/projekty/decydujemy>.
39. OECD, <https://www.oecd.org/>.
40. *Organisational structure of the City of Amsterdam*, Gemeente Amsterdam, <https://www.amsterdam.nl/en/governance/city->

organisation/#:~:text=Organisational%20structure%20of%20the%20City%20of%20Amsterdam%20The,They%20also%20support%20residents%20with%20participation%20or%20work.

41. *Our Common Future 1987*, Brundtland-Kommission (WCED), <https://digitallibrary.un.org/record/139811?v=pdf>.
42. *Porozumienie Paryskie, L282/4*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019\(01\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019(01)&from=PL).
43. Portal GeoGdańsk, <https://geogdansk.pl/app/pl/?lang=pl&page=Strona-g%C5%82%C3%B3wna>.
44. *Protokół z Kioto*, Ministerstwo Klimatu i Środowiska, https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/umowy_miedzynarodowe/zmiany_klimatu/Protokol_z_Kioto.pdf.
45. *Puchar Recyklingu dla Gdańska. Za gospodarkę odpadami i edukację ekologiczną*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Puchar-Recyklingu-dla-Gdanska-Za-gospodarke-odpadami-i-edukacje-ekologiczna,a,156503>.
46. *Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Policy Coherence for Sustainable Development, 2019*, OECD, <https://www.oecd.org/gov/pcsd/recommendation-on-policy-coherence-for-sustainable-development-eng.pdf>.
47. Rejnowski B., *Z dziejów Konferencji Klimatycznych ONZ 1972-2013*, KZP, 2013, <https://graf.kzp.pl/art/art-2013-02.pdf>.
48. Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl>.
49. Statista, *Amsterdam - Statistics & Facts*, <https://www.statista.com/topics/9014/amsterdam/#topicOverview>.
50. *Stowarzyszenie Polskie Miasta Cittaslow*, Cittaslow Polska, <https://cittaslowpolska.pl/stowarzyszenie-polskie-miasta-cittaslow/o-nas/>.
51. *Strategia rozwoju gminy. Poradnik praktyczny*, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/strategia-rozwoju-krok-po-kroku--podrecznik-dla-gmin>.
52. *Strategia Rozwoju Miasta – Gdańsk 2030 Plus*, strona internetowa miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/strategia-rozwoju-miasta-gdansk-2030>.
53. Strona internetowa DEAL, <https://doughnuteconomics.org/tools-and-stories>.
54. Strona internetowa OMGGS, <https://www.metropoliagdansk.pl/kim-jestesmy/>.
55. Strona internetowa Portu Lotniczego im. Lecha Wałęsy w Gdańsku, <https://www.airport.gdansk.pl/lotnisko/historia-lotniska-p27.html>.
56. Strona internetowa portu morskiego w Gdańsku, <https://www.portgdansk.pl/port/inwestycje-i-rozwoj/port-i-miasto/>.
57. *Sustainable development in the European Union Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context : 2022 edition*, Publications Office of the European Union, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0cf33c27-e706-11ec-a534-01aa75ed71a1/language-en>.

58. *The governing bodies of Amsterdam*, Gemeente Amsterdam, <https://www.amsterdam.nl/en/governance/governing-bodies/>.
59. *The World's Cities in 2018*, United Nations, https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/documents/2020/Jan/un_2018_worldcities_databooklet.pdf.
60. *Towards a Circular Economy in Amsterdam*, Municipality of Amsterdam and Circle Economy, <https://journey.circle-economy.com/circularamsterdam#156340>.
61. *Traffic Index 2021*, TomTom, <https://www.tomtom.com/traffic-index/ranking/>.
62. *Trends and key figures*, Urban Data Platform, <https://urban.jrc.ec.europa.eu/thefutureofcities/mobility#the-chapter>.
63. *Urodzenia i dzietność*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html>.
64. *Wielki Słownik Języka Polskiego*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/44306/dobra-praktyka>.
65. *World Population Ageing 2019*, United Nations, <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>.
66. *World Population Prospects 2022*, United Nations, <https://population.un.org/wpp/Graphs/Probabilistic/PopPerc/65plus/900>.
67. *World Population Prospects 2022. Summary of Result*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf.
68. *Współzarządzanie publiczne*, Encyklopedia Administracji Publicznej, http://encyklopediaap.uw.edu.pl/index.php/Wsp%C3%B3%C5%82rz%C4%85dzenie_publiczne.
69. *Zarządzenie Nr 936/21 z dnia 25 czerwca 2021 r. zmieniające zarządzenie w sprawie określenia szczegółowego zakresu działania i wewnętrznej struktury wydziałów Urzędu Miejskiego w Gdańsku*, Baza Aktów Własnych UM Gdańsk, https://baw.bip.gdansk.pl/UrządMiejskiwGdansk/document/546740/Zarządzenie-936_21.

Załączniki

1. Zestaw mierników jakości życia w pracach Eurostatu, GUS-u i OECD.
2. Ocena potencjału przenoszalności strategii rozwoju na przykładzie strategii wybranych miast europejskich.
3. Kwestionariusz ankiety dla przedstawicieli wybranych polskich miast.
4. Scenariusz indywidualnych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami miast polskich.
5. Kwestionariusz ankiety dla mieszkańców Gdańska.
6. Kwestionariusz ankiety dla przedstawicieli jednostek miejskich w Gdańsku.
7. Scenariusz indywidualnych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami jednostek miejskich w Gdańsku i NGO.

Załącznik 1. Zestaw mierników jakości życia w pracach Eurostatu, GUS-u i OECD.

Jednostka	Ostatni badany rok	Mierniki
Eurostat	2022	dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego^b, wskaźnik udziału w kwintylu dochodowym^a, wskaźnik zagrożenia ubóstwem w roku i dla danego momentu^a, poczucie zadowolenia z sytuacji finansowej gospodarstwa domowego^f, rzeczywista konsumpcja indywidualna <i>per capita</i>^e udział podstawowych wydatków w całkowitych wydatkach gospodarstwa domowego^a, wskaźnik znacznego niedostatku materialnego^a, zdolność do utrzymania aktualnego poziomu życia^a, udział osób doświadczających problemów z warunkami technicznymi mieszkania^a, liczba pokoi w mieszkaniu na jednego mieszkańca^a, poziom zadowolenia z mieszkania^f, poziom zatrudnienia i poziom bezrobocia^a, stopa długotrwałego bezrobocia^a, osoby żyjące w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej aktywności zawodowej^a, poziom zatrudnienia w niepełnym wymiarze godzin^a, udział pracowników o niskich zarobkach^a, udział pracowników z umową na czas określony^a, udział pracowników z umową na czas określony z uwagi na niemożność znalezienia stałej pracy^a, udział osób z wyższymi kwalifikacjami niż wymagane w obecnej pracy^a, częstość występowania śmiertelnych wypadków przy pracy^d, odsetek osób zgłaszających wypadek przy pracy^a, odsetek osób zgłaszających problemy zdrowotne związane z pracą^a, odsetek osób zgłaszających narażenie w pracy na czynniki niekorzystnie wpływające na samopoczucie fizyczne i psychiczne^a, średnia tygodniowa liczba godzin pracy^c, udział pracowników pracujących ponad 48 godzin w tygodniu^a, udział pracowników pracujących w nocy i w weekendy^a, udział pracowników z elastycznym czasem pracy^a, poziom zadowolenia z czasu dojazdu do pracy^f, poziom zadowolenia z pracy^f, udział osób, które nie chcą podjąć pracy^a, oczekiwana długość życia^c, oczekiwana długość życia w chwili urodzenia^c, lata życia w zdrowiu^e, samoocena stanu zdrowia^f, samoocena zdrowia psychicznego^g, BMI^c, udział osób palących papierosy^a, udział osób nałogowo pijących alkohol^a, odsetek osób podejmujących regularną aktywność fizyczną^a, odsetek osób spożywających pięć porcji owoców i warzyw dziennie^a, samoocena niezaspokojonych potrzeb w zakresie opieki medycznej^a, odsetek osób, które ukończyły ostatni poziom swojej edukacji^a, odsetek osób, które przedwcześnie zakończyły edukację^a, samoocena poziomu umiejętności cyfrowych^f, odsetek osób, które znają i nie znają żadnego obcego języka^a, poziom umiejętności pisania i czytania^f, poziom uczestnictwa w kształceniu dorosłych^a, poziom uczestnictwa w edukacji dzieci czteroletnich^a, poziom zadowolenia z wykorzystania wolnego czasu^f, poziom nieuczestniczenia w działaniach kulturalnych i sportowych^a, odsetek osób zgłaszających bariery finansowe utrudniające wypoczynek^a, częstotliwość spotkań z przyjaciółmi^c, poziom zadowolenia z relacji międzyludzkich^f, odsetek osób podejmujących się pracy w sektorze NGO^a, odsetek osób podejmujących się pracy w oddolnych inicjatywach społecznych^a, możliwość polegania na innej osobie w czasie kryzysu^a, możliwość omawiania z inną osobą swoich spraw osobistych^a, poziom ogólnego zaufania do innych^a, odsetek osób niezdolnych do pokrycia nagłych wydatków finansowych^a, odsetek osób zalegających z płatnościami^a, odsetek osób, które straciły pracę^a, poziom bezpieczeństwa fizycznego, liczba osób, które popełniły samobójstwo^d, zauważenie aktów wandalizmu i przestępstw w swoim miejscu zamieszkania^a, samoocena poziomu bezpieczeństwa^a, poziom zaufania do władz i usług publicznych^f, różnica w poziomie zatrudnienia kobiet i mężczyzn^a, luka płacowa między płciami^a, różnica we wskaźnikach zatrudnienia między ludnością krajową a obywatelami spoza UE^a, odsetek osób włączających się w działania partii politycznych i procesy partycypacji społecznej^a, poziom zanieczyszczenia powietrza pyłem zawieszonym PM₁₀ w mieście, poziom narażenia na hałas^a, ilość odpadów w miejscu zamieszkania, zadowolenie z terenów zielonych w miejscu zamieszkania^f, postrzeganie problemów związanych ze środowiskiem w miejscu zamieszkania^a, ogólny poziom satysfakcji z życia^f, częstość odczuwania negatywnych stanów emocjonalnych^f, poczucie bycia szczęśliwym^f, poczucie sensu życia^a
OECD	2020	średni dochód do dyspozycji netto <i>per capita</i>^a, średni dochód do dyspozycji netto gospodarstwa domowego^b, względne ubóstwo dochodowe^a, zdolność do utrzymania

		aktualnego poziomu życia^a, średnia wartość majątku gospodarstwa domowego^e, odsetek osób zagrożonych ubóstwem^a, liczba pokoi w mieszkaniu na jednego mieszkańca^a, średni dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego brutto po odliczeniu wydatków na mieszkanie^b, udział gospodarstw domowych wydających ponad 40% swoich dochodów na mieszkanie^a, odsetek gospodarstw domowych poniżej 50% mediany ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji bez toalety spółdzielczej^a, udział gospodarstw domowych z dostępem do Internetu^a, poziom zatrudnienia i bezrobocia^a, poczucie niepewności pracowników o swoje zatrudnienie^a, średnie roczne zarobki pracowników zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin^b, miernik obciążenia pracą^a, średnia tygodniowa liczba godzin pracy^c, oczekiwana długość życia w chwili urodzenia^c, odsetek populacji w wieku 16 lat lub starszej deklarującej „dobry” lub „bardzo dobry” stan zdrowia^a, łączna liczba zgonów z powodu samobójstw, nadużywania alkoholu i przedawkowania narkotyków^d, odsetek populacji w wieku 15 lat i starszej doświadczający objawów depresji w ciągu ostatnich dwóch tygodni^a, średnie wyniki PISA w matematyce, czytaniu i naukach przyrodniczych (osobno)^c, średnie wyniki PIAAC w umiejętności liczenia i czytania (osobno)^c, narażenie na zanieczyszczenie powietrza na zewnątrz^a, dostępność terenów zielonych poniżej 10 minut pieszo^a, średnie zadowolenie z życia^f, odsetek populacji zgłaszający więcej odczuć negatywnych niż pozytywnych dnia poprzedniego^a, liczba zgonów w wyniku napaści^d, odsetek osób deklarujących poczucie bezpieczeństwa w nocy w mieście lub okolicy^a, liczba zgonów w wypadkach samochodowych^d, dzienny czas przeznaczony na wypoczynek przez osoby zatrudnione w pełnym wymiarze godzin^c, różnica między płciami w łącznej liczbie godzin przepracowanych tygodniowo w ramach płatnej i bezpłatnej pracy^c, średnie zadowolenie z czasu wolnego^f, odsetek ludności w wieku produkcyjnym, pracująca ponad 60 godzin tygodniowo, z czego co najmniej 30 godzin nieodpłatnie^a, możliwość polegania na innej osobie w czasie kryzysu^a, średnia liczba godzin spędzonych w interakcjach społecznych tygodniowo^c, poziom zadowolenia z relacji międzyludzkich^f, udział oddanych głosów w populacji dopuszczonej do głosowania^a, odsetek osób w wieku 16-65 lat, które uważają, że mają wpływ na to, co robi rząd^a, wytworzone środki trwałe^e, aktywa własności intelektualnej^e, nakłady brutto na środki trwałe^a, odsetek PKB przeznaczany na B+R^a, wartość netto całej gospodarki^e, odsetek PKB przeznaczany na finansowanie rządu^a, odsetek zadłużonych gospodarstw domowych^a, stosunek aktywów finansowych do kapitału własnego banków^c, udział terenów pokrytych roślinnością w całkowitej powierzchni^a, powierzchnia naturalnych lasów^g, udział terenów i obszarów morskich objętych ochroną w powierzchni ogółem^a, zagrożone gatunki według Czerwonej Księgi^c, całkowita emisja gazów cieplarnianych z produkcji krajowej <i>per capita</i>^e, emisja CO₂ zawarta w krajowym popycie końcowym <i>per capita</i>^c, udział energii odnawialnej^a, zawartość nadwyżki azotu w glebie^c, absorpcja wody w zasobach wody ogółem^a, pobór wody w energii odnawialnej ogółem^a, zużyte surowce w celu zaspokojenia końcowego zapotrzebowania gospodarki <i>per capita</i>^c, odsetek odpadów komunalnych poddanych recyklingowi^a, odsetek osób w wieku 25-34 lat, które uzyskały co najmniej wykształcenie średnie II stopnia^a, udział pracowników z umową na czas określony z uwagi na niemożność znalezienia stałej pracy^a, lata potencjalnej utraty życia z powodu schorzeń i wypadków śmiertelnych^d, odsetek osób w wieku 15 lat lub starszych, deklarujących codzienne palenie tytoniu^a, odsetek populacji w wieku 15 lat lub starszej, która jestotyła^a, odsetek osób podejmujących się pracy w sektorze NGO^a, poziom ogólnego zaufania do innych^a, ogólny poziom zaufania do instytucji publicznych^a, zaangażowanie w procesy partycypacji społecznej^f, udział kobiet w krajowych niższych lub pojedynczych izbach parlamentu^a, postrzegany poziom korupcji^f
GUS	2018	odsetek gospodarstw domowych oceniających dobrze warunki życia^a, odsetek gospodarstw domowych, które doświadczyły ubóstwa warunków życia^a, odsetek gospodarstw domowych, które doświadczyły ubóstwa budżetowego^a, sytuacja dochodowa gospodarstwa domowego^a, postrzeganie rozmiarów ubóstwa w kraju i w rodzinie^a, stosunek do roli państwa w pomocy osobom ubogim^a, odsetek osób postrzegających wysoki poziom rozwarstwienia społecznego^a, odsetek osób narażony na hałas^a, odsetek osób narażony na zanieczyszczenia powietrza^a, odsetek gospodarstw domowych mieszkających w regionie o nadzwyczajnych zaletach^a,

	odsetek gospodarstw domowych mieszkających w miejscu o niedoinwestowanej infrastrukturze^a, odsetek osób oceniających „dobrze” i „bardzo dobrze” estetykę miejsca zamieszkania^a, odsetek osób odczuwający zadowolenie z terenów zielonych w miejscu zamieszkania^a, odsetek osób deklarujących poczucie bezpieczeństwa w nocy w mieście lub okolicy^a, odsetek osób obawiających się o swoje bezpieczeństwo^a, odsetek osób czujący się bezpiecznie w miejscu zamieszkania^a, poczucie przywiązania do lokalnej społeczności, miejscowości zamieszkania i wspólnoty religijnej^f, odsetek gospodarstw domowych z dostępem do Internetu^a, liczba podejmowanych aktywności w Internecie^c, odsetek osób należących do wspólnoty religijnej^a, stosunek do wiary^f, poziom zaangażowania w życie religijne wspólnoty^f, odsetek osób podejmujących się pracy w sektorze NGO^a, odsetek osób uczestniczących w wydarzeniach organizowanych przez NGO^a, odsetek osób wspierających finansowo NGO^a, odsetek osób, które mogą zgłosić się do bliskiej osoby po pomoc^a, poziom ogólnego zaufania do instytucji publicznych^a, odsetek osób, które doświadczyły dyskryminacji^a, odsetek osób postrzegających pewne grupy społeczne jako dyskryminowane^a, poziom zaufania do nieznajomych i sąsiadów^a, ogólny poziom zadowolenia z życia^a, odsetek osób zadowolonych z relacji międzyludzkich, sytuacji rodzinnej, miejscowości zamieszkania, warunków materialnych, sytuacji zawodowej, sposobu spędzania czasu wolnego, wykształcenia i zdrowia^a, odsetek osób odczuwający sens życia^a, odsetek osób deklarujących dobre samopoczucie^a

Oznaczenia: a – w %, b – w EUR/USD, c – w liczbach, d – na 100 tys. mieszkańców, e – mierzone parytetem siły nabywczej, f – w skali, g – km².

Załącznik 2. Ocena potencjału przenoszalności strategii rozwoju na przykładzie strategii wybranych miast europejskich

Element strategii	Wiedeń	Bruksela	Praga	Kopenhaga	Tallinn	Helsinki	Valletta	Warszawa	Budapeszt	Ryga
Strategia rozwoju obejmuje długi okres czasu – powyżej 20 lat	x									
Miasto ujęte zostało w perspektywie regionalnego i globalnego oddziaływania	x		x		x		x	x	x	x
Odwołano się do innych dokumentów strategicznych: Agend, Strategii, dokumentów europejskich	x							x	x	
Przedstawiony został proces tworzenia dokumentu wraz z zastosowanymi metodami i narzędziami	x							x	x	
Proces budowy strategii został poprzedzony diagnozą aktualnego stanu miasta – z uwzględnieniem danych statystycznych oraz prognoz				x		x	x		x	x
W sposób jasny określono wizję miasta oraz cele do osiągnięcia	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Odwołano się do najważniejszych wyzwań, stojących przed miastami XXI w. w zakresie środowiska naturalnego, społeczeństwa, logistyki miejskiej (w tym mobilności) oraz polityki miejskiej	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
W strategii zaprezentowano konkretną koncepcję rozwoju miasta	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Cele główne zostały podzielone na zadania wraz z procesem ich implementacji	x		x	x	x	x	x	x	x	x
W projekcie zostali uwzględnieni interesariusze miasta	x	x			x	x	x	x	x	x
Zaprezentowano wskaźniki oceny przy poszczególnych zadaniach	x			x	x	x	x	x	x	
Wskazano potencjalne formy finansowania przedsięwzięć oraz odpowiedzialne jednostki samorządu								x		
Uwzględniono etap monitorowania implementacji prowadzonych działań	x				x	x	x	x	x	x
Zaplanowano etap oceny przebiegu wdrażania strategii oraz ewaluacji	x							x	x	
SUMA	12	4	5	6	8	8	9	12	12	8
POTENCJAŁ PRZENOSZALNOŚCI	****	*	**	**	**	**	***	****	****	**

12-14 – bardzo wysoki potencjał [****] 9-11 – wysoki potencjał [***] 5-8 – średni potencjał [**] 0-4 – brak potencjału [*]

Załącznik 3. Kwestionariusz ankiety dla przedstawicieli wybranych polskich miast.

1. Proszę o wskazanie 5ciu skojarzeń, które wg Pana/Pani najlepiej opisują pojęcie zrównoważonego rozwoju. [pytanie otwarte]
2. Jak ważne jest umieszczenie w Strategii definicji idei zrównoważonego rozwoju? [w skali od 1 do 5]
(5) Bardzo ważne; (4) Ważne; (3) Neutralne; (2) Nieważne; (1) Brak wiedzy w tym temacie.
3. Co świadczy o tym, że miasto jest zrównoważone? [pytanie otwarte]
4. Jak długi okres czasu powinna obejmować Strategia rozwoju? [pytanie jednokrotnego wyboru]
 0 – 5 lat; 6 – 10 lat; 11 – 20 lat; 21 – 30 lat; więcej niż 30 lat.
5. Które z podanych elementów uznaje się w Państwa ocenie za konieczny w Strategii rozwoju i jak bardzo? [w skali od 1 do 5, gdzie 5 to bardzo ważne, 4 to ważne, 3 to neutralne, 2 to nieważne, 1 to brak wiedzy]
— Raport o stanie miasta/gminy za rok poprzedzający;
— Przedstawienie najważniejszych danych dla miasta/gminy z danego roku;
— Opis zastosowanych metod i narzędzi oraz celów sporządzenia Strategii;
— Przedstawienie metod oraz narzędzi monitorowania.
6. Strategia rozwoju miasta powinna charakteryzować się wyraźnie akcentowanym oddziaływaniem regionalnym i globalnym. [pytanie jednokrotnego wyboru]
 Tak; Nie.
7. Jakie dokumenty strategiczne zostały uwzględnione w procesie formułowania Strategii Rozwoju? [pytanie wielokrotnego wyboru]
 Agenda 2030; Europejski Zielony Ład; Urban Agenda for the EU; Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP; Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego; Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 r.; Strategia rozwoju na poziomie województwa; Plan zagospodarowania przestrzennego na poziomie województwa; Inne (jakie?).
8. Czy przed przystąpieniem do procesu budowy Strategii rozwoju została sporządzona diagnoza miasta/gminy? [pytanie jednokrotnego wyboru]
 Tak; Nie.
9. Jakie obszary diagnoza ta obejmowała? [pytanie wielokrotnego wyboru]

- Mobilność w mieście; Bezpieczeństwo; Rozwój gospodarczy; Planowanie przestrzenne; Edukacja i oświata; Stan środowiska naturalnego, Sytuacja demograficzna; Stan infrastruktury; Kondycja finansowa jednostek budżetowych i pomocniczych, Transparentność działań władz miejskich; Partycypacja społeczna; Zdrowie; Inne.
10. Jak oceniana jest ważność włączenia do procesu budowy Strategii interesariuszy? [w skali od 1 do 5, gdzie 5 to bardzo ważne, 4 to ważne, 3 to neutralne, 2 to nieważne, 1 to brak wiedzy]
- (5) Bardzo ważne; (4) Ważne; (3) Neutralne; (2) Nieważne; (1) Brak wiedzy w tym temacie.
11. Proszę wymienić interesariuszy, którzy zostali włączeni w proces budowy aktualnie obowiązującej Strategii miasta. [pytanie wielokrotnego wyboru]
- Mieszkańcy; Lokalni przedsiębiorcy; Miejscy aktywiści; Lokalni politycy;
 - Władze miejskie; Przedstawiciele NGO; Przedstawiciele uczelni wyższych;
 - Praktycy; Ekspertki; Planiści i urbaniści miejscy; Przedstawiciele jednostek budżetowych i pomocniczych; Inwestorzy; Deweloperzy; Turyści; Władze szczebla regionalnego i krajowego; Inni.
12. Czy planowane jest w przyszłości poszerzenie grona włączanych w proces budowania Strategii interesariuszy? [pytanie jednokrotnego wyboru]
- Tak; Nie; Brak wiedzy.
13. Jak ważne jest sformułowanie jasnej wizji miasta oraz jego misji? [w skali od 1 do 5, gdzie 5 to bardzo ważne, 4 to ważne, 3 to neutralne, 2 to nieważne, 1 to brak wiedzy]
- (5) Bardzo ważne; (4) Ważne; (3) Neutralne; (2) Nieważne; (1) Brak wiedzy w tym temacie.
14. Czy aktualnie obowiązująca Strategia rozwoju zawiera jasno sformułowaną wizję miasta? [pytanie jednokrotnego wyboru]
- Tak; Nie.
15. Czy aktualnie obowiązująca Strategia zawiera jasno określoną misję miasta? [pytanie jednokrotnego wyboru]
- Tak; Nie.
16. Jakie wyzwania dla miasta na kolejne lata zostały zidentyfikowane w aktualnie obowiązującej Strategii rozwoju i z jaką ważnością? [w skali od 1 do 5, gdzie 5 to bardzo ważne, 4 to ważne, 3 to neutralne, 2 to nieważne, 1 to brak wiedzy]

- Wyzwania związane z zarządzaniem miastem oraz prowadzeniem polityki miejskiej;
 - Kongestia transportowa oraz metody i narzędzia promowania transportu publicznego;
 - Cyfryzacja w obszarze usług dla mieszkańców i biznesu;
 - Zagrożenia związane ze zmianami klimatu - retencjonowanie wody, gospodarowanie odpadami, nagłe zdarzenia atmosferyczne;
 - Przemiany demograficzne - starzenie społeczeństwa, wyludnianie, napływ ludności,
 - Przeciwdziałanie skutkom suburbanizacji (rozlewanie się miast);
 - Aktywizowanie mieszkańców - partycypacja społeczna i transparentność władz lokalnych;
 - Inne.
17. Jaka koncepcja rozwoju dominuje w obecnie obowiązującej strategii rozwoju? [pytanie wielokrotnego wyboru]
- Smart city; Miasto inteligentne; Circular city (miasto o obiegu zamkniętym), Miasto kompaktowe (15sto minutowe); Miasto odporne; Miasto zielone, Eco-city; Inne (jakie?).
18. Co zdecydowało o wyborze tej właśnie koncepcji rozwoju miasta? [pytanie otwarte]
19. Czy przyjęte w Strategii cele rozwoju zostały skategoryzowane i podzielone na cele główne i szczegółowe? [pytanie jednokrotnego wyboru]
- Tak; Nie.
20. Jakie kategorie celów zostały przyjęte w Strategii? [pytanie wielokrotnego wyboru]
- Cele społeczne; Cele gospodarcze; Cele związane z ochroną środowiska; Cele związane z transparentnością działań władz; Cele związane z cyfryzacją; Cele związane z mobilnością mieszkańców; Cele związane z rozwojem infrastruktury; Inne.
21. Czy wskazane cele będą mierzone za pomocą wskaźników? [pytanie jednokrotnego wyboru]
- Tak; Nie; Brak wiedzy.
22. W jaki sposób finansowane będą wskazane w Strategii rozwoju działania? [pytanie wielokrotnego wyboru]

- Środki pozyskane z programów Unii Europejskiej; Środki pozyskane z programów krajowych; Konkursy organizowane przez odpowiednie Ministerstwo; Kredyty i pożyczki; Środki własne; Inne.
23. Kto lub jakie jednostki odpowiedzialne będą za wdrażanie działań określonych w Strategii rozwoju? [pytanie otwarte]
24. Czy znane są Państwu narzędzia oraz metody wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w mieście? [pytanie wielokrotnego wyboru]
- Tak; Nie.
25. Czy znana jest Państwu koncepcja *doughnut economics* (pol. ekonomia obwarzanka, ekonomia pączka)? [pytanie jednokrotnego wyboru]
- Tak; Nie.
26. Z jakich źródeł czerpią Państwo informacje na temat wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju? [pytanie wielokrotnego wyboru]
- Szkolenia; Konferencje; Strony internetowe Sejmu, Ministerstw, Senatu; Inne strony internetowe (blogi, popularnonaukowe, itp.); Czasopisma samorządowe i branżowe; Media społecznościowe; Publikacje naukowe; Nie interesuję się tym zagadnieniem; Inne.
27. Proszę o wpisanie nazwy miasta. [pytanie otwarte]
28. Proszę o wskazanie województwa. [pytanie jednokrotnego wyboru]

Załącznik 4. Scenariusz indywidualnych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami polskich miast

Przedstawienie się Badaczki – dyscyplina naukowa, stopień i afiliacja, cel i forma przeprowadzenia badania, uzyskanie zgody na nagrywanie wywiadu oraz wykorzystanie uzyskanych informacji do celów naukowych, informacja na temat udzielanych odpowiedzi (Nie ma złych ani dobrych odpowiedzi).

1. Proszę najpierw opowiedzieć o swoim stanowisku, zakresie obowiązków.

W tym pytaniu chciałabym dowiedzieć się jakie stanowisko zajmuje konkretna osoba, jakie wykonuje obowiązki, za co jest odpowiedzialna, w jakich projektach uczestniczy, czy brała lub bierze udział w działaniach związanych z wdrażaniem ZR/SR.

2. Miasto i zrównoważony rozwój

- Proszę o krótką definicję zrównoważonego rozwoju (pomocnicze: Co sprawia, że możemy mówić o czymś, że jest zrównoważone...., W jaki inny sposób można określić zrównoważone miasto...., Proszę o podanie pierwszego skojarzenia z tym pojęciem..., Z czego wynika zrównoważony rozwój).

3. Wyzwania i działania

- Jakie działania podjęto w [nazwa miasta] w związku z wdrażaniem idei zrównoważonego rozwoju? (pomocnicze: W jakich obszarach były to działania..., Jakie działania zostały ujęte w Strategii rozwoju..., Jakie inwestycje są aktualnie realizowane..., Jakie inwestycje zostały zrealizowane..., Czy te inwestycje były priorytetowe... i dlaczego).

- Jakie są największe wyzwania dla miast w Polsce w obszarze zrównoważonych inwestycji? (pomocnicze: W jakich obszarach są to wyzwania..., Czy te wyzwania dotyczą tylko [nazwa miasta] czy wszystkich miast..., Jakie wyzwania stoją przed miastami dużymi, a jakie przed małymi..., Czy te wyzwania są takie same... i dlaczego).

4. Zrównoważony rozwój a administracja publiczna i władze miejskie

- Czy idea zrównoważonego rozwoju wdrażana jest w administracji publicznej? (pomocniczo: Jakie działania zrównoważone wdrożono w pracy administracji publicznej..., Jakie działania zrównoważone Pan/Pani sam wdrożył w swojej pracy..., Czy czuje Pan/Pani potrzebę wprowadzania takich zmian... i dlaczego, Czy Pana/Pani

zdaniem wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju jest istotne z punktu widzenia Pana/Pani pracy/stanowiska).

- Jakże zauważa Pan/Pani bariery we wdrażaniu idei zrównoważonego rozwoju w [nazwa miasta]? Z czego mogą one wynikać? (pomocniczo: Czy poszczególni interesariusze wyrażają poparcie/zadowolenie w związku z tymi działaniami..., Co nie podoba się interesariuszom? Czy do urzędu wpływają w związku z tym jakieś skargi/głosy niezadowolenia...).
- Czy Pana/Pani zdaniem władze miejskie w wystarczającym stopniu zajmują się kwestiami zrównoważonego rozwoju? (pomocniczo: Dlaczego władze miejskie pomijają kwestie zrównoważonego rozwoju..., Czy władze miejskie są w wystarczającym stopniu świadome konieczności działań zrównoważonych).

5. Interesariusze i partycypacja

- Kim według Pana/Pani jest interesariusz? Co przemawia za tym, żeby daną grupę nazwać mianem interesariusza? (pomocniczo: Proszę podać skojarzenie z określeniem „interesariusz”..., Proszę wymienić cechy interesariuszy..., Czy są grupy, których nie można nazwać mianem „interesariusza”... i dlaczego).
- Czy miasto jest interesariuszem? Dlaczego tak/nie?
- W jaki sposób rozumie Pan/Pani pojęcie partycypacji społecznej? (pomocniczo: Czy partycypacja oznacza współdecydowanie czy współzarządzanie..., Czy procesy partycypacji w [nazwa miasta] to inicjatywy oddolne czy odgórne..., Kto zwykle jest właścicielem procesu partycypacji..., Czy procesy partycypacji odbywają się w skali makro czy mikro, np. dzielnicy).
- Czy w [nazwa miasta] prowadzone są procesy partycypacji i aktywizacji interesariuszy? (pomocniczo: Czy prowadzone są działania włączające w procesy decyzyjne różnych grup interesariuszy..., Czy działania włączające prowadzone są tylko przy powstawaniu Strategii rozwoju czy mają charakter ciągły lub cykliczny..., Z czego wynika potrzeba poznania głosu interesariuszy w zarządzaniu).
- Czy Pana/Pani zdaniem interesariusze w [nazwa miasta] są aktywni i chętnie włączają się w procesy partycypacyjne? (pomocniczo: Z czego wynika niechęć do brania udziału w takich działaniach..., Czy prowadzone są działania zachęcające lub promujące partycypację społeczną..., Czy informacje na temat tych działań są łatwo dostępne).

6. Strategia rozwoju

- Czy SR powinna być krótko czy długoterminowa? (pomocniczo: Jaki zakres czasu obejmuje aktualna SR..., Co skłoniło władze miasta do przyjęcia takiego zakresu...).
 - SR [nazwa miasta] jest elastyczna? [pomocniczo: W jaki sposób [nazwa miasta] zamierza reagować na nagłe zdarzenia..., Czy w dokumencie zawarto alternatywne metody pozyskiwania finansowania na inwestycje..., W jaki sposób [nazwa miasta] buduje odporność miasta...).
 - Czy w proces budowy SR zaangażowani są interesariusze? (pomocniczo: Czy przeprowadzono konsultacje społeczne..., Czy przeprowadzono warsztaty..., Jakich interesariuszy zaproszono..., Czy interesariusze otrzymali informację zwrotną i w jakim zakresie).
7. Czy chciałby Pan/Pani coś jeszcze dodać lub uzupełnić?

Załącznik 5. Kwestionariusz ankiety dla mieszkańców Gdańska.

1. Proszę o podanie dzielnicy zamieszkania. [pytanie otwarte]
2. Proszę o podanie wieku. [pytanie jednokrotnego wyboru]
 - 16 – 24; 25 – 40; 41 – 64; 65 i powyżej.
3. Proszę o zaznaczenie płci. [pytanie jednokrotnego wyboru]
 - Kobieta; Mężczyzna; Inna; Nie chcę podawać.
4. Proszę o zaznaczenie ostatniego ukończonego poziomu edukacji. [pytanie jednokrotnego wyboru]
 - Podstawowe; Zasadnicze zawodowe; Średnie techniczne; Średnie licealne;
 - Wyższe.
5. Proszę o zaznaczenie odpowiedzi, która najlepiej opisuje miejsce aktualnego zamieszkania. [pytanie jednokrotnego wyboru]
 - Zabudowa jednorodzinna wolnostojąca; Zabudowa jednorodzinna szeregowa;
 - Zabudowa wielorodzinna – blok; Zabudowa wielorodzinna – kamienica;
 - Mieszkanie (dom) socjalne.
6. W skali od 1 do 10 proszę wskazać Pana/Pani poziom zadowolenia z miejsca zamieszkania. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]
7. Co Pana/Pani zdaniem w największym stopniu przyczynia się do wysokiej jakości życia w mieście? Proszę o ocenę każdego z podanych elementów w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]
 - Atrakcyjna przestrzeń wspólna (plac zabaw, siłownia na powietrzu, mata architektura);
 - Dobra organizacja komunikacji;
 - Dobre relacje sąsiedzkie;
 - Poczucie przynależności do lokalnej społeczności;
 - Dostępność miejsc pracy;
 - Duża liczba sklepów i punktów usługowych;
 - Dostępność terenów zielonych (parki, skwery, place);
 - Rozwinięta oferta edukacyjna i kulturalna;

- Rozwinięta infrastruktura sportowo-rekreacyjna;
- Atrakcyjne ceny najmu i zakupu mieszkań;
- Zwarta zabudowa;
- Poczucie sprawczości i współdecydowania w sprawach dotyczących rozwoju miasta;
- Rozwiązania dla osób o ograniczonej mobilności i osób z niepełnosprawnościami;
- Dostępność do świadczeń ochrony zdrowia i innych usług publicznych.

8. Który z wymienionych niżej czynników mógłby skłonić Pana/Panią do zmiany miejsca zamieszkania (dzielnicy/miasta)? [pytanie wielokrotnego wyboru]

- Lokalizacja bliżej ważnych punktów usługowo-handlowych, edukacyjnych, kulturalnych;
- Lepsza dostępność do komunikacji i sieci transportowej;
- Dostępność do większego rynku pracy;
- Wyższe zarobki;
- Niższe koszty utrzymania;
- Lepsze stosunki sąsiedzkie – wspólne inicjatywy sąsiedzkie, zaangażowanie, działalność lokalnych liderów;
- Bardziej atrakcyjne otoczenie (obecność zieleni, mała architektura, itp.);
- Inne.

9. Czy w Pana/Pani ocenie podane poniżej wyzwania środowiskowe są istotne w rozwoju miasta w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Pogarszająca się jakość powietrza;
- Zanieczyszczenie wód gruntowych i zaburzenie retencji wód;
- Zanieczyszczenie gleby;
- Zmniejszenie powierzchni terenów zielonych;
- Dominujące wykorzystanie paliw kopalnych jako źródeł energii;
- Rosnąca ilość wytwarzanych odpadów;
- Niekontrolowana wycinka drzew;
- Betonoza;
- Chaotyczne planowanie przestrzenne.

10. Czy w Pana/Pani ocenie podane poniżej wyzwania środowiskowe są istotne w rozwoju miasta w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Starzenie się społeczeństwa;
- Zagrożenie ubóstwem;

- Wzrost poziomu bezrobocia;
- Zagrożenie wykluczeniem społecznym;
- Wzrastająca liczba imigrantek i imigrantów;
- Niska dostępność do opieki zdrowotnej;
- Zagrożenie chorobami cywilizacyjnymi;
- Wzrastające koszty utrzymania, w tym energii.

11. Czy w Pana/Pani ocenie podane poniżej wyzwania dotyczące mobilności są istotne w rozwoju miasta w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Rosnące wykluczenie transportowe dzielnic peryferyjnych;
- Niska częstotliwość połączeń komunikacji zbiorowej (zwłaszcza PKM - Pomorskiej Kolei Metropolitalnej);
- Brak koordynacji rozkładów jazdy;
- Zakorkowanie dróg;
- Wzrost cen biletów publicznej komunikacji zbiorowej;
- Niewystarczająca liczba miejsc parkingowych;
- Wysokie opłaty parkingowe;
- Zły stan techniczny infrastruktury drogowej, ścieżek rowerowych i chodników;
- Brak systemu wspólnego biletu dla Gdańska i obszaru metropolitalnego;
- Brak systemu roweru miejskiego.

12. Czy w Pana/Pani ocenie podane poniżej wyzwania dotyczące zarządzania miastem są istotne w rozwoju miasta w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Niski poziom cyfryzacji usług publicznych;
- Nieskoordynowane planowanie przestrzenne;
- Niska partycypacja mieszkańców i innych interesariuszy;
- Niewłaściwe komunikowanie się władz miejskich z mieszkańcami i innymi interesariuszami;
- Brak długookresowej perspektywy planowania.

13. W jakim stopniu działania władz Gdańska mogą według Pana/Pani przyczynić się do podniesienia jakości życia w mieście? Proszę o wskazanie odpowiedzi w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej

nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Nowe nasadzenia zieleni - drzewa, krzewy, łąki kwietne, kwietniki;
- Zwiększenie mocy instalacji energii odnawialnej;
- Budowa nowych zbiorników retencyjnych i modernizacja istniejących;
- Wspólny bilet na publiczną komunikację zbiorową;
- Utworzenie nowych bus-pasów;
- Rozbudowa ścieżek rowerowych i infrastruktury pieszej;
- Wzrost zaangażowania w rozwój miasta mieszkańców i innych interesariuszy;
- Rewitalizacja przestrzeni publicznych;
- Rozwój sektora przemysłu i usług, zwłaszcza w sąsiedztwie portu lotniczego (tzw. Airport city);
- Wzrost konkurencyjności portu morskiego w Gdańsku;
- Zwiększenie ilości usług publicznych realizowanych w całości *online*;
- Rozwój infrastruktury technicznej i przeciwpowodziowej;
- Rozbudowa infrastruktury rekreacyjnej i sportowej;
- Budowa nowego centrum dzielnicowego Gdańsk-Południe;
- Intensyfikacja rozwoju w ramach obszaru metropolitalnego.

14. Które z wymienionych poniżej instrumentów są w Pana/Pani ocenie najskuteczniejsze we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju w Gdańsku w skali od 1 do 10? [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Przepisy prawa na poziomie lokalnym (uchwały, ustawy);
- Budżet miasta;
- Środki finansowe pozyskiwane z UE;
- Środki finansowe rządowe;
- Budżet obywatelski i inne budżety (np. szkolny, młodzieżowy);
- Program miejskich grantów dla sektora pozarządowego (NGO) i mieszkańców;
- Tworzenie specjalnych stref ekonomicznych;
- Aktualizacja dokumentów strategicznych, np. strategii rozwoju miasta lub programów miejskich.

15. Czy kiedykolwiek uczestniczył Pan/Pani w procesach partycypacyjnych w Gdańsku?

Proszę o zaznaczenie odpowiedzi przy każdym z procesów. [możliwe odpowiedzi: tak, nie, nie pamiętam]

- Budżet obywatelski;
- Konsultacje dotyczące miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- Konsultacje dotyczące Strategii Rozwoju 2030+;
- Działania Rady Dzielnic;
- Panele Obywatelskie;
- Mikro granty, np. Fundusze Gdańskie;
- Gdańskie Dni Sąsiadów;
- Udział w Radach senioralnych, młodzieżowych, itp.;
- Badania ankietowe prowadzone za pośrednictwem Karty Mieszkańca;
- Spaceracje dzielnicowe z Prezydent miasta;
- Program Gdańskie Podwórko;
- Konsultacje dotyczące Gminnego Programu Rewitalizacji.

16. Czy uważa Pan/Pani, że posiada wpływ na podejmowane decyzje i działania dotyczące rozwoju miasta? [pytanie jednokrotnego wyboru]

- Zdecydowanie tak; Raczej tak; Raczej nie; Zdecydowanie nie.

17. Co mogłoby skłonić Pana/Panią do większego zaangażowania w rozwój miasta? [pytanie wielokrotnego wyboru]

- Zauważalne efekty działań, np. realizacja planowanych inwestycji; Poprawa komunikacji pomiędzy władzami a mieszkańcami i innymi interesariuszami; Wyższy poziom cyfryzacji działań i procesów partycypacyjnych; Wprowadzenie programu partnerskiego – określone profity w zamian za poświęcony czas i zaangażowanie; Wprowadzenie programu nagród dla najbardziej aktywnych dzielnic; Wyższy poziom kultury w debacie publicznej; Inne.

Załącznik 6. Kwestionariusz ankiety dla jednostek miejskich w Gdańsku.

3. Proszę o podanie nazwy wydziału/jednostki, w której Pan/Pani jest zatrudniony/a.
[pytanie otwarte]
4. Proszę o zaznaczenie rodzaju zajmowanego stanowiska. [pytanie jednokrotnego wyboru]
- Dyrektor generalny; Zastępca dyrektora generalnego; Naczelnik wydziału;
 Zastępca naczelnika wydziału; Starszy specjalista/inspektor; Młodszy specjalista/inspektor; Starszy/młodszy kontroler; Samodzielny referent; Starszy referent; Inne.
3. Proszę o podanie stażu pracy w podanym wydziale/jednostce. [pytanie jednokrotnego wyboru]
- Do 3 lat; 3 – 7 lat; Powyżej 7 lat.
4. Proszę ocenić poziom jakości życia mieszkańców Gdańska w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]
5. W jakim stopniu podane elementy wpływają na odczuwaną jakość życia w mieście?
Proszę o ocenę każdego z nich w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]
- Atrakcyjna przestrzeń wspólna (plac zabaw, siłownie na powietrzu, mała architektura);
 - Dobra organizacja komunikacji w mieście;
 - Dobre relacje sąsiedzkie;
 - Poczucie przynależności do lokalnej społeczności;
 - Dostępność miejsc pracy;
 - Duża liczba sklepów i punktów usługowych;
 - Dostępność terenów zielonych (parki, skwery, place);
 - Rozwinięta oferta edukacyjna i kulturalna;
 - Rozwinięta infrastruktura sportowo-rekreacyjna;
 - Atrakcyjne ceny najmu i zakupu mieszkań;
 - Zwarta zabudowa;

- Poczucie sprawczości i współdecydowania w sprawach dotyczących rozwoju miasta;
- Rozwiązania dla osób o ograniczonej mobilności i osób z niepełnosprawnościami;
- Dostępność do świadczeń ochrony zdrowia i innych usług publicznych.

Czy pojęcie zrównoważonego rozwoju pojawia się w planach lub programach działania wydziału/jednostki, w której Pan/Pani jest zatrudniony/a? (w skali od 1 do 10, gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Rozwój środowiskowy;
- Rozwój społeczny;
- Rozwój gospodarczy.

7. W jakim stopniu podane poniżej wyzwania środowiskowe są w ocenie Pana/Pani istotne w rozwoju miasta? Proszę o ocenę w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Pogarszająca się jakość powietrza;
- Zanieczyszczenie wód gruntowych i zaburzenie retencji wód;
- Zanieczyszczenie gleby;
- Dominujące wykorzystanie paliw kopalnych jako źródeł energii;
- Rosnąca ilość wytwarzanych odpadów;
- Zmniejszenie powierzchni terenów zielonych;
- Niekontrolowana wycinka drzew;
- Betonoza;
- Chaotyczne planowanie przestrzenne.

8. W jakim stopniu podane poniżej wyzwania społeczne są w ocenie Pana/Pani istotne w rozwoju miasta? Proszę o ocenę w skali od 1 do 10.

- Starzenie się społeczeństwa;
- Zagrożenie ubóstwem;
- Wzrost poziomu bezrobocia;
- Zagrożenie wykluczeniem społecznym;
- Wzrastająca liczba imigrantek imigrantów;
- Niska dostępność do opieki zdrowotnej;

- Zagrożenie chorobami cywilizacyjnym;
 - Wzrastające koszty utrzymania, w tym energii.
9. W jakim stopniu podane poniżej wyzwania dotyczące mobilności są w ocenie Pana/Pani istotne w rozwoju miasta? Proszę o ocenę w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]
- Rosnące wykluczenie transportowe dzielnic peryferyjnych;
 - Niska częstotliwość połączeń komunikacji zbiorowej (zwłaszcza PKM - Pomorskiej Kolei Metropolitalnej);
 - Brak koordynacji rozkładów jazdy;
 - Zakorkowanie dróg;
 - Wzrost cen biletów publicznej komunikacji zbiorowej;
 - Niewystarczająca liczba miejsc parkingowych;
 - Wysokie opłaty parkingowe;
 - Zły stan techniczny infrastruktury drogowej, ścieżek rowerowych i chodników;
 - Brak systemu wspólnego biletu dla Gdańska i obszaru metropolitalnego;
 - Brak systemu roweru miejskiego.
10. W jakim stopniu podane poniżej wyzwania dotyczące zarządzania miastem są w ocenie Pana/Pani istotne w rozwoju miasta? Proszę o ocenę w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]
- Niski poziom cyfryzacji usług publicznych;
 - Nieskoordynowane planowanie przestrzenne;
 - Niska partycypacja mieszkańców innych interesariuszy;
 - Niewłaściwe komunikowanie się władz miejskich z mieszkańcami i innymi interesariuszami;
 - Brak długookresowej perspektywy planowania.
11. W jakim stopniu działania władz Gdańska mogą według Pana/Pani przyczynić się do podniesienia jakości życia w mieście? Proszę o wskazanie odpowiedzi w skali od 1 do 10. [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Nowe nasadzenia zieleni - drzewa, krzewy, łąki kwietne, kwietniki;
- Zwiększenie mocy instalacji energii odnawialnej;
- Budowa nowych zbiorników retencyjnych i modernizacja istniejących;
- Wspólny bilet na publiczną komunikację zbiorową;
- Utworzenie nowych bus-pasów;
- Rozbudowa ścieżek rowerowych i infrastruktury pieszej;
- Wzrost zaangażowania w rozwój miasta mieszkańców i innych interesariuszy;
- Rewitalizacja przestrzeni publicznych;
- Rozwój sektora przemysłu i usług, zwłaszcza w sąsiedztwie portu lotniczego (tzw. Airport city);
- Wzrost konkurencyjności portu morskiego w Gdańsku;
- Zwiększenie ilości usług publicznych realizowanych w całości *online*;
- Rozwój infrastruktury technicznej i przeciwpowodziowej;
- Rozbudowa infrastruktury rekreacyjnej i sportowej;
- Budowa nowego centrum dzielnicowego Gdańsk-Południe;
- Intensyfikacja rozwoju w ramach obszaru metropolitalnego.

12. Które z wymienionych poniżej instrumentów są w Pana/Pani ocenie najskuteczniejsze we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju w Gdańsku w skali od 1 do 10? [gdzie 1 – zdecydowanie ważny, 2 – bardzo ważny, 3- nieważny, 4 – raczej nieważny, 5 – trochę nieważny, 6 – trochę ważny, 7 – raczej ważny, 8 – ważny, 9 – bardzo ważny, 10 – zdecydowanie ważny]

- Przepisy prawa na poziomie lokalnym (uchwały, ustawy);
- Budżet miasta;
- Środki finansowe pozyskiwane z UE;
- Środki finansowe rządowe;
- Budżet obywatelski i inne budżety (np. szkolny, młodzieżowy);
- Program miejskich grantów dla sektora pozarządowego (NGO) i mieszkańców;
- Tworzenie specjalnych stref ekonomicznych;
- Aktualizacja dokumentów strategicznych, np. strategii rozwoju miasta lub programów miejskich.

13. Czy bierze Pan/Pani bezpośredni udział w procesach partycypacyjnych w Gdańsku?
[pytanie jednokrotnego wyboru]

- Tak, ale tylko przy ich projektowaniu; Tak, przy ich projektowaniu i realizacji;
 Tak, ale tylko przy ich realizacji; Tak, ale tylko przy monitorowaniu efektów;
Tak, na wszystkich etapach; Nie.

14. Czy w Pana/Pani jednostce/wydziale przeprowadzono proces identyfikacji interesariuszy rozwoju miasta? [pytanie jednokrotnego wyboru]

- Tak; Nie; Nie mam takiej wiedzy.

15. Czy mieszkańcy i inni interesariusze chętnie angażują się w procesy partycypacyjne w Gdańsku? [pytanie jednokrotnego wyboru]

- Zdecydowanie tak; Raczej tak; Raczej nie; Zdecydowanie nie; Nie mam takiej wiedzy.

16. Jeżeli nie, to w Pana/Pani ocenie z czego to wynika? [pytanie otwarte]

17. Które z podanych poniżej działań jest stosowanych w Pana/Pani wydziale/jednostce? [możliwe odpowiedzi: tak, nie, nie wiem]

- Dominują cyfrowe kanały komunikacji pomiędzy pracownikami;
- Dominują tradycyjne formy komunikacji pomiędzy pracownikami;
- Monitorowanie realizacji założonych celów;
- Strategia działania określona czasowo;
- Program operacyjny wskazujący na konkretne zadania do zrealizowania;
- Elastyczny system pracy - ruchome godziny pracy;
- Hybrydowy lub zdalny system pracy;
- Procesy partycypowania pracowników w tworzeniu planów, programów i dokumentów;
- Jasno określone wymagania względem pracowników;
- Praca w zespołach lub grupach projektowych;
- Praca głównie indywidualna;
- Cyklicznie przeprowadzana jest ocena efektów pracy pracowników;
- Praca oparta jest na zmapowanych procesach;
- Procesy są optymalizowane - eliminowane są procesy zbędne i nieefektywne;
- Działania wydziału/jednostki opierają się głównie na finansowej zasadności podejmowanych działań;
- Pracownicy odbywają szkolenia i poszerzają swoje kompetencje;
- W procesy i działania angażuje się mieszkańców i innych interesariuszy;
- W wydziale/jednostce wdrażane są systemy zarządzania jakością (np. normy ISO).

Załącznik 7. Scenariusz wywiadów pogłębionych z przedstawicielami jednostek miejskich i NGO w Gdańsku

1. Proszę krótko opowiedzieć o procesach partycypacji, które organizowane są przez Pana/Panią w ramach funkcjonowania wydziału/instytucji/projektu.
2. Co sprawia największą trudność w projektowaniu i realizacji procesu partycypacji?
3. Co udało się do tej pory zrobić w ramach realizowanych zadań/projektów?
4. Gdyby mógł Pan/Pani coś zmienić w projektowaniu procesu partycypacji, to co by to było?
5. Czy otrzymuje Pan/Pani wystarczające wsparcie organizacyjne, logistyczne i finansowe w zakresie procesów partycypacyjnych?
6. Które grupy interesariuszy najchętniej biorą udział w partycypacji, a które nie?
7. Jakie elementy świadczą wg Pana/Pani o dobrze zaprojektowanym i przeprowadzonym procesie partycypacji?
8. Jak skutecznie angażować mieszkańców w sprawy miasta/dzielnicy?
9. Jakie plany ma Państwa instytucja w zakresie rozwoju partycypacji w kolejnych latach? Jakie są możliwości ich realizacji, w tym finansowania?
10. Czy według Pana/Pani możliwe jest wdrożenie rozwiązań partycypacji z Amsterdamu? Dlaczego tak/nie?

Rozwiązanie	Tak	Nie	Nie wiem/Nie mam zdania
Warsztaty <i>The City Portrait Canvas</i> dla małych grup (2-8 osób), w których różni interesariusze dyskutują o tym, jak strategia miasta oddziałuje globalnie z wykorzystaniem drzew decyzyjnych			
Zawiązanie lokalnej grupy na rzecz rozwijania koncepcji obwarzanka w mieście i promowaniu go poprzez działania partycypacyjne z interesariuszami			
Seria warsztatów online koordynowana przez władze miejskie na temat ekonomii obwarzanka z wykorzystaniem narzędzi <i>Canvas</i>			
Warsztaty dla przedsiębiorców i osób pracujących z biznesem z wykorzystaniem <i>Canvas</i> , <i>Miro</i> , mapy skojarzeń, <i>sticky notes</i> , dyskusji – czas trwania 2 godziny; tematyka ekonomii obwarzanka i znaczenia holistycznego podejścia do prowadzenia biznesu			
Warsztaty międzykulturowe w formie dyskusji - czas trwania do 2 godz.; dla wszystkich grup interesariuszy; tematyka znaczenia kultury, w tym porozumienia międzykulturowego w organizacjach			
Przegląd literatury o tematyce miejskiej zieleni i przeprowadzenie ustrukturyzowanych wywiadów z interesariuszami (485 w Amsterdamie); zaprojektowanie działań w oparciu o wnioski			
Warsztaty dla władz miejskich i aktywistów “ <i>Community portrait of XX</i> ” z wykorzystaniem <i>sticky notes</i> i <i>Canvas</i>			
Warsztaty dla władz miejskich i jednostek pomocniczych (ok. 2h) w wykorzystaniem <i>Deep Design of Cities and Places</i> (szablon) oraz <i>Miro</i>			